

Budsjettnemnda for jordbruket
16.04.2021

Utredning nr. 3

**Resultatkontrollen for
gjennomføring av landbrukspolitikken**

Oppdatert 18.5

AVGITT
APRIL 2021

Innhold

	Side
1 INNLEDNING	1
1.1 Administrative enheter	2
2 PRODUKSJONSGRUNNLAG OG STRUKTURUTVIKLING.....	3
2.1 Areal og arealutvikling	3
2.1.1 Areal og arealutvikling	3
2.1.2 Leiejord.....	9
2.2 Strukturutvikling i noen produksjoner	11
2.2.1 Planteproduksjon	13
2.2.2 Husdyrproduksjon	17
2.3 Bruk av utmarksbeite	30
3 PRODUKSJON OG MATVAREFORBRUK.....	33
3.1 Oversikt over samlede produserte mengder	33
3.1.1 Småskalaproduksjon.....	38
3.2 Økologisk jordbruk	43
3.3 Import og eksport	51
3.4 Selvforsyningsgrad/hjemmemarkedsandel.....	61
3.5 Norskprodusert andel av fôr og kraftfôr.....	65
4 TRYGG MAT, DYREVELFERD, DYRE- OG PLANTEHELSE.....	67
4.1 Trygg mat	67
4.1.1 Zoonoser	67
4.1.2 Rester av plantevernmidler i næringsmidler	71
4.1.3 Restmengder av forbudte eller uønskede stoffer i kjøtt og levende dyr.....	73
4.2 Dyrehelse og dyrevelferd	75
4.3 Tap av sau på beite	85
4.3.1 Sau på utmarksbeite.....	85
4.3.2 Forvaltning av rovdyr	90
4.3.3 Bestand av rovdyr.....	92
4.3.4 Tilskudd til forebyggende og konfliktdempende tiltak	93
4.4 Plantehelse.....	95
5 DISTRIKTSPOLITIKK OG SYSSELSETTING	99
5.1 Utviklingen i antall jordbruksbedrifter og areal.....	99
5.1.1 Jordbruksbedrifter i de ulike fylker	99
5.1.2 Jordbruksbedrifter og areal i de ulike virkeområdene for distriktpolitiske virkemidler	102
5.2 Utviklingen i noen produksjoner.....	104
5.3 Sysselsetting	112
5.4 Utviklingen i arbeidsforbruket i jordbruket	113
5.4.1 Fylkesnivå.....	113
5.4.2 Virkeområder for distriktpolitiske virkemidler.....	116
5.4.3 Utvikling annen arbeidshjelp.....	116
5.5 Alder på bruker.....	117
5.6 Landbrukseiendommer	119

5.7	Bygdeutvikling	120
5.8	Tilleggsnæringer.....	122
6	MILJØ OG RESSURSVERN	125
6.1	Miljøprogram i jordbruket.....	125
6.1.1	Oppfølging av miljøkrav i jordbruket	129
6.2	Kulturlandskapet	131
6.2.1	Kulturlandskap og gjengroing	135
6.2.2	Biologisk mangfold	137
6.3	Kulturminner og kulturmiljøer	140
6.4	Friluftsliv og tilgjengelighet.....	144
6.5	Avrenning til vann.....	145
6.5.1	Tilførsler av næringsalter	145
6.5.2	Jordarbeiding og erosjon	150
6.5.3	Gjødselbruk.....	154
6.6	Utslipp av klimagasser og luftforurensning	155
6.7	Jordbrukets bidrag til resirkulering og karbonfangst	157
6.7.1	Karbonlagring i jord	158
6.8	Plantevernmidler	164
6.9	Innsamling av landbruksplast.....	165
7	INNTEKTER, ØKONOMISKE FORHOLD OG LEVEKÅR	167
7.1	Alminnelig inntekt.....	168
7.2	Levekår.....	171
7.2.1	Næringsinntekt og jordbruksfradrag	171
7.2.2	Helse og arbeidsmiljø.....	175
7.2.3	Velferd og avløsning	177
7.3	Lønnsutvikling etter næring	178
8	BRUKEN AV INNSATSFAKTORER I JORDBRUKET – KOSTNADSUTVIKLINGEN.....	181
8.1	Ikke - varige innsatsfaktorer.....	181
8.1.1	Verdier og indekser	181
8.2	Varige innsatsfaktorer	183
8.3	Priser på jordleie.....	185
8.4	Tap på utlån i landbruket.....	188
8.5	Innsatsfaktorer i relasjon til produksjon.....	188
9	PRISER.....	191
9.1	Prissammenligninger og matvarenes andel av forbruket	192
9.2	Melk og melkeprodukter	193
9.3	Storfekjøtt.....	196
9.4	Sau- og lammekjøtt	198
9.5	Svinekjøtt.....	199
9.6	Egg.....	200
10	LIKESTILLING	202
10.1	Brukere og sysselsetting i jordbruket etter kjønn.....	202
10.2	Eiere etter kjønn og eiendomsoverdragelser	204
10.3	Driftsformer.....	206
10.3.1	Inndeling.....	206
10.3.2	Driftsform og produksjon.....	207

10.4 Arbeidsforbruk og utdanning	207
10.5 Næringsinntekt og jordbruksfradrag, fordelt på kjønn.....	209

II DETALJERT DEL
finnes på:

<https://www.nibio.no/tjenester/resultatkontrollen?locationfilter=true>

1 Innledning

«Resultatkontroll for gjennomføringen av landbrukspolitikken» er en årlig utredning og publikasjon fra Budsjettnemnda for jordbruket. Resultatkontrollen belyser utviklingen i jordbruket i relasjon til de mål og retningslinjer Stortinget har trukket opp. Bakgrunnen er St.prp. nr. 8 (1992–1993) der det het at det bør: «... legges opp til en mer omfattende resultatkontroll knyttet opp til de mål og retningslinjer Stortinget har trukket opp. Her vil vektleggingen være avhengig av hvordan Stortinget vil prioritere de ulike mål for landbrukspolitikken framover».

Opgaven med å skaffe materialet til resultatkontrollen ble ifølge St.prp. nr. 82 (1992–1993) «Jordbruksoppgjøret 1993», gitt til Budsjettnemnda for jordbruket. Under protokollen fra forhandlingsmøtet mellom Staten og Norges Bondelag 8. mai 1993 er følgende angitt:

«Partene forutsetter videre at Budsjettnemnda for jordbruket til hvert jordbruksoppgjør utarbeider et materiale som grunnlag for resultatkontroll ut fra de mål og retningslinjer som Stortinget fastlegger Jf. St.prp. nr. 8 (1992–93) side 33–34 og Innst. S. nr. 92 (1992–93) side 30–31 og 47. Materialet skal angi utviklingen på sentrale områder som priser, kostnader, inntekter, investeringer, bruk av innsatsfaktorer, arealbruk, produksjon, miljø og ressursvern, distriktpolitikk, sysselsetting, likestilling mm.»

Meld. St. nr. 9 (2011–2012) sier om mål- og resultatstyring:

«Som en oppfølging av Riksrevisjonens undersøkelse av måloppnåelse og styring i jordbruket, jf. Dokument 3:12 (2009–2010), vil departementet videreutvikle mål- og resultatstyring som utgangspunkt for en forbedret framstilling av måloppnåelse og resultatrapportering på det landbruks- og matpolitiske området. Måloppnåelsen vil bli vurdert ut fra et sett med resultatindikatorer. Resultatindikatorer er nødvendig for å etterprøve måloppnåelse og styrke koblingen mellom resultatinformasjon og mål. Det finnes et betydelig statistikk- og informasjonsgrunnlag for jordbruket, der mye blir innhentet i forbindelse med jordbruksoppgjøret. Det er imidlertid et forbedringspotensial i hvordan resultater presenteres og kobles mot de overordnede målene i landbruks- og matpolitikken. Videreutvikling og forbedring av resultatindikatorerne vil derfor i betydelig grad bygge på en systematisering og strukturering av den informasjon som innhentes allerede i dag.

For nåværende regjering er de landbrukspolitiske målsettingene presentert i St.prp. 1 (2014–15).

Angående Resultatkontrollen har nemnda hatt som utgangspunkt at den bør være enkel og oversiktlig, det vil si at den bør ha et rimelig antall indikatorer og ikke være for detaljert i geografisk oppdeling. På den andre siden har nemnda sett at det både i den politiske behandlingen og den administrative oppfølgingen av landbrukspolitikken også kan være behov for en detaljert resultatkontroll. Spesielt når det gjelder geografisk inndeling har nemnda sett den administrative inndeling, det vil si fylkesinndelingen, som viktig. Dette skyldes at den politiske og administrative behandling og oppfølging ofte skjer på lokalt nivå. Fylkesinndelingen innebærer imidlertid store datamengder hvor oversikten lett tapes. Nemnda har dermed delt resultatkontrollen i en oversiktsdel (Del I) og en detaljert del (Del II). I oversiktsdelen er det gjennomgående gitt landstall og fylkestall. I den detaljerte delen presenteres ytterligere detaljer, hovedsakelig fylkestall inndelt i størrelsesgrupper. Denne delen inneholder bare tabeller uten forklarende tekst, og fra og med 2010 legges dette kun ut på internett som pdf- og Excel-filer. De finnes på: <http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>.

Distriktpolitikken står sentralt. Nemnda har derfor valgt å presentere utviklingen i antall jordbruksbedrifter og i sysselsettingen også for virkeområder for distriktpolitiske virkemidler.

Det aller meste av tallmaterialet er innhentet fra Statistisk Sentralbyrå, men Landbruksdirektoratet og landbruksorganisasjonene er også viktige kilder. I årets resultatkontroll er det i de fleste tabeller tatt med tall for årene 1999 og 2010, som er årene for de fullstendige landbrukstellingene, i tillegg til beregna totalpopulasjon for 2019 og foreløpige tall fra fullstendig landbrukstelling i 2020 for å få belyst utviklingen. Tall for 2005 er også tatt inn i enkelte tabeller.

Omtalen av utviklingstrekk er i hovedsak knyttet til de siste årene. For omtale av foregående år vises til tidligere utgivelser.

1.1 Administrative enheter

Endringer i administrative enheter vil utgjøre en liten andel av endringene for de enhetene det gjelder. De siste årene er følgende endringer foretatt:

- 1.1.2019 ble kommunen 1567 Rindal flyttet fra Møre og Romsdal til Trøndelag.
- 1.1.2020 ble kommunen 1571 Halså flyttet fra Møre og Romsdal til Trøndelag.
- 1.1.2020 ble kommunen 1444 Hornindal flyttet fra Sogn og Fjordane til Møre og Romsdal.
- 1.1.2020 ble kommunen 1852 Tjeldsund flyttet fra Nordland til Troms og Finnmark.

2 Produksjonsgrunnlag og strukturutvikling

I innstilling fra næringskomiteen (Innst.385 S 2014–2015) om jordbruksoppgjøret 2015 sies det at «Komiteen ønsker et miljøvennlig, bærekraftig og fremtidsrettet norsk landbruk med små og store bruk i hele landet. Det er et mål at norsk landbrukspolitikk skal stimulere til økt matproduksjon, med intensjon om økt selvforsyning, blant annet av hensyn til norske forbrukere og av beredskapshensyn.»

I behandlingen av jordbruksoppgjøret 2014 uttalte en samlet næringskomité at «Det må opprettholdes en differensiering i virkemidlene som legger til rette for en variert bruksstruktur og sikrer bærekraftig produksjon på jordbruksarealene i hele landet. Måloppnåelsen for landbruk over hele landet belyses gjennom følgende parametere:

- Arealutvikling og –fordeling
- Geografisk fordeling av produksjon og arbeidsforbruk
- Rekruttering og næringsutvikling i landbruket

Komiteen viser til at det er bred politisk enighet om at norsk landbruk bør ha en differensiert bruksstruktur, og at det i Innst. 234 S (2011–2012) blant annet stod følgende:

«Komiteen vil legge til rette for en variert bruksstruktur som både tar hensyn til tradisjonelle familiebruk og gir mulighet for ulike samarbeidsformer.»

Dette kapitlet gir en oversikt over areal, arealbruk og de ulike husdyrproduksjonene.

2.1 Areal og arealutvikling

Litt over 3 prosent av landarealet i Norge er jordbruksareal. Det innebærer et jordbruksareal per innbygger på 1,8 dekar i 2020, mot 2,3 dekar i 1999.

I dette kapitlet ser vi nærmere på jordbruksarealet og hvordan det fordeler seg mellom fylker og landsdeler, og hvordan utviklingen har vært. Noen tall for omdisponering av areal og leiejord er også presentert.

2.1.1 Areal og arealutvikling

Arealtallene fra 1999, 2010 og 2020 er hentet fra Statistisk Sentralbyrå sine fullstendige landbrukstillinger, mens det for 2005 og 2019 har brukt tall fra Statistisk Sentralbyrå sin beregnede totalpopulasjon for jordbruksbedrifter.

Tabell 2.1 viser Norges totale landareal og jordbruksareal i drift i hvert enkelt fylke. Totalt jordbruksareal i drift økte med 45 761 dekar (0,5 prosent) fra 2019 til 2020. Rogaland har størst andel dyrket areal med 11,7 prosent.

Tabell 2.1 Norges totale landareal og jordbruksareal i drift. 2020*. Km² = 1 000 daa

	Totalt landareal	Jordbruksareal	
		i drift*	Andel dyrket, %
Viken og Oslo	23 194	2 044	8,8
Innlandet	49 396	2 013	4,1
Vestfold og Telemark	15 925	642	4,0
Agder	14 982	304	2,0
Rogaland	8 575	999	11,7
Vestland	31 978	820	2,6
Møre og Romsdal	13 840	510	3,7
Trøndelag	39 493	1645	4,2
Nordland	35 760	549	1,5
Troms og Finnmark	70 930	337	0,5
Hele landet	304 073	9 864	3,2

* Foreløpige tall

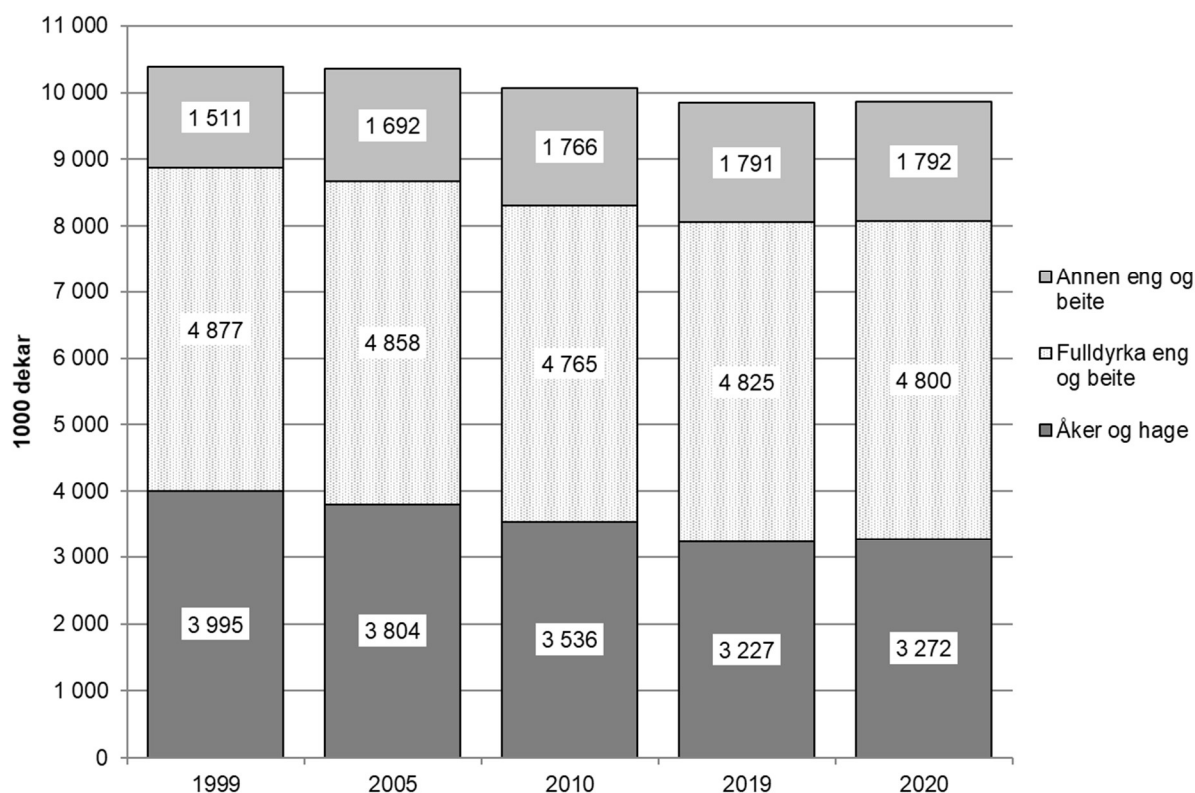
Kilde: Statistisk Sentralbyrå, og beregna totalpopulasjon 2020

Nye digitale markslagskart

Det totalt registrerte jordbruksarealet nådde et maksimum i 1998. Fra 2005 til 2020 er alt jordbruksareal i drift (toppen av søylene i Figur 2.1) redusert med 4,6 prosent, fra 10 354 000 til 9 881 000 dekar. I perioden 2005-2014 ble nytt digitalt kartverk tatt i bruk som kontrollgrunnlag ved søknad om produksjonstillegg. I denne perioden viste det registrerte arealet en nedgang på 4,7 prosent. Tall fra Landbruksdirektoratet viser at innføringen av nytt digitalt kartverket innebar en reduksjon i arealet på ca. 3,4 prosent. Det er ikke mulig å si om nedgangen skyldes mer nøyaktige målinger eller om tidligere nedgang ikke har blitt fanget opp før nytt kartverk ble tatt i bruk. Arealnedgang utenom nytt kartverk var dermed på ca. 1,3 prosent i samme periode. Etter dette har arealet vært stabilt, med en økning på 0,1 prosent fra 2014 til 2020.

Annen eng og beite er overflatedyrket areal. Andelen slikt areal har økt fra 15 prosent i 1999 til 18 prosent i 2020. Nedgang i jordbruksareal i drift, kombinert med økt befolkning, har redusert antall dekar jordbruksareal per innbygger fra 2,25 i 2005 til 1,84 i 2020.

Åpen åker og hage utgjorde 33 prosent av jordbruksarealet i drift på landsbasis i 2020, men er svært ulikt fordelt mellom fylkene. Viken har rundt 70 prosent av arealet i åpen åker og hage, og Vestfold og Telemark har ca 60 prosent. Vestland, Agder, Rogaland, Møre og Romsdal og fylkene i Nord-Norge har fra 1 til 6 prosent åpen åker og hage, og tilsvarende mer eng og beiteareal. På landsbasis viser arealet av åker og hage en nedgang på 18 prosent etter 1999.

Figur 2.1 Åker og hage, fulldyrka eng og beite og fulldyrka i alt. Hele landet. 1 000 dekar
1)

* Foreløpige tall

1) Nye arealmålinger (nytt kartverk) i perioden 2005-2014 har medført en nedjustering av arealene

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999, 2010 og 2020, og beregna totalpopulasjon i 2005 og 2019

For fylkesvis fordeling, se tabeller på:

<http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>

Tabell 2.2 viser årlig prosentvis endring for totalt jordbruksareal, fulldyrket areal og eng og beite for landsdelene.

I 1999 regnet en med at bruk som søkte produksjonstilskudd hadde 70 000 dekar som ikke var i drift, og i 2020 var det 60 800 dekar. Viken har den største andelen av fulldyrket areal i hele perioden. På landsbasis har fulldyrket eng og beite hatt en nedgang i samme periode på 1,6 prosent, mens annen eng og beite har økt med 19 prosent.

RESULTATKONTROLL FOR GJENNOMFØRING AV LANDBRUKSPOLITIKKEN
Budsjettnemnda for jordbruket, 2021

Tabell 2.2 Totalt jordbruksareal i drift fordelt på fylker. 1 000 dekar¹⁾

		1999	2005	2010	2019	2020*	Årlig % endring		
							89-99	99-10	10-20
Viken	Totalt areal	2 108	2 098	2 039	1 992	2 044	0,0	-0,3	0,0
	% fulldyrket	98	94	94	94	94	0,2	-0,5	0,0
	Eng og beite	451	471	522	566	574	2,8	1,3	1,0
	% eng og beite	21	22	26	28	28	2,7	1,6	0,9
Innlandet	Totalt areal	2 114	2 125	2 081	2 048	2 013	0,4	-0,1	-0,3
	% fulldyrket	91	89	88	88	88	-0,3	-0,3	0,0
	Eng og beite	1 084	1 162	1 186	1 238	1 212	1,7	0,8	0,2
	% eng og beite	51	55	57	60	60	1,3	1,0	0,5
Vestfold og Telemark	Totalt areal	698	683	666	646	642	0,0	-0,4	-0,4
	% fulldyrket	94	94	93	93	93	-0,1	-0,1	0,0
	Eng og beite	208	223	242	258	252	2,9	1,4	0,4
	% eng og beite	30	33	36	40	39	2,8	1,8	0,8
Agder	Totalt areal	323	309	300	301	304	0,7	-0,7	0,1
	% fulldyrket	83	81	80	78	77	-0,4	-0,4	-0,3
	Eng og beite	283	276	272	283	285	1,6	-0,3	0,5
	% eng og beite	88	89	91	94	94	0,9	0,3	0,3
Rogaland	Totalt areal	968	1 007	1 001	996	999	1,3	0,3	0,0
	% fulldyrket	59	57	54	53	53	-0,9	-0,7	-0,2
	Eng og beite	862	933	940	956	956	2,1	0,8	0,2
	% eng og beite	89	93	94	96	96	0,7	0,5	0,2
Vestland	Totalt areal	948	899	864	831	820	0,3	-0,8	-0,5
	% fulldyrket	63	60	57	52	52	-0,7	-0,9	-1,0
	Eng og beite	915	876	845	815	804	0,6	-0,7	-0,5
	% eng og beite	97	97	98	98	98	0,3	0,1	0,0
Møre og Romsdal	Totalt areal	616	599	569	516	510	0,4	-0,7	-1,1
	% fulldyrket	83	82	82	82	82	-0,5	-0,2	0,0
	Eng og beite	587	569	544	500	494	0,9	-0,7	-1,0
	% eng og beite	95	95	96	97	97	0,5	0,0	0,1
Trøndelag	Totalt areal	1 650	1 671	1 620	1 630	1 645	0,5	-0,2	0,2
	% fulldyrket	92	90	89	88	88	-0,4	-0,3	-0,1
	Eng og beite	1 102	1 109	1 081	1 134	1 147	1,6	-0,2	0,6
	% eng og beite	67	66	67	70	70	1,1	0,0	0,4
Nordland	Totalt areal	580	601	571	551	549	1,1	-0,1	-0,4
	% fulldyrket	83	79	79	80	80	-0,7	-0,5	0,1
	Eng og beite	548	584	559	543	541	1,6	0,2	-0,3
	% eng og beite	95	97	98	99	99	0,5	0,3	0,1
Troms og Finnmark	Totalt areal	379	363	348	332	337	1,1	-0,8	-0,3
	% fulldyrket	88	87	86	85	86	-0,4	-0,2	-0,1
	Eng og beite	348	347	333	322	327	1,2	-0,4	-0,2
	% eng og beite	92	96	95	97	97	0,1	0,3	0,2
Hele Landet	Totalt areal	10 382	10 354	10 060	9 843	9 864	0,5	-0,3	-0,2
	% fulldyrket	85	84	83	82	82	-0,4	-0,3	-0,1
	Eng og beite	6 388	6 550	6 524	6 616	6 592	1,5	0,2	0,1
	% eng og beite	62	63	65	67	67	1,1	0,5	0,3

* Foreløpige tall

1) Fra og med 2005 har nye arealmålinger (nytt kartverk) medført en nedjustering av arealene

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstillinger i 1999, 2010 og 2020 og beregna totalpopulasjon i 2005 og 2019

For fylkesvis fordeling, se tabeller på: <http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>

Nydyrking og omdisponering

Tabell 2.3 viser det arealet som er nydyrket de siste årene, samt omsøkt areal og antall søknader. Totalt for landet ble det godkjent nydyrket 28 128 dekar i 2019. Dette er 3 273 dekar mer enn året før. Målt i antall dekar var det størst økning i nydyrking i Møre og Romsdal, med 2 083 dekar, og størst prosentvis økning i Vest-Agder med 559 prosent fra 2018.

74 prosent av godkjent areal i 2018 lå i fylkene Hedmark, Oppland, Rogaland, Møre og Romsdal, Trøndelag og Nordland.

Tabell 2.3 Nydyrking, antall søknader, omsøkt og godkjent areal. Fordeling på fylker i 2019

	Søknader om	Omsøkt nydyrket	Godkjent nydyrket
2010	689	21 213	19 860
2011	632	17 425	15 875
2012	653	14 287	13 417
2013	644	15 111	14 557
2014	878	19 405	18 572
2015	854	18 832	18 139
2016	964	22 636	21 575
2017	960	23 883	22 702
2018	964	26 964	24 855
2019	1 143	30 029	28 128
Østfold	18	571	566
Akershus og Oslo	23	579	502
Hedmark	155	5 385	5 165
Oppland	114	2 370	2 233
Buskerud	47	691	595
Vestfold	18	170	167
Telemark	26	538	508
Aust-Agder	22	982	736
Vest-Agder	55	1 287	1 199
Rogaland	169	2 771	2 455
Hordaland	43	689	661
Sogn og Fjordane	55	806	792
Møre og Romsdal	75	3 118	3 106
Trøndelag	214	6 742	6 353
Nordland	55	1 690	1 462
Troms	40	1 190	1 181
Finnmark	14	450	447

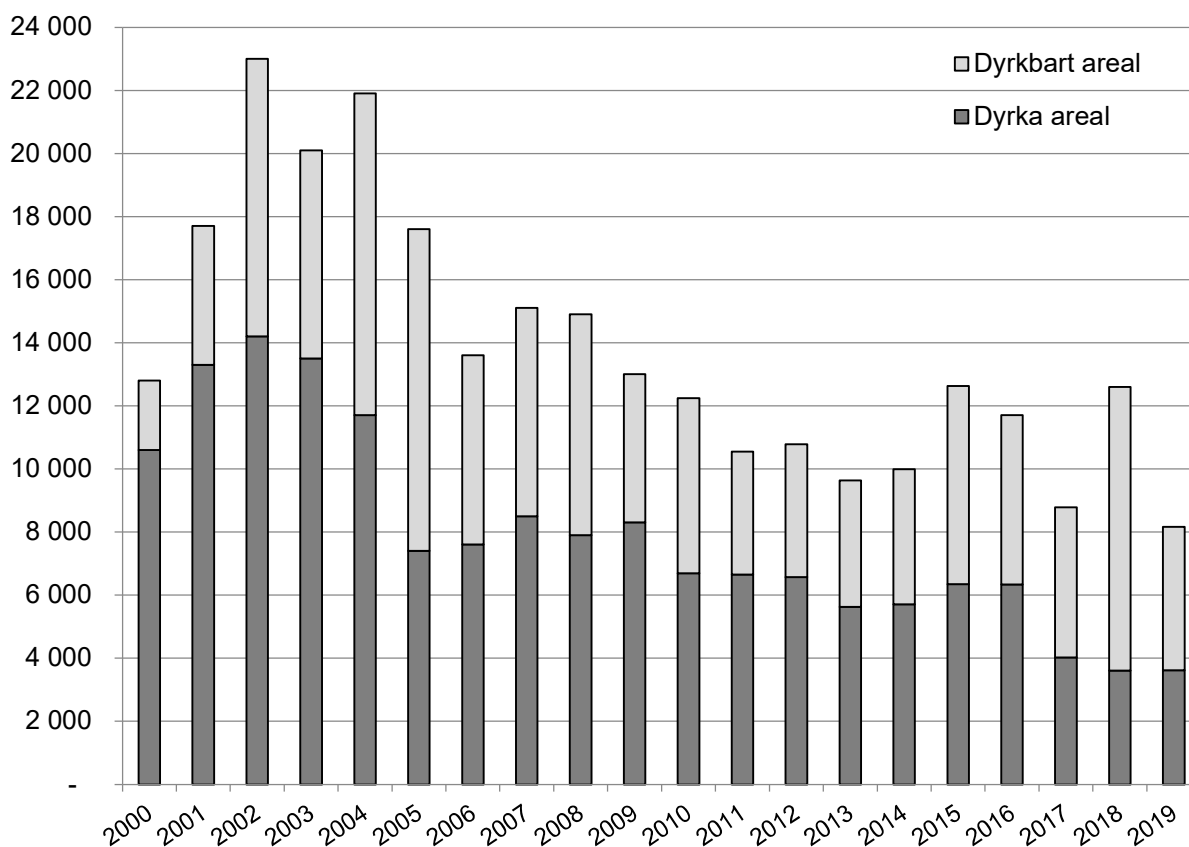
Kilde: Statistisk sentralbyrå

Hvert år omdisponeres noe jordbruksareal til andre formål, for eksempel til industri, boligområder og samferdsel. Det nasjonale jordvernmålet for årene 2004-2015 var at årlig omdisponering av dyrka jord skulle være under 6 000 dekar. Det nye jordvernmålet fra 2016 er å avgrense omdisponeringen til under 4 000 dekar per år innen 2020.¹

I 2019 ble det omdisponert 3 600 dekar dyrka jord, som er omtrent det samme som året før. Tallene for 2018 og 2019 er de laveste registrerte omdisponeringene av dyrket jord siden registreringene startet i 1976.

I tillegg blir også en del dyrkbar jord omdisponert hvert år. Dette har variert fra 2 200 til 10 200 dekar per år i perioden 2000 til 2019. I 2019 ble det omdisponert 4 540 dekar dyrkbar jord, omtrent halvparten av den uvanlige høye registreringen i 2018.

Figur 2.2 viser hvor mye dyrka og dyrkbar areal som hvert år har blitt omdisponert til andre formål enn landbruk.

Figur 2.2 Omdisponert areal til andre formål enn landbruk, dekar

Kilde: Statistisk sentralbyrå, KOSTRA

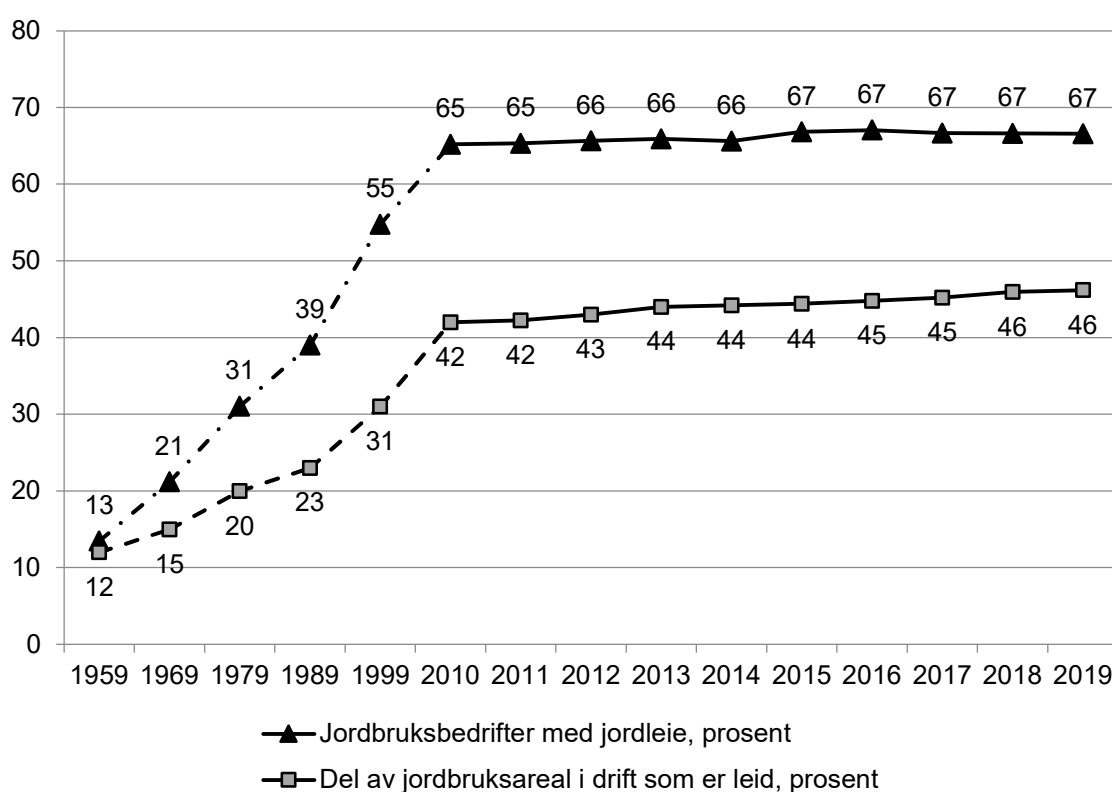
Av fylkene var det Rogaland som omdisponert mest dyrka jord i 2019, med 621 dekar, og dernest Trøndelag med 595 dekar og Oslo/Akershus med 411 dekar.

¹ Prop. 127 S (2014-2015), Innst. 56 S (2015-2016) - vedlegg 4

I tillegg til tallene i Figur 2.2 ble det omdisponert noe dyrket og dyrkbart areal til andre landbruksformål, eks. bebyggelse (nye driftsbygninger) og til skogplanting. I 2019 ble det omdisponert 117 dekar dyrka og dyrkbar jord til skogplanting etter jordloven. Dette er omtrent en tredjedel av omdisponeringen de to årene før.

2.1.2 Leiejord

Bruk av leiejord er svært viktig for mange av jordbruksbedriftene. Både andel bruk med leiejord og andel leid jord av dyrket areal har økt. Figur 2.3 viser andel bruk med leiejord og andel av jordbruksarealet som er leid fra 1959 til 2019.

Figur 2.3 Andel jordbruksbedrifter med leiejord og andel leiejord totalt. 1959–2019

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1959, 1969, 1979, 1989, 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2011 - 2019

I 2019 hadde 67 prosent av jordbruksbedriftene jordleie, og 46 prosent av jordbruksarealet i drift er leid areal.

Andelen jordbruksbedrifter med jordleie og andel leid jordbruksareal varierer mellom fylkene, jf. tabell 2.4. En ser at de tre nord-norske fylkene har størst andel jordbruksbedrifter

med jordleie. I alle tre fylkene er det jordleie på over 80 prosent av bedriftene. Når det gjelder jordbruksareal i drift har Troms størst andel, med 64 prosent leid areal.

Tabell 2.4 Andel jordbruksbedrifter med jordleie og andel leieareal. Fylkesvise tall 2019

Fylker	Prosent	
	Jordbruksbedrifter med jordleie	Jordbruksareal i drift som er leid
Østfold	57	44
Akershus/Oslo	61	47
Hedmark	69	46
Oppland	66	41
Buskerud	63	49
Vestfold	59	54
Telemark	65	61
Aust-Agder	73	62
Vest-Agder	77	57
Rogaland	57	36
Hordaland	65	47
Sogn og Fjordane	65	43
Møre og Romsdal	77	55
Trøndelag	67	41
Nordland	80	53
Troms	88	64
Finnmark	82	53

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Beregna totalpopulasjon

Også antall leieforhold per jordbruksbedrift varierer mye.

Tabell 2.5 viser fylkesvis fordeling av antall jordbruksbedrifter med jordleie og prosentvis fordeling av antall leieforhold. Det er flest leieforhold per jordbruksbedrift i Telemark, Agderfylkene og i de tre nordligste fylkene.

Tabell 2.5 Jordbruksbedrifter med jordleie inndelt etter antall leieforhold. Fylkesvise tall 2019

Antall leieforhold	Jordbruks- bedrifter	Prosentvis fordeling etter antall leieforhold			
		1	2–4	5–9	10 ≥
Østfold	1 190	39	39	16	6
Akershus/Oslo	1 223	37	38	18	8
Hedmark	2 105	22	41	25	12
Oppland	2 808	29	46	21	4
Buskerud	1 338	28	40	24	8
Vestfold	779	33	38	19	10
Telemark	880	24	39	23	14
Aust-Agder	499	21	34	28	16
Vest-Agder	842	21	35	29	15
Rogaland	2 320	40	44	12	3
Hordaland	1 994	34	44	16	6
Sogn og Fjordane	1 824	33	46	19	3
Møre og Romsdal	1 852	21	40	28	11
Trøndelag	3 824	28	44	21	7
Nordland	1 580	17	36	28	19
Troms	738	12	28	31	28
Finnmark	235	15	32	30	23
<i>Hele landet</i>	26 031	28	41	21	9

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Beregna totalpopulasjon

2.2 Strukturutvikling i noen produksjoner

Samdrifter i melkesektoren og mange varianter av juridiske foretak, vanskeliggjør sammenliknbar presentasjon av utviklingen i brukstallet. De tradisjonelle enhetene «gårdsbruk» eller «gårdbruker», kan omfatte produksjon på flere tilskuddssøknader ved at virksomheten er organisert i, eller eieren deltar i, flere selskaper (foretak).

Det er skjedd omfattende endringer i antall og størrelse av jordbruksbedriftene og i sammensetningen av produksjonene de seneste årene. I dette kapitlet er det vist tabeller med størrelsesfordeling for alle jordbruksbedrifter, og for noen produksjoner. En jordbruksbedrift kan være representert med flere produksjoner. En kan derfor ikke summere jordbruksbedriftene med de ulike produksjonene og komme fram til et riktig tall for totalt antall jordbruksbedrifter.

Tabell 2.6 viser utviklingen av det totale antall jordbruksbedrifter. Over tid er det færre mindre jordbruksbedrifter og flere større. Økende areal per jordbruksbedrift har sammenheng med at antallet jordbruksbedrifter avtar mens totalarealet er relativt stabilt. Arealet på de jordbruksbedriftene som går ut av produksjon, kan enten gå helt ut av jordbruksdrift, eller overtas av andre jordbruksbedrifter ved salg eller utleie.

De aller minste jordbruksbedriftene har sterkest prosentvis årlig nedgang frem til 2010. I 1999 var 2 prosent av jordbruksbedriftene i gruppene over 500 dekar, og i 2020 var

tilsvarende andel 12 prosent. Dekar per jordbruksbedrift har økt fra 147 til 255 dekar i samme periode.

Tabell 2.6 viser også at både totalt leid areal og leid areal per jordbruksbedrift har økt mye. Variasjonen mellom fylkene er imidlertid betydelig, og det er i Agder-fylkene, Telemark og Troms vi finner størst andel leid jord – alle med over 57 prosent. Minst andel leiejord er det i Rogaland, med 36 prosent i 2019.

Tabell 2.6 Antall jordbruksbedrifter etter jordbruksareal i drift og leid jordbruksareal

Størrelsesgrupper, dekar	1999	2005	2010	2019	2020*	Årlig % endring		
						89–99	99–10	10–20
< 100	31 237	16 552	14 359	11 835	11 759	-6,6	-6,8	-2,0
%	44	31	31	30	30			
100–199	22 286	16 764	13 440	9 977	9 784	-1,3	-4,5	-3,1
%	32	32	29	26	25			
200–299	10 367	10 186	8 444	6 326	6 117	2,7	-1,8	-3,2
%	15	19	18	16	16			
300–499	5 273	6 817	6 857	6 179	6 045	4,9	2,4	-1,3
%	7	13	15	16	16			
500–799	1 287	2 013	2 490	3 117	3 211	6,1	6,2	2,6
%	2	4	5	8	8			
≥ 800	290	671	1 034	1 656	1 717	7,3	12,3	5,2
%	0	1	2	4	4			
Alle jordbr.bedrifter	70 740	53 003	46 624	39 090	38 633	-3,3	-3,7	-1,9
Areal, 1 000 daa	10 382	10 354	10 060	9 843	9 864	0,5	-0,3	-0,2
Daa/jordbruksbedrift	147	195	216	252	255	3,9	3,6	1,7
Leid areal, 1 000 daa	3 239	3 963	4 185	4 546		3,4	2,4	
Leid areal, %	31	38	42	46				
Leid areal, daa/j.bedr.	46	75	90	116		6,9	6,3	

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstillinger i 1999, 2010, 2020, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2019

For fylkesvis fordeling, se tabeller på:

<http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>

Fra og med 2002 ble reglene for å kunne søke produksjonstilskudd endret. Flere selskapsformer ble tilskuddsberettiget, blant annet aksjeselskaper, ansvarlige selskaper og stiftelser. Tabell 2.7 viser hvor mange prosent av søkerne som ikke var enkeltpersonforetak i 2005, 2010, 2019 og 2020.

Andelen upersonlige søkere økte fram til 2008, men har deretter blitt redusert. Noe av årsaken til dette er regelendringer for samdrifter. Fra og med 2015 ble det bl.a. mulig for samdrifter å leie kvote, og dette førte til at enkelte samdrifter ble oppløst.

Tabell 2.7 Andel av tilskuddssøkerne som ikke er enkeltpersonforetak¹. Prosent

Fylke	2005	2010	2019	2020*	Antall i 2020*
Viken	2,8	3,8	4,0	4,2	261
Innlandet	5,3	6,4	4,5	4,4	307
Vestfold og Telemark	2,3	3,4	5,7	5,8	148
Agder	3,2	5,0	4,5	4,6	81
Rogaland	5,5	8,2	6,0	5,6	222
Vestland	3,6	5,5	4,7	4,6	265
Møre og Romsdal	4,7	7,2	6,4	5,9	145
Trøndelag	5,1	6,9	5,8	5,5	310
Nordland	4,0	6,5	6,5	6,2	116
Troms og Finnmark	3,1	5,1	6,3	6,4	71
<i>Hele landet</i>	<i>4,4</i>	<i>5,9</i>	<i>4,9</i>	<i>5,0</i>	
Antall	2 216	2 681	1 919		1 920

* Foreløpige tall

Kilde: Landbruksdirektoratets tilskuddsstatistikk

2.2.1 Planteproduksjon

Tabell 2.8 viser at antall jordbruksbedrifter med korn har blitt mer enn halvert fra 1999 til 2020. Kornarealet per jordbruksbedrift økte fra 150 til 278 dekar. Jordbruksbedriftene over 500 dekar har stort sett økt gjennom hele perioden både relativt sett og i antall.

Tabell 2.8 Antall jordbruksbedrifter med korn og oljevekster etter areal av korn og oljevekster

Arealgruppe, dekar	1999	2005	2010	2019	2020*	Årlig % endring		
						89–99	99–10	10–20
< 100	10 165	5 937	4 149	2 561	2 539	-6,8	-7,8	-5,2
%	46	35	31	25	25			
100–199	6 170	5 005	4 034	2 878	2 867	-2,1	-3,8	-3,7
%	28	30	30	28	28			
200–299	2 793	2 603	2 142	1 658	1 673	-0,2	-2,4	-2,8
%	13	16	16	16	16			
300–499	2 026	2 119	1 953	1 659	1 681	1,9	-0,3	-1,8
%	9	13	14	16	16			
500–799	609	808	856	888	905	5,2	3,1	0,4
%	3	5	6	9	9			
≥ 800	146	298	399	514	536	8,3	9,6	2,9
%	1	2	3	5	5			
Antall j.bedr.	21 909	16 770	13 533	10 158	10 201	-4,0	-4,3	-3,1
1 000 daa	3 282	3 252	3 071	2 790	2 836	-0,7	-0,6	
Daa/j.bedr.	150	194	227	275	278	3,5	3,8	

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999, 2010 og 2020 og beregna totalpopulasjon i 2005 og 2019

For fylkesvis fordeling, se tabeller på: <http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>

Det er i hovedsak rug og hvete som dyrkes til matkorn. Dyrkinga av matkorn er konsentrert til Østlandet, og særlig fylkene rundt Oslofjorden og Hedmark. Totalt ble det dyrket hvete og rug/rughvete på ca. 896 600 dekar i 2019, det vil si 32 prosent av samlet kornareal. Foreløpige tall for 2020 viser ca. 741 300 dekar hvete og rug/rughvete, 26 prosent av samlet kornareal. Arealet i 2020 er ca. 150 800 dekar mindre enn i 2019, og ca. 121 500 dekar større enn i 2018. Klimatiske forhold gjør at andelen som går til mat varierer mye mellom år. Landbruksdirektoratets markedsrapporter 2019 og 2020 viser 67 og 80 prosent matkvalitet for henholdsvis hvete og rug i 2018-2019, 48 og 55 prosent i 2019-2020 og prognose for 72 og 22 prosent i 2020 - 2021. Femårgjennomsnitt viser 48 prosent matkvalitet for hvete og 61 prosent for rug.

Tabell 2.9 viser antall jordbruksbedrifter og arealet av poteter. Det har vært størst prosentvis årlig nedgang for de minste jordbruksbedriftene. Antall jordbruksbedrifter med poteter på arealer under 100 dekar har gått ned i hele perioden fra 1999. Totalt sett gikk antall jordbruksbedrifter med poteter ned med 73 prosent fra 1999 til 2010, og videre med 46 prosent fra 2010 til 2020.

Potetarealet per jordbruksbedrift har økt betydelig, fra 14,5 dekar i 1999 til 76,2 dekar i 2020. Det totale potetarealet er derimot redusert med 23 prosent i samme periode.

Mange av jordbruksbedriftene som har under 10 dekar poteter dyrker i stor grad til eget bruk. Når en ser bort fra enheter som har under 10 dekar var gjennomsnittet på 55,6 dekar i 1999 og 141,7 dekar i 2020.

Tabell 2.9 Antall jordbruksbedrifter med poteter etter potetareal

Arealgruppe, dekar	1999	2005	2010	2019	2020*	Årlig % endring		
						89-99	99-10	10-20
< 10	7 831	3 198	1 512	689	707	-13,8	-13,9	-7,3
%	76	65	54	46	47			
10-49	1 420	811	468	223	226	-6,3	-9,6	-7,0
%	14	16	17	15	15			
50-99	657	482	352	204	190	-2,0	-5,5	-6,0
%	6	10	13	14	13			
100-199	276	315	310	220	197	3,3	1,1	-4,4
%	3	6	11	15	13			
200-299	61	87	83	80	95	13,6	3,0	1,2
%	1	2	3	5	6			
≥ 300	15	36	70	94	90	3,2	14,9	2,7
%	0	1	2	6	6			
Antall j.bedr.	10 260	4 929	2 795	1 510	1 505	-12,3	-11,1	-6,0
Antall daa	148 522	137 344	132 399	116 858	114 639	-2,4	-1,0	-1,4
Daa/j.bedr., alle	14,5	27,9	47,4	77,4	76,2	11,0	11,4	4,9
Daa/j.bedr., >10 ¹⁾	55,6	75,9	100,7	140,5	141,7		5,5	3,5

* Foreløpige tall

1) Ekskl. jordbruksbedrifter med < 10 dekar potet

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstillinger i 1999, 2010 og 2020 og beregna totalpopulasjon i 2005 og 2019

For fylkesvis fordeling, se tabeller på:

<http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>

Arealet av og antall jordbruksbedrifter med grønnsaker på friland går fram av tabell 2.10. Det mest markerte trekk er at antall små produsenter arealmessig, har avtatt i hele perioden, samtidig som produsenter med større areal har økt i antall. Men i de siste årene er dette ikke så tydelig. Fra 2019 til foreløpige tall for 2020 var det totalt sett en økning på 62 jordbruksbedrifter med grønnsaker, med klart størst økning i gruppen med de minste brukene, det vil si bruk under 10 dekar. Gjennomsnittlig grønnsakareal per jordbruksbedrift er mer enn tredoblet i perioden 1999 til 2020.

Tabell 2.10 Antall jordbruksbedrifter med grønnsaker på friland etter grønnsakareal

Arealgruppe, dekar	1999	2005	2010	2019	2020*	Årlig % endring		
						89-99	99-10	10-20
< 10	964	527	333	296	357	-15,3	-9,2	0,7
%	45	35	32	36	40			
10-49	784	581	313	190	198	-4,0	-8,0	-4,5
%	37	38	30	23	22			
50-99	249	227	211	146	125	2,9	-1,5	-5,1
%	12	15	20	18	14			
100-199	98	129	115	93	105	5,0	1,5	-0,9
%	5	9	11	11	12			
≥ 200	28	50	72	105	107	12,0	9,0	4,0
%	1	3	7	13	12			
Antall j.bedr.	2 123	1 514	1 044	830	892	-10,6	-6,2	-1,6
Antall daa	60 187	68 635	71 220	83 657	83 788	0,5	1,5	1,6
Daa/j.bedr.	28,3	45,3	68,2	100,8	94,0	12,5	8,3	3,3
Daa/j.bedr., >10 ¹⁾	46,8	67,9	98,8	155,1	154,7		7,0	4,6

* Foreløpige tall

1) Ekskl. jordbruksbedrifter med < 10 dekar grønnsaker

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstillinger i 1999, 2010 og 2020 og beregna totalpopulasjon i 2005 og 2019

For fylkesvis fordeling, se tabeller på:

<http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>

Tabell 2.11 viser utviklingen i antall jordbruksbedrifter med engareal, dvs. sum fulldyrka og overflatedyrka/innmarksbeite. Antall jordbruksbedrifter med eng er redusert med 25 891, eller 46 prosent fra 1999 til 2020, mens arealet har økt med 3 prosent i samme periode. Andelen jordbruksbedrifter med over 300 dekar engareal har økt fra 3 prosent i 1999 til 24 prosent i 2020.

Tabell 2.11 Antall jordbruksbedrifter med engareal etter størrelsen på engarealet

Arealgruppe, dekar	1999	2005	2010	2019	2020*	Årlig % endring		
						89–99	99–10	10–20
< 99	28 940	14 587	12 138	10 218	10 209	-6,0	-7,6	-1,7
%	52	36	34	34	34			
100–199	18 626	13 783	10 794	7 950	7 806	0,7	-4,8	-3,2
%	33	34	30	26	26			
200–299	6 489	7 753	6 672	4979	4 791	8,9	0,3	-3,3
%	12	19	19	16	16			
300–499	1 805	3 894	4 568	4 594	4 485	15,1	8,8	-0,2
%	3	10	13	15	15			
500–799	131	614	1 168	2 063	2 130	11,8	22,0	6,2
%	0	2	3	7	7			
≥ 800	13	75	241	660	692	3,7	30,4	11,1
%	0	0	1	2	2			
Antall j.bedr.	56 004	40 706	35 581	30 464	30 113	-2,8	-4,0	-1,7
1 000 daa	6 388	6 550	6 524	6 616	6 592	1,5	0,2	0,1
Daa/j.bedr.	114,1	160,9	183,4	217,2	218,9	4,5	4,4	1,8

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999, 2010 og 2020 og beregna totalpopulasjon i 2005 og 2019

For fylkesvis fordeling, se tabeller på:

<http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>

2.2.2 Husdyrproduksjon

Tabell 2.12 viser strukturutviklingen på jordbruksbedrifter med melkeku fra 1999 til 2020. I denne perioden har antall jordbruksbedrifter med melkekyr blitt redusert med 68 prosent samtidig som antall melkekyr har blitt redusert med 32 prosent. Antall melkekyr per jordbruksbedrift har økt fra 13,8 til 29,9.

Det har vært en kraftig reduksjon i antall jordbruksbedrifter i de minste størrelsesgruppene mens de større har økt. Antall jordbruksbedrifter med mer enn 40 kyr har økt fra 168 i 1999 til 1 852 i 2020, det tilsvarer 1 prosent av jordbruksbedriftene i 1999 og 26 prosent i 2020.

Tabell 2.12 Antall jordbruksbedrifter med melkeku etter besetningsstørrelse¹⁾

Besetnings- størrelse	1999	2005	2010	2019	2020*	Årlig % endring		
						89-99	99-10	10-20
< 10	6 047	2 749	1 262	610	504	-6,3	-13,3	-8,8
%	27	17	11	8	7			
10-19	13 180	8 937	5 166	2 480	2 166	-1,1	-8,2	-8,2
%	58	56	46	33	30			
20-39	3 264	3 799	3 736	2 729	2 628	2,4	1,2	-3,5
%	14	24	34	36	37			
40-69	153	361	853	1 481	1 573	1,1	16,9	6,3
%	1	2	8	20	22			
≥ 70	15	44	163	217	279	0,0	24,2	5,5
%	0	0	1	3	4			
Antall j.bedr.	22 659	15 890	11 130	7 517	7 150	-2,5	-6,3	-4,3
1 000 melkekyr	313	265	238	210	214	-0,8	-2,4	-1,1
Melkekyr per j.bedr.	13,8	16,7	21,4	28,0	29,9	1,7	4,1	3,4

* Foreløpige tall

1) Samdrifter er regnet som én jordbruksbedrift (se også Tabell 2.13).

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstillinger i 1999, 2010 og 2020 og beregna totalpopulasjon i 2005 og 2019

For fylkesvis fordeling, se tabeller på:

<http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>

Fra og med 1. januar 2015 ble særreglene for samdrifter avviklet, og dette betyr bl.a. at samdrifter og enkeltbruk ble likestilt i kvotereguleringen. Se www.landbruksdirektoratet.no for nærmere opplysninger om produksjons-tilskudsreguleringen.

Det er likevel en del foretak som fremdeles har felles melkeproduksjon og Tabell 2.13 gir en fylkesvis oversikt over utviklingen blant disse, og antallet eiendommer som er registrert i felles foretak i 2020. De fleste fellesforetakene består av to eiendommer, og i 2020 var det registrert 306 slike foretak, og det er en nedgang fra 336 i 2019. I 2020 har Landbruksdirektoratet registrert 689 foretak med felles melkeproduksjon totalt. Disse utgjør 10 prosent av alle jordbruksbedrifter med melkeproduksjon og består av 2 128 eiendommer i 2020, mot 5 087 eiendommer i 2008.

Tabell 2.13 Antall registrerte foretak for felles melkeproduksjon og fordelingen av eiendommer som inngår¹⁾

	2002	2005	2010	2020	Antall foretak i 2020 fordelt på antall eiendommer per fellesforetak				Antall eiendommer i alt
					2	3	4	≥ 5	2020
					Viken	26	48	67	32
Innlandet	259	386	364	105	41	22	17	25	349
Vestfold og Telem.	19	26	22	11	5	1	4	1	34
Agder	22	44	43	12	8	3		1	30
Rogaland	111	254	315	114	52	27	24	11	338
Vestland	114	214	237	120	52	22	22	24	384
Møre og Romsdal	72	124	159	77	39	16	9	13	230
Trøndelag	194	308	365	173	71	47	30	25	534
Nordland	45	63	90	31	13	8	7	3	96
Troms og Finnmark	11	14	23	14	9	3	2	0	35
Hele landet	873	1 481	1 685	689	306	153	121	109	2 128

Kilde: Landbruksdirektoratet

Ved jordbruksoppgjøret 2008 ble det innført mulighet til kvoteleie med virkning fra kvoteåret 2009. Landbruksdirektoratet har tall for bortleid kvotemengde i hvert fylke, mens leieprisen er markedsstyrt, og det er ikke noe sentralt register over avtalte priser. Vi har dermed ikke noe grunnlag for å presentere leiepriser.

Totalt for landet var ca. 309 mill. liter kumelkkvote bortleid i 2020 (Tabell 2.14). Innlandet fylke har størst andel jordbruksbedrifter som leier ut kvote. For landet som helhet leide 51 prosent av jordbruksbedriftene med kvote bort kvote, mens 40 prosent leide kvote i 2020.

Tabell 2.14 Leie av melkekvoter. Fylkesvis utleid og leid mengde. 2020

Fylke	Mengde utleid, 1 000 liter	% av eiendommer med kvote som har utleie	Gjennomsnittlig utleie, liter/j.bedr.	% av eiendommer med kvote som har leie	Gjennomsnittlig leie, liter/j.bedr.
Viken	9 526	27,3	84 299	29,0	80 454
Innlandet	64 739	65,0	70 064	47,6	95 289
Vestfold og Telemark	3 516	24,1	106 551	23,4	112 995
Agder	10 226	48,1	74 100	32,1	111 149
Rogaland	65 163	56,3	102 457	44,4	129 806
Vestland	35 869	47,5	65 216	35,5	86 732
Møre og Romsdal	21 518	40,1	80 592	32,7	100 139
Trøndelag	66 187	51,6	87 782	42,3	106 953
Nordland	25 750	59,5	86 409	48,3	106 563
Troms og Finnmark	6 609	27,8	89 314	26,3	93 869
Landet	309 103	50,9	81 622	40,1	103 656

Kilde: Landbruksdirektoratet

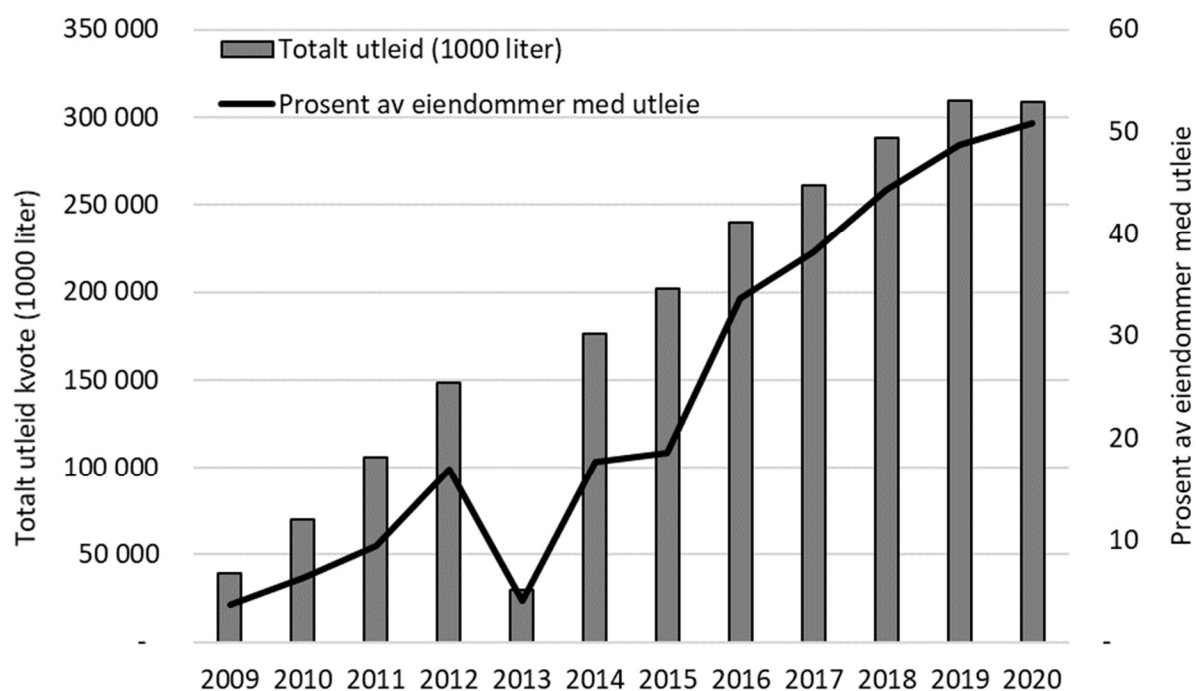
Tabell 2.15 viser hvor stor andel av utleid grunnkvote som går til fellesforetak. I 2020 var det størst antall eiendommer som leide ut til fellesforetak i Trøndelag, med 83 eiendommer. Prosentvis var det flest i Møre og Romsdal, med 6 prosent av eiendommene. Vestland leide ut størst prosent av mengden til fellesforetak, med 2,3 prosent.

Tabell 2.15 Utleie av grunnkvote til fellesforetak. Fylkesvis antall og prosent. 2020

Fylke	Antall eiendommer som leier ut til fellesforetak	Grunnkvote utleid til fellesforetak (liter)	Prosent av antall som har leid ut til fellesforetak	Prosent av mengde som er utleid til fellesforetak
Viken	14	977 170	3,4	1,0
Innlandet	57	3 738 607	4,0	1,4
Vestfold og Telemark	3	129 490	2,2	0,4
Agder	15	098 865	5,2	2,3
Rogaland	55	5 883 449	4,9	2,1
Vestland	66	4 189 324	5,7	2,3
Møre og Romsdal	40	3 026 886	6,0	2,1
Trøndelag	83	6 694 899	5,7	2,0
Nordland	12	954 529	2,4	0,9
Troms og Finnmark	4	321 120	1,5	0,6
Sum	349	27 014 338	4,7	1,7

Kilde: Landbruksdirektoratet

Figur 2.4 viser utviklingen av antall liter utleid fra 2009 til 2020, og prosent av eiendommene som har utleie. Med unntak av 2013 har det vært en jevn utvikling i perioden. Fram til og med 2012 var prisen ved salg av kvote til staten kr 3,50, men i 2013 ble prisen redusert til kr 2,50. Prisreduksjonen kan være årsaken til at mange valgte å selge kvoten i 2012, og at det dermed ble mindre kvote til utleie i 2013.

Figur 2.4 Utviklingen av antall liter utleid og prosent av eiendommene med utleie

Kilde: Landbruksdirektoratet

Tabell 2.16 gir fylkesvis oversikt over antallet kvoteselgere og antall liter solgt. Tallene gjelder kumelk, og tabellen viser også totaltall for perioden 1997–2020.

I 2020 solgte 435 foretak kvoten, en reduksjon fra 607 foretak som solgte i 2019. Prisen ved salg av kumelkkvote til staten var tidligere kr 3,50 per liter til, og dette ble redusert til kr 2,50 per liter i årene 2013 til 2020.

I 2012 ble det åpnet for delsalg av melkekvote. På landsbasis valgte 103 gårdbrukere å selge deler av kumelkkvoten i 2020, og det ble solgt ca. 8,1 mill. liter ved delsalg, mot 5,4 mill. liter i 2019.

Totalt for perioden 1997–2020 har 12 756 foretak solgt kvoten, og det er totalt solgt 902,2 mill. liter. Både Innlandet, Vestland og Trøndelag hadde 77 kvoteselgere i 2020.

**Tabell 2.16 Salg av melkekvoter ku. Antall kvoteselgere og solgt mengde.
 Utvalgte år 1997–2020**

Fylke	1997		2005		2010		2020		Hele perioden	
	Ant.	1 000 liter	Ant.	1 000 liter	Ant.	1 000 liter	Ant.	1 000 liter	Ant.	1 000 liter
Viken	46	2 617	52	4 517	13	1 479	26	3 431	970	81 993
Innlandet	82	3 754	119	8 519	27	2 993	77	5 790	1 757	116 105
Vestfold og Telem.	31	1 516	14	1 215	7	488	11	1 102	364	25 421
Agder	33	1 221	45	2 572	8	619	19	1 891	612	35 264
Rogaland	70	4 687	138	11 341	31	2 966	65	6 317	1 554	126 263
Vestland	111	4 022	95	5 217	46	3 260	77	5 331	2 008	109 719
Møre og Romsdal	108	5 548	83	6 006	35	3 329	46	4 080	1 543	109 850
Trøndelag	97	5 202	177	13 498	79	7 412	77	8 260	2 525	193 904
Nordland	37	1 872	63	4 379	17	1 518	25	2 237	930	64 010
Troms og Finnmark	26	1 516	20	1 448	15	1 631	12	1 273	493	39 692
Landet	641	31 956	806	58 710	278	25 696	435	39 713	12 756	902 220

Kilde: Landbruksdirektoratet

Tabell 2.17 viser gjennomsnittlig disponibel kvote for kumelk i de ulike fylker enkelte år. Gjennomsnittskvotene har økt betydelig som følge av redusert antall melkebønder, og var i 2020 på 228 700 liter per jordbruksbedrift. Foretak med felles melkeproduksjon er regnet som én enhet, noe som også bidrar til å øke gjennomsnittet. Økningen fra 2010 til 2020 var på 87 200 liter per jordbruksbedrift, noe som tilsvarer 62 prosent økning. Innlandet har relativt minst økning, mens Nordland har opplevd størst prosentvis økning av gjennomsnittskvoten i denne perioden.

**Tabell 2.17 Fylkesvis oversikt over gjennomsnittlig disponibel kvote på kumelk.
Utvalgte år 1998–2020. Liter**

Fylke	1998	2005	2010	2019	2020	% endring
						2010–2020
Viken	82 200	113 200	170 500	237 000	265 100	56
Innlandet	70 900	94 700	129 800	178 700	200 100	54
Vestfold og Telemark	68 900	101 800	150 700	229 900	253 600	68
Agder	58 500	79 100	118 500	165 200	185 300	56
Rogaland	90 500	117 500	173 200	242 800	268 700	55
Vestland	57 800	74 600	107 400	155 000	175 000	63
Møre og Romsdal	71 700	96 800	144 200	211 800	236 000	64
Trøndelag	78 000	103 100	154 600	226 300	256 500	66
Nordland	69 900	91 200	133 700	209 000	235 600	76
Troms og Finnmark	80 900	100 900	141 300	213 900	238 700	69
Landet	73 200	97 200	141 500	203 500	228 700	62

Kilde: Landbruksdirektoratet

Landbruksdirektoratet organiserer kjøp og salg av statlig del av kvoter. For privat omsetning er det egne omsetningskanaler, eller kjøp/salg kan avtales direkte mellom gårdbrukere. De siste årene har ca 80 prosent av kvotesalget vært privat salg.

I oktober 2019 ble Staten og Norges Bondelag enige om å gjennomføre en oppkjøpsordning med sikte på å kjøpe ut 40 millioner liter kumelk på landsbasis. Bakgrunnen for avtalen var utfasing av eksportstøtte og dermed avslutning av norsk produksjon av Jarlsbergost til eksport. Det ble bestemt at i omsetningsrunden 2020 måtte minimum 80 prosent av melkeknoten selges til staten, i motsetning til tidligere år hvor det var krav om minst 20 prosent til staten. I 2020 ble derfor bare 12 prosent solgt privat av et totalsalg på 39,7 mill. liter.

Tabell 2.18 omhandler strukturen i melkeknoter i de ulike fylkene, og i landet som helhet. En jordbruksbedrift kan benytte flere innleide kvoter.

Tabell 2.18 Fordeling av antall jordbruksbedrifter med melkekvote i de ulike fylker etter kvotestørrelse. 2020

Fylke	Melkekvote, 1 000 liter						Sum
	0–100	100–159	160–239	240–499	500–799	>800	
<i>Oslo og Viken</i>							
Antall	99	69	87	120	33	6	414
kvote	6 197	9 056	17 007	43 989	19 254	5 051	100 555
<i>Innlandet</i>							
Antall	449	398	221	305	44	4	1421
kvote	30 167	50 081	43 260	106 887	25 815	3 452	259 662
<i>Vestfold og Telem.</i>							
Antall	40	23	23	39	9	3	137
kvote	2 262	2 942	4 440	14 357	5 289	2 480	31 770
<i>Agder</i>							
Antall	111	68	40	59	8	1	287
kvote	7 414	8 601	7 800	19 501	4 494	813	48 622
<i>Rogaland</i>							
Antall	201	252	213	369	78	17	1130
kvote	13 333	32 208	41 884	129 125	45 728	14 747	277 026
<i>Vestland</i>							
Antall	484	304	145	187	33	4	1 157
kvote	30 977	38 209	27 982	64 797	18 845	3 457	184 267
<i>Møre og Romsdal</i>							
Antall	176	174	100	165	41	10	666
kvote	11 729	22 368	19 689	57 493	23 846	8 616	143 742
<i>Trøndelag</i>							
Antall	260	343	275	488	83	11	1 460
kvote	17 858	43 947	53 854	169 200	46 804	9 388	341 051
<i>Nordland</i>							
Antall	100	127	81	178	15	-	501
kvote	6 031	15 923	15 565	61 911	8 152	-	107 581
<i>Troms og Finnmark</i>							
Antall	44	83	55	71	13	-	266
kvote	3 220	10 623	10 769	24 816	8 526	-	57 954
Landet							
Antall	1 964	1 841	1 240	1 981	357	56	7 439
Kvote	129 187	233 958	242 250	692 074	206 755	48 004	1 552 229

Kilde: Landbruksdirektoratet

Tabell 2.19 viser andel av jordbruksbedrifter og kvote i de ulike fylkene. Gruppene med 0–100 000 liter og 240 000–499 000 liter er tilnærmet like store i andel av antall jordbruksbedrifter, men andelen av kvote er 8,3 prosent i den minste gruppen og 44,6 prosent i den andre.

Andelen jordbruksbedrifter i gruppen 500–799 000 liter er på 4,9 prosent i 2020, mens andelen av kvote i denne gruppen er på 13,3 prosent. I den største gruppen, over 800 000 liter, er det 0,8 prosent av jordbruksbedriftene og 3,1 prosent av kvoten.

I Vestland fylke har 41,8 prosent av jordbruksbedriftene under 100 000 liter i kvote, mens i Rogaland og Trøndelag er 17,8 prosent av jordbruksbedriftene i denne gruppen.

Tabell 2.19 Fordeling av andel jordbruksbedrifter og kvote i de ulike fylker etter kvotestørrelse. 2020

Fylke	Melkekvote, 1 000 liter						Sum
	0–100	100–159	160–239	240–499	500–799	>800	
Oslo og Viken							
Andel av antall	23,9	16,7	21,0	29,0	8,0	1,4	100
Andel av kvote	6,2	9,0	16,9	43,7	19,1	5,0	100
Innlandet							
Andel av antall	31,6	28,0	15,6	21,5	3,1	0,3	100
Andel av kvote	11,6	19,3	16,7	41,2	9,9	1,3	100
Vestfold og Telem.							
Andel av antall	29,2	16,8	16,8	28,5	6,6	2,2	100
Andel av kvote	7,1	9,3	14,0	45,2	16,6	7,8	100
Agder							
Andel av antall	38,7	23,7	13,9	20,6	2,8	0,3	100
Andel av kvote	15,2	17,7	16,0	40,1	9,2	1,7	100
Rogaland							
Andel av antall	17,8	22,3	18,8	32,7	6,9	1,5	100
Andel av kvote	4,8	11,6	15,1	46,6	16,5	5,3	100
Vestland							
Andel av antall	41,8	26,3	12,5	16,2	2,9	0,3	100
Andel av kvote	16,8	20,7	15,2	35,2	10,2	1,9	100
Møre og Romsdal							
Andel av antall	26,4	26,1	15,0	24,8	6,2	1,5	100
Andel av kvote	8,2	15,6	13,7	40,0	16,6	6,0	100
Trøndelag							
Andel av antall	17,8	23,5	18,8	33,4	5,7	0,8	100
Andel av kvote	5,2	12,9	15,8	49,6	13,7	2,8	100
Nordland							
Andel av antall	20,0	25,3	16,2	35,5	3,0	-	100
Andel av kvote	5,6	14,8	14,5	57,5	7,6	-	100
Troms og Finnmark							
Andel av antall	16,5	31,2	20,7	26,7	4,9	-	100
Andel av kvote	5,6	18,3	18,6	42,8	14,7	-	100
Landet							
Andel av antall	26,4	24,7	16,7	26,6	4,8	0,8	100
Andel av kvote	8,3	15,1	15,6	44,6	13,3	3,1	100

Kilde: Landbruksdirektoratet

I 2020 ble forholdstallet for kumelkkvotene hevet flere ganger, og siste forholdstall var 1,05. Kvotetaket på 900 000 liter ble også hevet med forholdstallet, til 945 000 liter. I 2020 var det 24 foretak som fikk sin disponible kvote avkortet. De fikk beregnet en høyere disponibel kvote enn 945 000 liter og ble dermed avkortet til 945 000 liter. Av disse foretakene var blant annet 8 i Rogaland, 5 i Trøndelag og 5 i Møre og Romsdal.

Tabell 2.20 viser antall jordbruksbedrifter med ammekyr etter besetningsstørrelse. Gjennom hele perioden har det vært flest jordbruksbedrifter med færre enn 10 ammekyr, men andelen har vært synkende, fra 78 prosent i 1999 til 37 prosent i 2020. Gjennomsnittsbesetningen har økt fra 6,7 til 18 ammekyr i samme periode.

Tabell 2.20 Antall jordbruksbedrifter med ammekyr etter besetningsstørrelse

Besetnings- størrelse	1999	2005	2010	2019	2020*	Årlig % endring	
						99–10	10–20
< 10	4 266	3 097	2 572	2 240	2 202	-4,5	-1,5
%	78	59	49	39	37		
10–19	872	1 385	1 479	1 713	1 798	4,9	2,0
%	16	26	28	30	30		
20–39	284	630	903	1 235	1 317	11,1	3,8
%	5	12	17	22	22		
40–69	35	113	227	485	530	18,5	8,8
%	1	2	4	8	9		
≥ 70	7	9	22	66	90	11,1	15,1
%	0	0	0	1	2		
Antall jordbr.bedr.	5 464	5 234	5 203	5 739	5 937	-0,4	1,3
1 000 ammekyr	37	56	70	100	107	6,0	4,3
Ammekyr per jordbr.bedr.	6,7	10,6	13,4	17,4	18,0	6,5	3,0

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999, 2010 og 2020 og beregna totalpopulasjon i 2005 og 2019

For fylkesvis fordeling, se tabeller på:

<http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>

Tabell 2.21 viser at antall jordbruksbedrifter med vinterfôra sau ble redusert med 39 prosent fra 1999 til 2020. Antall vinterfôra sauer ble i samme periode redusert med 6 prosent. Antall sau per jordbruksbedrift har økt fra 42,1 i 1999 til 65,5 i 2020.

Tabell 2.21 Antall jordbruksbedrifter med vinterfôra sau etter besetningsstørrelse

Besetnings- størrelse	1999	2005	2010	2019	2020*	Årlig % endring		
						89-99	99-10	10-20
< 50	15 787	9 892	7 785	7 620	7 395	-3,9	-6,2	-0,5
%	70	57	53	54	54			
50-99	5 223	5 095	4 357	3 601	3 513	2,2	-1,6	-2,1
%	23	29	29	26	26			
100-199	1 587	2 127	2 185	2 183	2 241	3,8	2,9	0,3
%	7	12	15	16	16			
200-299	101	246	337	437	435	3,4	11,6	2,6
%	0	1	2	3	3			
≥ 300	11	40	115	149	163	-0,9	23,8	3,5
%	0	0	1	1	1			
Antall jordbr.bedr.	22 709	17 400	14 779	13 990	13 747	-2,4	-3,8	-0,7
1 000 sau	955	955	923	898	900	0,6	-0,3	-0,2
Ant. sau per j.bedr.	42,1	54,9	62,4	64,2	65,5	3,1	3,7	0,5

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999, 2010 og 2020 og beregna totalpopulasjon i 2005 og 2019

For fylkesvis fordeling, se tabeller på:

<http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>

Tabell 2.22 til Tabell 2.24 viser strukturutviklingen for de kraftfôrkrevende husdyrproduksjonene smågris-, egg- og kyllingproduksjon.

Antall jordbruksbedrifter med purker har avtatt med 74 prosent fra 1999 til 2020, mens antall purker samtidig har blitt redusert med 24 prosent, med størst nedgang de siste årene.

Gjennomsnittstørrelsen på besetningene har økt betydelig, fra 27 purker per besetning i 1999, til 77 purker i 2020. Den relative andelen jordbruksbedrifter med over 150 purker har økt fra 1 prosent i 1999 til 14 prosent i 2020.

Tabell 2.22 Antall jordbruksbedrifter med purker, inkludert ungpurker, etter besetningsstørrelse

Besetnings- størrelse	1999	2005	2010	2019	2020*	Årlig % endring		
						89–99	99–10	10–20*
< 30	2 501	1 015	531	362	354	-5,7	-13,1	-4,0
%	68	48	36	36	37			
30–59	864	600	420	238	227	3,8	-6,3	-6,0
%	24	28	29	24	24			
60–99	220	290	262	169	160	8,2	1,6	-4,8
%	6	14	18	17	17			
100–149	54	124	131	89	83	12,9	8,4	-4,5
%	1	6	9	9	9			
≥ 150	37	80	116	143	137	12,9	10,9	1,7
%	1	4	8	14	14			
Antall	3 676	2 109	1 460	1 001	961	-3,5	-8,1	-4,1
1 000 purker	97	99	95	78	74	1,5	-0,2	-2,4
Purker per j.bedr.	26,5	46,8	65,1	78,3	77,4	5,1	8,5	1,7

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstillinger i 1999, 2010 og 2020 og beregna totalpopulasjon i 2005 og 2019

For fylkesvis fordeling, se tabeller på:

<http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>

Det totale antall jordbruksbedrifter med høner ble redusert med 61 prosent i tidsrommet 1999 til 2020, men antall høner økte med 41 prosent i samme periode.

Tabell 2.23 viser en oversikt over jordbruksbedrifter som har over 500 høner. Konesjonsgrensen i denne produksjonen er at en bedrift kan ha maksimalt 7 500 innsatte høner på ethvert tidspunkt (Før 2004 var konesjonsgrensen 5000 høner). Tabellen viser at, i motsetning til tidligere år, har flesteparten av bedriftene hatt flere høner enn konesjonsgrensen både i 2019 og 2020.

Tabell 2.23 Antall jordbruksbedrifter med verpehøner¹⁾, etter besetningsstørrelse²⁾

Besetnings- størrelse	1999	2005	2010	2019	2020*	Årlig % endring	
						99–10	10–20
500 - 999	155	62	19	3	13	-17,4	-3,7
%	13	7	3	0	2		
1 000–1 999	398	159	62	18	15	-15,6	-13,2
%	34	19	9	3	2		
2 000–4999	477	303	134	44	57	-10,9	-8,2
%	40	37	20	7	9		
5 000–7 500	113	266	394	172	168	12,0	-8,2
%	10	32	60	28	27		
≥ 7 501	43	39	48	370	364	1,0	22,5
%	4	5	7	61	59		
Antall jordbr.bedr. ²⁾	1 186	829	657	607	617	-5,2	-1,6
Antall jordbr.bedr. ³⁾	4 064	2 528	1 847	1 492	1 592	-6,9	-1,5
1 000 høner ²⁾	3 101	3 372	3 926	4 536	4 457	2,2	1,3
1 000 høner ³⁾	3 181	3 415	3 953	4 628	4 481	2,0	1,3
Høner per j.bedr.	2 615	4 067	5 975	7 624	7 263	7,8	2,0

* Foreløpige tall

- 1) Rugeeggproduksjon er inkludert i tallene
- 2) Ekskl. jordbruksbedrifter med < 500 høner
- 3) Alle jordbruksbedrifter med høner

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstillinger i 1999, 2010 og 2020 og beregna totalpopulasjon i 2005 og 2019

For fylkesvis fordeling, se tabeller på:

<http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>

Tabell 2.24 viser utviklingen i antall jordbruksbedrifter med slaktekylling målt etter antall slaktede kyllinger. Det mangler tall før 2001. Antall jordbruksbedrifter med slaktekylling har variert en del i perioden 2001 til 2019, fra 511 bedrifter i 2001, opp til 673 i 2014 og ned igjen til 491 i 2019. I hovedsak har det vært en reduksjon blant de minste brukene og en økning blant de største.

Konsesjonsgrensen i denne produksjonen er at en bedrift kan ha en slaktekyllingproduksjon med inntil 280 000 omsatte og slaktede kyllinger per år. I 2019 utgjorde gruppene med over 100 000 slaktekyllinger 61 prosent av alle jordbruksbedrifter mot 9 prosent i 2001. Endringen i jordbruksbedrifter og antall kyllinger siste år sees i sammenheng med endringer i markedet. Totalt for perioden 2001 til 2019 var antall jordbruksbedrifter omtrent uendret, mens antall slaktekyllinger med økte med 100 prosent. Antall kyllinger i gjennomsnitt per besetning økte fra 62 200 til 130 000 kyllinger fra 2001 til 2019.

Tabell 2.24 Antall jordbruksbedrifter med slaktekyllinger etter antall slakt

Antall slakta kyllinger	2001	2003	2010	2018	2019	Årlig %	
						Endring	
						01–10	10–19
< 25 000	90	61	44	18	8	-7,6	-17,3
%	18	13	8	4	2		
25 000–49 999	103	82	35	30	23	-11,3	-4,6
%	20	17	6	6	5		
50 000–74 999	165	104	49	59	60	-12,6	2,3
%	32	22	9	12	12		
75 000–99 999	108	158	89	126	102	-2,1	1,5
%	21	33	15	25	21		
100 000–139 999	23	54	333	172	126	34,6	-10,2
%	5	11	59	34	26		
140 000–279 999	16	16	15	93	152	-0,7	29,3
%	3	3	3	18	31		
≥ 280 000	6	7	10	12	20	5,8	8,0
%	1	1	2	2	4		
Antall jordbr.bedr.	511	482	575	510	491	1,3	-1,7
1 000 kyllinger	31 774	35 242	56 496	58 529	63 683	6,6	1,3
1 000 kyllinger per j.bedr.	62	73	98	115	130	5,2	3,1

Kilde: Statistisk sentralbyrå

For fylkesvis fordeling, se tabeller på:

<http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>

2.3 Bruk av utmarksbeite

Utmarksbeite er sentralt for å bevare særpreget i jordbrukets kulturlandskap.

Tabell 2.25 viser statistikk over dyr på utmarksbeite, og Tabell 2.26 viser andel beitedyr på utmarksbeite i prosent av totalt antall dyr. Det er særlig endring i antall sau og lam som gjør at totaltallene varierer. Både totaltall og andel av geiter på utmarksbeite har gått betydelig ned fra 1999, mens antall og andel av hester på utmarksbeite har økt i samme periode.

Tabell 2.25 Beitedyr på utmarksbeite¹⁾

	Beitedyr i alt	Storfe	Sau og lam	Geit og kje	Hester > 1 år
1999	2 315 600	236 500	2 000 700	71 900	6 600
2005	2 404 800	238 700	2 091 800	66 500	7 900
2008	2 190 200	223 400	1 900 200	57 500	9 100
2010	2 255 100	228 000	1 960 200	57 500	9 400
2015	2 318 400	248 700	2 005 100	55 600	9 100
2018	2 323 700	235 800	2 025 000	54 800	8 100
2019	2 231 400	239 600	1 930 100	53 200	8 500
2020	2 236 100	249 300	1 922 700	55 700	8 400

Kilde: Produksjonstilskuddsstatistikk. Landbruksdirektoratet

1) Tidspunkt for søknad om produksjonstilskudd ble lagt om i 2017. Fom. 2017 benyttes søknadsomgang 2 for antall dyr på beite. For sau og lam: antall dyr sluppet på utmarksbeite.

Andel dyr på beite har variert litt i perioden, men har stort sett vært rundt 70 prosent av samlet antall dyr (Tabell 2.26). Storfe og hest har hatt en markert økning av andelen dyr på utmarksbeite fra 1999 til 2020. Geit og kje har hatt et fall i andel dyr på utmarksbeite i samme periode.

Tabell 2.26 Andel beitedyr på utmarksbeite i prosent av totalt antall dyr¹⁾

	Beitedyr i alt	Storfe	Sau og lam	Geit og kje	Hester
1999	67,3	22,9	86,9	91,9	25,8
2005	70,1	25,6	87,2	91,5	27,0
2008	67,8	25,1	85,0	82,8	26,5
2010	68,8	26,1	85,1	85,4	25,9
2015	69,9	29,1	84,8	83,0	28,8
2018	70,0	30,0	83,0	77,8	34,0
2019	70,3	31,1	83,6	75,0	36,0
2020	70,2	32,3	82,9	76,4	35,6

Kilde: Produksjonstilskuddsstatistikk. Landbruksdirektoratet

1) Tidspunkt for søknad om produksjonstilskudd ble lagt om i 2017. Fom. 2017 benyttes søknadsomgang 2 for antall dyr på beite. For sau og lam: antall dyr sluppet på utmarksbeite. Totalt antall dyr er hentet fra søknadsomgang 1, bortsett fra lam, som er fra søknadsomgang 2, «lam på beite i minst 12/16 uker»

Seterdrift har vært en tradisjon i store deler av landet, og er fremdeles vanlig i flere områder. Tabell 2.27 viser at det de siste årene har vært en reduksjon i antall jordbruksbedrifter med seterdrift. I forhold til det totale antallet jordbruksbedrifter med melkekyr – og geiter, har likevel andelen holdt seg stabil på 13–14 prosent fra 2003 til 2019. Andelen med fellesforetak viser en reduksjon fra 46 prosent i 1999 til 35 prosent i 2018.

Pga. endring i tilskuddsordningene f.o.m. 2005, er tallene noe usikre med tanke på sammenligning med tidligere år.

Tabell 2.27 Antall og andel jordbruksbedrifter med seter, og andel med fellesforetak

	1995	1999	2010	2018	2019
Totalt antall jordbr.bedrifter med seter ¹⁾	2 608	2 721	1 579	1 071	1034
Andel jordbr.bedrifter med seter, % ²⁾	10	12	14	13	13
Antall med seterdrift alene	1 618	1 466	991	719	713
Andel jordbr.bedrifter med seterdrift alene, % ²⁾	6	6	9	9	9
Antall med 2 eller flere sammen om seterdrift	990	1 255	588	373	108 ³⁾
Andel med fellesseter av alle med seter, %	38	46	37	35	10

1) Noen har både enkelt- og fellesseter

2) I forhold til alle jordbruksbedrifter med melkekyr og melkegeiter

3) Dette er antall fellesseter, ikke antall jordbruksbedrifter som søker tilskudd for disse

Kilde: Landbruksdirektoratet tom 2003. Deretter Statistisk sentralbyrå

Regionalt miljøprogram (RMP) 2019 er ulikt tidligere år for seterdrift. Det er innført tre tiltaksklasser for seterdrift;

- A. Drift av seter. Egen foredling
- B. Drift av seter. Levering til meieri
- C. Besøksseter

Tabell 2.28 Fordeling av tilskudd og antall setre på de tre tiltaksklassene.

År	Tiltaksklasser					
	A		B		C	
	Mill. kr	Antall setre *	Mill. kr	Antall setre *	Mill. kr	Antall setre *
2019	4,5	68,7	40,4	729,2	1,4	23

*Korrigert for antall deltakere

Kilde: SSB, Landbruksdirektoratet

3 Produksjon og matvareforbruk

Norge har et begrenset areal med dyrka jord, samtidig som klimatiske forhold legger begrensninger på avlingsutbyttet og hvilke vekster som kan dyrkes. Dette bidrar til at en betydelig del av matvarebehovet blir dekket med import. Helsedirektoratet har beregnet at totalt utgjorde norsk produksjon 49 prosent av det totale innenlandske matvareforbruket i 2017, regnet på energibasis.

I innstilling fra næringskomiteen om jordbruksoppjøret 2015 (Innst. 385S) sier komiteen om landbruk over hele landet: *«Komiteen ønsker et miljøvennlig, bærekraftig og fremtidsrettet norsk landbruk med små og store bruk i hele landet. Det er et mål at norsk landbrukspolitik skal stimulere til økt matproduksjon, med intensjon om økt selvforsyning, blant annet av beredskapshensyn.»*

Dette kapitlet viser tilgangen på matvarer gjennom produksjon og import, og tar også opp matvareforbruk, eksport av jordbruksprodukter og selvforsyningsgrad. Til slutt er det et kapittel om norsk andel av kraftfôrforbruket.

3.1 Oversikt over samlede produserte mengder

Tabellene 3.1a–h illustrerer hvordan utviklingen i den norske jordbruksproduksjonen fordeler seg mellom regionene. På grunn av variasjoner, spesielt i væravhengige produksjoner som korn og potet, er indikatoren for «Årlig prosentvis endring» svært følsom for spesielle utslag i start- og sluttår for perioden. Tabellene må derfor leses med en viss forsiktighet.

Tabell 3.1a viser at kornproduksjonen i 2019 var omtrent som de siste årene, med unntak av 2018. På grunn av ekstrem tørke var kornproduksjonen unormalt lav i 2018.

Tabell 3.1a Produksjon av korn fordelt på regioner. Mill. kg

	1999	2005	2010	2018	2019	Årlig % endring		
						89-99	99-10	10-19
Viken	571,1	625,2	580,7	296,4	669,9	0,6	0,2	1,6
Innlandet	320,3	318,5	300,7	206,1	282,2	-0,9	-0,6	-0,7
Vestfold og Telemark	147,6	162,0	150,7	73,2	140,7	1,7	0,2	-0,8
Agder	13,4	6,4	5,9	1,7	2,9	9,5	-7,2	-7,5
Rogaland	14,8	19,4	16,7	8,2	8,2	1,7	1,1	-7,6
Vestland	0,9	0,3	0,1	0,0	0,1		-15,9	-3,2
Møre og Romsdal	7,6	4,6	2,1	1,2	1,7	1,1	-11,0	-2,4
Trøndelag	140,9	161,5	148,0	162,9	190,4	0,0	0,4	2,8
Nordland	1,5	0,5	0,8	0,4	0,4		-5,9	-7,0
Troms og Finnmark	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0			
<i>Landet</i>	<i>1 218,1</i>	<i>1 298,4</i>	<i>1 205,7</i>	<i>750,2</i>	<i>1 296,5</i>	<i>0,3</i>	<i>-0,1</i>	<i>0,8</i>

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 3.1b viser hvordan produksjonen av potet har utviklet seg etter 1999. I 2020 står Innlandet for 53 prosent av potetproduksjonen i landet.

Tabell 3.1b Produksjon av potet fordelt på fylker. Mill. kg

	1999	2005	2010	2019	2020*	Årlig % endring		
						89-99	99-10	10-20
Viken	53,6	41,0	40,8	39,1	46,0	-2,0	-2,5	1,2
Innlandet	182,6	149,6	164,2	172,9	189,9	-0,1	-1,0	1,5
Vestfold og Telemark	46,1	39,7	48,0	40,2	48,7	-2,9	0,4	0,1
Agder	4,6	6,1	8,8	8,1	8,7	-10,1	6,1	-0,1
Rogaland	23,7	21,6	20,5	16,8	17,7	-4,8	-1,3	-1,5
Vestland	4,7	3,4	2,1	2,2	2,5	-3,9	-7,0	1,6
Møre og Romsdal	6,9	4,3	4,5	6,0	6,6	-3,0	-3,8	3,9
Trøndelag	47,9	40,8	38,8	38,4	32,8	-2,4	-1,9	-1,7
Nordland	5,7	3,2	3,2	2,7	3,6	-3,2	-5,1	1,2
Troms og Finnmark	4,6	6,9	2,2	5,7	4,8	-1,2	-6,4	8,1
<i>Landet</i>	<i>380,4</i>	<i>316,6</i>	<i>333,2</i>	<i>332,2</i>	<i>361,3</i>	<i>-1,8</i>	<i>-1,2</i>	<i>0,8</i>

*Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 3.1c viser at melkeproduksjonen stort sett har holdt seg på ca. 1 500 mill. liter på 2000-tallet. Fra 2010 til 2020 har produksjonsmengden vært relativt stabil. Melkeproduksjonen er kvotestyrkt og fra og med 2018 er det 14 produksjonsregioner. Dette gjør at forholdet mellom landsdelene holder seg stabilt.

Tabell 3.1c Produksjon av kumelk fordelt på fylker. Mill. liter¹⁾

	1999	2005	2010	2019	2020	Årlig % endring		
						89-99	99-10	10-20
Viken	106,8	94,3	94,0	90,5	94,5	-1,0	-1,2	0,1
Innlandet	282,2	254,4	257,2	247,5	249,5	-1,0	-0,8	-0,3
Vestfold og Telemark	34,5	28,7	29,7	29,9	30,6	-0,7	-1,3	0,3
Agder	49,2	45,4	45,0	41,9	42,6	-1,0	-0,8	-0,5
Rogaland	269,2	273,7	278,4	279,6	286,9	-1,6	0,3	0,3
Vestland	222,1	189,6	179,2	174,9	170,3	-0,5	-1,9	-0,5
Møre og Romsdal	163,0	150,3	145,8	135,7	135,6	-1,5	-1,0	-0,7
Trøndelag	347,9	318,9	320,8	329,8	332,6	-1,1	-0,7	0,4
Nordland	113,6	104,2	105,4	100,1	102,7	-0,8	-0,7	-0,3
Troms og Finnmark	58,8	52,8	50,5	50,9	51,6	-0,9	-1,4	0,2
<i>Landet</i>	<i>1 647,3</i>	<i>1 512,4</i>	<i>1 506,0</i>	<i>1 480,7</i>	<i>1 496,9</i>	<i>-1,1</i>	<i>-0,8</i>	<i>-0,1</i>

1) Ekskl. gårdssmør fra og med 2010

Kilde: Tine og Q-meieriene (i Gausdal og på Jæren)

Den totale produksjonsmengden av storfekjøtt var i 2020 på 85,3 mill. kg, en reduksjon fra 87,0 mill. kg i 2019 (tabell 3.1d). Fra 2010 til 2020 har produksjonen økt mest i antall kilo i Innlandet. Den største prosentvise årlige økningen var i Vestfold og Telemark, mens den største nedgangen var i Møre og Romsdal.

Tabell 3.1d Produksjon av storfekjøtt fordelt på fylker. Mill. kg

	1999	2005	2010	2019	2020	Årlig % endring		
						89-99	99-10	10-20
Viken	7,3	5,8	5,6	6,4	6,7	1,2	-2,3	1,7
Innlandet	17,1	16,5	16,5	18,5	17,8	4,7	-0,3	0,8
Vestfold og Telemark	2,7	2,2	2,3	2,7	3,0	0,9	-1,6	2,6
Agder	3,4	3,0	2,9	3,4	3,3	3,4	-1,3	1,3
Rogaland	15,7	14,6	14,4	14,6	14,3	3,2	-0,8	-0,1
Vestland	11,1	9,7	8,6	7,9	7,6	-0,4	-2,3	-1,3
Møre og Romsdal	9,3	8,4	7,5	6,7	6,5	1,5	-1,9	-1,4
Trøndelag	19,8	18,4	17,1	18,3	17,7	2,8	-1,4	0,4
Nordland	6,6	6,4	6,4	6,3	6,3	2,1	-0,2	-0,3
Troms og Finnmark	2,4	2,1	2,1	2,1	2,1	2,5	-1,0	-0,1
<i>Landet</i>	<i>95,4</i>	<i>87,0</i>	<i>83,5</i>	<i>87,0</i>	<i>85,3</i>	<i>2,4</i>	<i>-1,2</i>	<i>0,2</i>

Kilde: Landbruksdirektoratet

Svinekjøttproduksjonen (tabell 3.1e) var i 2020 på 131,7 mill. kg, og det er en nedgang fra 132,3 i 2019. Fra 2010 til 2020 har produksjonen økt mest i antall kilo i Innlandet. Relativt sett har økningen vært størst i Agder, mens det har vært nedgang i Troms og Finnmark i denne perioden.

Tabell 3.1e Produksjon av svinekjøtt fordelt på fylker. Mill. kg

	1999	2005	2010	2019	2020	Årlig % endring		
						89-99	99-10	10-20
Viken	17,9	16,4	17,1	15,9	15,6	-0,3	-0,4	-0,9
Innlandet	22,4	22,6	24,9	28,4	28,0	6,2	1,0	1,2
Vestfold og Telemark	10,5	10,7	12,2	10,5	10,5	2,8	1,3	-1,5
Agder	2,0	1,5	1,9	2,5	2,4	2,1	-0,5	2,8
Rogaland	24,5	30,4	37,1	38,6	38,7	4,5	3,8	0,4
Vestland	3,8	3,7	4,0	4,7	4,3	-7,2	0,5	0,7
Møre og Romsdal	2,3	1,9	2,4	2,3	2,5	4,6	0,3	0,4
Trøndelag	20,1	19,8	21,9	22,3	22,8	2,3	0,8	0,4
Nordland	3,3	4,2	6,3	6,5	6,3	5,3	6,1	0,0
Troms og Finnmark	1,6	1,1	1,1	0,6	0,6	15,5	-3,3	-5,3
<i>Landet</i>	<i>108,4</i>	<i>112,3</i>	<i>128,8</i>	<i>132,3</i>	<i>131,7</i>	<i>2,6</i>	<i>1,6</i>	<i>0,2</i>

Kilde: Landbruksdirektoratet

Produksjonen av saue- og lammekjøtt (tabell 3.1f) var i 2020 på 24,6 mill. kg, en økning på 0,3 mill. kg fra 2019.

Produksjonen av sau- og lammekjøtt har i hovedsak økt i fylkene Viken, Innlandet og Trøndelag fra 2010 til 2019, mens den har vært stabil eller gått ned i de andre fylkene.

Tabell 3.1f Produksjon av saue- og lammekjøtt fordelt på fylker. Mill. kg

	1999	2005	2010	2019	2020	Årlig % endring		
						89-99	99-10	10-20
Viken	1,6	1,6	1,5	1,6	1,6	-1,9	-0,2	0,4
Innlandet	3,9	4,6	4,2	4,5	4,4	2,8	0,6	0,5
Vestfold og Telemark	0,8	0,8	0,7	0,7	0,7	-0,6	-0,3	-1,2
Agder	1,0	1,0	0,9	0,9	0,9	2,8	-1,6	0,2
Rogaland	4,0	5,1	5,3	5,1	5,2	0,2	2,5	0,0
Vestland	4,7	4,5	4,4	4,1	4,2	-1,5	-0,5	-0,5
Møre og Romsdal	1,3	1,4	1,2	1,2	1,2	-0,9	-1,0	0,1
Trøndelag	2,1	2,5	2,3	2,6	2,7	0,3	0,9	1,6
Nordland	1,8	2,1	2,3	2,1	2,0	-2,0	2,2	-1,0
Troms og Finnmark	1,4	1,6	1,7	1,5	1,6	1,2	1,6	-0,3
<i>Landet</i>	<i>22,6</i>	<i>25,4</i>	<i>24,4</i>	<i>24,3</i>	<i>24,6</i>	<i>-0,1</i>	<i>0,7</i>	<i>0,1</i>

Kilde: Landbruksdirektoratet

Tabell 3.1g viser at produksjonen av fjørfe kjøtt har økt med 193 prosent fra 1999 til 2020. Økningen var størst fra 1999 til 2010 med en årlig økning på 8 prosent. Fra 2010 til 2020 er den årlige økningen 2,3 prosent. Totalt produsert mengde var 107,0 mill. kg i 2020. Dette er 0,2 mill. kg mer enn i 2019.

Av kjøttslagene er det fjørfekjøtt som har hatt den største forskyvingen mellom fylkene. I Nord-Norge produseres det ikke fjørfekjøtt, og fylkene Agder, Vestland og Møre og Romsdal har svært liten produksjon. I 1999 produserte Viken og Innlandet 58 prosent av fjørfekjøttet mot 38 prosent i 2020. Trøndelag har økt sin andel fra 15 prosent i 1999 til 27,5 prosent i 2020, mens Rogaland har økt fra 13 til 29,5 prosent i samme periode.

Tabell 3.1g Produksjon av fjørfekjøtt fordelt på fylker. Mill. kg

	1999	2005	2010	2019	2020	Årlig % endring		
						89-99	99-10	10-20
Viken	13,4	15,7	19,5	23,0	22,8	5,6	3,5	1,6
Innlandet	7,7	12,6	15,8	18,2	17,4	7,4	6,8	1,0
Vestfold og Telemark	3,4	4,6	5,0	4,8	4,8	7,5	3,6	-0,5
Agder	0,5	0,5	0,7	0,7	0,6	0,7	2,6	-1,1
Rogaland	4,8	8,8	14,8	30,6	31,6	7,0	10,8	7,8
Vestland	1,0	0,9	0,8	0,2	0,2	0,4	-2,5	-11,6
Møre og Romsdal	0,3	0,4	0,2	0,2	0,2	-1,5	-3,6	0,2
Trøndelag	5,5	12,9	28,1	29,2	29,4	8,3	16,0	0,5
Nordland	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0			
Troms og Finnmark	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0			
<i>Landet</i>	<i>36,5</i>	<i>56,5</i>	<i>84,9</i>	<i>106,8</i>	<i>107,0</i>	<i>6,3</i>	<i>8,0</i>	<i>2,3</i>

Kilde: Landbruksdirektoratet

Eggproduksjonen (Figur 3.1h) har totalt sett økt med 13,6 mill. kg fra 2010 til 2020. I 2010 sto Rogaland for 29,2 prosent av den totale produksjonen av egg i landet, mens den var redusert til 25,7 prosent i 2020. I Trøndelag har andelen gått opp fra 14,5 til 24,2 prosent i samme periode.

Tabell 3.1h Produksjon av egg fordelt på fylker. Mill. kg

	1999	2005	2010	2019	2020*	Årlig % endring		
						89-99	99-10	10-20
Viken	10,4	11,9	13,1	13,0	12,4	0,5	2,1	-0,5
Innlandet	7,5	5,9	7,1	9,7	10,0	1,7	-0,4	3,4
Vestfold og Telemark	4,1	3,6	3,4	3,9	3,8	-1,2	-1,8	1,1
Agder	2,6	2,6	2,1	2,1	2,2	-2,8	-2,2	0,5
Rogaland	12,0	16,2	17,4	18,9	18,7	-1,6	3,4	0,8
Vestland	3,7	3,3	3,5	3,4	3,3	-4,6	-0,5	-0,5
Møre og Romsdal	1,3	1,6	2,1	2,6	2,5	-3,7	4,8	1,7
Trøndelag	4,2	5,1	8,6	17,4	17,7	1,6	6,9	7,4
Nordland	1,0	0,9	1,4	1,6	1,6	-2,2	2,5	1,5
Troms og Finnmark	0,9	0,6	0,8	0,8	0,9	-2,7	-0,9	1,5
<i>Landet</i>	<i>47,7</i>	<i>51,7</i>	<i>59,5</i>	<i>73,4</i>	<i>73,1</i>	<i>-0,9</i>	<i>2,0</i>	<i>2,1</i>

* Foreløpige tall

Kilde: Landbruksdirektoratet

3.1.1 Småskalaproduksjon

I Norge har vi omtrent 1 800 lokale matprodusenter² i 2018. Produsentene har flere ulike alternativer for å nå ut til kundene med sine produkter, blant annet *Bondens Marked*, REKO-ringer eller salg gjennom dagligvarehandelen. Mange av produsentene er registrert på lokalmatportalen *lokalmat.no*, og er merkebrukere av matmerkene *Spesialitet* og/eller *Beskyttet Betegnelse*.

Tabell 3.2 viser antall produsenter og produkter i ulike merkeordninger gjennom Matmerk. Lokalmatdatabasen og «Beskyttede betegnelser» ble opprettet i 2015.

Tabell 3.2 Antall produsenter og produkter i ulike merkeordninger gjennom Matmerk

	Spesialitet		Lokalmatdatabasen		Beskyttede betegnelser
	Produkter	Produ-senter	Produkter	Produ-senter	Geografiske områder
2013	202				
2014	244				
2015	285	76	360	70	24
2016	425 ¹⁾	86	1 086	465	27
2017	471	95	1 730	678	29
2018	505	105	1 980	540 ²⁾	29
2019	567	110	2 484	576	31
2020	563	126	2 429	568	31

1) Fra 2016 fikk hvert produkt egen strekkode. Dvs. at en type ost kan f.eks. selges både i stykker og i skiver, og dette blir da regnet for to ulike produkter.

2) Endring i 2018: kun bedrifter med gjennomført egenrevisjon framkommer, dvs. at det er flere i selve databasen.

Kilde: Årsmeldinger Matmerk

Spesialitetsmerke og Beskyttet Betegnelse

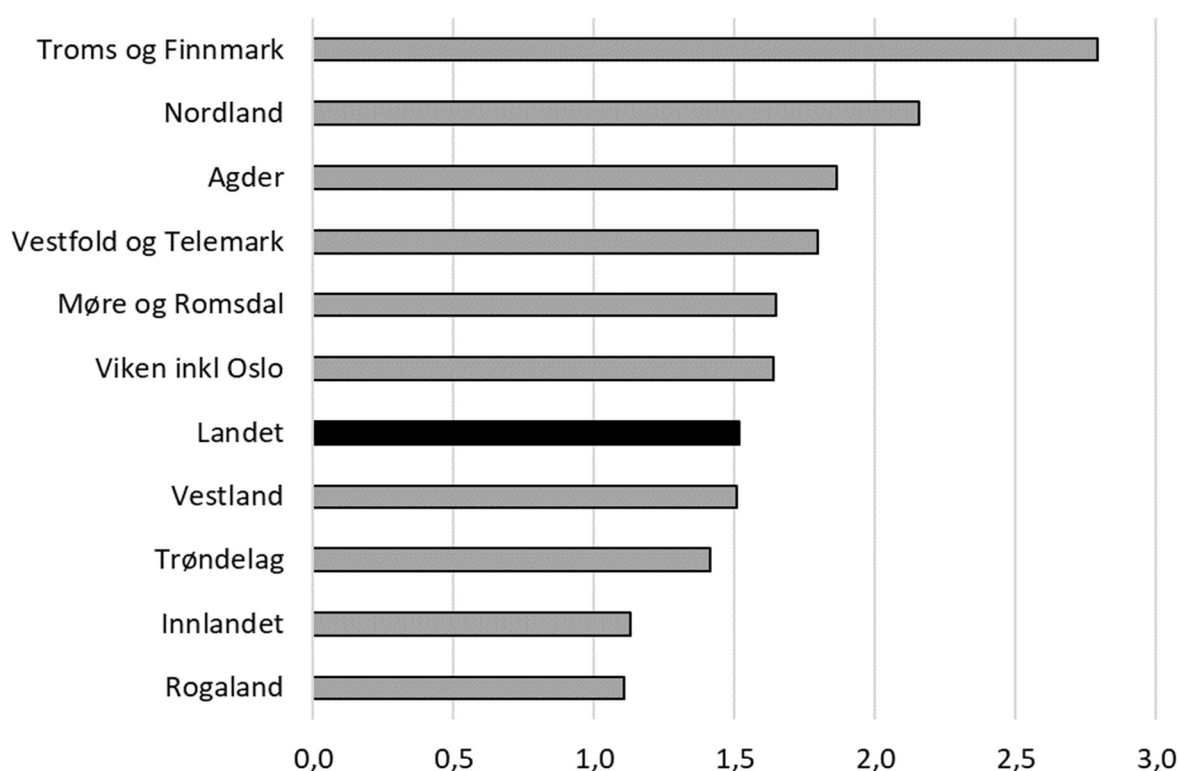
Spesialitet er et informasjonsmerke for norsk mat og drikke, tildelt av en uavhengig fagjury. Spesialitet-merkede produkter er basert på de beste lokale råvarene og særegne oppskrifter. Beskyttet Betegnelse er det offentlige merket som verner om norsk matkultur og garanterer særegen kvalitet fra et bestemt geografisk område. Nesten 1000 enkeltprodusenter er tilknyttet de 31 produsentsammenslutningene som har fått tildelt en Beskyttet Betegnelse (2020). Til sammenligning er det mellom 6 og 10 produsentsammenslutninger som har denne betegnelsen i hvert av de andre nordiske landene.

² Kilde: Et estimat gjort av Matmerk, Bondens marked og Innovasjon Norge

Lokalmatdatabasen

På *lokalmat.no* er 613 matprodusenter og 2 567 produkter registrert (mars 2021). Det er flest produsenter i Viken, med 102 stk. og færrest i Troms og Finnmark, med 31 produsenter. 34 produsenter har ikke oppgitt fylke.

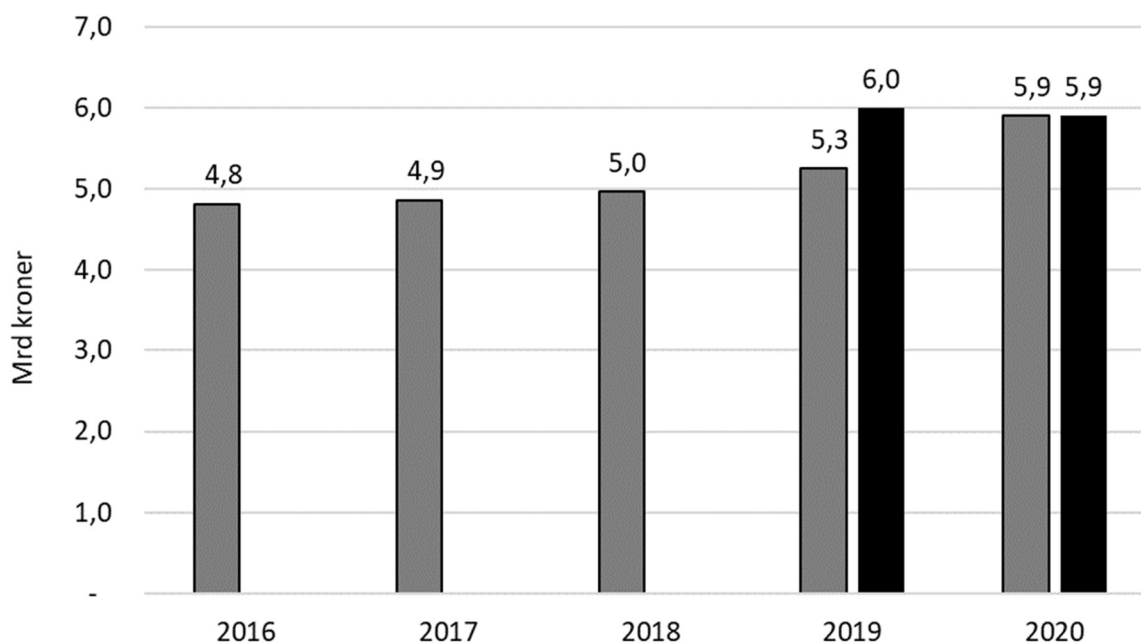
Figur 3.1 viser antall småskalaprodusenter i prosent av antall jordbruksbedrifter per fylke (Tall for mars 2021). Troms og Finnmark er det fylket som har størst andel produsenter av lokalmat i forhold til totalt antall jordbruksbedrifter.

Figur 3.1 Antall småskalaprodusenter i prosent av totalt antall jordbruksbedrifter per fylke

Kilde: Lokalmat.no, SSB

Figur 3.2 viser omsetningen av lokal mat og -drikke i dagligvarehandelen, samt salg av lokalmat og -drikke i storhusholdninger og ved direktesalg, som ble målt for første gang i 2019. Omsetningen av lokal mat og -drikke i dagligvarehandelen har hatt en økning de siste årene, og var totalt på 5,9 mrd. i 2020. Tilsvarende omsetning i storhusholdninger og ved direktesalg ble målt til 6 mrd. i 2019 og 5,9 mrd. i 2020.

Figur 3.2 Omsetning av lokal mat og -drikke i dagligvarehandelen, samt tilsvarende omsetning i storhusholdning og direktesalg i 2019 og 2020

Kilde: Stiftelsen Matmerk

Bondens marked

Bondens marked ble etablert i Norge i 2003 etter modell fra det internasjonale konseptet Farmers Market³. Bondens marked er et beskyttet merke, eid og kontrollert av Stiftelsen Bondens marked Norge. På Bondens marked kan en kjøpe mat direkte fra produsenten. Produktene en kan få kjøpt vil variere gjennom sesongen og fra marked til marked. Som oftest vil en finne oster, økologisk kjøtt, fisk og vilt, bakervarer, honning, frukt, bær og grønnsaker.

Bondens marked stiller strenge krav til produsentene. Råvarene skal være lokale og sporbare, foredlingen skal ha et håndverksmessig og småskala preg, og produsenten skal selv stå for salget. Disse kravene stilles for at en skal få en unik vare hvor opprinnelse, kvalitet og smak står i sentrum.

I oppstartsåret ble Bondens marked arrangert på ni ulike steder, og totalt ble det arrangert 63 markedsdager på disse stedene. Gjennomsnittlig omsetning per utbyder per markedsdag var i overkant av kr 6 000, men dette varierer mellom de enkelte produsentene fra kr 700 til kr 40 000. Kravet til omsetning varierer sterkt både ut ifra kostnader på råvarer og arbeidsinnsatsen knyttet til foredlingsgrad.

³ Kilde: www.bondensmarked.no

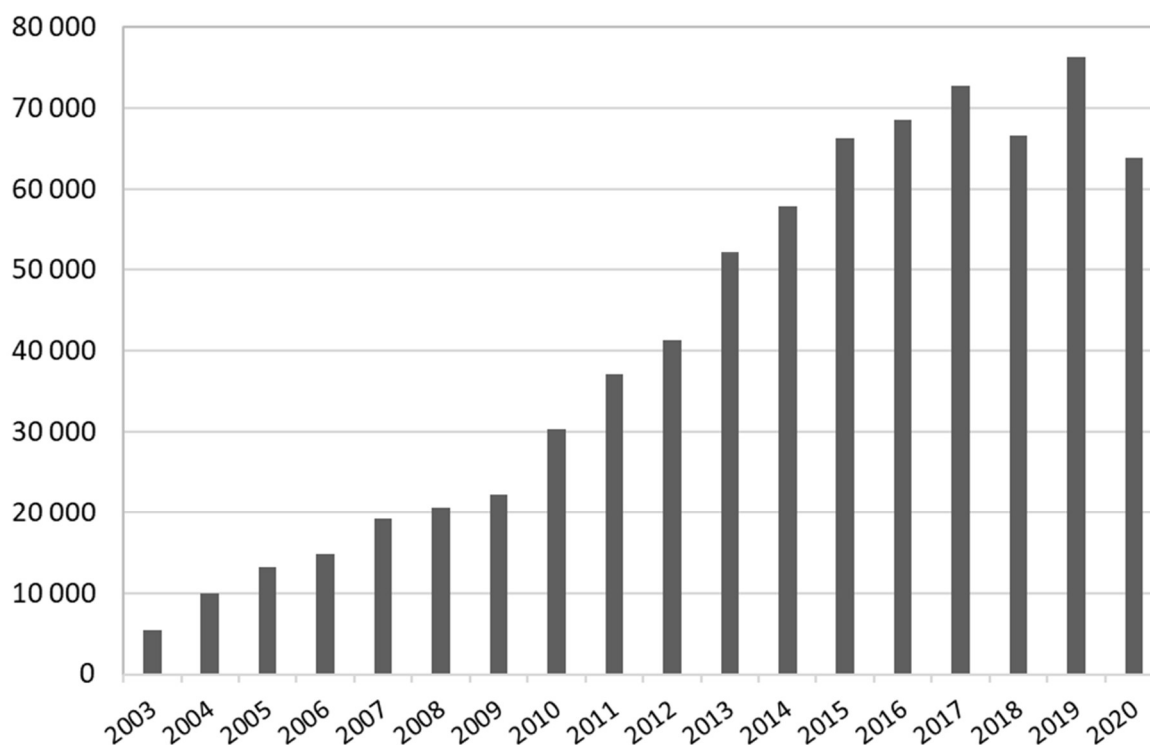
Tabell 3.3 viser total omsetning på Bondens marked, samt antall markedsdager og omsetning per markedsdag. Omsetningen har økt fra 5,5 mill. i 2003, og var på 63,9 mill. i 2020. Høyeste omsetning var i 2019, med 76,2 mill.

Tabell 3.3 Total omsetning, antall markedsdager og omsetning per markedsdag

	Total omsetning, kroner	Antall markedsdager	Gj.snittlig omsetn. per markedsdag, kroner
2003	5 500 000	63	87 300
2005	13 100 000	195	67 200
2010	30 300 000	213	142 300
2015	66 200 000	245	270 200
2018	66 640 000	271	245 900
2019	76 230 000	287	265 600
2020	63 945 000	316	202 400

Kilde: Bondens marked Norge

Bondens marked arrangeres i dag (2020) på om lag 20 ulike steder i Norge, fra Alta i nord til Kristiansand i sør. Det langsiktige målet er å ha markeder i alle store byer hver lørdag i sesongen. Omsetningen fra bondens marked økte hvert år fram til 2017, men har variert etter dette. Figur 3.3 viser omsetningen på landsbasis fra 2003 til 2020.

Figur 3.3 Omsetning på landsbasis fra Bondens marked, nominelle kroner. 1000-kroner

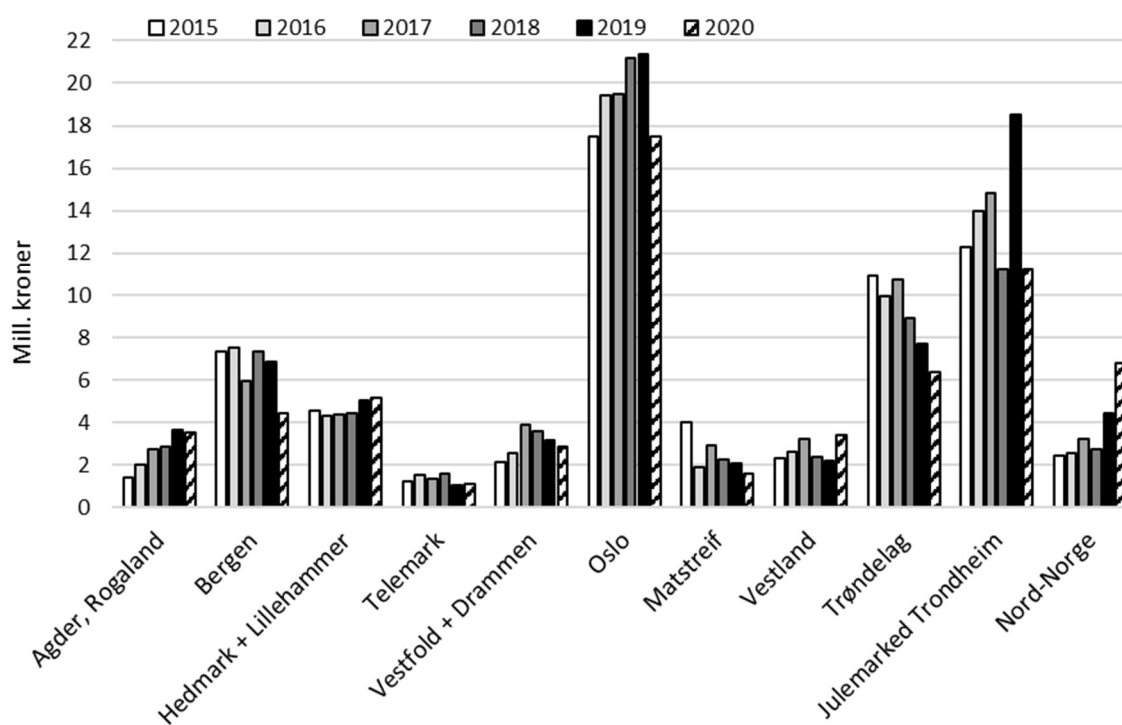
Kilde: Bondens marked Norge

Figur 3.4 viser omsetningen på Bondens marked ved ulike lokasjoner i perioden 2015-2020. Den geografiske enheten er enkelte steder byer og andre steder fylker. I 2015 var den totale omsetningen på 66 mill. kroner, i 2019 på 76,1 mill. kroner og 63,9 mill. kroner i 2020. I 2020 ble omsetningen preget av korona, spesielt i de store byene hvor det ikke var samlet folk i sentrum.

Oslo er det stedet hvor det er høyest omsetning av lokale matvarer. «Matstreif» er en nasjonal matfestival i regi av Innovasjon Norge, og Bondens marked pleier å arrangere et stort marked de samme dagene.

I 2019 var første år det ble gjennomført markeder i alle landets fylker. I Trondheim var det en ombygging av torvet i 2017 og 2018, og etter at denne ble ferdigstilt ble det bedre tall der i 2019.

Mange kunder på Bondens marked etterspør økologiske produkter, og andelen økologiske produsenter har vært stabilt på ca. 27 prosent de siste årene. Bondens marked har et prosjekt på gang for å rekruttere flere øko-produsenter, men andelen av omsetningen med økovoarer går ned, da de fleste øko-produsentene har mindre volum og verdi, og deltar på færre markeder.

Figur 3.4 Omsetning på Bondens Marked ved ulike lokasjoner, 2015-2020

Kilde: Bondens marked Norge

REKO-ringer

REKO betyr RETTferdig KONsum og er et handelsfenomen som ble grunnlagt i Finland i 2013. Etablering av nye REKO-ringer i Norge er en del av Norsk Bonde- og Småbrukarlag sitt prosjekt Matnyttig. Salgsfenomenet har ingen mellomledd og produsenten får 100% av salgssummen. Kundene forhåndsbestiller varer via en Facebook-gruppe, og bestilte varer leveres ut til kunder til oppsatt tid på et fast sted. Første REKO-ring i Norge ble etablert november 2017. Hittil er det etablert ca. 90 REKO-ringer spredt i ulike byer i Norge, og det er omtrent 280 administratorer av de ulike Facebook-sidene som tar imot bestilling av varer. Til sammen er det nå om lag 450 000 registrerte kunder tilknyttet de ulike REKO-ringene i Norge og ca. 750 produsenter som selger varer (mars 2021).

3.2 Økologisk jordbruk

Landbruks- og matdepartementet har kommet med en nasjonal strategi for økologisk jordbruk for perioden 2018-2030. Der sies det at «Regjeringen legger til grunn at utviklingen av økologisk produksjon og forbruk må skje med utgangspunkt i markedet og etterspørselen etter økologiske produkter, på lik linje med øvrig jordbruksproduksjon». Matmerk fikk gjennom denne strategien i oppdrag fra Landbruks- og matdepartementet å starte arbeidet med en større omlegging av økologisk.no til å bli en ressurside for flere aktører, samt opprette et redaksjonsråd for dette.

Tabell 3.4 og tabell 3.5 viser utviklingen i det økologisk drevne jordbruksarealet siden 1991. I 2020 var den økologiske andelen av det totale jordbruksarealet på 4,2 prosent, eller 4,6 prosent når arealet som var under omlegging også tas med. Etter 2012 har andelen økologisk gått ned. Ca. en fjerdedel av Norges økologiske arealer er i trøndelagsfylkene. Antall økologiske jordbruksbedrifter har gått tilbake hvert år etter 2009. Andelen økologiske bedrifter av totalt antall har holdt seg stabilt på ca. fem prosent de siste årene.

Tabell 3.4 Økologiske jordbruksbedrifter og økologisk jordbruksareal

	1991	1999	2010	2019	2020*	Endring siste år, %
Antall j.bedrifter med økol. drift ¹⁾	423	1 762	2 805	1 965	1962	-0,2
Fulldyrka eng	9 629	95 930	278 459	239 707	238 821	-0,4
Annen eng og grovfôrvekster	2 963	16 894	24 706	21 775	21 801	0,1
Innmarksbeite	2 023	22 497	79 027	68 547	70 496	2,8
Korn og erter til modning	1 741	8 611	70 008	60 582	62 005	2,3
Potet	598	1 472	1 620	1 263	936	-25,9
Andre vekster	980	3 195	10 507	14 832	19 463	31,2
Grønngjødsla areal og brakkmærke	211	911	7 637	4 773	5 284	10,7
Godkjent øk. jordbr. areal i alt, daa	18 145	149 510	471 964	411 524	418 805	1,8
Økol. areal i % av j. areal i drift	0,2	1,4	4,7	4,2	4,2	
Jordbr. areal under omlegging, daa	6 288	38 225	101 955	41 600	33 001	-20,7

*Foreløpige tall

1) Omfatter alle jordbruksbedrifter som er godkjent for tilskudd og/eller merke

Kilde: Landbruksdirektoratet

Tabell 3.5 Andel økologiske jordbruksbedrifter av alle foretak og andel økologisk jordbruksareal i forhold til konvensjonell bruk per vekst

	1999	2010	2019	2020
Andel jordbr. bedr. med økologisk drift av alle bruk	2,5	6,1	5,0	5,1
Fulldyrka eng	2,0	5,8	5,0	5,0
Natureng og overfl. dyrket jord til slått og beite	2,6	5,9	5,0	5,1
Korn og oljevekster	0,3	2,3	2,2	2,2
Potet	1,0	1,2	1,1	0,8

*Foreløpige tall

Kilde: Landbruksdirektoratet

Tabell 3.6 viser utviklingen av økologisk husdyrhold fra 1991 til 2020. Kyllingproduksjonen var svært liten i utgangspunktet, og har derfor hatt den største prosentvise økningen i perioden 1999-2010.

Tabell 3.6 Husdyrhold på økologisk godkjente jordbruksbedrifter. Antall dyr¹⁾

	1991	1999	2010	2019	2020*	Årlig % endring	
						99–10	10–19
Storfe	957	7 424	27 211	28 361	28 639	12,5	0,5
Melkeku ²⁾	237	2 998	8 764	7 932	7 781	10,2	-1,2
Ammeku	87	680	3 232	3 824	4 144	15,2	2,5
Annet storfe	633	3 746	15 215	16 605	16 714	13,6	0,9
Sau	3 007	18 393	48 941	43 554	44 115	9,3	-1,0
Geit	209	1 052	1 426	1 586	1 786	2,8	2,3
Slaktegris ³⁾	53	282	2 460	1 625	1 514	21,8	
Verpehøner	1 697	27 228	153 319	307 495	316 569	17,0	7,5
Kyllinger ³⁾	10	91	145 372	82 800		95,5	

*Foreløpige tall

1) I 1991 var telledatoen 1/7, 31/12 fra 1992-2017, og 1/3 i 2019 og 2020.

2) Godkjent for melk og kjøtt

3) Etter endringer i produksjonstilskuddssøknad sier ikke dette noe om totalt antall dyr per år, men er antall per 1/1 i 2018 og 2019 (kilde: Debio). Det kan derfor heller ikke regnes ut årlig endring fra 2010.

Kilde: Landbruksdirektoratet

Tabell 3.7 viser andelen økologiske husdyr som prosent av total husdyrbestand. Verpehøner har størst andel med 7,8 prosent i 2020.

Tabell 3.7 Husdyrhold på økologisk godkjente jordbruksbedrifter. Andel økologiske dyr av totalt antall husdyr¹⁾. Prosent

	1991	1999	2010	2019	2020*
Storfe	0,1	0,7	3,1	3,3	3,2
Melkeku	0,1	0,9	3,6	3,7	3,6
Ammeku	0,9	2,3	5,3	4,1	3,9
Annet storfe	0,1	0,5	2,7	3,0	3,0
Sau	0,3	1,7	4,6	4,6	
Geit	0,3	1,5	2,4	2,2	3,0
Slaktegris ¹⁾	0,0	0,0	0,2	0,4	
Verpehøner	0,0	0,9	3,8	7,7	7,8
Kyllinger ¹⁾	0,0	0,0	0,2	0,9	

*Foreløpige tall

1) I 2019 og 2020: Antall økologiske dyr per 1/1 (kilde: Debio). Totalt antall for beregning av andel økologisk er per 1/3 (Kilde: SSB).

Kilde: Landbruksdirektoratet

Økologisk produsert slakt utgjør fortsatt en liten andel av total kjøttproduksjon i Norge, med 1 prosent.

I 2020 var total tilførsel av økologisk kjøtt av storfe, sau/lam og gris på 2 481 tonn, en økning på 204 tonn fra året før. Det er stort sett storfe og sau som produseres økologisk mens

omfanget av kraftfôrbasert kjøttproduksjon er mindre. Andelen økologisk produsert kjøtt omsatt som økologisk gikk fra 51 prosent i 2018, ned til 41 prosent i 2019 og opp igjen til 47 prosent i 2020.

Tabell 3.8 viser tilført og omsatt mengde økologisk storfekjøtt. Med unntak av i Nordland var det en økning i slaktning av økologisk storfe i alle fylkene i 2020. Viken var det fylket med størst produksjon av økologisk storfekjøtt. Også andelen økologisk av den totale produksjonen var her høyest i landet, med 7,1 prosent. I Trøndelag ble det produsert omtrent 408 tonn økologisk storfekjøtt i 2020, noe som utgjorde 2,3 prosent av den totale storfeproduksjonen i fylket. Total andel økologisk produsert storfekjøtt omsatt som økologisk økte fra 41 prosent i 2019 til 45 prosent i 2020.

Tabell 3.8 Tilførsel og salg av økologisk storfekjøtt. Tonn

	1999	2006	2010	2019	2020	Årlig % endring	
						99–10	10–20
Tilførsel	265,7	915,3	1 113,3	1 367,8	1439,5	13,9	2,6
<i>Prosent økol. av totalt tilført</i>	<i>0,3</i>	<i>1,0</i>	<i>1,3</i>	<i>1,6</i>	<i>1,7</i>		
Solgt som økologisk ¹⁾		155,6	455,6	555,4	654,0	32,5	3,7
<i>I prosent²⁾</i>		<i>17</i>	<i>41</i>	<i>41</i>	<i>45</i>		
Solgt økologisk i % av alt storfekjøtt		0,2	0,5	0,6	0,8		

1) Landbruksdirektoratet har ikke tall lenger tilbake enn 2006

2) Økologisk kjøtt som ikke omsettes, legges på fryselager for senere salg eller selges som ordinær vare

Kilde: Landbruksdirektoratet

Tabell 3.9 viser tilført og omsatt mengde av økologisk sau- og lammekjøtt, og det var en økning fra 2019 til 2020. Trøndelag har den klart største produksjonen av økologisk sau/lam med ca. 140 tonn. Viken har høyest andel økologisk slakt med i underkant av 7 prosent.

Tabell 3.9 Tilførsel og salg av økologisk sau- og lammekjøtt. Tonn

	1999	2006	2010	2019	2020	Årlig % endring	
						99–10	10–20
Tilførsel	213,0	385,4	573,8	542,0	619,7	9,4	-0,8
<i>Prosent økol. av totalt tilført</i>	<i>0,9</i>	<i>1,6</i>	<i>2,3</i>	<i>2,2</i>	<i>2,5</i>		
Solgt som økologisk ¹⁾		92,5	152,6	102,4	140,0		-0,9
<i>I prosent²⁾</i>		<i>24</i>	<i>27</i>	<i>19</i>	<i>23</i>		
Solgt økologisk i % av alt sauekjøtt		0,5	0,6	0,4	0,6		

1) Landbruksdirektoratet har ikke tall lenger tilbake enn 2006

2) Det som ikke selges, blir lagt på fryselager for senere salg eller selges som ordinær vare

Kilde: Landbruksdirektoratet

Tabell 3.10 viser tilført og omsatt mengde av økologisk svinekjøtt. I 2019 ble 76 prosent solgt som økologisk, og dette økte til 87 prosent i 2020. Produksjonen av økologisk svinekjøtt er konsentrert rundt noen få fylker, hvor Vestfold og Telemark hadde størst produksjon i 2020.

Tabell 3.10 Tilførsel og salg av økologisk svinekjøtt. Tonn

	1999	2006	2010	2019	2020	Årlig % endring	
						99–10	10–20
Tilførsel	26,7	97,7	397,9	367,0	421,3	27,9	0,6
<i>Prosent økol. av totalt tilført</i>	<i>0,02</i>	<i>0,08</i>	<i>0,31</i>	<i>0,28</i>	<i>0,32</i>		
Solgt som økologisk ¹⁾		88,9	118,1	277,9	366,0		12,0
<i>I prosent²⁾</i>		<i>91</i>	<i>30</i>	<i>76</i>	<i>87</i>		
Solgt økologisk i % av alt svinekjøtt		0,0	0,1	0,2	0,3		

1) Landbruksdirektoratet har ikke tall lenger tilbake enn 2006

2) Det som ikke selges, blir lagt på fryselager for senere salg eller selges som ordinær vare

Kilde: Landbruksdirektoratet.

Data for økologisk produsert melk i Tabell 3.11 omfatter bare den melka som leveres som økologisk til merpris, og dekker dermed ikke hele den faktiske produksjonen. Eventuelt volum av økologisk melk som foredles lokalt er heller ikke inkludert. Anvendt mengde har hatt en liten nedgang fra 2019 til 2020. Andelen økologisk melk solgt som økologisk var på 57,4 prosent i 2020. Denne andelen var på 37,7 prosent 2010.

Tabell 3.11 Innveid og anvendt økologisk melk¹⁾. 1 000 liter

	1999	2005	2010	2019	2020	Årlig % endring	
						99–10	10–20
Innveid	11 703	25 640	46 542	49 092	49 663	13,4	0,7
<i>Prosent økol. av totalt innveid</i>	<i>0,7</i>	<i>1,7</i>	<i>3,1</i>	<i>3,3</i>	<i>3,3</i>		
Anvendt som økologisk	2 515	12 297	17 534	28 717	28 516	19,3	5,0
<i>I prosent</i>	<i>21,0</i>	<i>48,0</i>	<i>37,7</i>	<i>58,5</i>	<i>57,4</i>		
Solgt økologisk i % av all melk	0,2	0,8	1,2	1,9	1,9		

1) All melk anvendes, og det som ikke finner avsetning som økologisk, blir anvendt som ordinær vare

Kilde: Landbruksdirektoratet

Økologisk produserte fjørfeprodukter omfatter hovedsakelig egg, men det er også en viss produksjon av kalkun og kylling. Denne produksjonen var på 437 tonn i 2019, og gikk opp med 98 tonn (22 prosent) til 535 tonn i 2020. Aktørene her melder om utfordringer i markedet.

Andelen økologisk fjørfeslakt av totalt fjørfeslakt var på 0,48 prosent i 2018 og gikk ned til 0,41 prosent i 2019 og økte så igjen til 0,51 prosent i 2020.

Tabell 3.12 viser innveid og solgt mengde økologiske egg. Landbruksdirektoratet mangler tall for direktesalg fra gård, men mengden er begrenset. Både innveid mengde og solgt mengde har økt de siste årene. I 2020 ble 84 prosent av innveid mengde solgt som økologisk.

Solgte økologiske egg utgjør 7,2 prosent av total eggproduksjon i Norge i 2020.

Tabell 3.12 Innveid og anvendt mengde økologiske egg. Tonn

	2000	2005	2010	2019	2020	Årlig % endring	
						00–10	10–20
Innveid	300	573	2 414	4 920	5 364	23,2	8,3
<i>Prosent økol. av totalt innveid</i>		1,2	4,4	7,5	8,2		
Solgt som økologisk	192	398	1 281	4 536	4 676	20,9	13,8
<i>l prosent</i>	64	70	53	88	84		
Solgt økologisk i % av alle egg		0,9	2,3	6,9	7,2		

Kilde: Landbruksdirektoratets leveransedatabase over innveide egg fra pakkeriene

Tabell 3.13 viser utviklingen i mengde økologisk produsert korn levert til mølle. Kornavlingen totalt varierer mye fra år til år, og variasjonen er også stor for økologisk korn. Tallene for sesongen 2019/2020 viser en betydelig økning i sum økologisk korn, fra de lave mengdene i 2018/2019. Produksjonen av hvete økte med 2 691 tonn fra 2018/2019 til 2019/2020, og produksjonen av havre økte med ned 2 340 tonn.

Tabell 3.13 Økologisk korn levert mølle. Tonn, og prosent av totalt innveid mengde

	1996/ 1997	1999/ 2000	2010/ 2011	2018/ 2019	2019/ 2020	Årlig % endring	
						96/97–10/11	10/11– 19/20
Hvete	54,9	295,8	1 670,1	1 292,7	3 984,1	27,6	10,1
Rug	40,4	43,6	118,4	143,2	453,3	8,0	16,1
Bygg	52,8	88,5	4 130,5	2 620,9	3 392,5	36,5	-2,2
Havre	76,8	284,4	5 950,8	1 859,3	4 198,8	36,4	-3,8
Rughvete			176,1	88,2	773,5		17,9
Erter			412,8	120,0	341,0		-2,1
Oljefrø			199,0	546,1	857,8		17,6
Sum korn	225	712	12 658	6 670	14 001	33,4	1,1
<i>% av totalt</i>		0,1	1,2				

Kilde: Landbruksdirektoratet

Produksjon og omsetning av økologiske grønnsaker, poteter og frukt er ikke med i disse registreringene. Våren 2012 startet Landbruksdirektoratet med nye registreringer av omsetningen av norskproduserte økologiske poteter, grønnsaker, frukt og bær.

Tørken i 2018 påvirket lagringssesongen for grønnsaker også inn i 2019. For både konvensjonelle og økologiske produkter var det lavere lagerbeholdninger på en del grønnsaker ved årsskiftet 2018–2019, enn året før. Vekstsesongen 2019 hadde utfordringer som frost og fuktig vær, som påvirket kvalitet og avlinger i 2019.

Tabell 3.14 viser omsetningen av økologisk norsk frukt og grønt de tre siste årene. Tabellen viser at gulrot og potet er de største enkeltkulturene målt i volum, og økologiske gulrøtter utgjorde 4,4 prosent av den totale norske gulrotomsetningen i 2020.

Økologisk rødbete utgjorde imidlertid 22,5 prosent av det totale salget i 2019, og 27,7 prosent i 2020. Det skyldes at en stor del av produksjonen av rødbete dyrkes økologisk, og dekker både det konvensjonelle og det økologiske markedet.

Både for økologisk agurk, tomat og urter gikk omsetningen opp, og det samme gjorde andelen økologisk av total omsetning.

Kepaløken var en av kulturene som ble hardest rammet av tørke i 2018. Det var lite på lager per 1. januar 2019, og omsetningen gikk videre ned i 2020.

Eplelesongen 2019 var den beste siden 2008, med en rik fruktblomstring og store avlinger, spesielt på Vestlandet. På tross av den store avlingen var det en nedgang i omsetningen av økologiske epler direkte til forbruker. Det er god økonomi i å levere økologiske epler til press, som kan forklare noe av omsetningsnedgangen. 2020 var et krevende år både for eple- og plommeprodusenter, med stor nedgang i produksjonen.

Omsetningen av økologiske urter fra norske veksthus økte med 35 tonn fra 2019 til 2020. Markedsandelen for økologiske urter gikk også opp fra 20,2 til 22,7 prosent av totalomsetningen av norske urter i 2020.

Det er også en viss produksjon av økologiske jordbær, bringebær og blåbær i Norge, men det meste av dette selges direkte fra gård eller til butikker og mindre grossister.

Økologiske produkter inngår i oversikten over samlet produksjon i kapittel 3.1.

Tabell 3.14 Omsetning til direkte konsum av norskproduserte økologiske poteter, grønnsaker og frukt i kalenderårene 2017, 2018 og 2019, tonn. Andel økologisk av total omsetning.

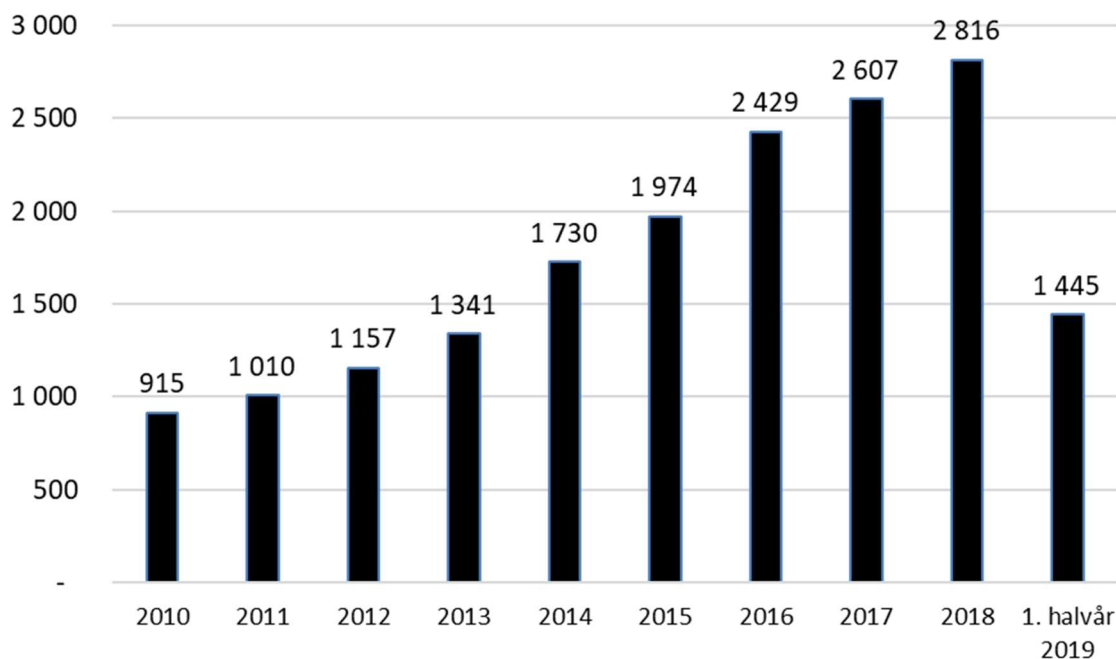
	2018		2019		2020	
	Tonn omsatt vare	%-andel økologisk 2017	Tonn omsatt vare	%-andel økologisk	Tonn omsatt vare	%-andel økologisk
Poteter	718	1,4	600	1,1	621	1,1
Veksthusvarer						
Agurk	188	1,1	231	1,3	462	2,3
Tomat	108	1,8	73	1,6	128	2,2
Urter	277	15,0	311	20,2	346	22,7
Frilandsvarer						
Blomkål	92	2,0	73	1,5	119	2,5
Kepaløk	358	2,4	230	2,4	168	1,1
Rødløk	79	1,5	109	2,5	164	2,4
Rødbeter	138	14,2	186	22,5	243	27,7
Hvitkål	185	1,9	372	3,9	308	2,8
Brokkoli	134	4,3	79	2,5	124	3,6
Kålrot	317	2,5	285	2,5	270	2,6
Gulrot	1 677	5,1	1 575	4,8	1 577	4,4
Isbergsalat	85	1,8	101	2,2	39	0,9
Frukt						
Epler*	74	1,0	86	1,0	22	0,4
Plommer*	30	1,9	112	5,4	4	0,8

Kilde: Landbruksdirektoratet

*Tall justert med informasjon fra fruktlagerinspektøren for 2020

I 2018 ble omsetningen på 2,8 mrd. kroner, en økning på 8 prosent fra 2017 (Figur 3.5). Til sammenligning var veksten året før på 7,3 prosent. De mest omsatte økologiske varene i verdi er grønnsaker og poteter, og meieriprodukter. De aller fleste varegrupper hadde større omsetning i 2018 enn i 2017. Prosentvis økte omsetningen for snacks, godteri og desserter mest, med 24,3 prosent. Omsetningen av kornprodukter og bakervarer økte med 16,5 prosent, tilsvarende 47 mill. kroner økning fra 2017 til 2018.

I 1. halvår 2019 ble det omsatt økologiske matvarer for 1,4 mrd. kroner (Det foreligger ikke tall for 2. halvår 2019 per april 2020). Det var 27 mill. kroner mer enn i 1. halvår 2018. Økningen tilsvarende 1,9 prosent. Økningen i omsetningen av økologiske varer gjennom dagligvarebutikker har flatet ut og var den laveste på 8 år. Andelen økologisk i totalomsetningen av matvarer forble omtrent uendret, på to prosent. Det foreligger ikke tall for 2. halvår 2019 eller for 2020. Landbruksdirektoratet håper å kunne presentere tall for økologisk omsetning i sine rapporter i 2022.

Figur 3.5 Omsetning av økologiske matvarer i dagligvarehandelen, 2010 - 1. halvår 2019. Mill. kroner

Kilde: Landbruksdirektoratet

3.3 Import og eksport

I Innst. 385S (2014–15) sies det at «Et velfungerende importvern er viktig for konkurranseposisjonen til norsk landbruk».

Import- og eksporttallene er hentet fra utenrikshandelsstatistikken til SSB. Statistikken omfatter ikke varer i direkte transitt, eksport av varer til skip, luftfartøyer eller oljeplattformer registrert i Norge i utenriksfart. Statistikken omfatter ikke grensehandel med varer som privatpersoner tar med inn/ut av landet (ikke registreringspliktig).

I de tabeller der handelsstatistikken skiller mellom land, omfatter landene i tabellen de tre landene som det ble import mest varer fra og de tre landene som det ble eksport mest varer til i 2020. I de tilfeller der «—» er angitt i tabellen, er ikke dataene tilgjengelig.

Tabell 3.15 viser handel med kjøtt fordelt på dyreslag.

Tabell 3.15 Handel med kjøtt. Mill. kg

	1990	1995	2000	2005	2010	2015	2019	2020*
Import:								
Storfe	1,1	2,9	3,3	7,6	5,9	22,7	11,1	16,7
Svinekjøtt	2,3	5,6	2,3	4,7	2,9	3,5	3,8	9,4
Annet kjøtt	1,0	1,2	1,3	3,7	2,1	2,5	2,7	3,0
Fjærkre	0,3	1,1	0,3	1,4	0,8	1,9	2,8	3,0
Spekk	0,9	1,1	1,4	1,4	0,9	0,8	0,7	0,7
Småfe	0,3	0,7	0,9	0,7	1,3	1,6	0,5	0,3
Sum import kjøtt	5,9	12,6	9,4	19,6	13,9	33,1	21,5	33,0
- Herav kvoteimport ¹⁾	-	-	-	2,9	5,5	8,1	10,2	11,3
Eksport:								
Svinekjøtt	1,6	0,3	1,4	3,3	5,5	3,3	5,9	5,0
Fjærkre	0,1	0,1	0,2	0,6	1,7	1,5	1,2	1,8
Storfe	7,6	1,2	2,2	1,4	0,9	0,4	0,8	0,8
Annet kjøtt	0,8	1,5	1,3	3,1	1,0	0,4	0,5	0,5
Småfe	1,8	0,0	0,0	0,5	0,0	0,0	0,6	0,3
Spekk	0,0	0,0	0,0	0,0	0,3	0,2	0,3	0,2
Sum eksport kjøtt	12,0	3,1	5,0	9,0	9,4	5,9	9,3	8,7
Nettoimport	-6,0	9,5	4,4	10,7	4,5	27,2	12,2	24,4

* Foreløpige tall

1) Landbruksdirektoratet. Årlige tilsendte filer. WTO-kvoten er angitt ekskl. bein, mens EU og SACU kvoten er i produktvekt. Det meste som importeres via SACU er uten bein.

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen

Tabell 3.16 viser de tre landene som Norge importerte mest storfekjøtt fra i 2019 og de tre landene Norge eksporterte mest storfekjøtt til i 2020.

Tabell 3.16 Handel med storfekjøtt fordelt på land. Mill. kg

	1990	1995	2000	2005	2010	2015	2019	2020*
Import fra:								
Tyskland	0,0	0,0	0,0	0,0	0,2	17,2	4,8	9,8
Namibia	0,0	0,0	0,6	1,1	1,6	1,6	1,6	1,6
Botswana	0,1	0,1	0,9	1,6	1,6	1,6	1,6	1,5
Andre land	1,0	2,8	1,8	4,8	2,4	2,3	3,0	3,8
Sum import storfe	1,1	2,9	3,3	7,6	5,9	22,7	11,1	16,7
<i>-Herav kvoteimport¹⁾</i>				1,1	1,6	5,6	5,1	7,3
Eksport til:								
Nederland	0,0	0,0	0,0	0,0	0,6	0,2	0,0	0,2
Ukraina	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,3	0,2
Ghana	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,2	0,2
Andre land	7,6	1,2	2,2	1,4	0,3	0,2	0,3	0,2
Sum eksport storfe	7,6	1,2	2,2	1,4	0,9	0,4	0,8	0,8
Nettoimport	-6,5	1,7	1,1	6,1	5,0	22,2	10,2	10,3

* Foreløpige tall

1) Kilde: Landbruksdirektoratet. Basert på årlige tilsendte filer, der WTO-kvoten er angitt ekskl. bein, mens EU og SACU kvoten er i produktvekt. Det meste som importeres via SACU er uten bein

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen.

Av Tabell 3.17 ser vi at handelen med svinekjøtt varierer en del fra år til år, og i 2020 var importen større enn eksporten. Fra 2019 til 2020 økte importen av svinekjøtt med 5,6 mill. kg, der Tyskland er det største eksportøren til Norge.

Tabell 3.17 Handel med svin fordelt på land. Mill. kg

	1990	1995	2000	2005	2010	2015	2019	2020*
Import fra:								
Tyskland	0,0	0,0	0,0	0,1	0,2	0,5	0,6	5,8
Danmark	0,9	1,0	0,9	1,9	1,0	1,2	1,3	1,7
Spania	0,0	0,0	0,0	0,2	0,3	0,6	0,5	0,5
Andre	1,4	4,6	1,4	2,6	1,4	1,2	1,4	1,3
Sum import svinekjøtt	2,3	5,6	2,3	4,7	2,9	3,5	3,8	9,4
Eksport til:								
Danmark	0,2	0,1	0,2	0,6	1,1	0,9	1,4	1,8
Hongkong	0,0	0,0	0,0	0,1	0,5	0,6	0,5	0,8
Kongo	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0	0,5	0,5
Andre	1,4	0,2	1,2	2,6	3,8	1,8	3,5	1,9
Sum eksport svinekjøtt	1,6	0,3	1,4	3,3	5,5	3,3	5,9	5,0

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen

Tabell 3.18 viser at importen av levende dyr har vært forholdsvis beskjeden de siste årene. Eksporten er også moderat. I 2020 ble det eksportert 1 211 svin og 486 hester, 696 fjørfe, men ingen storfe, sauer eller geiter.

Tabell 3.18 Import av levende dyr. Antall

	1990	1995	2000	2005	2010	2015	2019	2020*
Hester, esler, o.l.	547	878	1 559	1 873	1 539	1 410	1 351	1 406
Storfe	0	276	48	0	0	13	0	0
Svin	0	55	0	49	0	0	0	0
Sauer	0	0	2	39	49	0	0	0
Geiter	0	38	16	53	0	0	0	0
Fjørfe	5 509	140 896	151 610	138 907	22 672	29 801	20 531	17 382

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen

Import og eksport av egg og eggprodukter vil variere med over-/underskudd av norsk vare og grad av RÅK-støtte, men er relativt moderat (Tabell 3.19).

Tabell 3.19 Handel med egg og eggprodukter. Mill. kg

	1990	1995	2000	2005	2010	2015	2019	2020*
Import:								
Egg, med skall	0,8	0,2	0,3	0,6	0,1	0,2	0,7	0,5
Klekkeegg	0,0	0,0	0,0	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1
Tørket m.m.	0,0	0,7	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0
Sum import egg	0,8	0,9	0,4	0,8	0,3	0,4	0,8	0,6
Eksport:								
Egg, med skall	0,3	0,6	0,4	0,2	0,3	0,2	0,4	0,2
Klekkeegg	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,2	0,0	0,0
Tørket m.m.	1,0	1,5	0,4	0,2	0,1	0,0	0,0	0,0
Sum eksport egg	1,3	2,1	0,8	0,4	0,4	0,4	0,4	0,2
Nettoimport	-0,5	-1,2	-0,4	0,5	-0,2	0,0	0,4	0,4

*Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen

Tabell 3.20 viser at om lag 93 prosent av egg som ble importert i 2020 kom fra Danmark og Sverige. Eksporten av egg er liten, og i 2019 gikk 99 prosent av eksporten til Danmark.

Tabell 3.20 Handel med egg/eggprodukter fordelt på land. Mill. kg

	1990	1995	2000	2005	2010	2015	2019	2020*
Import fra:								
Danmark	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,6	0,5
Sverige	0,2	0,1	0,3	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1
Frankrike	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Andre	0,4	0,7	0,0	0,5	0,0	0,2	0,1	0,0
Sum import egg	0,8	0,9	0,4	0,8	0,3	0,4	0,8	0,6
Eksport til:								
Danmark	0,1	0,4	0,3	0,2	0,1	0,1	0,4	0,2
Andre	1,2	1,7	0,5	0,2	0,3	0,3	0,0	0,0
Sum eksport egg	1,3	2,1	0,8	0,4	0,4	0,4	0,4	0,2

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen

Tabell 3.21 viser at eksporten av meieriprodukter var betydelig større enn importen på 1990 og 2000 tallet. I 2010–2012 var importen og eksporten omtrent like store. I 2013 startet man å eksportere ulike pulver av myse til Danmark (Arla) og en fikk en kraftig økning av denne, jf. tabell 3.21. Årsaken til økningen er at ny teknologi har muliggjort tørking av myse til produksjon av ulike pulver, eks. proteinpulver, til humant konsum. Tidligere gikk mesteparten av mysen til dyrefôr. Samlet sett er importen av meierivarer mer enn ti ganger så høy i 2020 enn i 1990, mens eksporten er om lag 20 prosent lavere i 2020 enn i 1990.

Tabell 3.21 Handel med meieriprodukter. Mill. kg

	1990	1995	2000	2005	2010	2015	2019	2020*
Import:								
Ost og ostemasse	2,2	2,4	3,2	7,4	9,6	12,9	16,3	17,9
Yoghurt m.m.	0,0	0,0	0,4	1,0	5,1	8,5	6,3	6,4
Konsentrert melk	0,0	0,1	0,0	0,3	0,5	1,0	1,2	1,9
Smør og melkefett	0,1	0,0	0,2	0,4	0,1	0,4	0,4	0,6
Myse	0,2	0,3	0,3	0,2	0,1	0,3	0,3	0,3
Melk og fløte	0,0	0,2	0,0	0,1	0,0	0,0	0,1	0,1
Sum import meieri	2,6	3,0	4,1	9,4	15,6	23,1	24,6	27,2
Eksport:								
Myse ¹	0,0	0,1	0,0	0,1	0,7	20,6	22,0	21,1
Ost og ostemasse	26,6	23,1	19,4	18,2	13,5	11,5	10,4	7,9
Melk og fløte	0,0	0,0	0,1	0,4	3,1	2,6	2,9	3,0
Konsentrert melk	1,1	0,2	1,1	0,1	0,0	1,5	4,1	0,6
Yoghurt m.m.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,2
Smør og melkefett	12,4	4,4	3,8	1,6	2,2	0,5	0,0	0,0
Sum eksport meieri	40,1	27,8	24,4	20,4	19,6	36,8	39,6	32,8
Nettoimport	-37,5	-24,9	-20,3	-11,0	-4,1	-13,7	-15,0	-5,6

* Foreløpige tall

1) Ulike pulver av myse fra 2015

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen

Tabell 3.22 viser import og eksport av meieriprodukter fordelt på de tre landene som Norge har importert og eksportert mest fra og til i 2020. Av tabellen ser vi at det er Danmark som eksporterte mest til Norge, etterfulgt av Tyskland og Italia. Når det gjelder norsk eksport har ost til USA dominert frem tom 2012. Fra 2013-2019 utgjorde eksport av myse til Danmark hovedvekten av eksporten. Imidlertid gikk eksporten til Danmark ned fra 22,1 mill. kg i 2019 til 2,8 mill. kg i 2020.

Tabell 3.22 Handel med meieriprodukter fordelt på land. Mill. kg

	1990	1995	2000	2005	2010	2015	2019	2020*
Import fra:								
Danmark	1,3	1,8	2,0	3,8	4,5	4,7	5,6	6,7
Tyskland	0,2	0,2	0,1	2,4	4,1	3,8	4,8	4,7
Italia	0,0	0,1	0,2	0,7	0,9	2,0	3,1	3,8
Andre	1,0	1,0	1,8	2,6	6,1	12,6	11,0	12,0
Sum import meieri	2,6	3,0	4,1	9,4	15,6	23,1	24,6	27,2
Eksport til:								
USA	7,3	7,1	8,6	7,6	7,1	6,2	6,0	4,4
Tyskland	0,9	1,3	1,1	0,8	2,5	3,0	3,5	3,4
Nederland	0,0	0,0	0,1	0,1	0,5	1,8	3,2	3,4
Andre	31,9	19,5	14,7	11,9	9,4	25,8	27,0	21,4
Sum eksport meieri	40,1	27,8	24,4	20,4	19,6	36,8	36,0	39,6

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen

Tabell 3.23 viser handel med friske⁴ og konserverte grønnsaker⁵. I 2020 var importen av friske grønnsaker på 127,2 mill. kg og 87,6 mill. kg på konserverte grønnsaker. Ytterligere 228 mill. kg grønnsaker ble importert som dyrefôr i 2020 (ikke angitt i tabellen). Tomater, paprika og løk/purre og er de største importgrønnsaksvekstene i 2020. Eksporten av grønnsaker fra Norge er beskjeden, til sammen 2,4 mill. kg i 2020.

⁴ Friske grønnsaker omfatter samtlige varenummer i tolltariffens kapittel 0702 t.o.m. 0709

⁵ Konserverte grønnsaker omfatter varenummer i tolltariffens kapittel 0710 t.o.m. 0714, samt utvalgte varenummer i tolltariffens kapittel 2001 t.o.m. 2006. Konserverte grønnsaker omfatter imidlertid ikke «poteter» eller varenummer der anvendelsen er oppgitt som «til dyrefôr»

Tabell 3.23 Handel med grønnsaker. Mill. kg

	1990	1995	2000	2005	2010	2015	2019	2020*
<u>Import friske grønnsaker:</u>								
Annen kål	4,6	5,2	4,6	3,4	3,4	3,9	6,1	5,9
Belgfrukter	0,1	0,1	0,3	0,8	1,5	1,9	1,6	1,4
Blomkål	3,4	3,5	3,6	4,2	5,2	6,0	5,5	5,5
Broccoli	0,7	2,2	4,4	5,4	6,8	8,3	8,7	8,2
Gulrot	2,7	3,0	2,0	4,6	5,2	6,0	7,3	6,0
Løk/purre	0,7	5,2	7,0	6,4	14,6	13,4	22,9	13,3
Paprika	4,0	5,1	8,2	11,6	14,6	18,8	20,6	20,4
Salat	0,8	2,9	6,7	9,5	12,8	12,0	12,6	11,3
Slangeagurk	4,9	5,1	4,5	6,4	6,4	8,6	9,7	8,1
Sopp	1,0	2,5	2,8	4,7	6,2	7,7	7,8	7,7
Tomater	8,7	11,5	13,1	19,7	21,5	25,0	24,5	23,4
Øvrig friske	2,1	3,0	4,9	6,3	9,3	14,0	15,4	16,0
Sum import friske	33,8	49,1	61,9	82,8	107,5	125,7	142,9	127,2
Import konserverte	26,5	38,8	54,6	54,0	88,9	71,8	83,4	87,6
Sum import grønnsaker	60,3	87,9	116,5	136,9	196,4	197,5	226,3	214,8
<u>Eksport grønnsaker:</u>								
Bearbeidet	2,1	1,8	0,8	1,2	0,9	0,9	1,5	2,2
Friske	3,8	0,8	0,3	0,4	0,6	0,2	0,2	0,2
Sum eksport grønnsaker	5,9	2,6	1,1	1,6	1,5	1,1	1,8	2,4

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen

Tabell 3.24 gir en oversikt over handel med frukt og bær (ekskl. det som anvendes til dyrefôr). Av importen på 444,1mill. kg i 2020, utgjorde bær 4,7 prosent, 74,0 prosent var frisk frukt, mens 21,3 prosent var konserverte frukt og bær. Eksporten av frukt og bær utgjorde om lag 2,5 mill. kg i 2020.

Tabell 3.24 Handel med frukt og bær. Mill. kg

	1990	1995	2000	2005	2010	2015	2019	2020*
Import frisk frukt:								
Bananer	48,5	59,6	59,9	73,2	78,5	84,7	82,9	82,7
Druer	19,1	18,5	24,3	31,6	32,2	29,7	29,8	30,1
Epler	41,5	37,2	42,1	50,6	52,2	50,0	44,7	44,0
Meloner	5,0	6,6	11,8	18,4	24,6	28,8	29,6	33,5
Pærer	10,3	13,2	15,6	22,6	21,2	18,1	15,8	13,2
Sitrusfrukter	63,0	61,1	62,9	63,5	74,2	75,9	73,9	74,8
Steinfrukter	5,3	5,4	10,5	14,8	13,7	16,8	13,7	12,6
Andre frukter ¹⁾	9,5	7,7	10,0	18,4	25,6	32,8	37,6	37,9
Sum import frisk frukt	202,3	209,2	237,0	293,2	322,1	336,8	327,8	328,8
Import konserverte frukt:	45,9	50,6	56,6	72,9	91,0	97,7	90,4	94,7
Sum import frukt	248,2	259,8	293,7	366,1	413,1	434,5	418,2	423,4
Import bær	3,1	5,2	5,8	10,2	13,8	23,3	22,6	20,7
Sum Import frukt og bær	251,3	264,9	299,5	376,3	426,9	457,8	440,9	444,1
Eksport frukt og bær	2,6	3,1	2,7	4,1	5,0	3,9	3,4	2,5

1) Omfatter varenummer under kapittel 0801, 08.02 og 08.04 i tolltariffen (nøtter, dadler, m.m.)

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen

Tabell 3.25 viser import og eksport av RÅK-varer fordelt på varegrupper⁶. Av den totale RÅK-importen i 2020 utgjorde dyrefôr 31,5 prosent. I tillegg til dyrefôr er drikkevarer og bakervarer de største gruppene av RÅK-importvarer i 2020 (målt i kg). Eksporten av RÅK-varer er lav sammenlignet med importen, og gikk ned med 30 prosent fra 2019 til 2020. F.o.m. 2021 er eksportstøtten for jordbruksprodukter fjernet iht. WTO-avtalen).

⁶ RÅK-varer er varer som omfattes av råvareprisordningen (RÅK-ordningen). Formålet er å jevne ut forskjeller i råvarekostnader mellom norske og utenlandske bearbejdede varer som blir omsatt i Norge og for norske varer som blir eksportert.

Tabell 3.25 Handel med RÅK-varer. Mill. kg

Varegrupper	1995	2000	2005	2010	2015	2019	2020*
Import:							
Bakervarer	32,9	52,3	83,7	107,4	118,0	136,5	142,3
Deiger/korn/blandinger/pasta	15,3	24,0	44,6	53,9	71,0	76,1	81,9
Iskrem/yoghurt	3,2	3,3	3,2	6,9	8,2	6,9	7,4
Sjokolade og sukkervarer	31,1	34,9	42,6	48,1	51,1	49,3	53,8
Supper og sauser	5,3	12,1	19,7	28,9	33,0	37,3	40,3
Tilberedte næringsmidler	3,1	6,5	9,0	11,5	31,7	46,3	49,0
Dyrefôr ¹⁾	4,8	0,6	20,5	268,7	387,1	399,4	290,6
Drikkevarer	10,7	19,0	58,1	70,5	119,5	179,0	227,5
Annet	30,5	36,5	42,3	44,3	27,6	26,6	28,4
Sum import RÅK	136,7	189,2	323,8	640,2	847,2	957,4	921,3
Eksport:							
Bakervarer	12,9	8,7	9,1	8,8	9,1	12,0	10,9
Deiger/korn/blandinger/pasta	0,7	1,0	2,0	1,5	1,4	1,3	1,3
Iskrem/yoghurt	2,7	2,8	2,8	0,7	0,1	0,4	0,6
Sjokolade og sukkervarer	11,9	11,4	11,7	8,5	6,8	8,2	7,3
Supper og sauser	3,9	5,3	4,7	3,1	1,5	1,9	1,8
Tilberedte næringsmidler	0,6	0,9	4,2	4,5	12,7	14,6	12,8
Dyrefôr	0,1	0,0	0,0	0,0	4,8	2,8	2,6
Drikkevarer	5,0	18,2	38,9	9,7	17,2	41,6	21,1
Annet	6,3	3,5	2,2	3,7	0,4	0,3	0,1
Sum eksport RÅK	44,2	51,9	75,6	40,6	53,9	83,1	58,5

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen

1) Det importerte dyrefôret anvendes i all hovedsak til fiskefôr. Hovedvekten av dyrefôr råk import blir import under varenummer 21.06.9093 og 21.06.1001 (proteinkonsentrater og teksturerte proteinsubstanser). LDI som har mer detaljer bak importørene, anslår at 99 - 99,5 prosent av import av råkvarer innen dyrefôr, går til fisk

Tabell 3.26 viser fordelingen av importen og eksporten (i mill. kg) av RÅK-varene etter land. Av RÅK eksporten gikk 49,2 prosent til Sverige i 2020.

Tabell 3.26 Handel med RÅK-varer fordelt på land. Mill. kg

	1995	2000	2005	2010	2015	2018	2019*
Import fra:							
Brasil	0,0	0,0	17,3	261,8	360,2	337,8	278,6
Sverige	33,9	46,3	62,1	87,1	119,7	124,4	153,2
Nederland	18,4	24,4	37,8	33,8	43,4	63,9	79,5
Andre	84,4	118,5	206,6	257,5	323,9	431,3	410,0
Sum	136,7	189,2	323,8	640,2	847,2	957,4	921,3
Eksport til:							
Sverige	20,9	31,1	53,1	23,9	27,8	40,0	28,8
Danmark	5,7	8,4	9,5	5,1	5,5	8,1	6,3
Tyskland	0,8	1,1	2,0	1,0	1,8	16,2	3,6
Øvrige	16,9	11,2	11,0	10,6	18,9	18,7	19,8
Sum	44,2	51,9	75,6	40,6	53,9	83,1	58,5

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen

Tabell 3.27 viser importverdien av snittblomster. Fra og med 2010 er «rosor importert 1. nov–31. mars» skilt ut fra «snittblomster ellers». I tilfeller der rosor inngår i bukett med andre blomster, er disse angitt under gruppen «snittblomster ellers»). Roser utgjør 56,7 prosent av importverdien på snittblomster i 2020.

Tabell 3.27 Import av snittblomster i mill. kr

	1998	2000	2005	2010	2015	2019	2020*
Friske rosor importert 1. apr.– 31. okt.	32,3	28,6	38,5	132,4	239,2	225,3	223,2
Friske rosor importert 1. nov.– 31. mars	-	-	-	110,5	190,9	189,4	194,3
Sum friske rosor	32,3	28,6	38,5	242,9	430,2	414,7	417,5
Snittblomster ellers	209,6	208,7	241,2	187,1	233,9	277,9	318,3
Sum snittblomster	241,9	237,4	279,7	429,9	664,0	692,6	735,8

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Månedstatistikk over utenrikshandelen

Det er stor import av korn/mel/kornprodukter. Disse varene importeres både som «rent korn», mel, pellets, stivelse mm. En stor del av det som importeres benyttes som menneskeføde, men store deler anvendes også som fôr og såfrø. Eksporten av tilsvarende produkter er lav.

Tabell 3.28 omfatter handel av de «vanligste sortene» fordelt på gruppene korn, mel og øvrig, og er avgrenset til å gjelde varer under tolltariffens kapittel 10 og 11.

Tabell 3.28 Handel med korn og kornprodukter. Mill. kg¹⁾

	1990	1995	2000	2005	2010	2015	2019	2020*
Import:								
Korn	327,8	372,2	229,5	164,0	450,1	386,1	539,6	335,7
Mel	2,4	1,5	2,4	2,7	2,8	4,0	4,5	5,7
Stivelse/gluten	1,9	1,7	12,9	30,0	73,9	154,8	197,5	215,6
Sum import	332,1	375,5	244,9	196,7	526,8	544,9	741,6	556,9
Eksport:								
Korn	0,0	0,1	0,2	0,3	0,2	0,1	1,0	0,7
Mel	0,1	0,1	0,3	0,1	0,5	0,0	0,5	0,7
Stivelse/gluten	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Sum eksport	0,1	0,1	0,5	0,4	0,7	0,2	1,5	1,4

*Foreløpige tall.

1) Tabellen omfatter kun varenummer fra kapittel 10 og 11 i tolltariffen. Handel av enkelte korn/melprodukter som **ikke** inngår i denne tabellen omfatter hovedsakelig produktene mais, ris, frukter, og humle. Handel av korn og melprodukter som inngår i RÅK-ordningen er angitt i tabell 3.25 (disse tariffes i hovedsak i tolltariffens kapittel 19). Denne tabellen omfatter heller ikke varer tilhørende kapittel 23 i tolltariffen, det vil bl.a. si «reststoffer og avfall fra næringsmiddelindustrien; tilberedt dyrefôr».

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen

Det vises ellers til resultatkontrollens detaljerte del for mer ytterligere oversikter, <http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>.

3.4 Selvforsyningsgrad/hjemmemarkedsandel

Selvforsyningsgraden er her definert som hvor stor andel norsk produksjon utgjør av matvareforbruket på engrosnivå, regnet på energibasis (forbruk minus import dividert på forbruk). Selvforsyningsgraden gir først og fremst et bilde på hjemme-markedsandelen målt som energi.

Selvforsyningsgraden påvirkes av produksjonsforhold (klimatiske forhold), priser, kvalitetskrav, landbrukspolitiske virkemidler, internasjonale handelsavtaler m.m. Selvforsyningsgraden sier lite om selvforsyningsevnen. Blant annet gir den ikke et fullstendig bilde av mulighetene for å dekke matvarebehovet med innenlandsk produksjon, siden den ikke tar hensyn til eksport og på muligheten til å legge om produksjon og forbruk mot produkter som kan gi større matvaredekning.

For øvrig vil en krisesituasjon ofte også medføre endringer i produksjonspotensialet på grunn av risikoen for redusert tilgang på innsatsmidler som maskiner og redskaper, reservedeler, drivstoff, gjødsel og andre driftsmidler.

I Tabell 3.29 og Tabell 3.30 gis det først tall for det samlede forbruket av matvarer på engrosnivå og per innbygger. Fordelingen pr. innbygger gir et uttrykk for forbruksutviklingen og dreiningen i etterspørselen. I Tabell 3.31 ses det på den norskproduserte andelen av

matvareforbruket, dvs. selvforsyningsgraden. Merk at det er foretatt en metodeendring, der man har valgt å inkludere både grensehandel/privatimport samt nettoimport av øvrige matvarer i både forbruk og selvforsyningsgradsberegningen. Det foreligger ingen eksakt tall over omfanget av grensehandel, så dette baseres på anslag basert på SSB sin grensehandelstatistikk. Metodeendringen innebærer en nedjustering av selvforsyningsgraden med om lag to prosentpoeng.

Tabell 3.29 Forbruket av ulike matvarer. Mill kg.

	1979	1989	1999	2009	2017	2018	2019*
Korn, som mel	306	323	370	394	408	408	407
Poteter	334	338	316	306	328	321	316
Sukker/sukkervarer	182	171	195	154	135	127	128
Erter/nøtter/kakao	29	37	41	44	49	54	57
Grønnsaker	189	225	270	331	416	409	426
Frukt og bær	309	332	307	433	468	458	452
Kjøtt	208	210	266	335	377	370	374
Kjøttbiprodukter	13	13	15	14	12	12	13
Egg	44	49	48	58	69	70	73
Melk	759	740	568	548	520	510	524
Yoghurt	30	44	53	53	53
Melkeprodukter	59	78	104	150	133	135	125
Fløte, rømme	27	29	30	33	38	38	37
Ost	49	56	65	81	96	97	97
Smør	22	14	15	14	18	20	20
Margarin	62	55	54	44	45	45	45
Annet fett	20	17	18	19	21	21	21
Nettoimport øvrige matvarer ¹	8	29	45	47	49
Grensehandel/privatimport ²	56	67	74	74	72

1. Omfatter nettoimport av bakegjær, barnemat, drops uten sukker, fløteerstatninger, supper, sauser, tilberedte næringsmidler, majones, remulade, spiseis med kakao, spiseis uten fett, sesamfrø, eddik, tyggegummi uten sukker og soyasaus.
2. Omfatter anslag over grensehandel/privatimport av kjøtt, meierivarer, korn/melprodukter, sukkervarer, sjokolade samt sukkerandelen i mineralvann.

Kilde: Helsedirektoratet. Utviklingen i norsk kosthold

Tabell 3.30 Forbruket av ulike matvarer. Kg per person

	1979	1989	1999	2009	2017	2018	2019*
Korn, som mel	75,1	76,4	82,9	81,5	77,3	76,8	76,2
Poteter	82,0	80,0	70,8	68,2	72,4	70,2	68,7
Sukker/sukkervarer	44,6	40,5	43,8	31,9	25,6	23,9	23,9
Erter/nøtter/kakao	7,1	8,6	9,3	9,8	10,8	11,9	12,4
Grønnsaker	46,4	53,2	60,6	68,5	78,9	77,0	79,7
Frukt og bær	76,0	78,6	68,7	89,6	88,7	86,2	84,6
Kjøtt	51,1	49,7	59,6	69,3	71,4	69,7	69,9
Kjøttbiprodukter	3,2	3,1	3,3	2,9	2,2	2,2	2,4
Egg	10,8	11,6	10,8	11,9	13,1	13,2	13,6
Melk	186,4	175,0	127,2	122,1	114,7	111,6	114,2
Yoghurt	6,7	9,2	10,1	10,1	10,0
Melkeprodukter	14,5	18,5	23,3	31,0	25,3	25,5	23,4
Fløte, rømme	6,6	6,9	6,7	6,8	7,2	7,1	6,9
Ost	12,0	13,3	14,5	16,8	18,1	18,3	18,2
Smør	5,4	3,4	3,3	2,9	3,5	3,7	3,7
Margarin	15,3	13,0	12,1	9,0	8,5	8,5	8,4
Annet fett	4,9	4,0	4,0	4,0	4,0	4,0	4,0
Nettoimport øvrige matvarer	1,7	6,0	8,6	8,9	9,2
Grensehandel/privatimport	12,6	13,9	14,1	14,0	13,5
Middelfolkemengde, 1 000	4 073	4 227	4 462	4 829	5 277	5 312	5 348

Kilde: Helsedirektoratet. Utviklingen i norsk kosthold

Tabell 3.31 viser selvforsyningsgraden for varegrupper og totalt. Selvforsyningsgraden i 2019 er beregnet til 43 prosent, en nedgang på 3 prosentpoeng fra 2009. Generelt skyldes de største årlige endringene i selvforsyningsgraden variasjoner i norskprodusert andel matkorn som følge av størrelsen på avlingene og kvaliteten på kornet. Nedgangen i 2018 var større enn normale variasjoner grunnet uvanlig tørkesommer i 2018, som ga lave kornavlinger. De lave avlingene i 2018 påvirker også forbrukstallene for 2019, fordi det var mindre korn å overføre til forbruk i 2019. Selvforsyningsgraden er inkl. konsumet av fisk. Holdes konsumet av fisk utenfor, er matforbruket «produsert i norsk jordbruk» i 2019 på 41 prosent. Korrigeres det i tillegg for fôrimporten er måltallet på 34 prosent i 2019. Det gjøres oppmerksom på at nettoimport av «blandingsprodukter», samt grensehandel for første gang i år er inkludert i selvforsyningsgraden (tilbake til 1999), og at dette reduserer selvforsyningsgraden med om lag 2 prosentpoeng.

Tabell 3.31 Norskprodusert andel av matvareforbruket på energibasis. Prosent

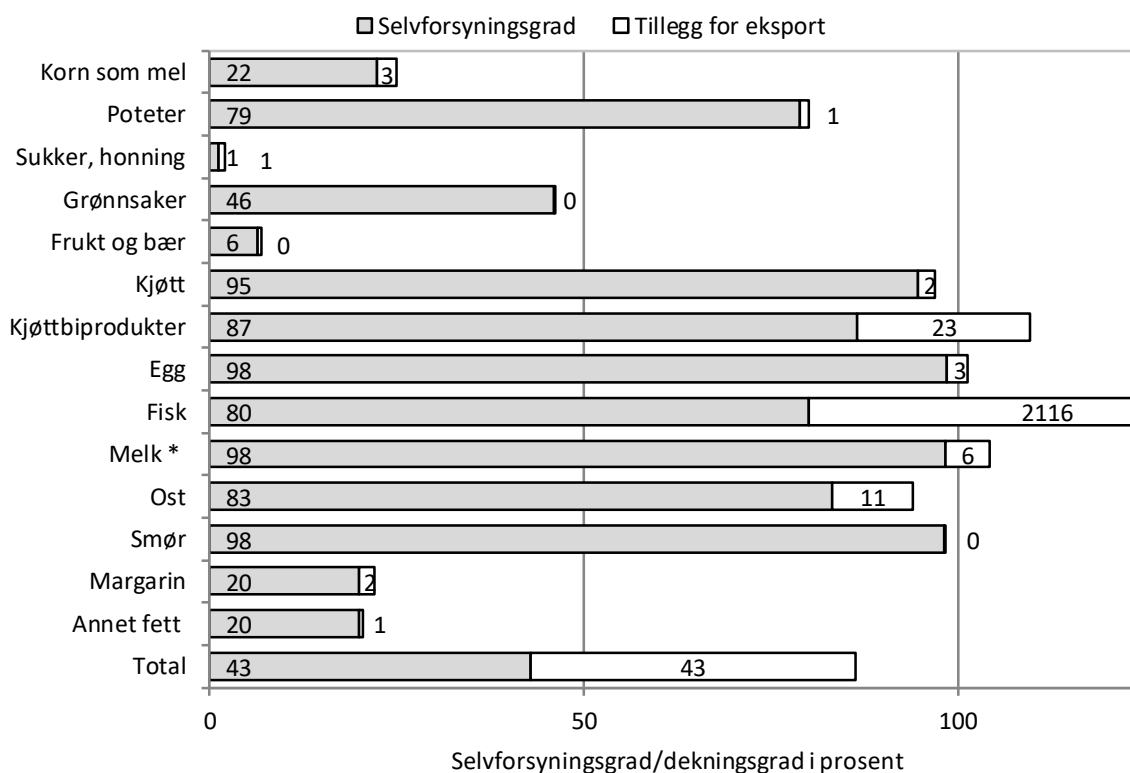
	1979	1989	1999	2009	2018	2019*	2020*	2019 % ²⁾
Korn som mel	13	23	35	36	21	22		26,0
Poteter	93	99	81	85	73	79		3,6
Sukker, honning, sukkervarer	2	3	0	1	1	1		9,1
Grønnsaker	72	73	57	48	45	46		1,7
Frukt og bær	29	27	6	5	6	6		3,9
Kjøtt	92	97	97	96	95	95		12,4
Kjøttbiprodukter	86	96	98	90	87	87		0,3
Egg	100	100	97	99	99	98		1,5
Fisk	94	88	80	80	80	80		1,9
Melk	100	100	100	100	100	100		3,8
Yoghurt	99	98	87	88		1,1
Konserverte melkeprodukter	86	100	100	99	99	99		2,6
Fløte og rømme	100	100	100	100	100	100		2,4
Ost	97	97	95	89	84	83		6,2
Smør	92	100	99	97	98	98		2,7
Margarin	44	40	20	20	20	20		5,8
Annet fett	60	20	20	20	20	20		3,5
Øvrige matvarer ¹	0	0	0	0	0	0		11,5
Selvforsyningsgrad	49	50	45	46	43	43	47	
Produsert i norsk jordbruk	41	44	44	45	42	42	45	
Prod. i norsk jordb. på norsk fôr	35	36	40	41	34	34	40	

* Foreløpige tall

- 1) Omfatter varer som ikke er produsert i Norge, dvs. ris, nøtter, kakao, øvrige matvarer (for detaljer se fotnote 1, tabell 3.29) samt grensehandel (for detaljer se fotnote 1, tabell 3.29)
- 2) Matvarenes andel av det totale engrosforbruket, målt i energi.

Kilde: Beregnet av NIBIO for Helsedirektoratet.

Figur 3.6 viser den norskproduserte andelen av matvareforbruket (målt i energi) korrigeret for eksport av norskproduserte matvarer, dvs. dekningsgraden. Tallene for 2019 viser en total dekningsgrad på 86,3 prosent. Det er knyttet usikkerhet til energiinnholdet i fiskeberegningen. Foreløpig beregning for 2020 viser at dekningsgraden er økt vel to prosentpoeng fra 2019.

* Omfatter melk, yoghurt, fløte, rømme og konserverte-/bearbeidede melkeprodukter

Figur 3.6 Norskprodusert andel av matvareforbruket på energibasis korrigert for eksport. Dekningsgrad 2019

Kilde: Beregnet av NIBIO for Helsedirektoratet

3.5 Norskprodusert andel av fôr og kraftfôr

Tabell 3.32 viser at total fôrtilgang til husdyr i Norge var 5 758 millioner kilo i 2020. Av den totale fôrtilgangen utgjør norskprodusert 4 140 millioner kilo. Norskandelen er dermed 81,9 prosent.

Tabell 3.32 Total fôrtilgang til husdyr i mill. kg og norskandel

	2001	2005	2010	2015	2018	2019	2020*
Norskprodusert fôr	4 023	3 823	3 561	3 758	3 417	3 773	4 140
Import kraftfôr og høy	428	426	656	910	1 003	944	918
Totalt	4 451	4 249	4 216	4 668	4 418	4 717	5 758
Norsk andel	90,4 %	90,0 %	84,5 %	80,5 %	77,3 %	80,0 %	81,9 %

Kraftfôr utgjør 2 016 mill. kg av den totale fôrtilgangen (inkl. vitaminer/mineraler) i 2020. Sammensettingen av kraftfôret er delt inn i fett, karbohydrater, proteiner og vitaminer og er angitt i Tabell 3.33. Merk at vareslag som f.eks. korn, er plassert i gruppen «karbohydrat», selv om korn også inneholder proteiner.

Tabell 3.33 Råvareforbruk av kraftfôr i Norge for utvalgte år i perioden 2001 til 2020 (mill. kg)

	2001	2005	2010	2015	2018	2019	2020*
Fett	27	36	45	49	48	49	48
Karbohydrat	1 268	1 280	1 306	1 411	1 456	1 499	1 443
Protein	260	303	387	433	448	385	432
Vitamin	75	78	79	84	89	95	92
Sum kraftfôr	1 630	1 697	1 817	1 977	2 041	2 027	2 016

Kilde: Landbruksdirektoratet

En del av kraftfôret som produseres i norsk jordbruk, er basert på importert fôr og fôrstoffer. Tabell 3.34 viser den norskproduserte andel av kraftfôret til husdyr. I 2020 er den norskproduserte andelen 61 prosent.

Tabell 3.34 Norskprodusert andel av råvarer i kraftfôr til husdyr. Prosent¹⁾

	2001	2005	2010	2015	2018	2019	2020*
Fett	72	62	50	49	52	55	56
Karbohydrat	83	89	77	73	73	60	79
Protein	23	16	17	5	4	4	5
Vitamin	100	100	100	0	50	48	51
<i>Totalt</i>	74	76	65	55	57	48	61

Kilde: Landbruksdirektoratet

* Foreløpige tall

1) Fordeling av Norsk vs. Import er heftet med noe usikkerhet i perioden før 2015. I 2015 ble rapporteringsrutiner lagt om, slik at man i dag er sikrere på varenes opprinnelse.

Tørkesommeren i 2018, påvirker den norskproduserte andelen av råvarer i både 2018 og 2019. I 2020 utgjør den norskproduserte andel av kraftfôr 61 prosent. Av den totale produksjonen av karbohydrater på 1,44 mill. tonn, var den norskproduserte andelen på 79 prosent. Produksjonen av fett var 48 tusen tonn i 2020, den norskproduserte andelen utgjorde 56 prosent. Forbruket av protein var 432 tusen tonn. Andelen norskprodusert proteinråstoff har gått ned fra 49 prosent i 1997 til 5 prosent i 2020. Dette skyldes særlig forbud mot kjøttbeinmel fra 2003 og forbud mot fiskemel fra 2010. Den lave norskproduserte andelen skyldes videre at soyamel er basert på importert råstoff. I 2020 ble 127,5 mill. tonn soyamel norskprosessert (inngår her som importert andel av proteiner). Den totale mengden av vitaminer/mineraler var 92,5 mill. tonn i 2020, der den norske andelen utgjorde 51 prosent.

4 Trygg mat, dyrevelferd, dyre- og plante- helse

Trygg mat, god dyrevelferd og god dyre- og plante- helse er viktige mål for landbrukspolitikken. I Innst. S 385 (2014–15) sies det at «Komiteen viser til at all mat som blir omsatt i Norge skal være trygg og uten farlige smitte- og fremmedstoffer..... God plante- og dyrehelse er viktig for mattrygghet, kostnadseffektivitet og en langsiktig og bærekraftig matproduksjon.»

4.1 Trygg mat

Mat og vann har alltid vært potensielle kilder til sykdom og helseskade. Regelverk og restriksjoner har som målsetting at mat ikke skal bidra til sykdom, skade eller annen ulempe.

Ifølge matloven (Lov av 19. desember 2004 nr. 124 om matproduksjon og mattrygghet mv.), så har virksomhet og enhver annen plikt til å varsle Mattilsynet ved grunn til mistanke om smittsom dyresykdom som kan gi vesentlige samfunnsmessige konsekvenser.

4.1.1 Zoonoser

Zoonoser er overførbare sykdommer mellom dyr og mennesker. Mattilsynet har ansvaret for å overvåke og kontrollere dyresykdommer, og for visse zoonoser finnes egne overvåkingsprogram. Veterinærinstituttet gir i samarbeid med Folkehelseinstituttet og Mattilsynet ut en oversikt over tilstanden hvert år, utarbeidet i henhold til EUs zoonosedirektiv og som en del av rapporteringssystemet i EU. Tabell 4.1 gir en oversikt over forekomst av zoonoser i Norge.

For salmonellose ble det funnet fire positive kjøttkrapprøver av mat i 2018, og to positive prøver i 2019. For E.coli ble det undersøkt totalt åtte prøver i 2018, de fleste fra dyr, på grunn av utredning av sykdom hos mennesker. Det ble ikke funnet noen direkte link mellom disse prøvene og tilfellene hos mennesker. Ingen prøver ble tatt i 2019.

Når det gjelder Campylobacteriose så gjøres det ingen systematiske undersøkelser av mat, men alle slaktekyllingflokker som slaktes i perioden mai-oktober, testes fire dager før slakt. Tiltak gjøres på slakteriet dersom disse er positive.

Tabell 4.1 Forekomst av zoonoser i norske næringsmidler

	Antall prøver	% positive prøver	Antall prøver	% positive prøver	Antall prøver	% positive prøver	Antall prøver	% positive prøver
	2000		2005		2018		2019	
Salmonellose ¹⁾	19 984	0,0	17 197	0,0	9 506	0,0	9 658	0
Listeriose	718	0,6	2 483	0,2	97 ³⁾	0,0	84 ⁴⁾	0
Infeksj. med E. coli ⁵⁾	4 050	0	59	0,0	8	0,0	0	0

- 1) De norske prøvene inkluderer også prøver av importert fisk. Totalt fire prøver var positive i 2018, to i 2019
- 2) Prøvene er av sjømat. En prøve var positiv, men under grenseverdi.
- 3) Prøvene er av sjømat. To prøver var positive, men under grenseverdi.
- 4) Prøvene er av sjømat. En prøve var positiv, men under grenseverdi.
- 5) Ingen matprøver ble testet i 2019

Kilde: The Norwegian Zoonoses Report 2019

Av ikke matbåren smitte i Norge kan nevnes at ubehandlet drikkevann er identifisert som smittekilde både for salmonellose og for campylobacteriose. Direkte berøring med hund og katt eller andre dyr, også fugler, anses som en sannsynlig smittevei for flere sykdommer.

Tabell 4.2 viser antall registrerte sykdomstilfeller hos mennesker. Ifølge Mattilsynet forårsaker smittestoffer i maten i Norge lite sykdom sammenlignet med andre land. Folkehelseinstituttet er ansvarlig for «Meldingssystem for smittsomme sykdommer» (MSIS). I henhold til smittevernloven er alle laboratorier som analyserer prøver fra mennesker samt leger, pålagt å rapportere tilfeller av visse sykdommer (72 sykdommer per 31.01.2020) til Folkehelseinstituttet.

Antall rapporterte tilfeller av salmonellose (865) i 2016 var det laveste på 20 år, men i 2018 og 2019 var det igjen et høyere antall av tilfeller. Av disse var 29 prosent smittet i Norge. Det norske Overvåknings- og kontrollprogrammet for salmonella har dokumentert at salmonella meget sjelden påvises i norskprodusert kjøtt, og aldri i norskproduserte egg.

Antall tilfeller av E.coli (511) er det høyeste siden registreringene startet. Av disse var 52 prosent smittet i Norge. Noe av økningen kan forklares med at flere større mikrobiologiske avdelinger begynte å undersøke alle pasienter med diaré for flere ulike patogener, deriblant E-coli.

Tabell 4.2 Forekomst av noen viktige zoonoser hos mennesker i Norge

Sykdom	2006	2010	2017	2018	2019
Campylobacteriose	2 588	2 673	3 884	3 669	4 154
Infeksjon med E. coli	51	51	405	494	511
Listeriose	27	23	17	24	27
Salmonellose	1 805	1 367	992	961	1 094
Shigellose	138	132	115	102	133
Yersiniose	86	52	67	105	85

Kilde: Folkehelseinstituttet, årsrapport 2019. Overvåking av infeksjonssykdommer som smitter fra mat, vann og dyr, inkludert vektorbårne sykdommer.

Det registreres årlig 3 000–4 000 tilfeller av campylobacteriose, men det faktiske antallet av personer som rammes er betydelig høyere på grunn av generell underdiagnostisering. Over halvparten av tilfellene fått smitten i utlandet. Før 2017 var ikke tilfeller diagnostisert ved PCR meldepliktige til MSIS, men fra og med 2017 ble alle tilfeller meldepliktige.

Campylobacter er internasjonalt satt i forbindelse med fjørfe, som antas å være hovedsmitekilden. Forekomsten av Campylobacter hos slaktekylling i Norge er meget lav i internasjonal sammenheng. I Norge anses både husdyr, ville fugler og dyr som friske smittebærere. Fjørfekjøtt kjøpt rått, samt konsum av grillmat og ubehandlet drikkevann, og yrkesmessig kontakt med dyr er identifisert som viktige risikofaktorer.

I 2014 ble syv dødsfall rapportert på grunn av listeria, ingen i perioden 2015 til 2018, men to dødsfall ble registrert i 2019. Det er for det meste eldre eller personer med en underliggende sykdom som blir smittet. I 2018 var rakfisk årsaken til et utbrudd av listeriose, og utbruddet strakte seg inn i 2019. Den aktuelle fisken ble trukket fra markedet. I 2021 skal Mattilsynet gjennomføre en tilsynskampanje i alle lakseslakterier, hvor de skal undersøke tiltak og rutiner for å hindre at fisken blir forurenset med listeriabakterien.

Norge har offisiell fristatus etter EØS-avtalen når det gjelder storfetuberkulose.

Brucellose hos dyr anses som utryddet i Norge. Det ble rapportert om fire tilfeller av brucellose hos mennesker i 2019. Tre var smittet i utlandet, og en hadde ukjent smittested.

Alle griser og hester blir kontrollert for trikinose ved slakting, og parasitten har ikke blitt påvist hos disse dyreartene siden 1994. Det ble heller ikke rapportert om trikinose hos mennesker.

Det ble ikke gjort positive funn av ekinokokker i slaktede dyr (storfe, småfe, gris og hest) i 2019. 19 ulver og 541 rever ble kontrollert, alle var negative. Ekinokokkose har aldri vært et folkehelseproblem i Norge. I 2019 ble det rapportert 7 tilfeller, og så langt har ingen blitt smittet i Norge.

Rabies er tidligere sporadisk påvist på Svalbard, og i 2019 ble det tatt prøver av tre fjellrever og seks reinsdyr fra Svalbard-området. To hunder og fem flaggermus fra fastlandet ble også

testet. Ingen av de testede dyrene hadde rabies. I 2019 ble det meldt ett tilfelle av rabies til MSIS. Smitte skjedde etter bitt/klor av hund i Sørøst-Asia og pasienten døde etter hjemkomst til Norge.

Q-feber rammer først og fremst drøvtyggere, men også mennesker og kjæledyr som katt, kanin og fugler kan bli syke. I 2019 ble 2 056 sauer og 208 geiter undersøkt, og i tillegg ble 17 storfe, 18 sauer og 2 alpakkaer testet i forhold til import/eksport. Alle prøver var negative. Q-feber ble en meldingspliktig sykdom for mennesker i 2012, og etter det har det totalt blitt rapportert om 25 tilfeller. Av disse var 23 smittet i utlandet, og to hadde ukjent smittested.

Kjøttbransjen⁷ har utarbeidet egne beredskapsplaner for munn- og klauvsjuka, miltbrann og salmonella. Dette er nærmere beskrevet i tidligere utgaver av Resultatkontrollen.

Kugalskap (Bovin spongiform encefalopati, BSE) er ikke tidligere påvist i Norge, og i 2019 ble totalt 6 884 storfe undersøkt etter faste kriterier. I henhold til klassifisering av Verdens dyrehelseorganisasjon (OIE) og EU har Norge i dag status som land med neglisjerbar risiko for klassisk BSE.

I følge Mattilsynet ble det helt overraskende påvist Chronic Wasting Disease (CWD, eller skrantesyjuke) hos villrein i april 2016. Sykdommen er ikke påvist i Europa tidligere, og aldri før beskrevet hos reinsdyr. Mattilsynet startet raskt med kartlegging og tiltak for å begrense og helst utrydde sykdommen. Denne nyoppdagete sykdommen hos hjortedyr er smittsom, og den er dødelig. Mattilsynet har etablert beskyttelsestiltak mot spredning innenlands og mot utlandet.

Fra 2016 til mars 2021 er ca. 125 000 CWD-prøver undersøkt, og det er oppdaget 29 positive tilfeller². I mars 2018 ble de siste dyrene i den smittede villreinbestanden i Nordfjella Sone 1 tatt ut av personell fra Statens Naturoppsyn. Det er besluttet reetablering med rein i Nordfjella sone 1, som nå er underlagt en brakklegging i minst fem år. På grunn av nærheten til sone 1, står Nordfjella sone 2 i en særstilling for å avklare smittestatus. Myndighetene har i sin reetableringsplan satt som et premiss at sone 2 må være friskmeldt, før det kan overføres villrein til sone 1⁸. Beregninger etter villreinjakta 2019 viste at det var over 80 prosent sannsynlighet for at villreinen på Hardangervidda og i Nordfjella sone 2 ikke var smittet av skrantesyjuke. I september 2020 ble det imidlertid påvist skrantesyjuke på en villreinbukk på Hardangervidda, og det var første gang den klassiske, og smittsomme, varianten av skrantesyjuke ble funnet utenfor Nordfjella. For å hindre videre smitte har Mattilsynet innført enkelte forbud og påbud som gjelder spesielt for Hardangervidda.

Flåttbårne sykdommer er også en type zoonose. De smitter via blodsugere som flått og mygg og kan forårsake alvorlige sykdommer både hos dyr og mennesker. De viktigste sykdommene som kan overføres med flåttbitt i Skandinavia er borreliose og anaplasnose. I perioden

⁷ Kilde: *Kjøttets tilstand*. Årlig rapport fra Animalia.

⁸ Kilde: www.hjortevilt.no

2009–2020 har antallet variert mellom 250 og 509 tilfeller⁹, og i 2020 var det 509 sykdomstilfeller av borreliose.

I juni 2013 ble det påvist Multiresistente gule stafylokokker (LA-MRSA) i en stor svinebesetning med kombinert produksjon på Østlandet¹⁰. Det var solgt smågris til en rekke slaktegris produsenter og til én kombinert besetning i Vestfold. Denne MRSA-typen var ikke tidligere påvist i Norge, men er utbredt i en rekke andre europeiske land. Utredningsarbeidet viste at utenlandske røktere i indeksbesetningen var bærere av den samme bakterien, og det ble konkludert med at utbruddet hadde sammenheng med smitte fra mennesker.

I 2016 ble 872 purkebesetninger undersøkt, og én var positiv og ble fulgt opp med tanke på å fjerne smitten fra besetningen. Det ble i 2016 også tatt prøver i alle minkbesetninger (121 stk), fordi en del mink importeres fra Danmark hvor MRSA har fått fotfeste i dyreholdet. Alle minkprøver var negative.

Det ble ikke påvist noen besetninger med klassisk LA-MRSA, det vil si MRSA CC398 i 2017 til 2018. Mattilsynet undersøkte i 2019 prøver fra totalt 722 svinebesetninger, og andre typer MRSA ble oppdaget i til sammen 9 besetninger.

Sommeren 2019 ble det påvist mædismitte i to sauehold i tidligere Nord-Trøndelag. Et omfattende arbeid med undersøkelse av kontaktbesetninger er i gang. Det er opprettet en soneforskrift som regulerer livdyrkontakt i sonen, som omfatter gamle Nord-Trøndelag og Fosen.

4.1.2 Rester av plantevernmidler i næringsmidler¹¹

Handlingsplan for bærekraftig bruk av plantevernmidler (2016–2020) ble vedtatt av Landbruks- og matdepartementet i 2016. Bærekraftig bruk av plantevernmidler inkluderer tiltak som både bidrar til å redusere behovet for kjemiske plantevernmidler og risikoen for negative helse- og miljøeffekter ved bruk av slike midler.

Mattilsynet gjennomfører hvert år ulike overvåkings- og kartleggingsprogram. Overvåkingsprogrammet for rester av plantevernmidler har de senere år omfattet uttak av ca. 11 - 1 400 prøver av et bredt spekter av ulike slag frisk frukt, grønnsaker, korn og barnemat samt en del prosesserte næringsmidler. Overvåkingen består av en nasjonal og en EU-koordinert del.

Godkjent bruk av plantevernmidler kan føre til rester i vegetabiliske og animalske produkter, men restnivået skal ikke overskride grenseverdiene¹². En overskridelse er funn over grenseverdi etter fratrekk av analyseusikkerhet.

⁹ Kilde ang. borreliose: www.fhi.no

¹⁰ Mattilsynets årsrapport 2013

¹¹ Både tekst og tall i dette kapitlet er hentet fra Mattilsynet, den årlige rapporten Rester av plantevernmidler i næringsmidler

¹² Forskrift 18. august 2009 nr. 1117 om rester av plantevernmidler i næringsmidler og fôrvarer

Vareslagene som velges ut til analyse styres av en nasjonal treårsplan, samt av EUs koordinerte overvåkningsprogram. Målet er at prøveuttaket skal gjenspeile det norske kostholdet. I 2019 ble 1 105 prøver analysert, og det ble påvist funn av plantevernmidler over grenseverdi i 23 prøver (2,1 %). Av disse ble 14 prøver (1,3 %) betegnet som overskridelser. Det var ingen funn over grenseverdi i norske prøver.

Det ble i 2019 undersøkt for 353 forskjellige virksomme stoffer, og det ble påvist rester av 126 ulike plantevernmidler og nedbrytningsprodukter.

Totalt ble det analysert 298 prøver av frisk frukt. Det ble ikke gjort funn av plantevernmidler over grenseverdiene i de norske prøvene, men i 2,7 prosent av de importerte. Det ble analysert 103 prøver av norske og importerte bær, og gjeldende grenseverdier ble ikke overskredet på noen av prøvene (Tabell 4.3). Rester under grenseverdien ble påvist i 88,6 prosent i norskproduserte og 66,2 prosent i importerte prøver av bær. Det er prosentvis oftest funn i jordbær.

Av grønnsaker ble det tatt 503 prøver. Her var 52,3 prosent av prøvene uten påvisbare rester av plantevernmidler, noe som er en langt større andel enn i frukt og bær. Rester under grenseverdien ble totalt påvist i 45,7 prosent av prøvene, og grensene ble overskredet i 2 prosent av tilfellene.

Av matkorn og ris ble det undersøkt 77 prøver, hvorav 45 importprøver. Her var det funn av plantevernrester over grenseverdi i 2,7 prosent av importprøvene.

Tabell 4.3 Rester av plantevernmidler over og under grenseverdi (%) 2019

	Prosent rester over grenseverdi			Prosent rester under grenseverdi			Sum ant. prøver
	Norsk	Import	Totalt	Norsk	Import	Totalt ¹⁾	
Frukt	0,0	2,7	2,3	34,3	82,9	77,2	298
Bær	0,0	0,0	0,0	88,6	66,2	73,8	103
Grønnsaker	0,0	3,2	2,0	29,7	55,6	45,7	503
Urter	0,0	30,0	15,0	10,0	60,0	35,0	20
Matkorn og ris	0,0	2,7	2,0	59,4	15,6	33,8	77

1) Totaltall viser et veid gjennomsnitt av restverdier i norske og importerte varer, i prosent

Kilde: Mattilsynet. Overvåkningsresultater for plantevernmidler i næringsmidler 2019

I tillegg til prøvene nevnt ovenfor ble det tatt 158 prøver av varer som var merket økologisk dyrket, og det ble påvist rester av plantevernmidler i sju av disse. Det ble påvist ett funn av terbutylazin som ikke er tillatt brukt i økologisk produksjon og seks funn av spinosad som er tillatt å bruke. Av de økologiske prøvene var 105 importerte og 53 norskproduserte varer.

For barnemat ble det i 2019 tatt prøver av 23 varepartier. Det er ikke påvist rester av plantevernmidler i barnemat på det norske markedet siden 2007.

Det er ikke uvanlig at det påvises flere enn ett virksomt stoff fra plantevernmidler i samme prøve. Ved funn over grenseverdiene vurderer Mattilsynet også eventuelle helsefarlige kombinasjonseffekter. Mattilsynet tar hensyn til type stoff og om det er funn av flere stoffer som kan ha samvirkende effekter. I 34 prosent av prøvene, både norske og importerte produkter, ble det påvist rester av mer enn ett virkestoff i 2019.

I én prøve av rosiner fra Tyrkia ble det funnet rester av 16 ulike stoffer, men ingen av funnene var over grenseverdi. Av norske produkter var det to prøver av jordbær med rester av sju ulike plantevernmidler i samme prøve. Ingen av funnene var over grenseverdi.

Tabell 4.4 viser utviklingen i rester av plantevernmidler i norske produkter i utvalgte år i perioden 2007 til 2019. Årsaken til varierende andel funn mellom år kan skyldes ulike produkter tatt ut til testing, tilfeldig variasjon og økt søkespekter.

Tabell 4.4 Rester av plantevernmidler i norske produkter 2007–2019, prosent

		2007	2009	2010	2015	2018	2019
Frisk frukt og bær	over grenseverdi	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
	under grenseverdi	58,7	63,8	66,3	72,0	67,7	61,4
Grønnsaker	over grenseverdi	0,9	0,0	0,0	0,4	0,0	0,0
	under grenseverdi	12,4	16,6	18,8	27,2	25,1	29,7
Matkorn og ris	over grenseverdi	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
	under grenseverdi	68,6	14,3	10,0	25,0	45,5	59,4
Økologiske varer	over grenseverdi	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
	under grenseverdi	0,0	0,0	2,0	0,0	0,0	0,0

Kilde: Mattilsynet. Overvåkningsresultater for plantevernmidler i næringsmidler

4.1.3 Restmengder av forbudte eller uønskede stoffer i kjøtt og levende dyr

Det er ikke påvist restmengder av forbudte eller uønskede stoffer i kjøtt og levende dyr etter 2014.

I 2019 ble det tatt i alt 4 205 prøver av norske landdyr og animalske produkter. I ca. 3,6 prosent av prøvene ble det funnet rester av veksthormoner og forhøyede nivåer av forurensende stoffer. Enkeltfunnene ble fulgt opp av Mattilsynet. Ingen av prøvene viste konsentrasjoner av legemiddelrester som tydet på ulovlig bruk av forbudte legemidler. Det ble påvist steroider (veksthormoner) i åtte storfeprøver, ti saueprøver, og en hestepreve. Produksjonsdyr skiller ut disse stoffene naturlig, avhengig av kjønn og drektighetsstatus til dyret, og funnene var innenfor det som beskrives som naturlig.

Det er funnet kobber over grenseverdien i leverprøver fra både husdyr og viltlevende hjortedyr. Kobberpreparater er godkjent til bruk i Europa som plantevernmiddel og fôrtilsetningsstoff, og blir også brukt innen økologisk produksjon. I tillegg finner man

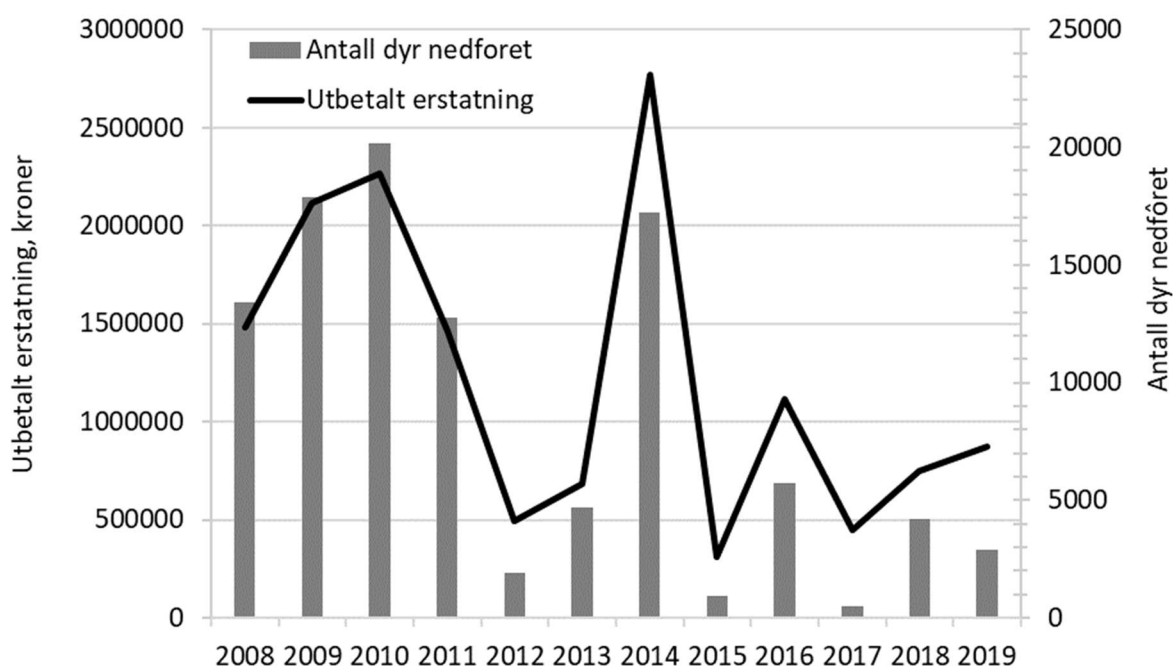
naturlig kobber i jord. Det pågår et arbeid i EU med å fastsette grenseverdier for kobber som tar tilstrekkelig høyde for at kobber finnes i miljøet.

Som en følge av Tsjernobylulykken i 1986, er det fortsatt nedfôring av dyr som har vært på utmarksbeite. Mattilsynet utfører målinger og gir pålegg om nedfôringsperioder i de utsatte områdene. Det er seks fylker som er berørt av ordningen: Hedmark, Oppland, Buskerud, Sogn og Fjordane, Nord-Trøndelag og Nordland. Dersom radioaktivitetsnivået er for høyt får bonden et pålegg om å fôre dyrene med annet fôr, f.eks. kraftfôr eller fôr fra innmarksbeite. I tillegg kan dyrene fôres med cesiumbinderen Giesesalt (kalles også berlinerblått), som binder til seg det radioaktive stoffet og deretter blir skilt ut av kroppen. Erstatning gis for nedfôringskostnadene.

Størst antall saker var det i 2009 med 326, og lavest antall saker i 2018 med 89. Det ble utbetalt 870 770 kroner totalt i erstatning i 2019, og til sammen 2 900 sau og lam måtte nedfôres dette året. Det laveste antallet i perioden var i 2017, med 493 dyr på nedfôring. Figur 4.1 viser antall dyr som er nedfôret og beløp som er utbetalt i erstatning i perioden 2008-2019.

De fleste årene er Oppland det fylket som har hatt størst belastning med kontrollmåling og størst omfang av erstatning knyttet til radioaktivitet på utmarksbeite. I 2018 var det imidlertid Nordland som hadde størst behov for nedfôring, og 43 % av de totale erstatningsutbetalingene dette året gikk til Nordland. I 2019 var det igjen Oppland som fikk størst andel av erstatningene, med 53 prosent av totalen.

Mengden radioaktivitet varierer, og dette skyldes blant annet vær, klima og vekstforhold på beitearealene. Sopp tar opp mye radioaktivitet, derfor vil soppsesongen påvirke radioaktivitetsnivået i beitedyr.

Figur 4.1 Radioaktivitet – antall dyr nedfôret og utbetalt erstatning, 2008-2019

Kilde: Landbruksdirektoratet

4.2 Dyrehelse og dyrevelferd

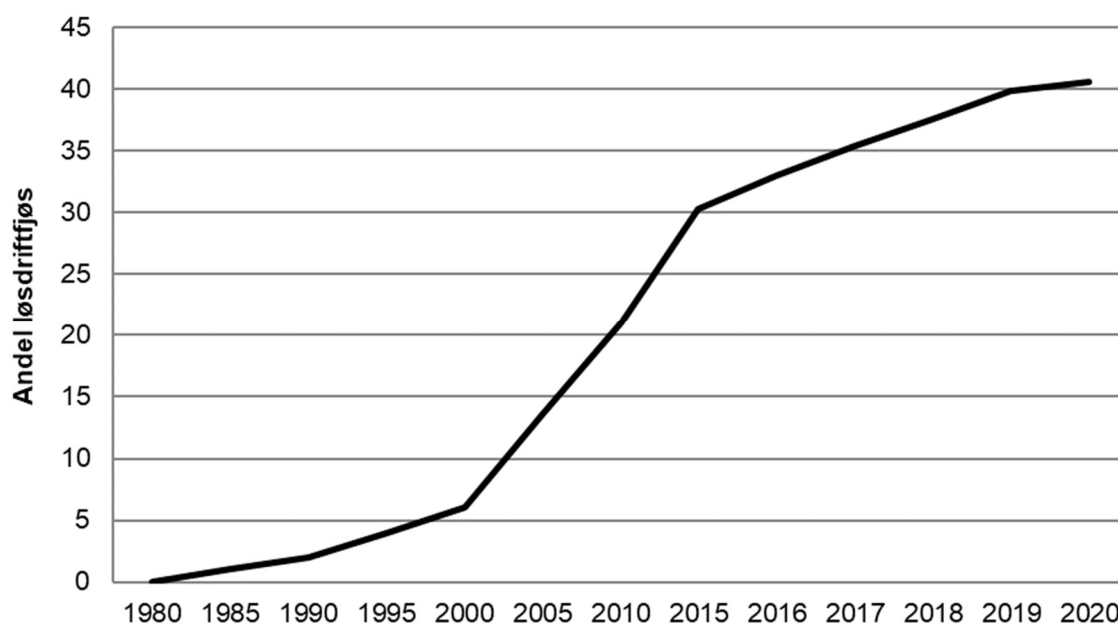
I Prop.1S (2015–2016) sies det at «Dyrevelferden er jamt over god i Noreg samanlikna med mange andre land», og vidare at «Regjeringa vil styrkje dyrevelferda».

Veterinærinstituttet følger med på situasjonen rundt koronaviruset, og de vurderer situasjonen slik at sykdommen ikke utgjør en fare for dyrehelsen i Norge.

Ifølge Mattilsynet er tap av beitedyr på utmark er den største utfordringen for dyrevelferden. De største tapene skyldes skader og fluemark. Rovdyrangrep får størst oppmerksomhet, men forårsaker ikke de største tapene. Se mer om rovdyr i kapittel 4.3.

Det er et økende antall dyr som holdes i løsdrift. Løsdrift regnes som positivt pga. muligheten til bevegelse og sosial atferd. Ifølge TINE har 40,6 prosent av melkekubesetningene løsdriftfjøs per januar 2021 (Figur 4.2).

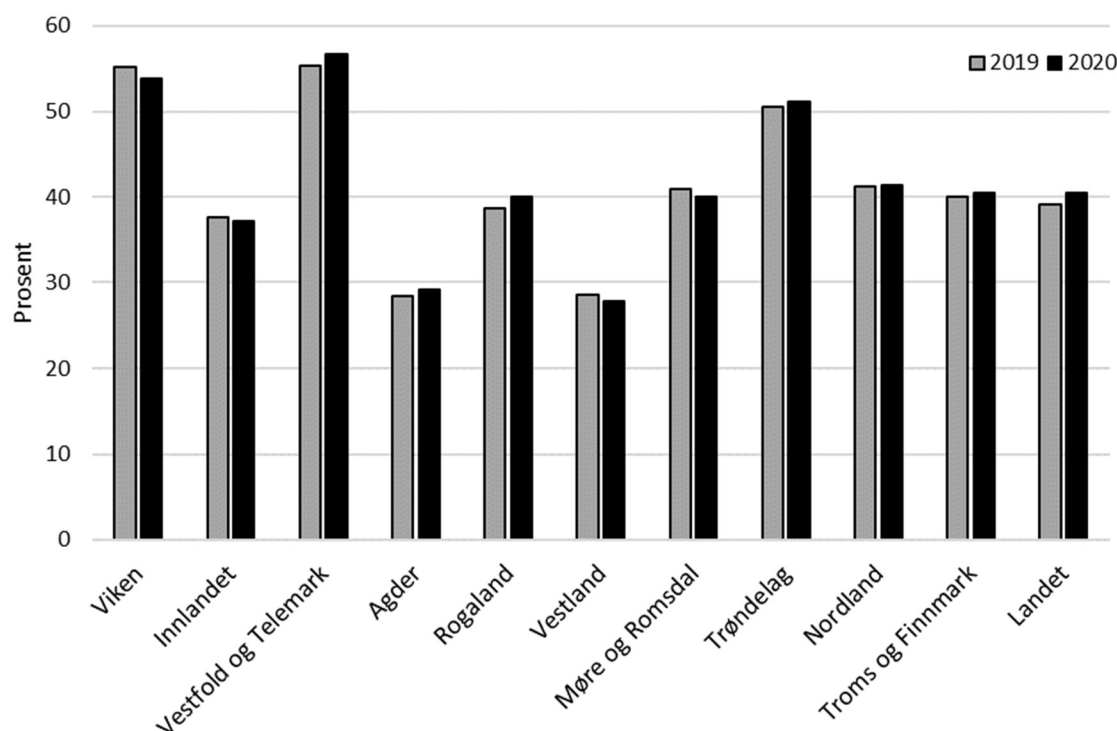
Dette er sikre tall de siste årene, mens tallene fra 1980 til ca. 2010 er mer usikre tall, basert på ulike typer undersøkelser. Ved utgangen av 2020 var ca. 64 prosent av kyrne og 67 prosent av kvoten fra løsdriftfjøs. TINE mangler opplysninger om enkelte bruk blant annet på grunn av eierskifte og endret produsentnummer.

Figur 4.2 Andel løsdriftfjøs i Norge

Kilde: TINE

Figur 4.3 viser andel levert melk fra løsdriftfjøs per fylke i 2019 og 2020. Vestfold og Telemark er det fylket som har størst andel melk levert fra løsdriftfjøs, med 57 prosent, og Vestland har lavest andel, med 27 prosent i 2020.

Figur 4.3 Andel melk levert fra løsdriftfjøs per fylke¹⁾. 2019 og 2020

Kilde: TINE

Hold av verpehøns i tradisjonelle bur ble forbudt fra og med 1. januar 2012. Status på området er at næringen har omstilt seg for å tilfredsstille de nye kravene.

Ifølge Mattilsynet er det fremdeles store utfordringer med tap av sau og tamrein på beite, fordi det er vanskelig å holde rovvilt og beitedyr adskilt i hver sine prioriterte områder.

De to siste årene har Mattilsynet satset på en mer systematisk tilnærming til «kronisk dårlige dyrehold». Målet er å oppnå avvikling eller varig bedring innen forsvarlig tid. Etter en topp i antall inngripende vedtak i 2018, er tallet på disse gått noe tilbake i 2019. Det kan tyde på at dyreholdene med størst dyrevelferdsutfordringer er blitt faset ut.

Tabell 4.5 viser utviklingen i antall tilsyn Mattilsynet har hatt med dyrehelse og dyrevern i utvalgte år i perioden 2008–2019. I 2019 ble det registrert alvorlig vanskjøtsel av dyr i 34 dyrehold. Det er noe lavere enn i årene 2016 til 2018. Det var en nedgang i Mattilsynets tilsyn med dyrevelferden det siste året, og smittesituasjonen med korona har mye av skylden for dette. Nedgangen skyldes i tillegg en styrt utvikling for å få mest mulig effekt av tilsynsarbeidet.

Tabell 4.5 Antall tilsyn etter lov om dyrevelferd, utført av Mattilsynet

År	2008	2009	2010	2018	2019
Ant. tilsyn dyreverv	16 868	9 713	10 049	11 301	9 017

Kilde: Mattilsynets årsrapport 2019

Antallet pelsdyrfarmer i Norge er ca. 200, og disse driver med rev eller mink. I juni 2019 vedtok Stortinget et lovforbud mot hold av pelsdyr i Norge. Forbudet innebærer en avviklingsperiode for oppdrettere som holdt pelsdyr pr 15. januar 2018 og seinere, fram til 1. februar 2025. (Lovvedtak 93 (2018-2019)). Landbruks- og matdepartementet fastsatte i november 2019 forskrift om kompensasjon av oppdretterne ved avvikling produksjonen. I februar 2020 vedtok Stortinget nye føringer for kompensasjonsordningen, og dette har medført at departementet utarbeider revidert forskrift. Kompensasjonen skal gis som om det dreier seg om et ekspropriasjonsartet inngrep.

Ifølge Animalia er norsk husdyrhelse generelt meget god. Spesielt i forhold til alvorlig smittsomme sykdommer er situasjonen unik i internasjonal sammenheng. Verdens dyrehelseorganisasjon (OIE) har listeført mer enn 100 rapportpliktige infeksjonssykdommer, og av disse er færre enn 10 blitt funnet i Norge de siste 10 årene. Norge er etter OIEs siste kategorisering (mai 2020) et av få land som er plassert i kategorien med lavest risiko for BSE (kugalskap). Denne kategorien er beskrevet som neglisjerbar risiko for BSE.

Sammenlignet med andre land har Norge har et omfattende system, Anistat, for registrering av smittsomme dyresykdommer. I Norge registreres og bekjempes en rekke smittsomme dyresykdommer andre land velger å leve med.

Kvaliteten på registeret er avhengig av at Mattilsynet lokalt rapporterer alle sykdomstilfeller og kontaktbesetninger som også båndlegges, og på samme måte rapporterer opphevelsene når grunnlaget for restriksjoner er borte.

Den siste restriksjonen i enkeltbesetning på grunn av BVD (Bovin virusdiaré) er opphevet, og Norge regnes som fritt for BVD. For smittsom grisehoste står vi foran en tilsvarende situasjon der vi etter nasjonale saneringsprogrammer kan erklære oss fri for sykdommen.

Når det gjelder ringorm hos storfe påviste Mattilsynet sykdommen i 15 besetninger i 2019, og i 2020 ble det påvist 16 tilfeller. Besetninger med påvist smitte blir båndlagt. Dette er en stigning etter en lengre periode med kun sporadiske tilfeller. De fleste tilfellene av ringorm ble påvist i Rogaland, men den er også påvist i Agder og Innlandet. Disse tilfellene har hovedsakelig vært i kjøttfebesetninger.

Fotråte ble i 2008 påvist i Norge for første gang siden 1948, og har medført alvorlige sykdomsangrep i noen sauebesetninger. Totalt ble 121 tilfeller påvist i Norge i perioden 2008–2014.

Mattilsynet gjennomførte i 2014 et overvåkingsprogram på slakteri uten at det ble påvist nye tilfeller av fotråte. Dette ble gjentatt i 2015 og 2016, og det ble da funnet smitte i tre nye

besetninger i 2015 og ingen i 2016. I desember 2016 ble det oppdaget to nye tilfeller av fotråte i Rogaland på grunnlag av klinisk mistanke. I 2017 var det imidlertid totalt ni nye tilfeller av ondarta fotråte hos sau, og både i 2018 og 2019 ble det påvist ett tilfelle gjennom overvåkingsprogrammet på slakteri. Overvåking på slakteri er en svært viktig del av arbeidet med å utrydde ondarta fotråte.

Mattilsynet avdekket høsten 2017 problemer i slaktegrisproduksjonen i Rogaland, og det ble derfor satt i gang et tilsynsprosjekt i fylket, som fortsatte til og med april 2018. Problemene var blant annet alvorlig halebiting, for mange dyr på liten plass, dårlig renhold og lite tilsyn. Mattilsynet førte tilsyn med 228 av totalt 581 besetninger med slaktegris, og hovedkonklusjonen var at slaktegrisen i Rogaland ikke har god nok dyrevelferd. Fra 2017 til 2018 var det en positiv utvikling når det gjaldt å ivareta syke og skadde dyr. Antall besetninger som fikk hastvedtak for håndtering av syke og skadde dyr sank fra 50 % til 29 %.

Mattilsynet skulle også gjennomføre tilsvarende uanmeldte tilsyn med alle som driver med slaktegris i Agder. Disse tilsynene ble i 2020 stoppet pga. koronasituasjonen og kampanjen utsatt til neste år.

Næringen har selv tatt et grep for å bedre dyrevelferden, og Kjøttbransjens Velferdsprogram for slaktegris trådte i kraft 1. januar 2019. Det ble obligatorisk å delta i programmet for alle som leverer slaktegris til slakteri fra 1. juli 2019.

Klassisk influensa hos svin er ikke påvist i Norge. Gjennom overvåkingsprogram for virusjukdommer hos gris påvises antistoffer mot influensa H1N1/09. I 2019 ble det registrert 153 positive besetninger av 545 testede. I 2016, 2017 og 2018 var det hhv. 271, 225 og 134 positive besetninger. Dette tyder på at viruset er etablert i den norske svinepopulasjonen, selv om undersøkelser tyder på at smittede besetninger i de fleste tilfeller relativt raskt kvitter seg med aktiv smitte.

Skrapesyke har to typer - klassisk skrapesyke og atypisk (Nor98) som håndteres ulikt med hensyn til båndlegging. Klassisk skrapesyke bekjempes med sanering av besetningen hvor sykdommen påvises. Det siste tilfellet av klassisk skrapesyke var i 2009. Atypisk skrapesyke ble i 2019 påvist i 10 sauer fra 10 forskjellige besetninger.

I juni 2019 ble det påvist smitte av mædi hos sau i Trøndelag i overvåkningsprogrammet på slakteri, for første gang siden utbruddet i 2002 – 2005. Det er sannsynlig at det er smitte tilbake fra dette utbruddet som ble påvist i 2019. Mædi er en sykdom med diffuse symptomer og det kan være vanskelig å se at sauen er syk. Det kan derfor fremdeles være besetninger med mædi som ikke er funnet. Mattilsynet planlegger derfor å teste alle sauebesetningene i området på nytt i 2021 og 2022.

Tabell 4.7 viser antall diagnostiserte besetninger med smittsomme husdyrsykdommer (gruppe A og B i henhold til dyrehelseregelverket) i 2019. «Nye tilfeller» er kun tilfeller som er registrert inn i Mattilsynets fagsystem som diagnostisert med sykdommen gjeldende år.

«Aktive restriksjoner» er både kontaktbesetninger og tilfeller med sykdommen som fortsatt er restriksjonsbelagt ved årets utgang.

Mattilsynet har også tilsvarende data for fjørfehold, men det gjelder kun fjørfe til hobbybruk, og det er derfor ikke tatt med i tabellen.

Tabell 4.6 Antall diagnostiserte besetninger med smittsomme husdyrsykdommer 2019

Dyreart	Sykdom	Nye tilfeller 2019	Aktive restriksjoner per 31.12.2019
Storfe	LA-MRSA	1	0
	Ringorm (soppinfeksjon i huden)	14	25
	Paratuberkulose	0	1
Svin	Salmonellainfeksjoner	1	0
	Svineinfluensa	1	0
	LA-MRSA	3	4
Småfe	Skrapesyke, Nor98	9	19
	Paratuberkulose	0	7 geit, 2 sau ¹⁾
	Salmonella	2	0
	Mædi	8	59
	Fotråte	1	3
	Saueskabb	0	1 ²⁾
	CAE (Caprin artritt-encefalitt)	6	22 geit, 5

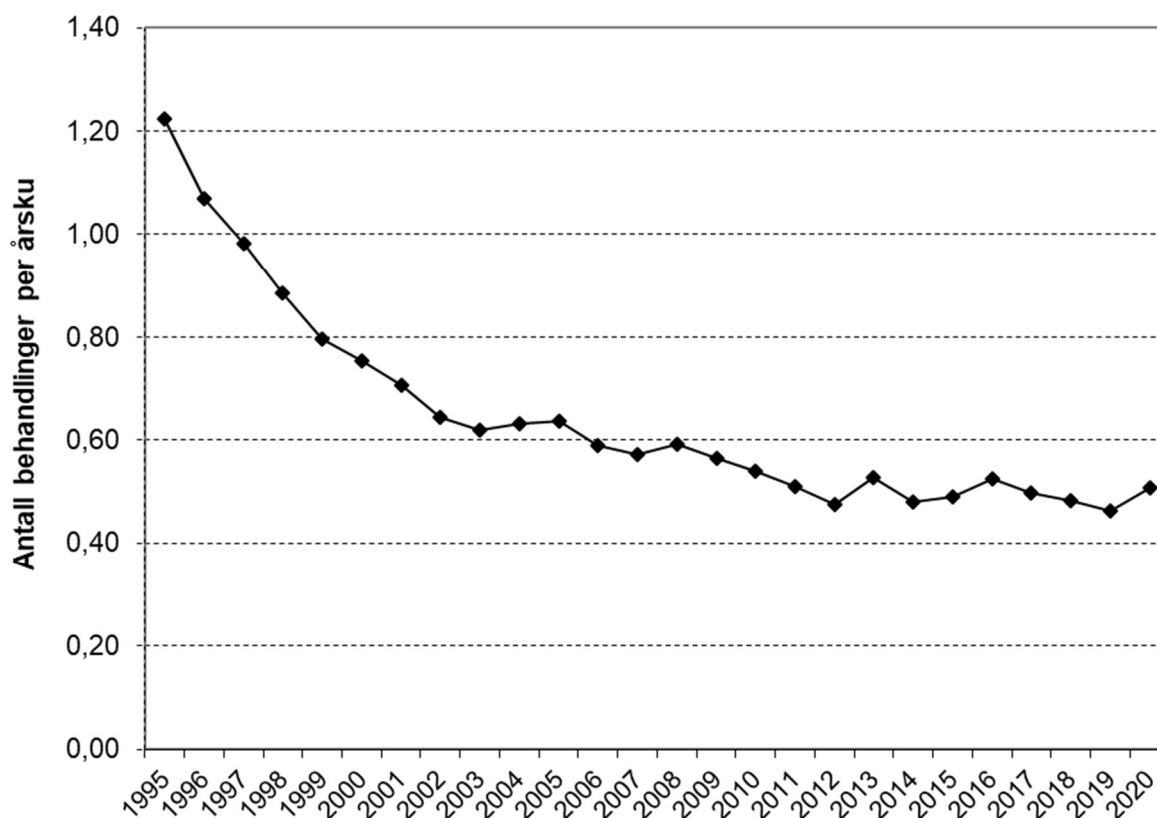
1) 1 eier med sau og geit

2) Sauehold, men påvist på lama

3) 3 eiere med både sau og geit

Kilde: Animalia. Kjøttets tilstand 2020.

Når det gjelder produksjonssykdommer har det over flere år vært en markant nedgang i antall sykdomsforekomster. Det totale antallet sykdomsbehandlinger per årsku per år var 0,51 i 2020 (Figur 4.4). Siden 1995 har antall sykdomsbehandlinger per årsku sunket betydelig, og det ser ut til å ha stabilisert seg de siste årene.

Figur 4.4 Sykdomsbehandlinger på melkeku, totalt antall behandlinger per årsku per år

Kilde: Helsetjenesten for Storfe

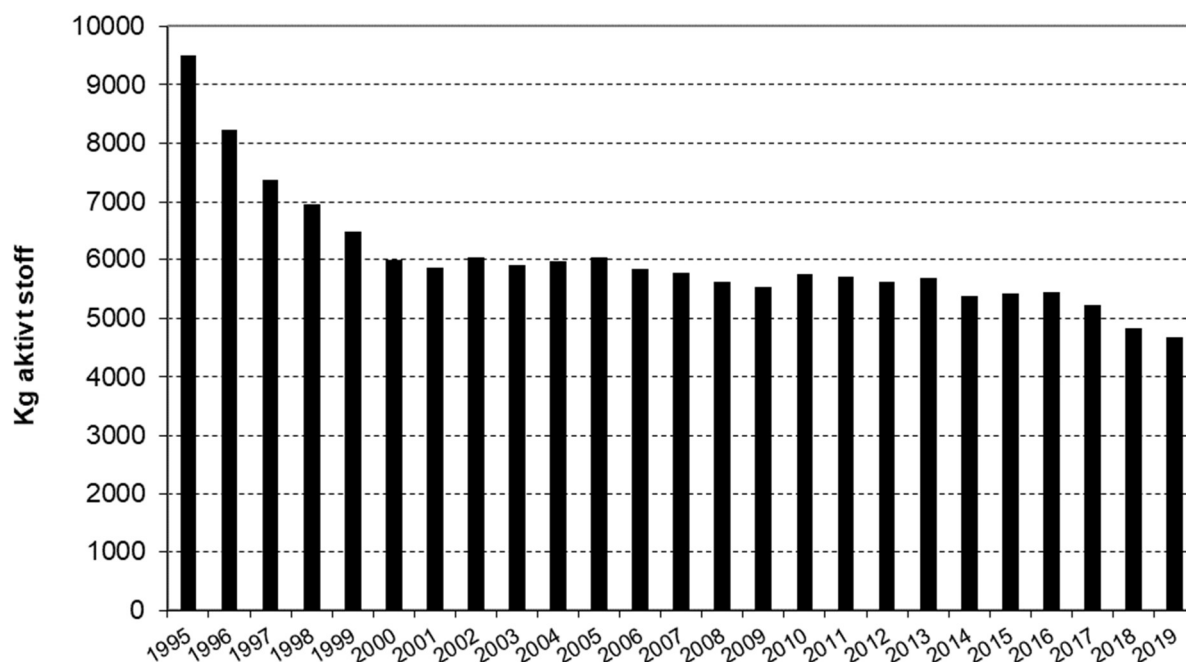
I følge Animalia er antibiotikaforbruket i norsk husdyrproduksjon stabilt på et svært lavt nivå sammenlignet med alle andre land. Det samme er forekomsten av resistente bakterier blant matproduserende dyr.

Figur 4.5 viser totalsalg av veterinære antibiotika til terapeutisk bruk på matproduserende dyr i perioden 1995–2019. I 2019 var forbruket på 4 673 kg, og salget er redusert med 51 prosent i perioden. Regjeringens handlingsplan mot antibiotikaresistens (2015-2020) har satt som målsetning at forbruket av antibiotika til matproduserende landdyr skal reduseres med minst 10 prosent sammenlignet med 2013. I perioden 2013-2019 ble salget av veterinære antibakterielle midler til de viktigste matproduserende artene (storfe, gris, sau, geit og fjørfe) redusert med 18 prosent, målt i kg aktivt stoff.

Salg av veterinære antibakterielle midler som kan brukes til flokkbehandling er lavt. I 2019 utgjorde salget av slike preparater 4 prosent (i kg) av totalsalget av antibakterielle midler til matproduserende landdyr.

Salget (i kg) av veterinære antibakterielle preparater som kun er godkjent til hund og katt var på 345 kg 1993. Dette økte fram til 2002, da det var på ca. 650 kg, og har etter dette gått ned igjen, og var på 335 kg i 2019. Det er en nedgang på 39 prosent sammenlignet med 2013.

I desember 2014 vedtok fjørfenæringen å fase ut all bruk av narasin som fôrtilsetningsmiddel til slaktekylling i løpet av 2016. Utfasingen startet i februar 2015 og var fullført allerede i juni 2016. Foreløpige analyser av data fra Veterinært legemiddelregister viser at utfasingen ikke medførte økning i terapeutisk bruk av antibiotika til fjørfe; i 2015 og 2016 var det bare noen få kyllingflokker som ble behandlet med antibakterielle midler. Bruken av antibiotika til behandling av slaktekylling er fortsatt svært lavt; i 2019 ble det foretatt behandling i < 0,1 % av slaktekylling-flokkene, og det ble kun brukt beta-laktamasefølsomme penicilliner.

Figur 4.5 Salg av veterinære antibiotika til matproduserende dyr i Norge (antall kg aktivt stoff, beregnet på husdyr, fra legemiddelgrossist til alle apotek)

Kilde: Veterinærinstituttet: Norm/Norm–Vet 2019

Tabell 4.7 til Tabell 4.11 viser Mattilsynets tall for hvor mange dyr som døde under transport og oppstalling i utvalgte år i perioden 2001 til 2019 for storfe, småfe, gris og fjørfe. Mattilsynet og kjøttbransjen ble i 2010 enige om en ny måte å telle dyrene som dør under transport og oppstalling, og fra 2010 blir dyrene kategorisert inn i klassifiseringssystemet som alle slakterier bruker. Denne tellemåten gir etter myndighetene og bransjen sitt syn mer korrekte tall. Siden tellemetoden er forskjellig er ikke tallene fra og med 2010 direkte sammenlignbare med tall for tidligere år.

Det er svært få dyr som dør under transport og oppstalling på slakteri i Norge. En trafikkulykke hvor en dyretransport er involvert vil kunne gi et stort utslag i statistikken. Det er derfor viktig å se på hovedtendensene som kommer frem av tallene mer enn resultater fra de enkelte år.

Tabell 4.7 **Antall og prosent døde dyr under transport og oppstalling på slakteri, storfe**

År	Totalt antall dyr slaktet	Antall dyr døde under	
		transport og oppstalling	Prosent
2001	344 562	28	0,008
2004	335 816	15	0,004
2007	349 247	24	0,007
2010	307 194	10	0,003
2015	284 861	17	0,006
2018	321 320	19	0,006
2019	304 953	4	0,001

Kilde: Animalia. Kjøttets tilstand 2020

Tabell 4.8 **Antall og prosent døde dyr under transport og oppstalling på slakteri, småfe**

År	Totalt antall dyr slaktet	Antall dyr døde under	
		transport og oppstalling	Prosent
2001	1 182 982	261	0,022
2004	1 299 880	223	0,017
2007	1 130 917	166	0,015
2010	1 223 169	202	0,016
2015	1 247 850	238	0,019
2018	1 308 857	360	0,026
2019	1 221 707	260	0,021

Kilde: Animalia. Kjøttets tilstand 2020

Tabell 4.9 **Antall og prosent døde dyr under transport og oppstalling på slakteri, gris**

År	Totalt antall dyr slaktet	Antall dyr døde under	
		transport og oppstalling	Prosent
2001	1 335 954	489	0,037
2004	1 550 206	589	0,038
2007	1 471 326	580	0,039
2010	1 571 605	428	0,027
2015	1 612 839	432	0,027
2018	1 707 706	400	0,023
2019	1 629 257	346	0,021

Kilde: Animalia. Kjøttets tilstand 2020

Klassifiseringssystemet gjelder ikke for fjørfe, her hentes tallene inn gjennom direkte dialog med slakteriene og det lokale Mattilsynet.

Tabell 4.10 og Tabell 4.11 viser tall for transportdødelighet for slaktekylling og verpehøner.

I perioden 2010 til 2019 har tallene i hovedsak gått ned, selv om det har vært en økning enkelte år. En av grunnene til bedringen er at implementering av ny forskrift om dyrevern i slakteri innebærer et stort kompetanseløft for norsk kjøtt- og fjørfebransje. Samtlige

slakterier skal nå ha egen ansvarlig for dyrevelferd og det er krav om formell kompetanse og etterutdanning for alle som håndterer levende dyr.

Tabell 4.10 Antall og prosent døde dyr under transport og oppstalling, slaktekylling

År	Totalt antall dyr	Antall dyr døde	Prosent
2004	42 577 696	46 836	0,11
2007	54 344 141	82 817	0,15
2010	62 936 270	99 279	0,16
2015	64 938 254	62 514	0,10
2018	62 922 208	44 883	0,07
2019	69 527 979	46 481	0,07

Kilde: Animalia. Kjøttets tilstand 2020

Tabell 4.11 Antall og prosent døde dyr under transport og oppstalling, verpehøner

År	Totalt antall dyr	Antall dyr døde	Prosent
2004	2 249 292	11 471	0,51
2007	436 480	1 520	0,35
2010	538 505	2 898	0,54
2015	273 934	403	0,15
2018	250 010	264	0,11
2019	462 589	747	0,16

Kilde: Animalia. Kjøttets tilstand 2020

1. juli 2013 trådte Dyrevelferdsprogram slaktekylling (DVP) i kraft gjennom offentlig regelverk og tilhørende bransjeretningslinje. Tråputepoeng – en bedømmelse av skader eller begynnende skader under kyllingenes føtter er sentralt i Dyrevelferdsprogrammet, og bedømmes på alle kyllingflokker på slakteriet. Tråputepoeng er en dyrevelferdsindikator som sier noe om hvor godt kyllingbonden har lyktes i å skape et godt miljø for dyra. Kyllingprodusenten må oppfylle en rekke krav for å kunne produsere opp mot den maksimale tillatte dyretettheten, som er 36 kg levendevekt/kvadratmeter.

Tillatt dyretetthet er imidlertid bevegelig, dersom bonden får dårlige tråputeresultater i ett innsett må han sette ned dyretettheten i det påfølgende innsettet. For å kunne sette dyretettheten opp igjen, må han dokumentere stabilt gode tråputeresultater i de neste innsettene. Hver flokk blir gitt tråputepoeng ut ifra en skala fra 0–200, der 0–80 poeng (nivå A) regnes som tilfredsstillende, 81–120 poeng (nivå B) ikke tilfredsstillende, og 121–200 (nivå C) er uakseptabelt. Lavt tråputeskår indikerer at kyllingprodusenten har lyktes i å skape et godt miljø i kyllinghuset gjennom hele innsettet. Høyt skår (nivå B og C) betyr at tiltak må iverksettes.

Tabell 4.12 viser utviklingen i tråputepoeng utvalgte år fra 2008 til 2019.

Tabell 4.12 Utvikling i tråputepoeng ¹

	2008	2010	2012	2015	2018	2019
A (0-80)	81,1	82,6	91,5	97,8	97,3	97,1
B og C (over 80)	11,9	17,4	8,5	2,2	2,7	2,9

1) Tallene 2008–2012 er ikke direkte sammenlignbare med tallene fra 2013 til 2018. Tråputeregistreringer på fjørfeslakteriene startet i 2008. I 2010 ble det gjort kalibreringer slakteriene i mellom gjennom opplæring og testing av de som utfører bedømmingen. Heller ikke alle slakteriene er med i tallene fra 2008–2012.

Kilde: Animalia. Basert på innrapportering fra Nortura, Norsk Kylling, Den Stolte Hane Jæren, Ytterøykylling og Gårdsand.

4.3 Tap av sau på beite

4.3.1 Sau på utmarksbeite

Tabell 4.13 viser antall sau og lam sluppet på utmarksbeite fordelt på den nye fylkesinndelingen fra 2020. Den viser også prosent tap på beite. Fram til og med 2016 er tap fastsatt til registreringene i organisert beitebruk, pluss 0,6 prosentpoeng høyere tapsprosent på bruk som ikke er med i organisert beitebruk. Fra 2017 ble det innført nye telledatoer for Produksjonstilskudd ved at antall sau og lam sluppet på- og sanket fra utmarksbeite telles. Differansen er da tap på utmarksbeite.

Tabell 4.13 Antall sau og lam på utmarksbeite og prosent tap

	2007		2010		2019		2020*	
	Sau og lam	% tap	Sau og lam	% tap	Sau og lam	% tap	Sau og lam	% tap
Viken	110 621	5,4	113 838	4,7	111 096	3,5	114 570	3,7
Innlandet	352 956	7,3	356 044	6,4	350 230	4,8	339 163	5,0
Vestfold og Telemark	61 658	5,4	59 492	5,0	50 384	5,8	53 650	10,9
Agder	69 725	6,4	68 901	7,3	76 580	5,5	77 887	6,6
Rogaland	251 812	3,4	285 206	3,6	278 927	3,6	283 784	4,8
Vestland	376 757	4,9	388 234	4,4	378 100	4,7	375 557	5,6
Møre og Romsdal	118 360	8,9	116 218	7,8	116 362	5,8	116 880	9,7
Trøndelag	217 119	8,8	215 669	8,6	242 147	6,7	233 344	8,8
Nordland	204 497	7,4	211 257	8,6	196 632	7,6	192 460	15,9
Troms og Finnmark	151 313	8,0	145 369	8,0	135 045	6,6	135 355	12,2
Hele landet	1 914 818	6,7	1 960 228	6,4	1 935 503	5,3	1 922 650	7,6
Totalt antall på beite	2 209 890		2 279 839		2 232 140		2 214 682	

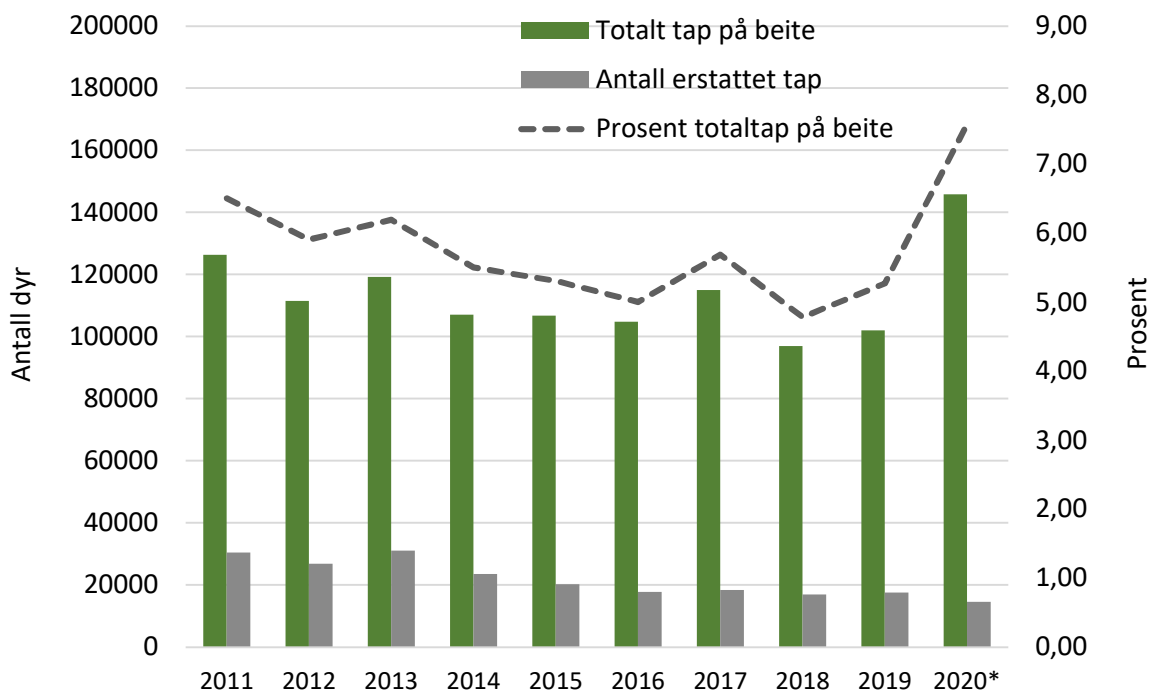
*) Foreløpige tall

Kilde: Landbruksdirektoratet og NIBIO

Tabellen viser 12 853 (0,7 prosent) nedgang i antall sau og lam på utmarksbeite fra 2019 til foreløpige tall for 2020. Dette er betydelig mindre enn nedgangen fra 2018 til 2019 på 90 307. Nedgangen i 2018 og 2019 kan sees i sammenheng med innsatsen fra næringen for å oppnå

bedre markedsbalanse. Samlet for hele landet er antallet under 1 prosent større i 2020 sammenlignet med 2007. For hele landet har tapsprosenten økt fra 5,3 i 2019 til 7,6 i 2020. Tapsprosenten har økt i de fleste fylkene, og er særlig stor i Nordland og i Troms og Finnmark. Antall dyr er basert på sau og lam sluppet på utmarksbeite i antallstatistikken for produksjonstillegg. Tapet er beregnet ved å trekke fra antall dyr sanket fra utmarksbeite i samme statistikk. Differansen er her regnet som totalt tap. For 2020 er beregnet totaltap 145 800 dyr, det vil si 7,6 prosent. Men det understrekes at tallene for 2020 er foreløpige tall. Også for 2019 viste foreløpige tall sterk økning antall i totalt tap og prosent totaltap. De foreløpige tallene i fjor for 2019 viste 7,5 prosent tap, mens de endelige tallene i årets tabell 4.17 viser 5,3 prosent. Nederste rad i tabellen viser antall sau og lam på beite, det vil si innmarksbeite. Differansen mellom antall på innmarksbeite og antall på utmarksbeite er dyr som bare har beitet på innmark. Prosentvis har dette endret seg lite, fra 13,4 % i 2007 til 13,2 % i 2020.

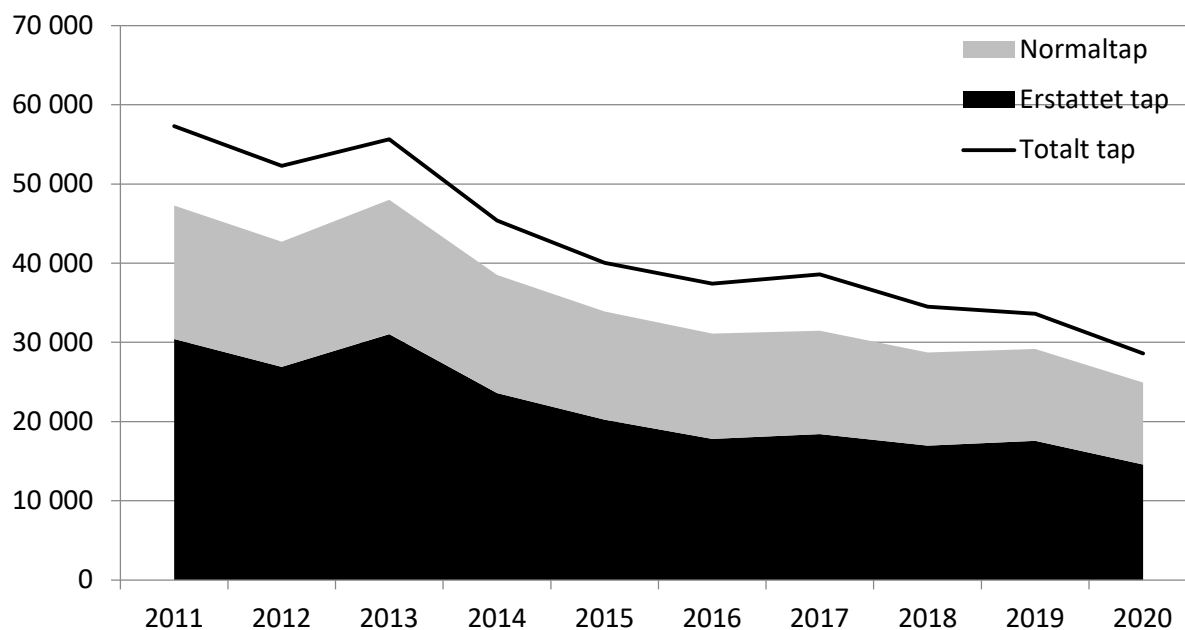
Figur 4.6 viser totalt antall sauer tapt på beite i perioden 2011 til 2020, og totalt tap i prosent av antall sau på beite. De endelige tallene for 2019 i årets figur 4,6 viser 5,27 prosent totaltap.. I tillegg viser figuren antall dyr som er erstattet som tatt av fredet rovvilt. Tilsvarende erstatningsordning finnes ikke lengre for tap av sau grunnet andre tapsårsaker. Det understrekes at tallene for 2020 er foreløpige.

Figur 4.6 Totalt tap på beite, prosent totalt tap på beite, og antall erstattet som tapt til fredet rovvilt

Kilde: Animalia, Landbruksdirektoratet antallstatistikk og Miljødirektoratet Rovbase saueerstatning

Figur 4.7 viser utvikling på brukene som har søkt erstatning for tap av sau til rovdyr de siste 10 år. I 2011 var totalt tap for disse ca. 57 300 dyr. Dette er redusert til ca. 28 600 dyr i 2020. I samme periode er antall erstattede dyr redusert fra ca. 30 400 til ca. 14 600. Prosent erstattede dyr av totalt tap var henholdsvis 53 prosent i 2011 og 51 prosent i 2020. Figuren viser også beregnet normaltapp på disse brukene.

Figur 4.7 Normaltap, erstattet tap og totalt tap av sau og lam på utmarksbeite på bruk som har søkt om erstatning for tap til rovdyr.

Kilde: Miljødirektoratet Rovbase

I 2020 utgjør normaltappet, på bruk som har søkt erstatning for tap til rovdyr, 2 002 sau og 8 350 lam, til sammen 10 352 dyr eller ca. 36 prosent av totalt tap. Tilsvarende tall for 2011 var 29 prosent. Normaltap er i «Forskrift om erstatning når husdyr blir drept eller skadet av rovvilt (F30.05.2014 nr 677)» definert som tapet av husdyr som erfaringsmessig inntreffer i besetningen på utmarksbeite uten forekomst av rovvilt. Det beregnes primært på bakgrunn av besetningsdata som oppgis av dyreeier for en periode på minst 8 – 10 foregående år. Alternativt kan normaltappet beregnes med bakgrunn i data fra Organisert beitebruk, eller fastsettes på andre måter.

Animalia ved Sauekontrollen har registreringer av årsaker til beitetap utenom rovdyr. Det understrekes at dette er forholdsvis dårlig og usikre registreringer. Sauekontrollen baserer seg på frivillig medlemskap, og har omtrent 50 prosent oppslutning av besetningene. Dødsårsak er heller ikke obligatorisk registrering i Sauekontrollen. I Tabell 4.14 er de registrerte beitetapene fordelt på hovedgrupper med antall og prosent for 2017 - 2020. 62 prosent av de oppgitte tapene i 2020 har ukjent årsak.

Tabell 4.14 Fordeling av beitetap utenom tap til rovdyr

Dødsårsak	2017		2018		2019		2020	
	Antall	Prosent	Antall	Prosent	Antall	Prosent	Antall	Prosent
Mastitt	485	2	534	2	579	2	680	2
Annen sjukdom	3 536	12	970	4	707	3	2 559	9
Uhell	2 475	8	2 399	9	2 680	10	2 846	10
Annen årsak	2 818	10	4 572	17	5 232	19	4 507	16
Ukjent	19 994	68	17 885	68	18 659	67	17 286	62
Sum	29 308		26 360		27 857		27 878	

Kilde: Animalia, sauekontrollen

Tabell 4.15 viser antall sau og lam det ble gitt erstatning for som tapt til rovvilt fra 1999 til 2020 fordelt på rovviltartene som det gis erstatning for. Det er jerv og gaupe som gir opphav til flest rovdyrerstatninger av bufe. Antall dyr erstattet på grunn av tap til ulv har variert mye mellom år, og det er lavere tap til ulv de to siste år. De foreløpige tallene for samlet erstatning er også vist i tabellen.

Tabell 4.15 Antall erstattede sau og lam tatt av ulike rovdyr, og utbetalte erstatninger for rovdyrskader

	1999	2001	2007	2014	2019	2020*
Gaupe	9 300	7 425	9 763	4 871	3 407	3 356
Jerv	12 991	13 624	14 842	8 691	6 145	6 115
Bjørn	3 125	3 060	6 597	1 708	1 881	1 017
Ulv	622	828	2 380	2 058	1 465	1 409
Kongeørn	1 076	894	1 344	1 664	1 363	1 303
Uspesifisert rovvilt	5 995	4 293	4 789	4 602	3 306	1 386
Totalt antall sau og lam erstattet	33 109	30 124	39 715	23 594	17 567	14 586
Erstatning, mill. kr	48,2	43,1	77,5	64,4	44,6	37,2

Kilde: Miljødirektoratet, Rovbase

*Foreløpige tall

Tabell 4.16 viser den geografiske fordelingen av sau drept av fredet rovvilt i beitesesongen og erstatningene fordelt fylkesvis etter ny fylkesinndeling. Andre dyr enn sau utgjør mindre enn 1 prosent og er ikke med i oversikten.

Totalt gikk 76 prosent av erstatningen i 2020 til Innlandet, Trøndelag og Nordland. Det ble sluppet flest sauer og lam på utmarksbeite i Vestland og Innlandet.

Tabell 4.16 Fylkesvis oversikt over totalt antall dyr på utmarksbeite, erstattede sau og lam, og erstatningsbeløpet

	Ant. sau og lam	Erstattet i	Antall sau og lam		Erstatning i mill. kr	
	sluppet på utm.beite	% av ant. sluppet	erstattet	erstattet	2019	2020*
	2020*	2020*	2019	2020*	2019	2020*
Viken	114 570	0,38	400	433	0,9	1,0
Innlandet	339 163	1,11	4 445	3 749	10,8	9,1
Vestfold og Telemark	53 650	0,47	435	252	1,1	0,6
Agder	77 887	0,76	433	591	1,1	1,7
Rogaland	283 784	0,05	11	131	0,0	0,4
Vestland	375 557	0,10	398	375	1,0	0,9
Møre og Romsdal	116 880	0,69	805	809	1,8	1,9
Trøndelag	233 344	1,92	6 332	4 472	16,6	11,9
Nordland	192 460	1,45	3 061	2 799	8,0	7,3
Troms og Finnmark	135 355	0,72	1 247	975	3,2	2,4
Hele landet	1 922 650	0,76	17 567	14 586	44,6	37,2

* Foreløpige tall

Kilde: Landbruksdirektoratet og Miljødirektoratet

4.3.2 Forvaltning av rovdyr

Rovviltpolitikken ble behandlet i Stortinget gjennom et bredt forlik i 2004, der det blant annet ble fastslått nasjonale bestandsmål for de ulike rovdyrartene. Disse bestandsmålene ble i hovedsak videreført i et nytt rovdyrforlik som samtlige partier på Stortinget ble enige om i juni 2011. I 2016 behandlet Stortinget Melding nr. 21 (2015–2016) Ulv i norsk natur, bestandsmål for ulv og ulvesone. Stortinget vedtok noen arealmessige reduksjoner av ulvesonen, og endret bestandsmålet til også å omfatte ynglinger utenfor ulvesonen og ynglinger i grenserevir.

Etter roviltforliket i 2004 ble landet delt i åtte forvaltningsregioner;

1. Vest-Agder, Rogaland, Hordaland, Sogn og Fjordane
2. Buskerud, Vestfold, Telemark, Aust-Agder
3. Oppland
4. Østfold, Akershus, Oslo
5. Hedmark
6. Møre og Romsdal, Trøndelag
7. Nordland
8. Troms, Finnmark

Innenfor hver forvaltningsregion for rovilt er det den regionale roviltnemnda som har hovedansvaret for roviltforvaltningen. Roviltnemndene består av 5–6 medlemmer, som oppnevnes av klima- og miljødepartementet etter forslag fra de berørte fylkeskommunene. For region 5, 6, 7 og 8 oppnevner i tillegg Sametinget samiske nemndsmedlemmer. Sekretariat for

rovviltnemndene er lagt til et Statsforvalterembete innenfor hver region. Statsforvalteren har en rådgivningsfunksjon overfor nemnda, i tillegg til at Statsforvalteren utøver eget forvaltningsansvar innenfor rovviltforvaltningen.

Miljødirektoratet er underlagt Klima- og miljødepartementet, og er den sentrale faginstansen innenfor rovviltforvaltning. Direktoratet har fått delegert ansvar for rovviltforvaltningen på nasjonalt nivå. Dette innebærer blant annet saksbehandling av saker etter naturmangfoldloven og viltloven, innhenting av kunnskap gjennom finansiering av forskningsprosjekter og formidling av kunnskap.

Mattilsynet er som tilsynsmyndighet satt til å forvalte dyrevelferden. Mattilsynet bidrar til å redusere dyretap i dialog med kommunale landbruksavdelinger, Statens naturoppsyn, regionale rovviltnemnder, Statsforvalterenes miljø- og landbruksavdelinger og Miljødirektoratet.

Rovviltnemndene skal utøve vedtatt nasjonal rovviltpolitikk innenfor sine respektive regioner. Nemndenes mandat, oppgaver, ansvar, sammensetning og virketid følger av rovviltforskriften. Rovviltnemndene skal arbeide innenfor rammene av Bernkonvensjonen, naturmangfoldloven, rovviltforlikene fra 2004 og 2011 samt flertallsvedtak fra 2016. Den todelte målsettingen om både å sikre levedyktige bestander av rovvilt og å opprettholde en aktiv beitenæring over hele landet er en viktig premisse for nemndenes arbeid. Uttak av rovdyr, enten som lisensfelling eller kvotejakt er et viktig virkemiddel for å regulere bestandene. Skadefelling benyttes for å redusere tap av dyr på beite. Tabell 4.17 viser lisensfelling og kvotejakt de tre siste sesongene, og fordeling av sesong 2019-2020 på de 8 forvaltningsregionene.

Tabell 4.17 Lisensfelling og kvotejakt

Sesong	Lisensfelling						Kvotejakt	
	Bjørn		Ulv		Jerv		Gaupe	
	Tillatt felt	Felt	Tillatt felt	Felt	Tillatt felt	Felt	Tillatt felt	Felt
2017-2018	4	1	42	24	113	35	38	40
2018-2019	7	1	33	15	107	47	55	50
2019-2020	5	2	32	10	120	50	54	51
2019-2020 fordelt på forvaltningsregion								
Region 1			3		8			
Region 2			3	1	2		20	18
Region 3	1		5	1	10	8	9	8
Region 4				1				
Region 5	4	2	18	6	22	15		
Region 6			3	1	28	19	25	25
Region 7					16	5		
Region 8					34	3		

Kilde: statistisk sentralbyrå

I tillegg til lisensfelling og kvotejakt er det også avgang av store rovdyr på grunn av andre årsaker, der skadefelling er den viktigste. Dette er vist i tabell 4.18

Fig 4.18 Andre årsaker til avgang av store rovdyr

Sesong	Bjørn	Ulv	Jerv	Gaupe
2017-2018	8	7	49	15
2018-2019	11	11	35	14
2019-2020	13	10	64	19
2019-2020 fordelt på årsaker				
Skadefelling	11	5	52	8
Felt i nødverge		1		
Felt ulovlig				1
Påkjørt av motorkjøretøy		2	3	6
Påkjørt av tog	1			1
Andre årsaker	1	2	9	3

Kilde: statistisk sentralbyrå

4.3.3 Bestand av rovdyr

Tabell 4.18 viser de regionale bestandsmålene for de enkelte rovviltartene.

Tabell 4.18 Regionale bestandsmål, antall ungekull

Forvaltn.region	Fylke	Gaupe	Jerv	Ulv	Bjørn
Region 1	Vest-Agder, Rogaland, Hordaland, Sogn og Fjordane	-	-	-	-
Region 2	Vestfold, Buskerud, Telemark, Aust-Agder	12	-	-	-
Region 3	Oppland	5	4	-	-
Region 4	Oslo, Akershus, Østfold	6	-	3 ¹	-
Region 5	Hedmark	10	5	3 ¹	3
Region 6	Møre og Romsdal, Trøndelag	12	10	-	3 ²
Region 7	Nordland	10	10	-	1 ²
Region 8	Troms og Finnmark	10	10	-	6
Sum		65	39	3	13 ²

1) Bestandsmålet ble endret i 2016 fra 3 årlige helnorske ulvekull til 4-6 årlige kull, herav minst 3 helnorske. Kull i grenserevir mellom Norge og Sverige medregnes med en faktor på 0,5.

2) Bestandsmålet for bjørn ble endret fra 15 til 13 etter rovviltforliket i 2011, med reduksjon på ett ungekull i Midt-Norge og Nordland

Kilde: St.meld.nr.15 (2003–2004), Innst.S.nr 174 (2003–2004) og rovviltforliket av 2011

For kongeørn er målet 850–1 200 hekkende par. I perioden 2015-2019 ble 1 382 kongeørnterritorier kartlagt over hele Norge. Det er anslått at i gjennomsnitt 1 027 av disse var okkupert av hekkende par med kongeørn en eller flere ganger i de siste fem årene.

Tabell 4.19 viser antall familiegrupper/unglinger for de ulike rovdypene. For jerv har det blitt foretatt et visst antall hiuttak hvert år. Hiuttak blir gjennomført av Statens Naturoppsyn etter vedtak fra Miljødirektoratet.

Tabell 4.19 Antall familiegrupper/unglinger for de ulike rovdypene

	2001	2005	2010	2018	2019	2020
Gaupe, familiegrupper	55	56	80	57,5	55	66,5
Jerv, ynglinger	41	62	66	58	62	63
Jerv, hiuttak	6	4	12	3	9	9
Ulv, ungekull		2	3	5(8 ¹)	6(8,5) ²	
Bjørn, ungekull			6,2	7,7	7	

1) Fem helnorske kull + 6 kull * 0,5 i grenserevir

2) Seks helnorske kull + 5 kull * 0,5 i grenserevir.

Kilde: www.rovdata.no

Tabell 4.20 viser totalt antall dyr av de ulike rovdypartene. Antallet er basert på tellinger og estimat på vinterstid for gaupe, jerv og ulv.

Tabell 4.20 Totalt antall estimerte dyr av de ulike rovdypartene

	2000/01	2004/05	2009/10	2017/18	2018/19	2019/20
Gaupe	313	315	455	340	323	393
Jerv	271	332	362	307	332	382
Ulv, helnorske individer	13-18	16-17	32-34	70-71	64-66	56
Ulv, grenseindivider	23-24	24	22-25	45	40-41	47-50
Bjørn ¹			166	138	148	

1) Antall individ bestemt ved DNA

Kilde: www.rovdata.no

4.3.4 Tilskudd til forebyggende og konfliktdempende tiltak

Å forebygge tap på beite utgjør en betydelig del av arbeidet med å sikre dyrevelferden og bidra til å forbedre vilkårene for sauene, samtidig som tiltakene skal ha en konfliktdempende effekt.

Miljødirektoratet tildeler rovviltnevdene årlige midler til forebyggende og konfliktdempende tiltak (FKT-midler). Rovviltnevdene har ansvaret for prioritering og fordeling av midlene til fylkesmennene i regionen med utgangspunkt i regionale og lokale utfordringer.

Tabell 4.21 viser bruk av midler til tiltak for forebygging og konfliktdemping av rovviltskader.

Tabell 4.21 Rovviltnemdenes bruk av forebyggende og konfliktdempende tiltak i forhold til rovviltskader, mill. kr

	2010	2 012	2015	2017	2018	2019
Forebyggende tiltak sau	36,7	32,1	26,3	45,7	28,3	31,9
Forebyggende tiltak rein	5,9	4,0	6,1	8,2	8,6	10,8
Forebyggende felles tiltak	18,5	20,7	15,6	17,3	17,7	13,2
Konfliktdempende tiltak	1,6	2,5	3,9	3,0	1,3	2,8
Reiser og drift nemda	2,0	2,1	0,0	2,5	0,1	0,8
Sum	64,6	61,4	51,9	76,7	56,0	59,4

Kilde: Miljødirektoratet

Sum forebyggende og konfliktdempende tiltak via rovviltnemndene i 2019 var 59,4 mill. kr. Dette er 3,4 mill. kr mer enn året før. Det var økning på alle typer tiltak, unntatt forebyggende felles tiltak hvor det var nedgang. I tillegg ble det brukt 18,2 mill. kr i sentrale midler som vises i Tabell 4.23 .

I 2019 brukte rovviltnemdene mest til forebyggende tiltak i fylkene Innlandet 18,9 mill. kr, Trøndelag 11,6 mill. kr og Troms og Finnmark 11,3 mill. kr.

Forebyggende tiltak sau utgjør i 2019 54 prosent av samlet bruk. Tabell 4.22 viser fordelingen på ulike typer forebyggende tiltak sau de fem siste årene.

Tabell 4.22 Fordeling av forebyggende tiltak for sau på tiltaksområder, mill. kr

	2015	2016	2017	2018	2019
Tidlig nedsanking	5,1	6,2	6,1	6,2	6,3
Forsinket slipp på beite	0,7	1,2	1,3	1,5	1,6
Flytting til annet beite	1,8	1,9	2,5	1,4	1,8
Gjeting utvidet tilsyn	4,0	4,6	3,4	4,7	4,4
Kadaverhund	0,6	0,9	1,0	0,6	0,9
Vokterhund/vokterdyr	0,3	0,3	0,3	0,3	0,4
Rovviltavvisende gjerder	2,7	2,4	2,9	2,2	3,1
Beiting på inngjerdet areal	5,3	6,0	5,5	6,6	6,1
Beredskapsareal	0,4	0,4	0,7	0,4	0,5
Elektronisk overvåking	4,3	3,1	4,2	3,7	6,1
Andre direkte tapsreducerende tiltak	1,0	1,1	17,8	0,5	0,6
Sum	26,3	28,2	45,7	28,3	31,9

Kilde Miljødirektoratet

Under forebyggende tiltak for sau har det i fem-årsperioden vært brukt mest på tidlig nedsanking, gjeting/utvidet tilsyn, beiting på inngjerdet areal og elektronisk overvåking. Men i 2017 gjorde ekstraordinære forebyggende tiltak knyttet til en ulvetispe at posten Andre direkte tapsreducerende tiltak økte mye og ble største post.

Forebyggende felles tiltak i Tabell 4.21 består av skadefelling 4,1 mill. kr, kompetanseutvikling 3,7 mill. kr og lokale FoU 5,3 mill. kr i 2019.

I tillegg forvalter Miljødirektoratet sentrale midler til forebygging. Tabell 4.23 viser beløp og fordeling av disse de siste 5 år.

Tabell 4.23 Sentrale midler fordelt på hovedtiltak, mill. kr

	2015	2016	2017	2018	2019
Sentrale forvaltningsoppgaver	-	-	1,60	0,19	-
Omstilling	9,26	4,40	3,28	6,66	10,88
Nasjonal FoU	3,31	2,99	0,63	0,93	4,00
Tilskudd til organisasjoner	2,84	3,38	4,36	4,82	3,28
Drift av Kontaktutvalget	0,20	-	-	-	-
Informasjonsutgifter	-	1,56	0,09	0,09	-
Diverse	-	0,10	-	0,13	-
Sum	15,6	12,44	9,95	12,81	18,16

Kilde: Miljødirektoratet

Tabellen viser at etter at forskriften om tilskudd til driftsomstilling grunnet rovvilt trådte i kraft i 2015, har dette vært en viktig del av de sentrale midlene. I 2019 utgjør de 10,88 mill.kr.

4.4 Plantehelse

Ifølge Mattilsynet er status for plante helse i Norge god sammenlignet med andre europeiske land. Økende handel øker risikoen for å få inn nye alvorlige planteskadegjørere. Mattilsynet fører tilsyn med planter og smittebærende emner som importeres, eksporteres og omsettes i Norge. Et viktig mål med dette er å hindre introduksjon og spredning av planteskadegjørere, samtidig som man vil kunne redusere utgifter ved utbrudd og behovet for plantevernmidler.

I mars 2016 trådte nye importbestemmelser i kraft. Da ble også ansvaret for kontroll med norsk planteproduksjon overført til virksomhetene. Mattilsynet har som hovedinntrykk at de største virksomhetene har forstått ansvaret og følger opp, men at det er fortsatt behov for veiledning og oppfølging fra Mattilsynet.

Det er kun få av skadegjørere den europeiske plante helseorganisasjonen EPPO har anbefalt sine medlemsland å ta forholdsregler mot, som har etablert seg i Norge. EPPOs liste inneholder cirka 160 alvorlige skadegjørere, og i 2019 var det 19 som var kjent å forekomme i Norge, én mer enn året før. Av disse 19 var 14 under bekjempelse, mens 5 er så spredt at det ikke er lønnsomt å bekjempe dem med offentlige midler. Tilsvarende antall for 2018 var 18 og 5.

I 2019 utførte Mattilsynet 918 tilsyn med primærproduksjon av planter (tabell 4.24). Dette er 28 flere enn i 2018.

Tabell 4.24 Antall tilsyn med primærproduksjon av planter, utført av Mattilsynet

	2008	2009	2010	2017	2018	2019
Antall tilsyn	1 149	1 350	1 216	1 051	890	918

Kilde: Mattilsynets årsrapport 2019

Tabell 4.25 viser en oversikt over noen nye funn av alvorlige skadegjørere på planter fra 2005 til 2019, med fullstendig oversikt for de tre siste årene.

Tabell 4.25 Antall nye lokaliteter med funn av alvorlige skadegjørere på planter

Navn på skadegjører	2005	2008	2010	2017	2018	2019
Sharkavirus (plommer)	9	11	3		1	
Heksekost (epler)			19		1	2
Pærevisnesjuke				2	1	1
Plum American						
Søramerikansk tomatmøll				5		
Thrips setosus					8	
Strawberry crinkle virus				3		
Strawberry m. y. e. virus				1		
Strawberry vein bading virus					1	
Blodlus				2	6	5
Xanthomonas fragariae					1	
Ramorum greinvisning	30	37	20	12	1	14
Tospovirus					1	4
Pepinomosaikkvirus					1	1
Tomato chlorotic						
Gul potetcystenematode	6	3	48	3	4	12
Hvit potetcystenematode	5		2			
Ikke artsbestemt PCN				1	13	
Koloradobille						1
Lys potetringrâte	9	21				1
Løkhvitrâte					1	
Sum				29	40	41

Kilde: Mattilsynet. Årsrapport 2019

Plantesykdommen pærebrann er på verdensbasis den viktigste skadegjøreren i eple- og pæretrær, og den er påvist i de fleste land i Europa. I Norge angriper den først og fremst bulkemispel og pilemispel, men kan også angripe eple- og pæretrær. Skadegjøreren ble første gang oppdaget i Norge i 1986 i Rogaland, og er seinere funnet i mange kommuner langs kysten fra Lillesand i Agder til Otrøy i Møre og Romsdal. Det har siden 1986 vært forbud mot å plante og å omsette bulke- og pilemispel i Norge. I juli 2020 ble pærebrann funnet for første gang i kommersiell fruktproduksjon i Norge. Funnet ble gjort i nyplanta epletrær i Strand kommune i Rogaland.

Søramerikansk tomatmøll er en alvorlig skadegjører som funnet for første gang her i landet i 2017. Møllen kan påføre norsk tomatnæring stor skade. Offentlig utryddingstiltak ble vurdert til å bli for kostbart. Næringen må ta forholdsregler og gjennomføre tiltak for å hindre spredning.

Thrips setosus, et insekt som kan gi skade på mange veksthusplanter, ble påvist for første gang i Norge i 2018. Funnene ble gjort i åtte gartnerier. De ble pålagt å bekjempe smitten før plantene kunne selges.

Blodlus kan angripe alle deler av et tre og føre til store avlingstap i fruktproduksjonen. Fra 2016-2019 har blodlus blitt påvist i epletrær i viktige fruktområder i Hordaland, Sogn- og Fjordane, Telemark, Vestfold, Buskerud og Akershus. Det siste året ble funn på fem nye lokaliteter bekreftet. Påvisningene var i både nyplantinger etablert med importerte trær, og i eldre «norske» trær. Mattilsynet antar derfor at blodlusa kan være mer utbredt enn funnene tilsier.

Sharkavirus er funnet i planteskoler og hagesenter, og det har sannsynligvis kommet ved import av trær og grunnstammer. De siste sesongene har det blitt gjennomført testing for sharkavirus i importpartier med plantemateriale av plommer. Det ble ikke gjort nye funn i 2019, men ett i 2018.

Karanteneskadegjøreren heksekost på eple ble i 2010 påvist i økende omfang i viktige frukt-distrikt som Indre Sogn og Hardanger. Resultatene fra de siste årene tilsier at heksekost sannsynligvis er mer utbredt enn man tidligere har antatt. Påvisning hos produsent av mortrær gjorde at det ble iverksatt omfattende prøvetaking og saneringstiltak med mål om at mortrær det heretter omsettes formeringsmateriale fra skal være testet og funnet fri for smitte. De siste årene har det vært få funn. I 2017 var det ingen funn, mens det var ett funn i 2018 og to i 2019.

Det ble gjort funn av pærevisnesjuka for første gang i Norge i 2015. Dette er en av de mest alvorlige plantesykdommer i pære. 2016 var første år med systematisk kartlegging av sykdommen. Det ble da registrert ti funn i 2016, to i 2017, ett i 2018 og ett i 2019.

Ramorum greinvisning er en ny plantesykdom i Europa, og er forårsaket av pseudosoppen *Phytophthora ramorum*. Dette er en karantene-skadegjører som hovedsakelig går på rhododendron. For å redusere risikoen for spredning, økte Mattilsynet i 2008 tilsynet med importsendinger med vertsplanter for skadegjøreren. I samarbeid med Mattilsynet har nederlandske myndigheter skjerpet inn sitt sertifiseringssystem for eksport til Norge. Mattilsynet oppdaterte i februar 2016 retningslinjene for hvordan funn av *Phytophthora ramorum* i importsendinger skal håndteres. Man er spesielt urolig for at denne skadegjøreren kan smitte over til planter i norsk natur. I 2018 var det bare ett nytt tilfelle, men 14 nye i 2019.

NIBIO og Mattilsynet er bekymret for funn av potetcystenematode (PCN), da dette er en sykdom som med dagens forvaltning vil gi strenge restriksjoner på store dyrkingsarealer. I 2012 påviste kartleggingsprogrammet gul PCN. Antall funn har gått ned fra 52 i 2012 til 3 i

2017, 4 i 2018, og 12 i 2019. I tillegg rapporterer Mattilsynet om ikke artsbestemt potetcystenematode. De tre siste årene er det registret 1 funn i 2017, 13 i 2018 og ingen i 2019. Eiendommer som har restriksjoner på grunn av potetcystenematoder (PCN) er nå samlet i ett register.

Overvåkningsprogrammet for lys ringråte i potet kom i gang igjen i 2011. I 2014 ble det gjort seks funn i Troms. I 2015 var det tre nye funn, deretter ingen registrerte funn i tre år før det i 2019 er ett funn. Målsettingen er fortsatt at sykdommen skal utryddes i de viktigste potetområdene.

5 Distriktpolitikk og sysselsetting

Dette kapitlet tar opp utviklingen i indikatorer med betydning for distriktpolitikk og sysselsetting. Næringskomiteen sier i sin innstilling 385 S (2014–2015) til Stortinget; *Komiteen ønsker et miljøvennlig norsk landbruk med både store og små bruk i hele landet.*

5.1 Utviklingen i antall jordbruksbedrifter og areal

I dette kapitlet er det sett på utviklingen i antall jordbruksbedrifter og både totalt jordbruksareal i drift og fulldyrka areal. Kapitlet belyser utvikling på landsdelsnivå og på gruppering etter virkeområdene til de distriktpolitiske virkemidlene.

En jordbruksbedrift er en eller flere eiendommer som drives sammen som én enhet, og er tilpasset definisjonen gitt for produksjonstilskudd i jordbruket. Antall jordbruksbedrifter er derfor mindre enn antall landbrukseiendommer (som framgår av Tabell 5.).

Jorda på jordbruksbedrifter som legges ned som selvstendige enheter, kan enten gå ut av bruk eller overtas av en annen jordbruksbedrift ved salg eller leie.

5.1.1 Jordbruksbedrifter i de ulike fylker

Tabell 5.1 viser utviklingen av antall jordbruksbedrifter etter ny fylkesinndeling fra 2020. Den tekniske definisjonen av en jordbruksbedrift er endret i løpet av periodene vi henviser til, og dette kan ha påvirket resultatet noe.

På landsbasis var endringen fra 2010 til 2019 på 1,9 prosent årlig nedgang, og dette er en lavere reduksjon enn de to foregående 10-årsperiodene. I perioden 2010 til 2020 var den største endringen i Troms og Finnmark, med 3,9 prosent årlig nedgang.

Tabell 5.1 Antall jordbruksbedrifter fordelt på fylker, og årlig prosentvis endring

Jordbruksareal i drift		1999 2005 2010 2019 2020*					Årlig % endring		
							89-99	99-10	10-20
Viken	< 100	3 977	2 106	1 835	1 490	1 551	-7,1	-6,8	-1,7
	100-199	3 091	2 406	1 964	1 547	1 593	-2,5	-4,0	-2,1
	200-299	1 681	1 497	1 220	965	965	-1,1	-2,9	-2,3
	300-499	1 470	1 372	1 225	1 031	1 049	1,7	-1,6	-1,5
	500-799	559	648	680	651	672	5,5	1,8	-0,1
	≥800	130	300	398	522	527	7,5	10,7	2,8
	Alle j.bedr.	10 908	8 329	7 322	6 206	6 357	-3,6	-3,6	-1,4
Gj.sn.	193	252	278	321	322	3,8	3,4	1,4	
Innlandet	< 100	5 279	2 768	2 414	1 820	1 709	-7,1	-6,9	-3,4
	100-199	4 111	3 172	2 610	1 912	1 824	-1,3	-4,0	-3,5
	200-299	2 058	2 024	1 681	1 284	1 225	2,2	-1,8	-3,1
	300-499	1 095	1 394	1 396	1 237	1 177	2,8	2,2	-1,7
	500-799	386	472	542	651	645	4,7	3,1	1,8
	≥800	99	181	259	398	414	5,7	9,1	4,8
	Alle j.bedr.	13 028	10 011	8 902	7 302	6 994	-3,4	-3,4	-2,4
Gj.sn.	162	212	234	280	288	4,6	3,4	2,1	
Vestfold og Telemark	< 100	2 545	1 410	1 275	1 031	1 027	-7,1	-6,1	-2,1
	100-199	1 463	1 149	911	685	636	-1,8	-4,2	-3,5
	200-299	610	496	433	327	312	1,2	-3,1	-3,2
	300-499	350	408	364	310	291	5,9	0,4	-2,2
	500-799	85	152	179	188	197	10,6	7,0	1,0
	≥800	26	63	88	135	143	14,0	11,7	5,0
	Alle j.bedr.	5 079	3 678	3 250	2 676	2 606	-4,3	-4,0	-2,2
Gj.sn.	137	186	205	241	247	4,5	3,7	1,9	
Agder	< 100	2 049	926	869	795	811	-7,4	-7,5	-0,7
	100-199	828	635	497	437	443	1,2	-4,5	-1,1
	200-299	264	316	274	220	213	7,2	0,3	-2,5
	300-499	101	185	215	221	212	13,3	7,1	-0,1
	500-799	9	34	56	87	103	16,2	18,1	6,3
	≥800	1	2	6	11	11		17,7	6,2
	Alle j.bedr.	3 252	2 098	1 917	1 771	1 793	-4,8	-4,7	-0,7
Gj.sn.	99	147	157	170	169	5,7	4,2	0,8	
Rogaland	< 100	2 185	1 598	1 426	1 157	1 143	-5,9	-3,8	-2,2
	100-199	2 168	1 661	1 295	996	976	-1,8	-4,6	-2,8
	200-299	1 226	1 171	939	730	718	4,9	-2,4	-2,6
	300-499	542	716	767	720	724	8,9	3,2	-0,6
	500-799	61	166	253	347	351	8,1	13,8	3,3
	≥800	7	33	73	120	123	8,8	23,8	5,4
	Alle j.bedr.	6 189	5 345	4 753	4 070	4 035	-2,1	-2,4	-1,6
Gj.sn.	156	188	211	245	248	3,5	2,7	1,6	

Tabell 5.1 forts. Antall jordbruksbedrifter fordelt på fylker, og årlig prosentvis endring

Jordbruksareal i drift							Årlig % endring		
		1999	2005	2010	2019	2020*	89-99	99-10	10-20
Vestland	< 100	7 129	3 889	3 168	2 869	2 865	-5,1	-7,1	-1,0
	100-199	3 193	2 651	2 171	1 646	1 603	2,2	-3,4	-3,0
	200-299	479	833	854	773	746	9,9	5,4	-1,3
	300-499	84	234	356	446	442	14,9	14,0	2,2
	500-799	4	31	65	111	118	0,0	28,8	6,1
	≥800	1	3	9	32	32		22,1	13,5
	Alle j.bedr.	10 890	7 641	6 623	5 877	5 806	-3,0	-4,4	-1,3
Gj.sn.	87	118	131	141	141	3,4	3,8	0,8	
Møre og Romsdal	< 100	2 371	1 154	908	808	834	-7,3	-8,4	-0,8
	100-199	1 774	1 257	970	612	608	-1,0	-5,3	-4,6
	200-299	686	807	646	402	368	7,0	-0,5	-5,5
	300-499	170	324	429	388	381	13,7	8,8	-1,2
	500-799	14	46	73	144	150	16,7	16,2	7,5
	≥800	3	8	17	45	47	4,1	17,1	10,7
	Alle j.bedr.	5 018	3 596	3 043	2 399	2 388	-3,8	-4,4	-2,4
Gj.sn.	123	167	187	215	214	4,4	3,9	1,3	
Trøndelag	< 100	2 992	1 581	1 479	1 188	1 180	-6,2	-6,2	-2,2
	100-199	3 622	2 434	1 908	1 420	1 385	-2,4	-5,7	-3,2
	200-299	2 136	1 926	1 507	1 077	1 059	2,9	-3,1	-3,5
	300-499	939	1 347	1 324	1 173	1 140	5,8	3,2	-1,5
	500-799	123	302	403	583	614	6,9	11,4	4,3
	≥800	19	64	140	258	270	6,6	19,9	6,8
	Alle j.bedr.	9 831	7 654	6 761	5 699	5 648	-2,3	-3,3	-1,8
Gj.sn.	168	218	240	286	291	3,0	3,3	2,0	
Nordland	< 100	1 481	662	624	428	396	-7,9	-7,6	-4,4
	100-199	1 229	832	695	471	455	-2,3	-5,1	-4,1
	200-299	770	694	543	354	323	4,0	-3,1	-5,1
	300-499	327	529	511	414	392	15,1	4,1	-2,6
	500-799	22	104	134	226	228	12,1	17,9	5,5
	≥800	4	16	26	73	87	7,2	18,5	12,8
	Alle j.bedr.	3 833	2 837	2 533	1 966	1 881	-3,6	-3,7	-2,9
Gj.sn.	151	212	225	280	292	4,9	3,7	2,6	
Troms og Finnmark	< 100	1 229	458	361	249	243	-8,1	-10,5	-3,9
	100-199	807	567	419	251	261	-0,8	-5,8	-4,6
	200-299	457	422	347	194	188	3,9	-2,5	-5,9
	300-499	195	308	270	239	237	12,9	3,0	-1,3
	500-799	24	58	105	129	133	17,0	14,4	2,4
	≥800	0	1	18	62	63			13,3
	Alle j.bedr.	2 712	1 814	1 520	1 124	1 125	-8,1	-10,5	-3,9
Gj.sn.	140	200	229	295	300	5,4	4,6	2,7	

Tabell 5.1 forts. Antall jordbruksbedrifter fordelt på fylker, og årlig prosentvis endring

Jordbruksareal i drift							Årlig % endring		
		1999	2005	2010	2019	2020*	89-99	99-10	10-20
Hele landet	< 100	31 237	16 552	14 359	11 835	11 759	-6,6	-6,8	-2,0
	100-199	22 286	16 764	13 440	9 977	9 784	-1,3	-4,5	-3,1
	200-299	10 367	10 186	8 444	6 326	6 117	2,7	-1,8	-3,2
	300-499	5 273	6 817	6 857	6 179	6 045	4,9	2,4	-1,3
	500-799	1 287	2 013	2 490	3 117	3 211	6,1	6,2	2,6
	≥800	290	671	1 034	1 656	1 717	7,3	12,3	5,2
Alle j.bedr.		70 740	53 003	46 624	39 090	38 633	-3,3	-3,7	-1,9
Gj.sn.		147	195	216	252	255	3,9	3,6	1,7

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstillinger i 1999, 2010 og 2020, og beregna totalpopulasjon i 2005 og 2019

I perioden 1999 til 2010 ble antall jordbruksbedrifter redusert med 34 prosent, og videre med 17 prosent fra 2010 til 2020. De minste jordbruksbedriftene har hatt den største nedgangen i antall og prosent, mens bruk over 500 dekar har økt i antall.

Størrelsesgruppene over 500 dekar har økt i alle landsdeler de siste årene, og på grunn av få bruk i disse gruppene blir den prosentvise årlige økningen relativt stor.

5.1.2 Jordbruksbedrifter og areal i de ulike virkeområdene for distriktpolitiske virkemidler

Det distriktpolitiske virkeområdet er utformet ut fra hvilke kommuner og områder som har spesielle utfordringer og behov for ekstra statlig støtte. Utfordringer i virkeområdet er:

- Reduksjon eller ingen økning i folketallet
- Store avstander
- Utfordringer knyttet til sysselsetting, arbeidsmarked og levekår

Virkeområde	Hovedsakelig omfang av området
Sone I	Utenfor virkeområdet for distriktrettet investeringsstøtte. Her er det verken lov å gi støtte etter ESAs retningslinjer for regionalstøtte eller bagatellmessig støtte til næringsvirksomhet.
Sone II	Innenfor virkeområdet for distriktrettet investeringsstøtte. I dette området er det tillatt å gi investeringsstøtte etter ESAs retningslinjer for regionalstøtte

Det distriktpolitiske virkeområdet var tidligere delt i tre soner. Fra og med budsjettåret 2017 er det to soner, utenfor eller innenfor virkeområdet. Virkeområdene er en inndeling på kommunalt nivå som bygger på en analyse av enkeltkommuners mulighet for arbeidsplassutvikling og sysselsetting.

Tabell 5.2 viser utviklingen i antall jordbruksbedrifter for virkeområdene for distriktpolitiske virkemidler. Det er korrigert bakover for endring av soner.

Tabell 5.2 Antall jordbruksbedrifter fordelt på virkeområdene for distriktpolitiske virkemidler, og årlig prosentvis endring

Jordbruksareal i drift							Årlig % endring	
		1999	2005	2010	2019	2020*	99-10	10-20
Sone I	< 100	11 633	6 531	5 855	5 033	4 734	-6,1	-2,1
	100-199	8 525	6 380	5 125	3 994	3 671	-4,5	-3,3
	200-299	4 644	4 115	3 272	2 568	2 388	-3,1	-3,1
	300-499	3 176	3 338	3 139	2 691	2 522	-0,1	-2,2
	500-799	949	1 291	1 462	1 561	1 494	4,0	0,2
	≥800	238	513	721	1 006	981	10,6	3,1
	Alle j.bedr.	29 165	22 168	19 574	16 853	15 790	-3,6	-2,1
Sone II	< 100	19 604	10 021	8 504	6 802	7 025	-7,3	-1,9
	100-199	13 761	10 384	8 315	5 983	6 113	-4,5	-3,0
	200-299	5 723	6 071	5 172	3 758	3 729	-0,9	-3,2
	300-499	2 097	3 479	3 718	3 488	3 523	5,3	-0,5
	500-799	338	722	1 028	1 556	1 717	10,6	5,3
	≥800	52	158	313	650	736	17,7	8,9
	Alle j.bedr.	41 575	30 835	27 050	22 237	22 843	-3,8	-1,7
Hele landet	< 100	31 237	16 552	14 359	11 835	11 759	-6,8	-2,0
	100-199	22 286	16 764	13 440	9 977	9 784	-4,5	-3,1
	200-299	10 367	10 186	8 444	6 326	6 117	-1,8	-3,2
	300-499	5 273	6 817	6 857	6 179	6 045	2,4	-1,3
	500-799	1 287	2 013	2 490	3 117	3 211	6,2	2,6
	≥800	290	671	1 034	1 656	1 717	12,3	5,2
	Alle j.bedr.	70 740	53 003	46 624	39 090	38 633	-3,7	-1,9

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstillinger i 1999, 2010 og 2020, og beregna totalpopulasjon i 2005 og 2019

Tabell 5.3 og tabell 5.4 viser fordelingen av henholdsvis jordbruksareal i drift og fulldyrka areal i drift i de ulike sonene for distriktpolitiske virkemidler. Også her er det korrigert bakover for endring av soner.

Tabell 5.3 Jordbruksareal i drift fordelt på virkeområdene for distriktpolitiske virkemidler, og årlig prosentvis endring. 1000 dekar

	1999	2005	2010	2019	2020*	Årlig %-vis endring	
						99-10	10-20
Sone I	4 970	4 903	4 764	4 693	4 461	-0,4	-0,7
Sone II	5 413	5 451	5 295	5 149	5 403	-0,2	0,2
<i>Landet</i>	<i>10 382</i>	<i>10 354</i>	<i>10 060</i>	<i>9 843</i>	<i>9 864</i>	<i>-0,3</i>	<i>-0,2</i>

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstillinger i 1999, 2010 og 2020, og beregna totalpopulasjon i 2005 og 2019

Tabell 5.4 Fulldyrka areal fordelt på virkeområdene for distriktpolitiske virkemidler, og årlig prosentvis endring. 1000 dekar

	1999	2005	2010	2019	2020*	Årlig %-vis endring	
						99-10	10-20
Sone I	4 306	4 207	4 037	3943	3729	-0,6	-0,8
Sone II	4 565	4 455	4 265	4109	4344	-0,6	0,2
<i>Landet</i>	<i>8 871</i>	<i>8 662</i>	<i>8 301</i>	<i>8051</i>	<i>8072</i>	<i>-0,6</i>	<i>-0,3</i>

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstillinger i 1999, 2010 og 2020, og beregna totalpopulasjon i 2005 og 2019

5.2 Utviklingen i noen produksjoner

Tabell 5.5a til tabell 5.5d nedenfor viser utviklingen i antall jordbruksbedrifter med planteproduksjon, dvs. korn og oljevekster, poteter, grønnsaker på friland og engareal. Samme jordbruksbedrift kan ha mer enn én produksjon og antallet jordbruksbedrifter med ulike produksjoner kan derfor ikke summeres til totaltall. For fylkesvis fordeling på arealgrupper se:

<http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>

Tabell 5.5a Antall og andel jordbruksbedrifter med korn og oljevekster i fylkene

	1999		2005		2010		2019		2020*	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Viken	8 316	38	6 325	38	5 169	38	4 144	41	4 250	42
Innlandet	5 555	25	4 006	24	3 194	24	2 264	22	2 199	22
Vestfold og Telemark	3 241	15	2 284	14	1 766	13	1 291	13	1 256	12
Agder	363	2	234	1	169	1	88	1	98	1
Rogaland	661	3	498	3	362	3	185	2	226	2
Vestland	46	0	0	23	13	0	6	0	6	0
Møre og Romsdal	227	1	196	1	151	1	87	1	88	1
Trøndelag	3 455	16	3 147	19	2 661	20	2 078	20	2 061	20
Nordland	45	0	49	0	43	0	12	0	14	0
Troms og Finnmark			8	0	5	0	3	0	3	0
<i>Hele landet</i>	<i>21 909</i>		<i>16 770</i>		<i>13 533</i>		<i>10 158</i>		<i>10 201</i>	
<i>Dekar korn, 1000</i>	<i>3 282</i>		<i>3 252</i>		<i>3 071</i>		<i>2 790</i>		<i>2 836</i>	
<i>Dekar per j.bedr.</i>	<i>150</i>		<i>194</i>		<i>227</i>		<i>275</i>		<i>278</i>	

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999, 2010 og 2020, og beregna totalpopulasjon i 2005 og 2019

Antall jordbruksbedrifter med korn har blitt redusert med 53 prosent fra 1999 til 2020. Fordelingen mellom landsdelene har vært forholdsvis stabil i perioden.

Tabell 5.5b viser en oversikt over jordbruksbedriftene som har *mer enn 10 dekar* potet, for å kunne se utviklingen på de som driver profesjonelt med denne produksjonen. Også for denne produksjonen er det en kraftig nedgang i antall bedrifter, 1 631 færre i 2020 enn i 1999. Fordelingen mellom fylkene er forholdsvis lite endret i perioden. Innlandet har hele tiden hatt klart flest jordbruksbedrifter med potet, og andelen har økt fra 34 prosent i 1999 til 39 prosent i 2020.

Tabell 5.5b Antall og andel jordbruksbedrifter med over 10 dekar potet i fylkene

	1999		2005		2010		2019		2020*	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Viken	338	14	218	13	135	11	92	11	93	12
Innlandet	833	34	593	34	488	38	325	40	311	39
Vestfold og Telemark	331	14	218	13	157	12	100	12	94	12
Agder	73	3	55	3	49	4	37	5	36	5
Rogaland	241	10	181	10	128	10	67	8	65	8
Vestland	36	1	38	2	31	2	21	3	23	3
Møre og Romsdal	40	2	26	2	23	2	18	2	17	2
Trøndelag	351	14	259	15	181	14	115	14	111	14
Nordland	113	5	76	4	44	3	21	3	22	3
Troms og Finnmark	73	3	67	4	47	4	25	3	26	3
<i>Hele landet</i>	<i>2 429</i>		<i>1 731</i>		<i>1 283</i>		<i>821</i>		<i>798</i>	
<i>Dekar potet</i>	<i>135 167</i>		<i>131 381</i>		<i>129 195</i>		<i>115 354</i>		<i>113 070</i>	
<i>Dekar per j.bedr.</i>	<i>56</i>		<i>76</i>		<i>101</i>		<i>141</i>		<i>142</i>	

*Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999, 2010 og 2020, og beregna totalpopulasjon i 2005 og 2019

Antall produsenter med grønnsaker (tabell 5.5c) har gått sterkt ned. Antall produsenter i 2020 var 42 prosent av antallet i 1999. Viken har økt sin relative andel fra 19 prosent i 1999 til 28 prosent i 2020.

Tabell 5.5c Antall og andel jordbruksbedrifter med grønnsaker på friland i landsdelene

	1999		2005		2010		2019		2020*	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Viken	400	19	323	21	263	25	218	26	252	28
Innlandet	294	14	216	14	149	14	119	14	126	14
Vestfold og Telemark	390	18	293	19	197	19	154	19	145	16
Agder	141	7	74	5	48	5	45	5	46	5
Rogaland	278	13	176	12	108	10	80	10	87	10
Vestland	136	6	97	6	66	6	42	5	52	6
Møre og Romsdal	64	3	47	3	28	3	19	2	23	3
Trøndelag	269	13	182	12	127	12	104	13	106	12
Nordland	99	5	53	4	31	3	25	3	27	3
Troms og Finnmark	52	2	53	4	27	3	24	3	28	3
<i>Hele landet</i>	<i>2 123</i>		<i>1 514</i>		<i>1 044</i>		<i>830</i>		<i>892</i>	
<i>Dekar grønnsaker</i>	<i>57 030</i>		<i>68 635</i>		<i>71 220</i>		<i>83 657</i>		<i>83 788</i>	
<i>Dekar per j.bedr.</i>	<i>9</i>		<i>45</i>		<i>68</i>		<i>101</i>		<i>94</i>	

*Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999, 2010 og 2020, og beregna totalpopulasjon i 2005 og 2019

Tabell 5.5d viser utviklingen i antall jordbruksbedrifter med engareal i de ulike landsdelene. Det totale antall jordbruksbedrifter med engareal er redusert med 46 prosent fra 1999 til 2020. Tabellen viser at fordelingen mellom fylkene er forholdsvis stabil over tid. Foreløpige tall for 2020 viser en nedgang på 351 bedrifter fra året før.

Tabell 5.5d Antall og andel jordbruksbedrifter med engareal i landsdelene

	1999		2005		2010		2019		2020*	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Viken	5 022	9	3 704	9	3 528	10	3 056	10	3 141	10
Innlandet	9 568	17	7 310	18	6 538	18	5 646	19	5 413	18
Vestfold og Telemark	2 681	5	1 871	5	1 789	5	1 506	5	1 457	5
Agder	3 010	5	1 932	5	1 684	5	1 579	5	1 602	5
Rogaland	5 893	11	4 782	12	4 124	12	3 665	12	3 660	12
Vestland	10 358	18	7 180	18	6 073	17	5 419	18	5 349	18
Møre og Romsdal	4 867	9	3 397	8	2 820	8	2 288	8	2 281	8
Trøndelag	8 207	15	6 041	15	5 167	15	4 325	14	4 306	14
Nordland	3 748	7	2 743	7	2 405	7	1 896	6	1 815	6
Troms og Finnmark	2 650	5	1 746	4	1 453	4	1 084	4	1 089	4
<i>Hele landet</i>	<i>56 004</i>		<i>40 706</i>		<i>35 581</i>		<i>30 464</i>		<i>30 113</i>	
<i>Dekar eng, 1000</i>	<i>6 388</i>		<i>6 550</i>		<i>6 524</i>		<i>6 616</i>		<i>6 592</i>	
<i>Dekar per j.bedr.</i>	<i>114</i>		<i>161</i>		<i>183</i>		<i>217</i>		<i>219</i>	

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999, 2010 og 2020, og beregna totalpopulasjon i 2005 og 2019

For fordeling etter størrelsesgrupper, se kapittel 2.2, og for fylkesvis fordeling etter størrelsesgrupper se: <http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>

Tabell 5.6 a-f viser utviklingen i landsdelene for husdyrproduksjonene, dvs. for melkeproduksjon, ammeku, sau, smågris-, egg- og kyllingproduksjon.

Tabell 5.6a viser at det er små endringer i andel bedrifter med melkeku mellom fylkene fra 1999 til 2020. Fra 1999 til 2020 har antall jordbruksbedrifter med melkekyr på landsbasis blitt redusert med 68 prosent. De foreløpige tallene for 2020 viser en nedgang på 367 bedrifter (5 prosent) fra året før.

Tabell 5.6a Antall og andel jordbruksbedrifter med melkekyr i fylkene ¹⁾

	1999		2005		2010		2019		2020*	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Viken	1 341	6	852	5	578	5	399	5	398	6
Innlandet	3 845	17	2 738	17	2 051	18	1 453	19	1 363	19
Vestfold og Agder	502	2	302	2	212	2	140	2	136	2
Rogaland	913	4	600	4	411	4	287	4	280	4
Vestland	3 094	14	2 364	15	1 649	15	1 139	15	1 098	15
Møre og Romsdal	3 771	17	2 579	16	1 776	16	1 189	16	1 094	15
Trøndelag	2 262	10	1 588	10	1 074	10	666	9	637	9
Nordland	4 472	20	3 136	20	2 148	19	1 474	20	1 411	20
Troms og Finnmark	1 679	7	1 180	7	823	7	504	7	476	7
<i>Hele landet</i>	780	3	551	3	408	4	266	4	257	4
<i>Antall melkekyr</i>	22 659		15 890		11 130		7 517		7 150	
<i>Melkekyr per</i>	312 948		265		238		210		213 715	
	14		17		21		28		30	

* Foreløpige tall

1) Samdrifter regnes som en bedrift

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstillinger i 1999, 2010 og 2020, og beregna totalpopulasjon i 2005 og 2019

Når det gjelder ammekyr viser tabell 5.6b en del endring av andeler mellom fylkene fra 1999 til 2020. Det er økt andel i Agder, Rogaland og Innlandet, mens Vestland og Trøndelag har redusert sin andel. For hele landet gikk antall jordbruksbedrifter med ammekyr noe tilbake fra 1999 til 2010, for deretter å øke igjen. De foreløpige tallene viser en økning på 198 bedrifter fra 2019 til 2020.

Tabell 5.6b Antall og andel jordbruksbedrifter med ammekyr i fylkene

	1999		2005		2010		2019		2020*	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Viken	752	14	605	12	604	12	623	11	679	11
Innlandet	1 002	18	993	19	1 007	19	1 215	21	1 260	21
Vestfold og Agder	360	7	306	6	319	6	359	6	359	6
Rogaland	272	5	277	5	319	6	430	7	442	7
Vestland	666	12	602	12	685	13	869	15	921	16
Møre og Romsdal	722	13	726	14	647	12	581	10	602	10
Trøndelag	389	7	397	8	345	7	322	6	320	5
Nordland	906	17	854	16	792	15	876	15	901	15
Troms og Finnmark	321	6	366	7	395	8	364	6	354	6
<i>Hele landet</i>	74	1	108	2	90	2	100	2	99	2
<i>Antall ammekyr</i>	5 464		5 234		5 203		5 739		5 937	
<i>Ammekyr per j.bedr.</i>	36 809		55 651		69 874		99 694		106 765	
	7		11		13		17		18	

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstillinger i 1999, 2010 og 2020, og beregna totalpopulasjon i 2005 og 2019

I tabell 5.6c viser de foreløpige tallene for 2020 en reduksjon på 243 jordbruksbedrifter (2 prosent) med sau fra 2019. Fra 1999 til 2020 er antall bedrifter redusert med 39 prosent. Den relative andelen viser en nedgang i Nord-Norge, økning i Rogaland, og relativt små endringer for de andre fylkene.

Tabell 5.6c Antall og andel jordbruksbedrifter med sau i fylkene

	1999		2005		2010		2019		2020*	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Viken	1 419	6	1 095	6	952	6	922	7	954	7
Innlandet	3 108	14	2 549	15	2 050	14	1 906	14	1 794	13
Vestfold og Telemark	808	4	618	4	513	3	489	3	490	4
Agder	1 297	6	867	5	686	5	722	5	729	5
Rogaland	3 194	14	3 003	17	2 673	18	2 479	18	2 442	18
Vestland	6 158	27	4 397	25	3 744	25	3 627	26	3 588	26
Møre og Romsdal	1 866	8	1 295	7	1 087	7	1 053	8	1 054	8
Trøndelag	1 836	8	1 448	8	1 288	9	1 306	9	1 281	9
Nordland	1 647	7	1 210	7	1 086	7	916	7	858	6
Troms og Finnmark	1 376	6	918	5	697	5	570	4	557	4
<i>Hele landet</i>	<i>22 709</i>		<i>17 400</i>		<i>14 779</i>		<i>13 990</i>		<i>13 747</i>	
<i>Antall sau</i>	<i>955 367</i>		<i>954 738</i>		<i>922 519</i>		<i>898 310</i>		<i>900 320</i>	
<i>Sau per j.bedr.</i>	<i>42</i>		<i>55</i>		<i>62</i>		<i>64</i>		<i>65</i>	

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstillinger i 1999, 2010 og 2020, og beregna totalpopulasjon i 2005 og 2019

Tabell 5.6d viser antall jordbruksbedrifter med purker. Det totale antall jordbruksbedrifter med purker ble redusert med 74 prosent fra 1999 til 2020. Rogaland økt sin andel jordbruksbedrifter med purker fra 1999 til 2020, mens Viken og Innlandet har redusert.

Tabell 5.6d Antall og andel jordbruksbedrifter med purker i fylkene

	1999		2005		2010		2019		2020*	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Viken	551	15	295	15	194	13	131	13	130	14
Innlandet	742	20	397	20	267	18	186	19	165	17
Vestfold og Telemark	278	8	154	8	104	7	73	7	76	8
Agder	81	2	45	2	34	2	27	3	31	3
Rogaland	705	19	432	21	325	22	242	24	225	23
Vestland	273	7	135	7	94	6	71	7	72	7
Møre og Romsdal	117	3	67	3	52	4	44	4	37	4
Trøndelag	692	19	349	17	287	20	170	17	169	18
Nordland	157	4	109	5	72	5	47	5	47	5
Troms og Finnmark	80	2	40	2	31	2	10	1	9	1
<i>Hele landet</i>	<i>3 676</i>		<i>2 109</i>		<i>1 460</i>		<i>1 001</i>		<i>961</i>	
<i>Antall purker</i>	<i>97 495</i>		<i>98 699</i>		<i>95 012</i>		<i>78 373</i>		<i>74 382</i>	
<i>Purker per j.bedr.</i>	<i>27</i>		<i>49</i>		<i>65</i>		<i>78</i>		<i>77</i>	

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999, 2010 og 2020, og beregna totalpopulasjon i 2005 og 2019

Tabell 5.6e viser antall jordbruksbedrifter med *over 500* verpehøns, for å se utviklingen på de bedriftene som driver med verpehøns over et visst omfang. Tabellen viser at fordelingen mellom fylkene er endret i løpet av perioden. Trøndelag har økt sin andel fra 9 til 23 prosent fra 1999 til 2020, mens Agder, Rogaland og Vestland er de fylkene som har redusert sin andel mest.

Tabell 5.6e Antall og andel jordbruksbedrifter med over 500 verpehøns i fylkene

	1999		2005		2010		2019		2020*	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Viken	177	15	126	15	108	16	83	14	84	14
Innlandet	160	13	118	14	101	15	106	17	104	17
Vestfold og Telemark	87	7	62	7	39	6	31	5	31	5
Agder	87	7	53	6	32	5	22	4	20	3
Rogaland	365	31	261	31	201	31	157	26	159	26
Vestland	115	10	73	9	44	7	30	5	34	6
Møre og Romsdal	40	3	22	3	19	3	20	3	19	3
Trøndelag	102	9	80	10	87	13	136	22	143	23
Nordland	31	3	22	3	19	3	15	2	16	3
Troms og Finnmark	22	2	12	1	7	1	7	1	7	1
<i>Hele landet</i>	<i>1 186</i>		<i>829</i>		<i>657</i>		<i>607</i>		<i>617</i>	
<i>Ant. høner, 1000</i>	<i>3 101</i>		<i>3 372</i>		<i>3 926</i>		<i>4 536</i>		<i>4 457</i>	
<i>Høner per j.bedr.</i>	<i>2 615</i>		<i>4 067</i>		<i>5 975</i>		<i>7 474</i>		<i>7 224</i>	

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999, 2010 og 2020, og beregna totalpopulasjon i 2005 og 2019

Antall jordbruksbedrifter med slaktekylling økte fra 2001 til 2013, og har deretter blitt redusert (tabell 5.6f). De endelige tallene for hele landet i 2019 viser et noe lavere antall bedrifter enn i 2001. I denne perioden har Trøndelag og Rogaland økt sin andel. Viken og Innlandet har redusert andel, mens de øvrige fylkene har få bedrifter med slaktekylling igjen i 2019.

Tabell 5.6f Antall og andel jordbruksbedrifter med slaktekylling i landsdelene

	2001		2003		2010		2018		2019	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Viken	123	24	103	21	110	19	95	19	91	19
Innlandet	119	23	116	24	118	21	101	20	94	19
Vestfold og Telemark	42	8	45	9	34	6	30	6	28	6
Agder	9	2	8	2	7	1	3	1	3	1
Rogaland	84	16	77	16	103	18	111	22	112	23
Vestland	24	5	19	4	11	2	1	0	1	0
Møre og Romsdal	3	1	8	2	3	1	1	0	1	0
Trøndelag	102	20	103		187	33	168	33	161	33
Nordland	1	0	2	2	2	0				
Troms og Finnmark	4	1	1	0						
<i>Hele landet</i>	<i>511</i>		<i>482</i>		<i>575</i>		<i>510</i>		<i>491</i>	

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Den beregna totalpopulasjon

For fordeling etter størrelsesgrupper, se kapittel 2.2, og fylkesvis fordeling per størrelsesgruppe se:

<http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>

5.3 Sysselsetting

I innstilling 385 S (2014–2015) fra næringskomiteen til Stortinget viser komiteen til at: «jordbruket er primærleddet i norsk verdikjede fram til forbruker. I mange lokalsamfunn er den totale sysselsettingseffekten, og verdiskapingen den står for, viktig».

Tabell 5.7 viser utviklingen i folkemengde, antall sysselsatte i alt¹³, antall normalårsverk i alt¹⁴ og antall årsverk i jordbruket på landsbasis.

Folketallet har økt gjennom hele perioden, og var i 2020 på 5,4 mill. Det er registrert en nær sammenhengende økning i antall sysselsatte fra 1993 til 2019, men det var en liten nedgang til 2020. Andel sysselsatte av befolkningen har gått ned de siste årene. Arbeidsforbruket i jordbruket har en sammenhengende nedgangstrend etter 2. verdenskrig, men det var en liten

¹³ Nasjonalregnskapets tall for sysselsetting ligger noe høyere enn Arbeidskraftundersøkelsens tall, fordi nasjonalregnskapstall også inkluderer utenlandske arbeidstakere på norske skip i utenriksfart. Deltidsansatte er inkludert i antall sysselsatte.

¹⁴ Antall sysselsatte normalårsverk er definert som antall heltidsregnede inntektsmottakere i produktiv virksomhet (dvs. at deltidsansatte er omregnet til heltids ved å bruke del av full post eller dellønnsbrøk som vekt).

oppgang fra 2019 til 2020. I 2020 utgjorde årsverkene i jordbruket 1,8 prosent av antall sysselsatte normalårsverk.

Tabell 5.7 Folkemengde, sysselsatte i alt og årsverk i alt i jordbruket. 1 000 stk.

	1985	1999	2005	2010	2019	2020*
Folkemengde per 1.1. ¹⁾	4 146	4 445	4 606	4 858	5 328	5 368
Personer 15–74 år ²⁾	3 004	3 183	3 312	3 618	4 015	4 035
Sysselsatte i alt ²⁾	2 014	2 258	2 289	2 508	2 724	2 710
<i>Sysselsatte i % av befolkningen, 15–74 år²⁾</i>	<i>67,0</i>	<i>71,0</i>	<i>69,1</i>	<i>69,3</i>	<i>67,8</i>	<i>67,2</i>
Sysselsatte normalårsverk ³⁾	1 763	1 975	2 022	2 279	2 455	2 422
Årsverk i jordbruket ifølge BFJ	113,9	79,9	61,7	49,7	42,3	42,9
<i>Andel årsverk i jordbruket⁴⁾, %</i>	<i>6,5</i>	<i>4,0</i>	<i>3,1</i>	<i>2,3</i>	<i>1,7</i>	<i>1,8</i>

1) Statistisk sentralbyrå. Befolkningsstatistikk

2) Statistisk sentralbyrå. Arbeidskraftundersøkelsen

3) Statistisk sentralbyrå. Nasjonalregnskapet

4) Årsverk i jordbruket ifølge BFJ i forhold til totalt antall normalårsverk i Nasjonalregnskapet

*Foreløpige tall

5.4 Utviklingen i arbeidsforbruket i jordbruket

Utviklingen i arbeidsforbruket henger sammen med utviklingen i antall jordbruksbedrifter som er tatt opp i kapittel 5.1. I dette kapitlet ser vi på utviklingen i arbeidsforbruk for de samme kategoriene som er brukt for utviklingen i jordbruksbedrifter. Tallene i dette kapitlet er hentet fra SSB sine arbeidsforbrukstillinger. I kapittel 5.4.4 viser vi også utviklingen av leid hjelp i forhold til total arbeidsinnsats i jordbruket.

5.4.1 Fylkesnivå

Tabell 5.8 viser registrert arbeidsforbruk for menn og kvinner i jordbruket med årlig prosentvis endring i perioden 1990 til 2020.

På landsbasis er den årlige prosentvise nedgangen minst i perioden 2010–2020, og størst i perioden 1999–2010. Fordelingen mellom menn og kvinners andel av den totale arbeidsinnsatsen har vært stabil de siste årene.

Ser vi på utviklingen i de ulike fylkene, ble arbeidsforbruket i perioden 1999–2010 mest redusert i Møre og Romsdal, og i perioden 2010–2020 mest redusert i Nordland.

Tabell 5.8 Registrert arbeidsforbruk for menn og kvinner i jordbruket fordelt på landsdeler. 1 000 timer

		1990	1999	2010	2020*	Årlig % endring		
						90–99	99–10	10–20
Viken	Menn	16 893	13 737	8 813	8 251	-2,3	-4,0	-0,7
	Kvinner	4 766	4 268	2 799	2 523	-1,2	-3,8	-1,0
	Sum	21 659	18 005	11 612	10 774	-2,0	-3,9	-0,7
Innlandet	Menn	23 570	19 772	12 507	10 657	-1,9	-4,1	-1,6
	Kvinner	8 200	6 393	3 598	3 058	-2,7	-5,1	-1,6
	Sum	31 771	26 165	16 105	13 715	-2,1	-4,3	-1,6
Vestfold og Telemark	Menn	7 394	5 560	3 645	3 320	-3,1	-3,8	-0,9
	Kvinner	2 490	1 980	1 274	1 232	-2,5	-3,9	-0,3
	Sum	9 884	7 540	4 919	4 552	-3,0	-3,8	-0,8
Agder	Menn	4 899	4 041	2 297	2 176	-2,1	-5,0	-0,5
	Kvinner	1 673	1 340	747	790	-2,4	-5,2	0,6
	Sum	6 572	5 381	3 044	2 966	-2,2	-5,0	-0,3
Rogaland	Menn	16 261	13 440	8 893	7 888	-2,1	-3,7	-1,2
	Kvinner	5 038	4 343	2 804	2 534	-1,6	-3,9	-1,0
	Sum	21 299	17 783	11 697	10 422	-2,0	-3,7	-1,1
Vestland	Menn	22 067	16 681	9 347	8 224	-3,1	-5,1	-1,3
	Kvinner	8 724	5 925	3 036	2 661	-4,2	-5,9	-1,3
	Sum	30 792	22 606	12 383	10 885	-3,4	-5,3	-1,3
Møre og Romsdal	Menn	11 110	8 454	4 533	3 902	-3,0	-5,5	-1,5
	Kvinner	4 242	2 860	1 408	1 113	-4,3	-6,2	-2,3
	Sum	15 352	11 314	5 941	5 015	-3,3	-5,7	-1,7
Trøndelag	Menn	21 097	18 970	11 006	9 085	-1,2	-4,8	-1,9
	Kvinner	7 134	5 695	3 017	2 439	-2,5	-5,6	-2,1
	Sum	28 232	24 665	14 023	11 524	-1,5	-5,0	-1,9
Nordland	Menn	8 349	7 053	4 268	3 197	-1,9	-4,5	-2,8
	Kvinner	3 039	2 418	1 364	1 018	-2,5	-5,1	-2,9
	Sum	11 388	9 471	5 632	4 215	-2,0	-4,6	-2,9
Troms og Finnmark	Menn	5 544	4 402	2 454	1 987	-2,5	-5,2	-2,1
	Kvinner	2 284	1 646	936	687	-3,6	-5,0	-3,0
	Sum	7 828	6 048	3 390	2 674	-2,8	-5,1	-2,3
Landet	Menn	137 184	112 110	67 763	58 687	-2,2	-4,5	-1,4
	%	74	75	76	76			
	Kvinner	47 591	36 868	20 983	18 055	-2,8	-5,0	-1,5
	%	26	25	24	24			
	Sum	184 775	148 978	88 746	76 742	-2,4	-4,6	-1,4

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Utvalgstilling 1990, fullstendige jordbruks-/landbrukstillinger 1999, 2010 og 2020.

Tabell 5.9 viser utviklingen i jordbrukets andel av sysselsettingen i landsdelene. Dette er beregnet ved at jordbrukets arbeidsforbruk målt i årsverk er relatert til antall sysselsatte i alt i regionen. Størrelsene er derved ikke helt sammenlignbare. I antall sysselsatte inngår også deltidsansatte med mindre enn ett årsverk. Et årsverk i jordbruket er ikke synonymt med en sysselsatt. Dels vil en del brukere arbeide utover ett årsverk, og dels vil det være deltidsarbeidsplasser i jordbruket som i det øvrige næringsliv. Det er også vanlig med yrkeskombinasjoner blant brukere. Med dette utgangspunktet vil ikke de absolutte tallene gi et reelt bilde, men gi mulighet for å sammenholde utviklingen mellom områder og i tid.

Tabell 5.9 Jordbrukets andel av sysselsettingen målt ved registrert arbeidsforbruk i årsverk i jordbruket relativt til antall sysselsatte i landsdelen totalt¹⁾. Prosent

		1997	1999	2005	2010	2016
Østlandet	Menn	3,8	3,5	2,9	2,2	1,9
	Kvinner	1,4	1,3	1,0	0,7	0,6
	I alt	2,7	2,4	2,0	1,5	1,3
Agder og Telemark	Menn	3,4	3,2	2,6	1,9	1,7
	Kvinner	1,3	1,3	1,0	0,7	0,6
	I alt	2,5	2,3	1,8	1,4	1,2
Rogaland	Menn	7,4	6,8	5,7	4,2	3,3
	Kvinner	3,0	2,6	2,3	1,5	1,4
	I alt	5,4	4,9	4,1	3,0	2,4
Vestlandet	Menn	7,5	6,5	5,2	3,5	2,9
	Kvinner	3,4	2,5	1,9	1,3	1,1
	I alt	5,6	4,7	3,7	2,6	2,0
Trøndelag	Menn	9,8	9,6	7,5	5,5	4,3
	Kvinner	3,6	3,2	2,4	1,7	1,4
	I alt	7,0	6,6	5,1	3,9	3,0
Nord-Norge	Menn	5,4	5,0	4,3	3,2	2,6
	Kvinner	2,2	2,1	1,7	1,1	0,9
	I alt	3,9	3,7	3,0	2,4	1,7
<i>Hele landet</i>	<i>Menn</i>	<i>5,4</i>	<i>4,9</i>	<i>4,1</i>	<i>3,0</i>	<i>2,5</i>
	<i>Kvinner</i>	<i>2,1</i>	<i>1,8</i>	<i>1,5</i>	<i>1,0</i>	<i>0,8</i>
	<i>I alt</i>	<i>3,9</i>	<i>3,5</i>	<i>2,8</i>	<i>2,0</i>	<i>1,7</i>

1) Sammenligningen avviker noe fra faktiske forhold, da en sysselsatt i gjennomsnitt arbeider mindre enn ett årsverk

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Arbeidskraftsundersøkelsen, Utvalgstillingene i 1997,2005 og 2016, den fullstendige jordbrukstillingen for 1999 og 2010

Det framgår av tabell 5.9 at jordbruket har større betydning for sysselsetting for menn enn for kvinner. Målt på denne måten er jordbrukets betydning for sysselsettingen avtagende i alle regioner. Sysselsettingsvirkningen er relativt størst i Trøndelag og minst i Agder/Telemark.

5.4.2 Virkeområder for distriktspolitiske virkemidler

Tabell 5.10 viser utviklingen for virkeområdene for distriktspolitiske virkemidler. De ulike sonene er nærmere omtalt i kapittel 5.1.3. I 2013 ble virkemiddelområdene endret fra fire til tre soner. Tabellen er ikke oppdatert med tall for 2020.

Tabell 5.10 Registrert arbeidsforbruk for menn og kvinner i jordbruket fordelt på virkeområder for distriktspolitiske virkemidler. 1 000 årsverk

		1990	1995	1999	2010	2016	Årlig % endring		
							90–99	99–10	10–16
Sone I	Menn	23,9	22,0	19,2	13,2	11,4	-2,4	-3,3	-2,4
	Kvinner	7,2	6,7	6,0	4,2	3,6	-2,0	-3,2	-2,5
	Sum	31,1	28,7	25,3	17,4	15,0	-2,3	-3,3	-2,4
Sone II	Menn	5,8	5,2	4,7	3,2	2,9	-2,3	-3,4	-1,6
	Kvinner	1,9	1,8	1,4	0,8	0,8	-3,3	-5,0	0,0
	Sum	7,7	7,0	6,2	4,0	3,7	-2,6	-3,8	-1,3
Sone III	Menn	43,4	40,7	35,8	22,8	19,9	-2,1	-4,0	-2,2
	Kvinner	16,3	14,2	12,2	7,1	6,2	-3,2	-4,8	-2,2
	Sum	59,7	54,9	48,0	29,9	26,1	-2,4	-4,2	-2,2
Hele landet	Menn	73,2	67,9	59,8	39,1	34,2	-2,2	-3,8	-2,2
	Kvinner	25,4	22,7	19,7	12,1	10,6	-2,8	-4,3	-2,2
	Sum	98,5	90,6	79,5	51,2	44,8	-2,4	-3,9	-2,2

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Utvalgstillingene 1990 og 1995, den fullstendige jordbrukstillingen i 1999 og 2010 og Landbruksundersøkelsen 2016

5.4.3 Utvikling annen arbeidshjelp

Tabell 5.11 viser andelen «annen arbeidshjelp» i forhold til total arbeidsinnsats i jordbruket. «Annen arbeidshjelp» omfatter fast og tilfeldig hjelp som ikke defineres som i familie med bruker eller ektefelle/samboer, samt innleid selvstendig næringsdrivende. Tabellen gjelder for jordbruksbedrifter drevet av personlig bruker. Jordbruksbedrifter drevet av upersonlig bruker, som f.eks. ANS, DA, AS mv. er ikke med.

Andelen leid hjelp har økt fra 12,9 prosent i 1999 til 29,4 prosent i 2020.

Tabell 5.21 Andel «annen arbeidshjelp»¹⁾ i forhold til total arbeidsinnsats i jordbruket

	1999	2010	2020*
Viken	17,4	31,8	40,2
Innlandet	15,0	25,1	27,4
Vestfold og Telemark	19,8	33,8	43,1
Agder	13,1	24,7	29,9
Rogaland	12,9	29,0	32,0
Vestland	8,6	18,2	20,4
Møre og Romsdal	9,4	20,5	25,2
Trøndelag	12,4	24,0	26,7
Nordland	10,8	19,5	24,5
Troms og Finnmark	9,9	16,9	23,2
Hele landet	12,9	24,9	29,4

*Foreløpige tall

1) «Annen arbeidshjelp» omfatter fast og tilfeldig hjelp som ikke defineres som i familie med bruker eller ektefelle/samboer, samt innleid selvstendig næringsdrivende

Kilde: Statistisk sentralbyrå

5.5 Alder på bruker

Tabell 5.12 gir en oversikt over aldersfordelingen, og tabell 5.13 viser gjennomsnittsalderen på personlige brukere etter størrelsen på jordbruksbedriftene.

Brukere under 39 år utgjør 17 prosent av alle brukere i 2020, mot 26 prosent i 1999. I 1999 var 45 prosent av brukerne over 50 år, og denne andelen økte til 60 prosent i 2020.

Tabell 5.32 Personlig brukere etter alder. Antall og prosent

Aldersgruppe	1999	2005	2010	2019	2020*
–39	17 923	11 083	8 391	5 735	6 385
%	26	22	19	15	17
40–49	20 447	15 129	12 863	8 340	8 433
%	29	30	29	23	23
50–59	19 276	15 109	12 984	11 081	10 874
%	28	30	30	30	30
60–65	7 074	6 162	6 113	5 642	5 280
%	10	12	14	15	14
66–69	2 907	1 899	2 153	2 594	2 368
%	4	4	5	7	6
over 70	2 332	1 094	1 262	3 656	3 251
%	3	2	3	10	9
Totalt	69 959	50 476	43 766	37 048	36 591

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999, 2010 og 2020, og beregna totalpopulasjon i 2005 og 2019

For fylkesvis fordeling, se:

<http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>

Fra 1999 til 2019 gikk gjennomsnittsalderen opp for alle bruksstørrelser, mens det var en nedgang fra 2019 til 2020. I hovedsak går gjennomsnittsalderen på brukere ned med økende bruksstørrelse (tabell 5.13 Tabell 5.4)

Tabell 5.43 Gjennomsnittlig alder på brukere etter arealgrupper

Størrelsesgruppe	1999	2005	2010	2019	2020*
< 100	50,3	51,1	51,8	55,3	54,5
100–199	46,9	49,0	50,3	54,3	53,6
200–299	45,4	47,2	48,8	52,2	51,3
300–499	45,2	46,6	47,5	50,8	49,8
500–799	45,3	46,2	47,0	49,5	48,4
≥800	46,0	45,8	46,9	50,0	49,2
Alle jordbruksbedrifter	48,0	48,8	49,8	53,2	52,3

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999, 2010 og 2020, og beregna totalpopulasjon i 2005 og 2019

For fylkesvis fordeling, se:

<http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>

5.6 Landbrukseiendommer

Landbruksregisteret registrerer antall landbrukseiendommer. Landbrukseiendommene er f.o.m. 2007 knyttet opp mot Matrikkelen¹⁵, der en innhenter opplysninger om eierforhold og bebyggelse.

I 2019 var det 160 425 landbrukseiendommer med minst 5 daa eid jordbruksareal og det er 4 840 færre enn i 2012. I tillegg til dette er det ca. 21 000 eiendommer med minst 25 daa produktivt skogareal, som ikke har eller har mindre enn 5 dekar jordbruksareal.

Totalt ca. 20 700 landbrukseiendommer har ektefeller som eiere i 2019, og de eier stort sett 50 prosent hver. Som hovedeier regnes den med størst eierandel, og ved lik eierandel regnes den eldste (som ofte er mannen).

Tabell 5.14a gir en oversikt over antall eiendommer med minst 5 dekar eid jordbruksareal og antall eiere. På 69 prosent av eiendommene er det mannlig eier, mens kvinner eier 26 prosent av eiendommene i 2019. På de resterende eiendommene er eieren for eksempel et aksjeselskap, annet selskap, utenlandsk eier, en personlig eier som er død eller eier ikke er oppgitt.

Tabell 5.14a Antall landbrukseiendommer med minst 5 daa eid jordbruksareal desember 2012, 2018 og 2019, og eiere i desember 2019

Eid jordbruks-areal	Eiendommer i alt			Eiere 2019		
	2012	2018	2019	Mann	Kvinne	Upers. o.a.
< 100 daa	132 385	128 141	127 063	84 097	34 625	8 341
%	80	79	79	66	27	7
100–199 daa	22 121	21 910	21 771	16 800	4 425	546
%	13	14	14	77	20	3
200–299 daa	6 640	6 913	6 931	5 391	1 337	203
%	4	4	4	78	19	3
300–499 daa	3 269	3 573	3 624	2 847	650	127
%	2	2	2	79	18	4
500–799 daa	712	838	874	664	156	54
%	0	1	1	76	18	6
>800 daa	138	158	162	106	22	34
%	0	0	0	65	14	21
Landet	165 265	161 533	160 425	109 905	41 215	9 305
%				69	26	6

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Eieropplysninger er hentet fra Matrikkelen (GAB)

En jordbruksbedrift omfatter alt som blir drevet som en enhet, under en ledelse og med felles bruk av produksjonsmidler. Jordbruksbedriften er uavhengig av kommunegrenser og kan

¹⁵ Matrikkelen er et offentlig register over Grunneiendommer, Adresser og Bygninger i Norge. Registeret ble opprettet i forbindelse med innføringen av delingsloven den 1. januar 1980 og forvaltes av Statens kartverk.

omfatte arealer på en eller flere landbrukseiendommer, dvs. både eide og leide arealer. Antall landbrukseiendommer er derfor langt høyere enn antall jordbruksbedrifter. Tabell 5.14b viser antall jordbruksbedrifter i 1999 og 2019, og antall brukere i 2019.

Tabell 5.14b Antall jordbruksbedrifter i 1999 og 2019, og personlige brukere i 2019

Eid jordbruks-areal	Antall jordbruksbedrifter		Brukere, 2019		
	1999	2019	Mann	Kvinne	Upers. o.a.
< 100 daa	31 237	11 835	8 829	2 267	739
%	44	30	75	19	6
100–199 daa	22 286	9 977	8 071	1 634	272
%	32	26	81	16	3
200–299 daa	10 367	6 326	5 174	970	182
%	15	16	82	15	3
300–499 daa	5 273	6 179	5 120	785	274
%	7	16	83	13	4
500–799 daa	1 287	3 117	2 526	315	276
%	2	8	81	10	9
>800 daa	290	1 656	1 266	91	299
%	0	4	76	5	18
<i>Landet</i>	<i>70 740</i>	<i>39 090</i>	<i>30 986</i>	<i>6 062</i>	<i>2 042</i>
%			79	16	5

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendig jordbrukstelling i 1999, og beregna totalpopulasjon i 2019

5.7 Bygdeutvikling

Midler til investering og bedriftsutvikling i landbruket (IBU-midlene) er det viktigste økonomiske virkemidlet til Landbruks- og matdepartementet for å nå målet om næringsutvikling i – og i tilknytning til landbruket. Formålet er å legge til rette for langsiktig og lønnsom verdiskaping, samt bidra til sysselsetting, bosetting og et variert landbruk i alle deler av landet med utgangspunkt i landbrukets ressurser generelt og landbrukseiendommen spesielt.

Tabell 5.15 gir en oversikt over søknader om IBU-midler til Innovasjon Norge. Antall søknader har i hovedsak gått ned etter 2009, først og fremst fordi det foretas en grundig siling av prosjekter på kommuneplan for å utnytte de knappe rammene best mulig. De sakene som innvilges støtte er også gjennomgående større enn for noen år tilbake. Men i 2020 var det både flere søknader (+6 prosent) og flere innvilgede søknader (+4 prosent) enn i 2019, mens andel innvilget i % av antall søknader gikk ned med ett prosentpoeng. De forholdsvis lave tallene for 2019 skyldes blant annet sterke avgrensinger på å kunne gi investeringstilskudd til sau i 2019, og at flere partnerskap har vært restriktive med hensyn til utviding og nyetablering av storfekjøttproduksjon. I tillegg en viss virkning av tørkesommeren 2018.

Tabell 5.55 Søknader om IBU-midler

	1999	2008	2010	2019	2020
Antall søknader	9 315	1 632	1 721	1 084	1 147
Antall innvilgede søknader	8 527	1 379	1 489	1 012	1 052
Andel innvilget, i %	91	84	87	93	95

Kilde: Innovasjon Norge

Tabell 5.16 viser en oversikt over tildeling av IBU-midler. For 1999 og 2010 viser den også lånerammer for beregning av rentestøtte. Det var bare selve rentestøtten som var IBU-midler. Ordningen med rentestøtte ble avvirket i 2015.

Nytt fra 2020 er at deler av IBU-midlene, 73 mill. kr, er øremerket prosjekt og investeringer i frukt og grønt. Resterende midler er fordelt på fylkene.

IBU-tilskudd til tradisjonelt jord- og hagebruk ble redusert med 64 mill. kr fra 2019 til 2020, mens tilskudd til andre IBU-tiltak ble redusert med 3 mill. kr. Samlet IBU-tilskudd økte med 6,7 mill. kr i 2020.

Tabell 5.166 Tildeling av IBU-midler, mill. kr

	1999	2010		2019	2020
	IBU-	IBU-	Låne-	IBU-	IBU-
Tradisjonelt jord- Grøfting	32				473
Frukt og grønt					73
Andre IBU-tiltak Forvaltet av	343	101	78	101	98
Sum	595	480	1 027	638	644

Kilde: Innovasjon Norge

Tabell 5.7 5.17 viser den fylkesvise fordelingen av midlene i 1999, 2019 og 2020.

Tabell 5.77 Fylkesvis tildeling av IBU-midler. Mill. kr

	1999		2019		2020		
	Jord- og	Andre	Jord- og	Andre	Jord- og	Frukt og	Andre
Viken	24,4	47,2	52,9	15,4	57,7	11,4	18,0
Innlandet	35,7	47,0	80,2	12,9	80,8	3,9	21,2
Vestfold og Telemark	13,8	28,3	36,3	8,1	28,3	16,5	4,6
Agder	11,5	25,4	21,9	14,0	24,9	2,7	7,7
Rogaland	14,9	23,5	49,0	9,3	36,2	11,5	8,5
Vestland	30,5	50,1	79,9	7,3	71,4	17,8	6,8
Møre og Romsdal	16,8	24,7	39,6	2,0	36,3	2,6	2,9
Trøndelag	36,1	48,9	105,3	15,3	68,5	6,2	8,8
Nordland	15,9	20,4	29,5	9,3	31,3	0,6	9,7
Troms og Finnmark	20,4	27,5	37,6	7,2	37,4	0,0	10,1
Flere fylker			4,5				
Sum	220,0	343,0	536,8	100,9	472,9	73,3	98,2

Kilde: Innovasjon Norge

5.8 Tilleggsnæringer

Det er gjennom en årrekke satsset på å utvide næringsgrunnlaget med basis i jordbruksbedrifter, blant annet gjennom bygdeutviklingsmidlene (kapittel 5.7).

I Meld. St. 31 (2014–2015) Garden som ressurs – marknaden som mål, skrives det om vekst og gründerskap innen landbruksbaserte næringer. Det sies videre at det er markedspotensiale og gode muligheter både for videre utvikling av eksisterende landbruksbaserte næringer og utvikling av nye produkter og tilbud. Meldingen påpeker at det er viktig at landbruksnæringen tar tak i disse mulighetene som grunnlag for å øke verdiskapingen og skape stabile arbeidsplasser på både små og store jordbruksbedrifter.

Både landbruksundersøkelsene og -tellingene fra SSB har spørsmål om tilleggsnæringer. Det må bemerkes at i disse undersøkelsene svarer bøndene på et ja/nei-spørsmål om de har tilleggsnæring eller ikke. Det er ikke noen vurdering av omfanget på tilleggsnæringen eller krav om at aktiviteten er skattemessig registrert som egen næring.

Tabell 5.18 viser antall jordbruksbedrifter fordelt på ulike tilleggsnæringer. På mange jordbruksbedrifter blir det drevet med flere typer tilleggsnæring, så antall registrerte driftsformer er langt høyere enn antall jordbruksbedrifter. Tabellen viser at leiekjøring har vært den mest utbredte driftsformen av tilleggsnæringene.

Tabell 5.18 Antall jordbruksbedrifter fordelt på ulike tilleggsnæringer

	1999	2010	2020*
Tilleggsnæringer i alt	29 097	26 610	21 780
Leiekjøring i jordbruket ¹⁾		6 141	5 130
Leiekjøring utenfor jordbruket ¹⁾		7 664	5 720
Leiekjøring i alt	14 076	10 862	8 880
Utleie av jakt- eller fiskeretter	5 851	10 290	8 220
Utleie av bygninger	3 490	6 034	5 470
Utleie av jordbruksareal	5 862	3 157	3 460
Bortfeste tomter	2 662	2 999	2 210
Produksjon og salg av trevirke	3 714	6 129	3 090
Turisme	3 106	2 479	1 420
Andre tilleggsnæringer	4 729	5 187	6 160

*Foreløpige tall

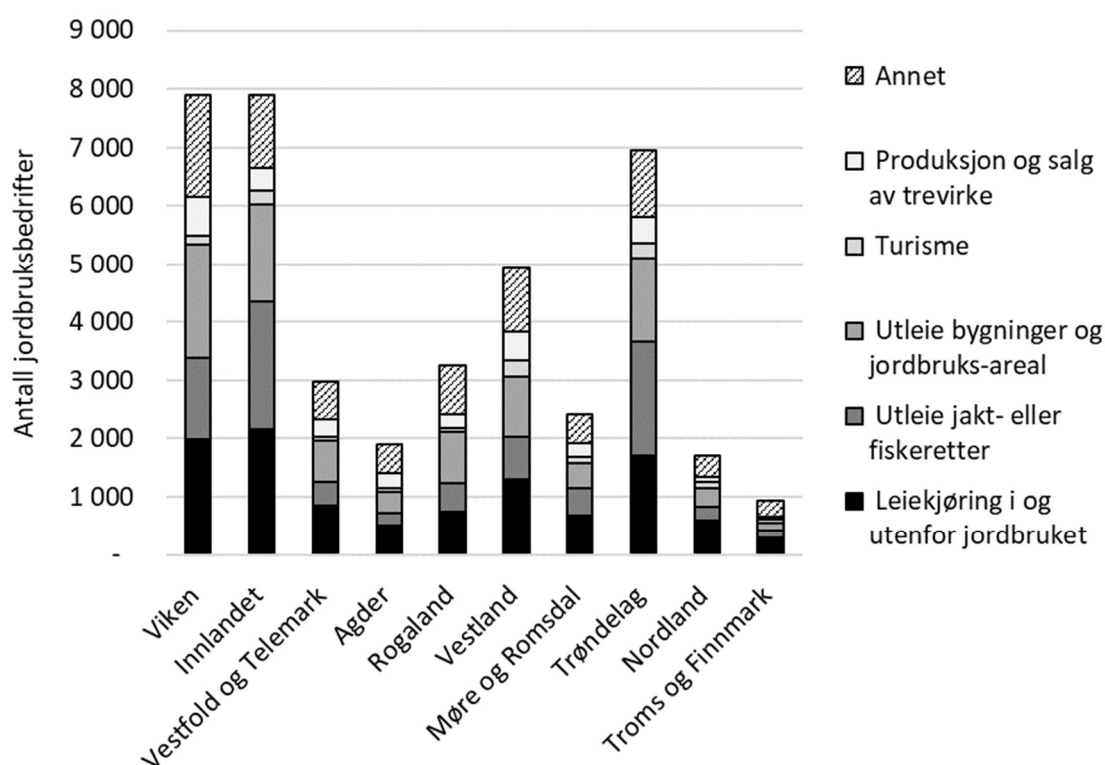
Kilde: SSB

1) Tall finnes ikke for 1999 fordi kategorien ikke var i bruk da tallene ble samlet inn.

Andelen jordbruksbedrifter som har tilleggsnæring var 41 prosent i 1999. I 2020 var tilsvarende tall 56 prosent, og det er omtrent det samme som i 2010.

Leiekjøring og utleie av jakt/fiske er den vanligste tilleggsnæringen i de fleste fylker (Figur 5.1). På landsbasis drev 50 prosent av de som hadde tilleggsnæring i 2020 med leiekjøring.

Utleie av jakt og fiskerettigheter er den mest utbredte tilleggsnæringen i Innlandet og Trøndelag, mens utleie av bygninger og jordbruksareal er vanligst i Rogaland.

Figur 5.1 Antall jordbruksbedrifter med tilleggsnæringer og fylkesvis utbredelse av de ulike tilleggsnæringerne. 2020

Kilde: SSB. Landbrukstellingen 2020. Foreløpige tall

Data om økonomi og omfang i tilleggsnæringer i Driftsgranskingene, se: <https://nibio.no/tema/landbruksokonomi/driftsgranskingar-i-jordbruket?locationfilter=true>

6 Miljø og ressursvern

I Prop.1S (2015-2016) sies det at «*For å sikre at befolkninga i dag og framtidige generasjonar har tilgang til nok og trygg mat, tømmer og treprodukt, energi og andre varer og tenester, må landbruket ha eit langsiktig perspektiv for vern og berekraftig bruk av areal og ressursgrunlaget i landbruket*».

En partssammensatt arbeidsgruppe la i februar 2015 fram rapporten «Helhetlig gjennomgang av miljøvirkemidler i jordbrukspolitikken». Der presenteres nasjonale miljømål, herunder følgende mål for jordbruket:

- Kulturlandskap
- Biologisk mangfold
- Kulturminner og kulturmiljøer
- Friluftsliv og tilgjengelighet
- Avrenning til vann
- Utslipp til luft
- Plantevernmidler

Budsjettnemndas resultatkontroll for miljø- og ressursvern bygger på denne rapporten, samt på resultatene fra LMDs miljøarbeid som dokumenteres i rapporten «Jordbruk og miljø» fra Statistisk sentralbyrå, og i Landbruksdirektoratets miljøstatistikk.

6.1 Miljøprogram i jordbruket

Langsiktig ressursforvaltning og ivaretagelse av miljøet er viktige hensyn i landbrukspolitikken. Hovedutfordringen er å sikre en bærekraftig ressursforvaltning der miljøhensyn i næringsvirksomheten, vern om areal og ressurser i et langsiktig perspektiv og utvikling av miljøgodene i jordbruket står i fokus.

Ved jordbruksoppjøret 2003 ble det derfor bestemt at det skulle innføres miljøprogram i jordbruket. Hovedhensikten var å øke miljøarbeidet i jordbruket, og gjøre miljøordningene og miljøinnsatsen mer synlig. Fra 2013 ble nytt Nasjonalt miljøprogram satt i verk¹⁶. Her legges det vekt på økt miljøretting av de regionale miljøtilskuddene. Ny rullering av Nasjonalt

¹⁶ Nasjonalt miljøprogram 2012. Nasjonale prioriteringer og virkemidler i jordbrukets miljøinnsats, Landbruksdirektoratet

miljøprogram 2019-2022 inneholder oppdaterte mål og virkemidler for jordbrukets klima- og miljøarbeid.

Miljøprogram i jordbruket er delt på tre nivå:

1. **Nasjonalt miljøprogram** ble innført fra 2004, og har som hovedmål å sikre et åpent og variert jordbruks- og kulturlandskap, og sikre at særprega landskapstyper (som bla verdifulle biotoper og kulturmiljø) blir ivaretatt. Det skal også medvirke til at jordbruksproduksjonen fører til minst mulig forurensing og tap av næringsstoffer, og ivareta internasjonale plikter. Det nasjonale miljøprogrammet legger de sentrale målene, sikrer helheten og legger rammene for de regionale og kommunale miljøordningene. Virkemidlene er areal- og kulturlandskapstilskudd, tilskudd til dyr på beite, tilskudd til bevaringsverdige storferaser, tilskudd til økologisk jordbruk, klima og miljøprogrammet.
2. **Regionale fylkesvise miljøprogram (RMP)** ble innført fra 2005, og skal bidra til økt forankring av miljøarbeidet i landbruket på lokalt og regionalt nivå.
Miljøprogrammene skal fremme følgende miljømål:
 - redusere forurensning til vann og luft
 - ivareta kulturlandskap og kulturminner
 - tilrettelegge for friluftsliv
 - ivareta biologisk mangfold
3. **Kommunale miljøordninger, blant annet SMIL-ordningene** ble innført fra 2004. SMIL er delt inn i en kulturlandskapsdel og en forurensingsdel, men det kan òg gis til planleggings- og tilretteleggingsprosjekt for å få en mer helhetlig og samordnet innsats på miljøområdet. Miljømidler over Landbrukets utviklingsfond (LUF) omfatter SMIL (spesielle miljøtiltak i jordbruket) og NMSK (nærings- og miljøtiltak i skogbruket). Saksbehandlingen skal bygge på kommunale tiltaksstrategier, men også ta hensyn til prioriteringene i RMP for fylket. SMIL-ordningen retter seg mot jordbrukets kulturlandskap, og tiltaket må være tilknyttet en registrert landbrukseiendom.

Kravet om miljøplan for den enkelte gårdbruker opphørte fra og med 1.1.2015. For å få godkjent KSL er det fortsatt et krav at det gjøres miljøregistreringer. Det kan medføre avkorting i tilskudd hvis miljøkrav ikke er oppfylt.

Tabell 6.1 viser hvilke omfang de ulike miljøprogrammene har hatt i ulike år. Regionalt Miljøprogram (RMP) og spesielle miljøtiltak i landbruket (SMIL) utgjør de viktigste målrettede ordningene for å ivareta vassdrag, kulturlandskap og kulturminner, friluftsliv og biologisk mangfold. I tillegg er det særskilte avsetninger til spesielt utvalgte kulturlandskap og verdensarvområdene.

Tabell 6.1 Miljøtilskudd i jordbruket. Mill. kr

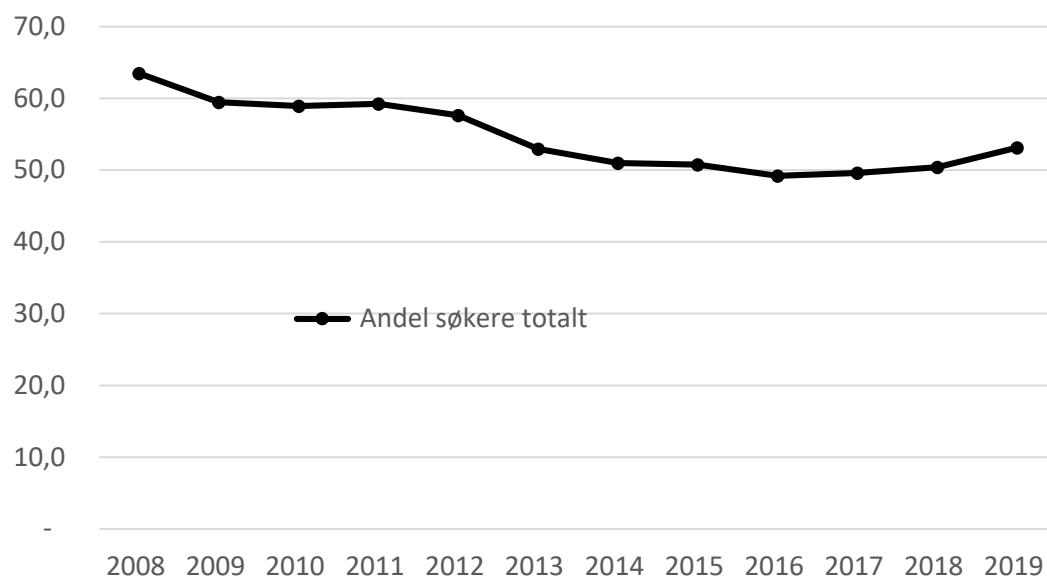
		2013	2015	2019	2020
Nasjonalt	AK-tilskudd	3 233,0	3 128,2	3 430,3	3 537,7
	Tilskudd til dyr på beite	742,0	790,5	895,5	978,4
	Tilskudd til bevaringsverdige husdyrraser	4,9	5,1	23,5	21,4
	Tilskudd til økologisk landbruk	110,2	105,4	115,9	118,2
	Utviklingstiltak økologisk landbruk	45,1	32,4	24,1	25,6
	Klima og miljøprogr.met (nasjonalt og	13,8	11,9	16,6	20,0
Regionalt	Regionalt miljøprogram	423,8	427,7	490,6	523,7
	Utvalgte kulturlandsk. i	17,1	17,7	29,1	
Kommuna	Spesielle miljøtiltak i jordbruket (SMIL)	124,4	111,0	106,7	125,6
	Tilskudd til drenering	6,7	25,4	59,7	73,2
	Utvalgte kulturlandsk. i				31,3
Sum		4 721,0	4 655,3	5 192,0	5 455,2

Kilde: Landbruksdirektoratet, regnskapsførte utbetalinger. Nominelle kroner

Satsingen på «Utvalgte kulturlandskap i jordbruket» er rettet mot målet om å ta vare på variasjonen i jordbrukets kulturlandskap, biologiske mangfold, kulturminner og kulturmiljø. Avgjørende for valg av område er at det i størst mulig grad omfatter jordbrukslandskap med både svært store biologiske verdier og kulturhistoriske verdier. Et vilkår er også at det er realistisk å få til langsiktig drift i områdene. Ved starten i 2009 var 20 områder med i satsingen, utvidet til 22 i 2010, og i 2017–2019 ble satsingen utvidet med 22 nye områder, til i alt 44 utvalgte områder. Forvaltningen av «Utvalgte kulturlandskap og verdensarvområder» er overført fra Regionalt til Kommunalt nivå fra 2020.

Figur 6.1 viser andel av søkere totalt som søker om RMP-midler. Andelen søkere var synkende i perioden 2008-2016, men har deretter økt til 2019.

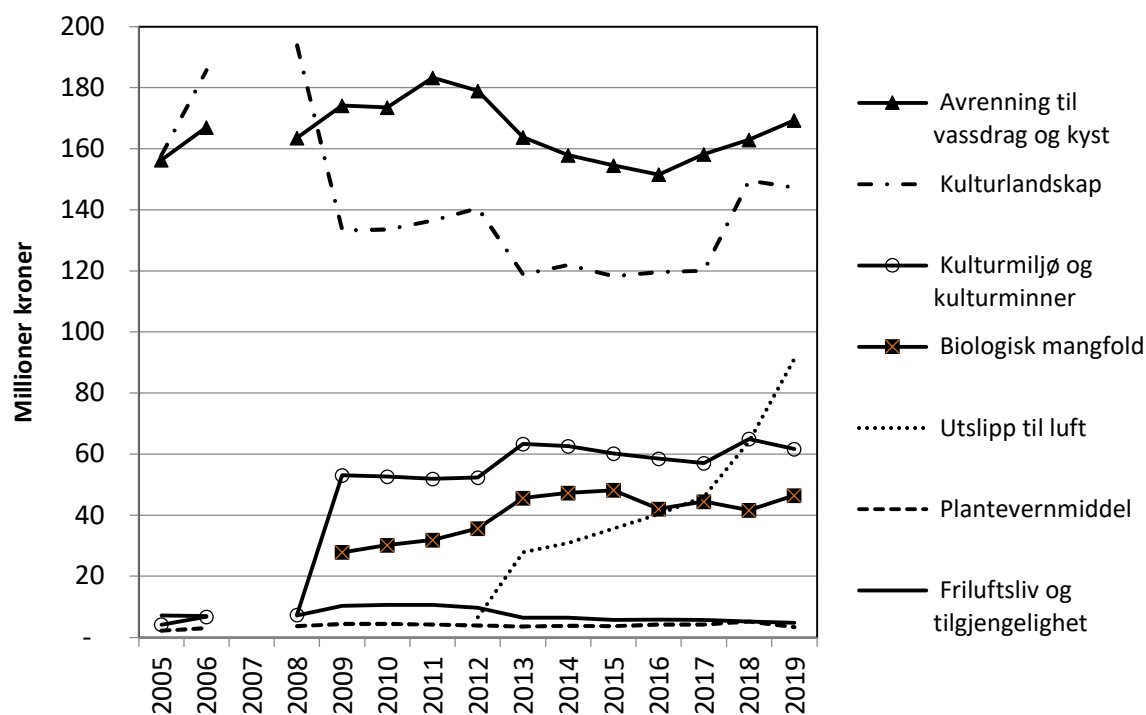
RESULTATKONTROLL FOR GJENNOMFØRING AV LANDBRUKSPOLITIKKEN
Budsjettnemnda for jordbruket, 2021

Figur 6.1 Andel jordbruksbedrifter som søker om RMP-midler

Kilde: SSB

Figur 6.2 viser RMP-midlene fordelt etter ulike miljøtema. Avrenning til vassdrag og kyst og Kulturlandskap er de temaene det er brukt mest midler på. Henholdsvis 169 og 147 mill. kr i 2019. Utslipp til luft omfatter tiltak rettet mot miljøvennlig spredning av husdyrgjødsel. Dette tilskuddet har økt fra ca. 28 millioner kroner i 2013 til 91 millioner i 2019.

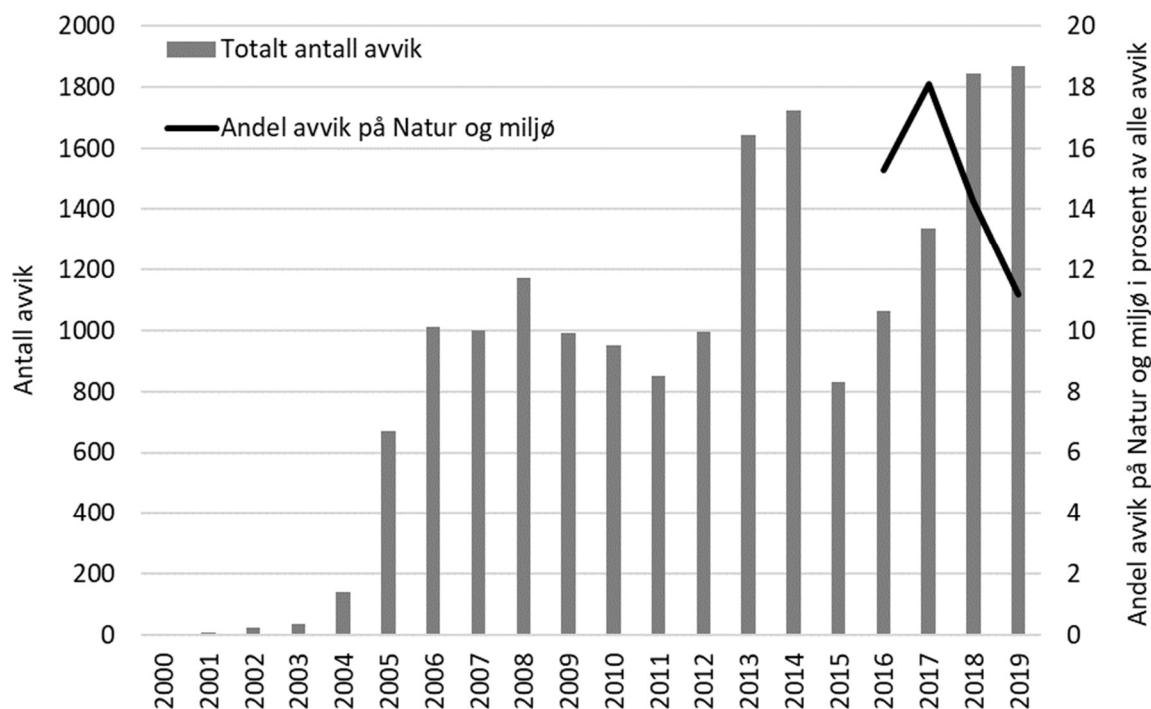

Figur 6.2 RMP-midler fordelt etter ulike miljøtema. Millioner kroner

Kilde: SSB

6.1.1 Oppfølging av miljøkrav i jordbruket

Forskrift om miljøplan ble som nevnt utviklet fra 2015. Formålet med miljøplanen er videreført gjennom Kvalitetssystemet i landbruket (KSL), forskrift om gjødslingsplanlegging og forskrift om plantevernmidler. Sentrale miljøkrav for å ivareta biologisk mangfold og kulturminner, godt vannmiljø og trygg mat, er videreført gjennom eget regelverk. Her gjelder bestemmelser blant annet etter naturmangfoldloven, kulturminneloven, forurensningsloven, jordloven og matloven. Dette gjelder for eksempel regelverk om gjødsling og bruk av plantevernmidler. Et kvalitetssystem må ha en revisjonsordning for å være troverdig, og det kan være både ved egenrevisjon og ekstern revisjon. Figur 6.3 viser antall og andel avvik ved ekstern revisjon på revisjonsområde Natur og miljø. I 2019 utgjør avvik på Natur og miljø 11,2 prosent av alle avvik gitt på KSL-revisjon.

Figur 6.3 Antall og andel avvik ved KSL-revisjon i landbruket, revisjonsområde Natur og miljø

Kilde: Matmerk

Tabell 6.2 viser fordelingen av ulike typer avvik som er avdekket ved revisjon. Før 2014 ble de ulike avvikene ikke spesifisert. Det har også vært endringer på ulike krav og spesifikasjoner etter dette. I alle årene har det vært «jordprøver og gjødslingsplan» som har hatt de fleste avvikene.

Tabell 6.2 Fordeling av ulike typer avvik, avdekket ved revisjon, revisjonsområde Natur og miljø

	2015	2016	2017	2018	2019
Avfallshåndtering	4	17	27	127	26
Jordprøver og gjødslingsplan mm	598	689	726	994	1023
Sjekkliste miljøplan	12				
Bruk av plantevernmidler	134	228	434	588	651
Annen dokumentasjon	57	44	32	28	29
Kulturlandskap og biol. mangfold	8	12	3	2	2
Lagring av driftsmidler, punktutslipp	3	6	11	17	12
Bruk av plantevernmidler		10	20	15	25
Funksjonstest av spredeutstyr		54	75	67	90
Annet	14	3	8	7	9
Sum revisjonsområdet Natur og miljø	830	1063	1336	1845	1867
Totalt antall avvik gitt på KSL-revisjon		6 951	7 373	12 939	16 982

Kilde: Matmerk

Avvik ved KSL-revisjon gir ikke automatisk avkortning produksjonstilskudd. Det vil de først gjøre ved et offentlig tilsyn som blir gjennomført av landbrukskontorene eller Fylkesmannen. De avvikene bonden får ved KSL-revisjon knyttet til plantevern, gjødsling og skiftenoteringer blir gitt lukkefrist og dersom de ikke blir fulgt opp så får det konsekvenser ved leveranse. F.eks. har kornbransjen trekk på 10 øre for fôrkorn, og matkorn blir underkjent som korn til mat, sortert til fôr og gjort opp med fôrkornpris minus 10 øre. Grøntbransjen knytter konsekvenser for manglende oppfølging opp mot leveringsplaner, dvs. en kan få stopp i sin leveringsplan.

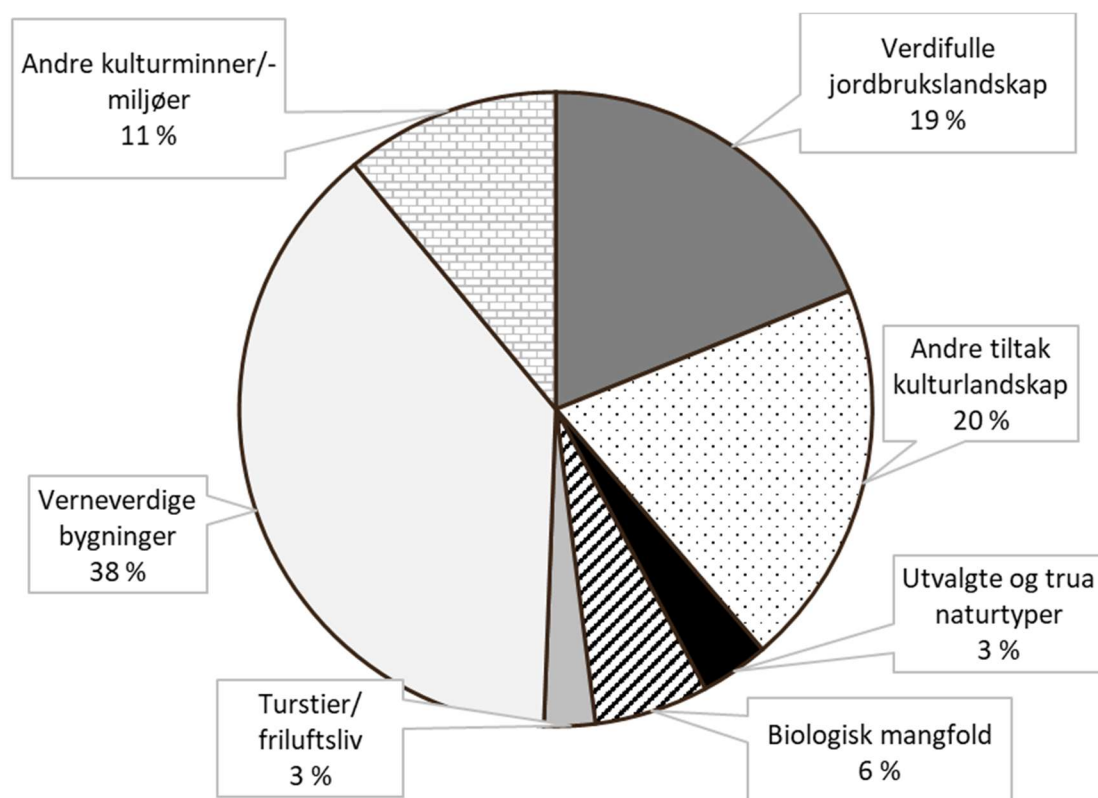
I KSL-standarden er konsekvensene for produksjonstilskudd tydeliggjort i veileder dersom man ikke har gjødselplan og plantevernbruk i orden.

6.2 Kulturlandskapet

I Prop. 1S (2015–2016), sies det følgende:

«Det er eit mål å ta vare på og utvikle landbruket sitt kulturlandskap». Og vidare: «Kulturlandskapet er i kontinuerleg endring, og er blitt til gjennom menneskeleg aktivitet. Aktiv drift i landbruket utviklar og held ved like kulturlandskapet. Eit variert og godt ivareteke kulturlandskap er attraktivt for turistnæringa, friluftsliv, rekreasjon, jakt og fiske. Det kan utgjere grunnlag for etablering av ny næringsverksemd og formidling av viktige verdier, historie, tradisjonar og naturkunnskap. Særleg vil beitebruk ha stor nytte for å hindre gjengroing og for å utnytte fôrverdiane i både inn- og utmark».

Figur 6.4 viser hvordan SMIL-midlene ble fordelt på ulike kulturlandskapstiltak i 2020 (innvilget beløp). Den totale rammen til dette var på ca. 99 mill. kroner, og tiltak rettet mot verneverdige bygninger fikk 38 prosent av midlene.

Figur 6.4 Fordeling av SMIL-midler innvilget til kulturlandskap, 2020

Kilde: Landbruksdirektoratet

Det er etablert et program for overvåking av kulturlandskapet drevet av NIBIO, (tidligere Skog og landskap), 3Q-programmet. 3Q er «Tilstandsovervåking og resultatkontroll i jordbrukets kulturlandskap ved hjelp av utvalgskartlegging». 3Q skal måle endringene i jordbrukslandskapet ved hjelp av indikatorer for arealstruktur, biologisk mangfold, kulturminner og kulturmiljøer og tilgjengelighet. Fugler og karplanter inngår som indikatorer for biologisk mangfold.

3Q viser en moderat netto avgang av jordbruksareal på 1,5 prosent over 5 år. Nettotall skjuler imidlertid at det lokalt kan foregå større endringer, og dette varierer over landet. De største forskjellene med hensyn til totale endringer, finner vi mellom Nord-Norge og Sør-Norge. Størst arealendringer skjer det i Nord-Norge. Innen Sør-Norge så er det først og fremst skogtraktene på Sør- og Østlandet hvor det skjer relativt store endringer, og da først og fremst ved at areal går ut av drift.

Endring i kulturlandskapet kan også synliggjøres ved å se på utvikling av intensiv eller mer ekstensiv drift av arealene. En overgang fra et tydelig fulldyrka areal til areal med tydelig beitepreg, eller at arealet har blitt definert som i usikker drift er kategorisert som ekstensivering i tabell 6.3. Arealet er oppgitt i prosent av jordbruksareal ved første periode, og gjelder

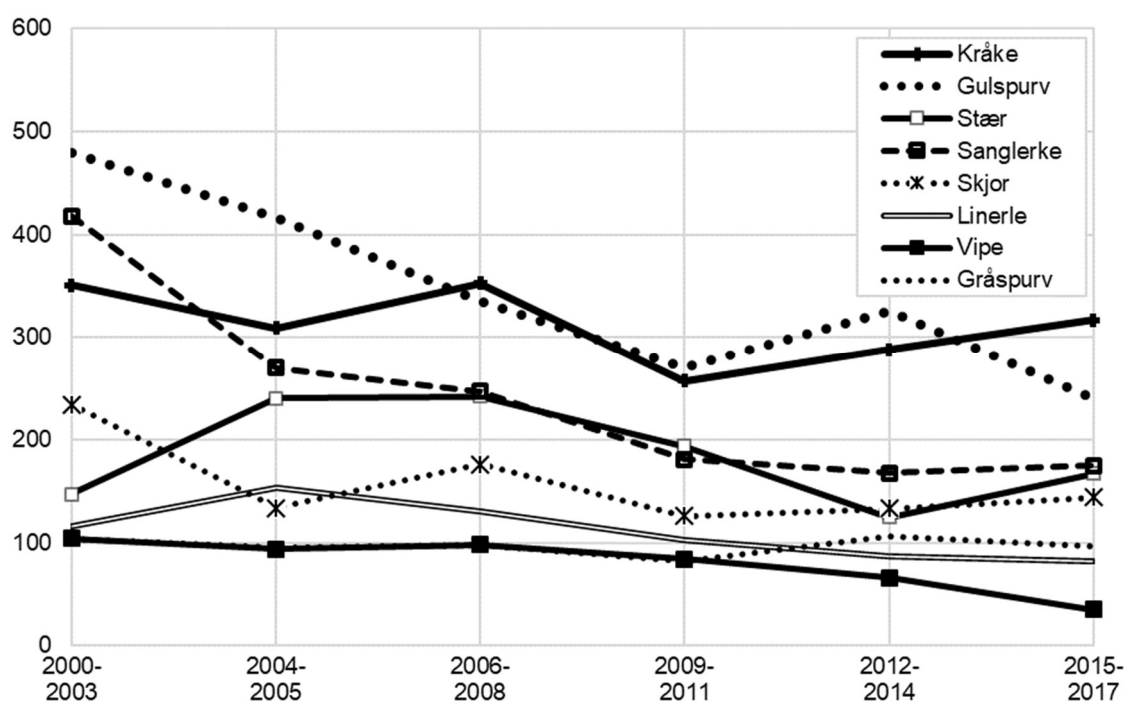
endringer over 5 år. Intensivert bruk er arealer hvor beite blir definert som fulldyrka areal i andre omdrev, eller at areal i usikker bruk går over til å være definert som beite eller fulldyrka areal – det vil si i sikker bruk. Dette er endringer som kommer i tillegg til eventuell oppdyrking eller at areal går ut av drift.

Tabell 6.3 Endring i bruk av jordbruksareal

	Lavlandet og kyst på Østlandet	Skogbygder i Østlandet	Rogaland	Dal- og fjellbygder (foreløpig)	Sogn og Fjordane + Hordland	Troms
Ekstensivering	0,60	2,00	0,60	2,20	1,50	7,30
Intensivert bruk	0,30	0,90	1,00	0,50	0,40	0,60
Netto areal	-0,30	-1,10	0,50	-1,70	-1,10	-6,80

Kilde: NIBIO

Gjennom NIBIOs 3Q-program blir det også gjort registreringer av fugler, og Figur 6.5 viser antall hekkende par hos de vanligste kulturlandskapsartene som er registrert i 3Q-programmet. Nedgangen er i samsvar med tilsvarende trend i Europa. Det er på denne bakgrunnen ikke mulig å anslå eksakt hvor stor påvirkning norsk landbruk har på bestandsutviklingen. Bestandsutviklingen er imidlertid klart forskjellig fra hva samme datasett viser for skogartene, noe som tyder på at nedgangen er knyttet spesifikt til redusert areal og/eller redusert habitatkvalitet for de inkluderte kulturlandskapsartene.

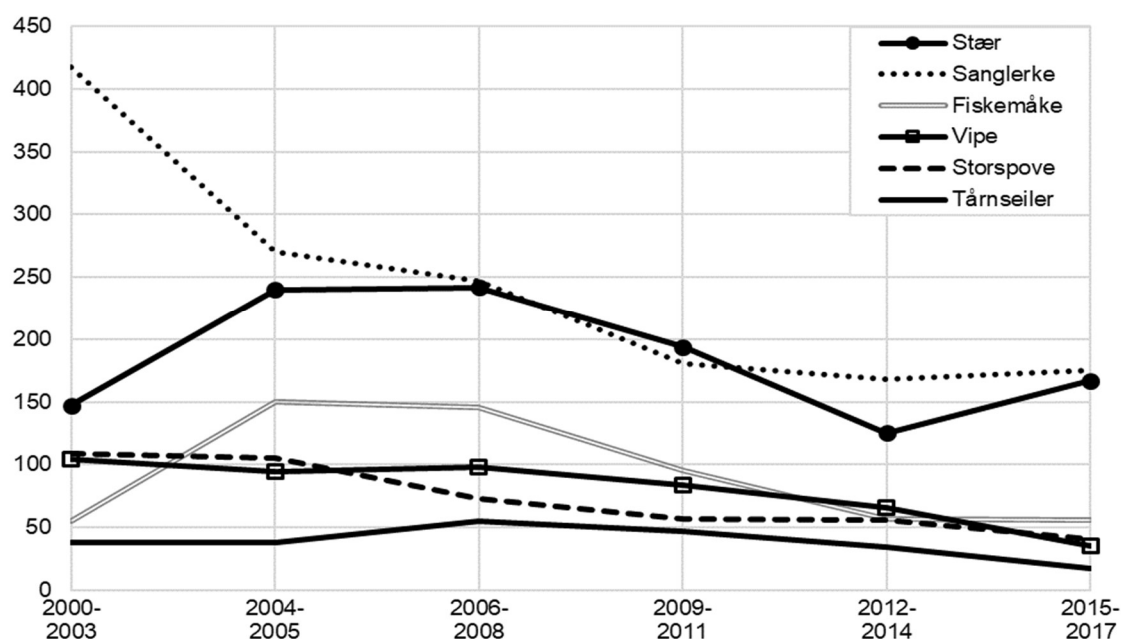
Figur 6.5 Hekkende par hos de vanligste kulturlandskapsartene som er registrert i 3Q-programmet

Kilde: 3Q, NIBIO

En sammenlikning av 12 vanlige kulturlandskapsarter (fugler) i Europa og i 3Q-flatene viser ofte samme negative bestandsutvikling for flere av artene. Gjennom analyser av materialet har en funnet sammenheng mellom antall kulturlandskapsarter og størrelse på jordbruksareal. Resultatene viser at et godt jordbrukslandskap for fugler bør inneholde en variasjon av forskjellige typer jordbruksareal blandet med naturlig vegetasjonstyper, for å opprettholde flest mulig arter og flest individer av hver art. Antallet kulturlandskapsarter øker med økende grad av variert jordbruksareal på 3Q-flatene, og disse artene liker ikke store sammenhengende og ensartede areal. For arter som ikke er kulturavhengige er det tilsynelatende viktigere at jordbrukslandskapet inneholder den typen naturlige habitater som de er avhengig av.

Også mange rødlistearter¹⁷ har sine hovedleveområder i kulturlandskapet, og det finnes et spesielt stort biologisk mangfold i kulturmark som er skapt av de gamle driftsformene. Gjengroing og oppgjødsling av kulturmark med stort biologisk mangfold, har stor negativ påvirkning på truede arter, særlig i artsrike naturtyper som slåttemyr, slåttemark og artsrike beitelandskaper. Artsdatabanken lanserte i 2018 en ny rødliste for naturtyper i Norge, som erstattet listen fra 2011. Dette er en vurdering av risikoen for at naturtyper kan gå tapt, og i den nye listen er 258 naturtyper vurdert. Av disse er 123 i rødlisten, og 74 av disse igjen er vurdert som truet.

Figur 6.6 viser antall hekkende par hos de vanligste rødlisteartene som er registrert i 3Q-programmet.

¹⁷ Norsk rødliste for arter 2015 utarbeides av Artsdatabanken, samt miljøforhold og påvirkninger for rødlistearter.

Figur 6.6 Hekkende par hos de vanligste rødlisteartene som er registrerte i 3Q- programmet
Kilde: 3Q, NIBIO

I følge Norske rødliste for arter (2015) er totalt 4 438 arter truet. I kulturmark finnes 24 prosent av artene på rødlista. I «Norsk Rødliste 2006» sies følgende: «Gjengroing av åpen mark som resultat av manglende hevd er en av de viktigste trusler mot artsmangfoldet. Mer enn en fjerdedel av rødlisteartene trues av opphørt, endret eller for liten hevd i jordbruksområder (957 arter). Gjengroingsprosessen medfører at åpenmarksarealer gjennom ulike suksesjonsfaser etter hvert går over til skog. Denne utviklingen kan være fordelaktig for arter knyttet til økosystemer under naturlig dynamikk, men det vil avhenge av hvor lenge arealene får stå urørte. Gjengroingen fører til at arter som er knyttet til kulturmark med lang og sammenhengende hevd etter hvert forsvinner. Samtidig vil slike arter ofte ikke kunne eksistere i dagens jordbrukslandskap med intensiv bruk».

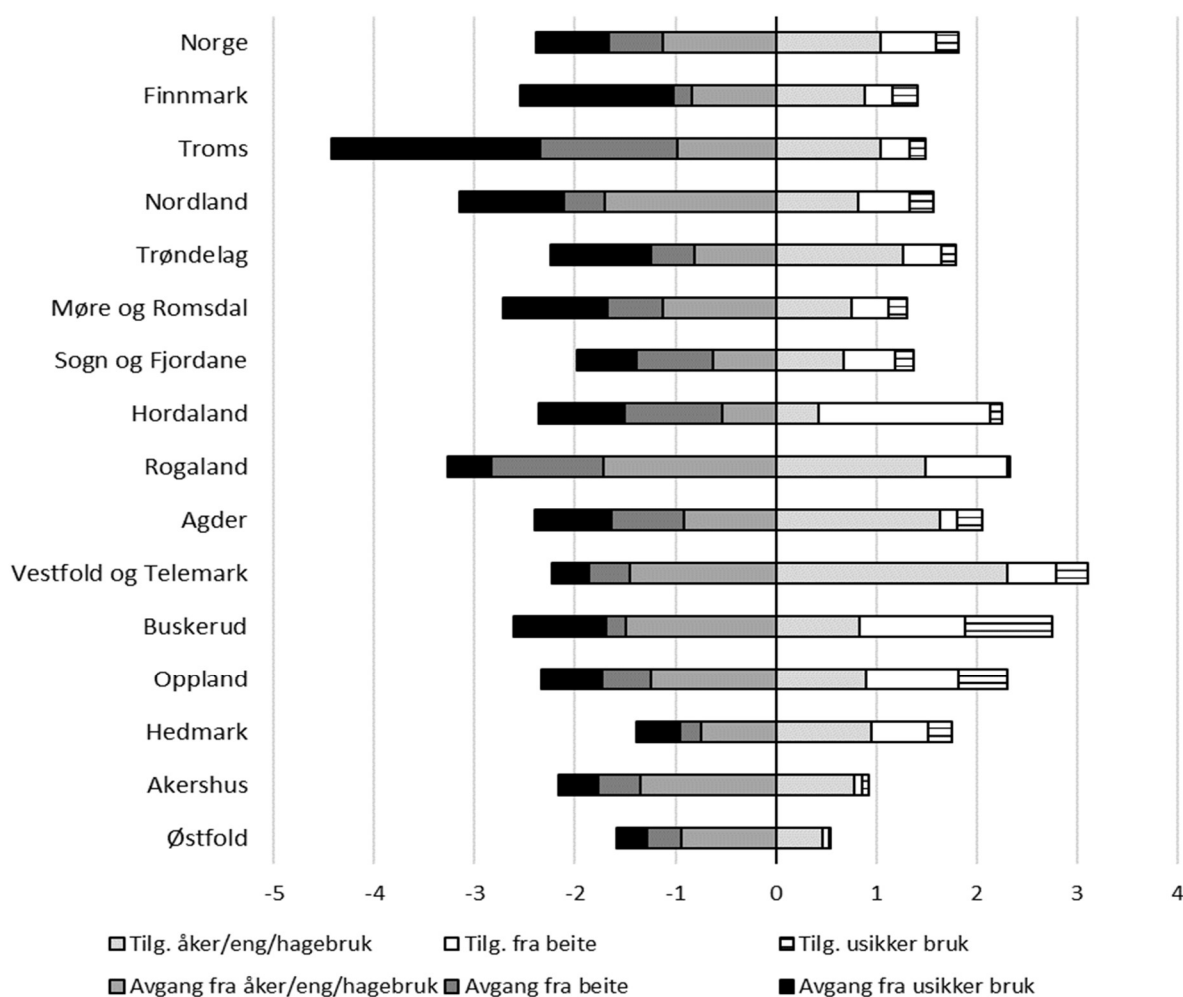
En kan ikke automatisk sammenligne antall og type arter inkludert i rødlista de enkelte år, da endringer i arter trolig har flere forklaringer. Dette handler blant annet om at man får ny kunnskap og bedre datagrunnlag. Det kan også være vurderinger av populasjonsendringer og leveområde som varierer mellom versjonene av rødlista. En endring mellom år trenger derfor ikke være pga. en reel endring i populasjonen av en art.

6.2.1 Kulturlandskap og gjengroing

Færre husdyr på beite, langt mindre utmarksslått, kraftig redusert og opphørt brenning av lyngheier og endringer i skogsdriften gjør at gjengroingen er tydelig i store deler av utmarka. Klimaendringer påskynder gjengroingen i deler av landet, og det samme gjør nitrogennedfall fra langtransportert forurensning.¹⁸

Figur 6.7 viser tilgang av jordbruksareal som positive verdier, og avgang av jordbruksareal som negative verdier. Søylene er oppdelt etter hvilken type areal som kommer til, eller som ikke lenger blir klassifisert som jordbruksareal

¹⁸ Miljostatus.no

Figur 6.7 Tilgang og avgang av jordbruksareal over 5 år, i prosent av jordbruksareal i første omdrev

Kilde: 3Q-programmet, NIBIO

I 3Q-programmet ble det i 2020 lagt fram resultater fra to kartlegginger med omtrent ti års mellomrom¹⁹. Kartleggingen tok for seg endringer i arealbruk og endringer i plantesamfunnenes artssammensetning. Fire plantesamfunn ble identifisert: Naturbeitemark/utmark, moderat gjødslet beitemark/fukteng, gjengroende jordbruksareal og kulturbeiter/forstyrret mark. For alle plantesamfunnene bortsett fra kulturbeiter/forstyrret mark ble det funnet en gjengroingstendens med økt innslag av skogsarter, eller sene suksesjonsarter og hvor engartene forsvinner. I gruppen kulturbeiter/forstyrret mark ble det derimot registrert en mer intensiv bruk av arealene. Viktige arter for humler og bier går tilbake i alle de fire plantesamfunnene.

¹⁹ NIBIO Rapport vol.6 nr 173. 2020. Plantesamfunn i beitemarker og brakklagte enger

Antall ruter som lå på samme arealtype ved begge kartleggingene var gått ned for alle kategoriene. De fleste av arealene som endret status viste tydelige tegn til gjengroing, men en del areal var også blitt dyrket opp eller tatt i bruk som beite i større grad. Der var det også areal som var omdisponert til skogplantasjer. Det var en netto nedgang i antall beitemarksruter fra 242 til 214 for åpne beiter og 56 til 36 for beiter med busk- og tresjikt.

Tabell 6.4 viser en oversikt de 538 vegetasjonsrutene det var mulig å analysere både tilstand og endring i ved begge kartlegginger. Tabellen gir også en oversikt over vegetasjonsrutenes endring av plantesamfunn mellom de to registreringene. Øverste rad viser plantesamfunntype for alle ruter ved 1. registrering med antall ruter i parentes. Første kolonne viser plantesamfunntype for alle ruter ved 2. registrering. Ved å følge kolonnene nedover ser man hvilke plantesamfunn rutene i en kategori ved 1. registrering fordeler seg på ved 2. registrering. Fet skrift viser antall ruter som var i samme plantesamfunn ved begge registreringene.

Tabell 6.4 Oversikt over endring i plantesamfunn

	Naturbeite/ utmark (n=145)	Moderat gjødslet beitemark/ fukteng (n=107)	Gjengroende jordbruksareal (n=120)	Kultarbeiter/ forstyrret mark (n=166)
Naturbeite-/utmark (n=145)	125	9	0	11
Moderat gjødslet beitemark/fukteng (n=107)	2	85	5	15
Gjengroende jordbruksareal (n=120)	0	10	93	17
Kultarbeiter/ forstyrret mark (n=166)	8	8	13	137

Kilde: 3Q-programmet, NIBIO

6.2.2 Biologisk mangfold

Landbrukets mål under område biologisk mangfold er å opprettholde matvaresikkerhet og et bærekraftig landbruk gjennom bruk og vern av landbrukets genetiske ressurser. Mål under kulturlandskapet er også relevante her.

Under resultatområde «Naturmangfold» i Prop. 1S (2014–2015) fra KLD nevnes følgende nasjonale mål:

- *Økosystema skal ha god tilstand og levere økosystemtenester*
- *Ingen arter og naturtyper skal utryddast, og utviklinga til truga og nær truga arter og naturtyper skal betrast*

- *Eit representativt utval av norsk natur skal bevarast for kommande generasjonar*

Det åpne og artsrike kulturlandskapet er et resultat av menneskelig aktivitet, og er avhengig av slik aktivitet for å holdes ved like. Utrekninger gjennomført ved NIBIO indikerer at om lag 20 prosent av arealet i Sør-Norge viser klar påvirkning fra jordbruksvirksomhet. Engvegetasjon, som har oppstått som resultat av slått og/eller beite, er blant de mest artsrike livsmiljøene i Norden. I Norge finnes det mellom 650 og 700 plantearter i slike enger, og om lag halvparten av dem finnes ikke andre steder²⁰.

I 2011 begynte NIBIO (da Norsk institutt for skog og landskap) på en re-kartlegging av 569 analyseruter i beitemark og villeng (jordbruksareal ute av drift) for å kartlegge hvilke arealbruksendringer som har skjedd de siste 8-10 år og hvilke konsekvenser dette har hatt for artsmangfoldet i karplantefloraen. Karplanter er den viktigste organismegruppen for flesteparten av de landlevende dyregruppene – også for mennesker. 3Q-programmet til NIBIO overvåker utbredelsen til karplanter i jordbrukslandskapet i forhold til arealbruk.

På Østlandet viser utviklinga fra første til andre registrering stor grad av gjengroing. Flere beitetolerante arter som rødkløver, hvitkløver og løvetann er i klar tilbakegang. Samtidig øker utbredelsen av typiske skogararter på de tidligere jordbruksarealene. Dersom de karplanteartene som er avhengig av aktiv skjøtsel blir borte, vil mange andre arter som er avhengige av disse kunne få redusert overlevingssevne. Viktige grupper i faresonen er for eksempel pollinatorer som humler og bier, som har stor nytte i matproduksjonen.

Basert på gjentaksregistreringene viser det seg at mer av arealet i Midt-Norge er i hevd i forhold til Østlandet, og gjengroingen er ikke like markant. Dette får også utslag på endringene i karplanteartene. Endringene i karplantesamfunnene har ikke like entydige nedganger blant de kulturavhengige artene.

Av fremmede arter i Norge har de fleste en lav risiko for å gjøre skade på naturmangfoldet, men noen arter gjør stor skade i området de sprer seg til.

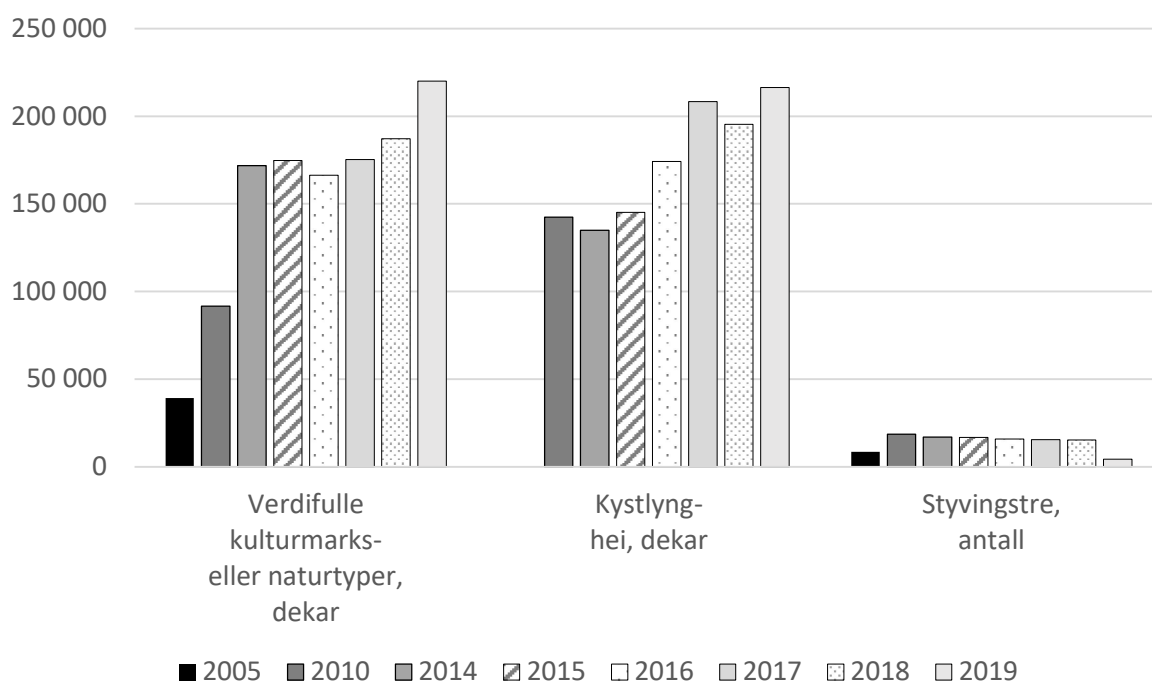
Viktige forutsetninger for et rikt biologisk mangfold er å ta vare på og styrke leveområder og spredningsveier for planter og dyr. Kulturlandskapet i jordbruket med vegetasjon som over lang tid er utformet ved slått, beiting, brenning og lignende, er viktige leveområder for kulturplanter og husdyr, ville planter og dyr, fugler og insekter.

Gjennom de kommunale miljøordningene i Spesielle miljøtiltak i jordbruket (SMIL), og fylkesvise Regionale miljøprogram (RMP), blir det gitt tilskudd til ulike tiltak for å styrke det biologiske mangfoldet. I 2018 gikk 13,5 mill. kroner (32,5 prosent) av RMP-tilskuddet til biologisk mangfold til Trøndelag.

I 2020 ble det gitt tilsagn om SMIL-tilskudd på kr 6,5 mill. kr direkte til biologisk mangfold.

²⁰ Prop 1S (2014-2015) KLM

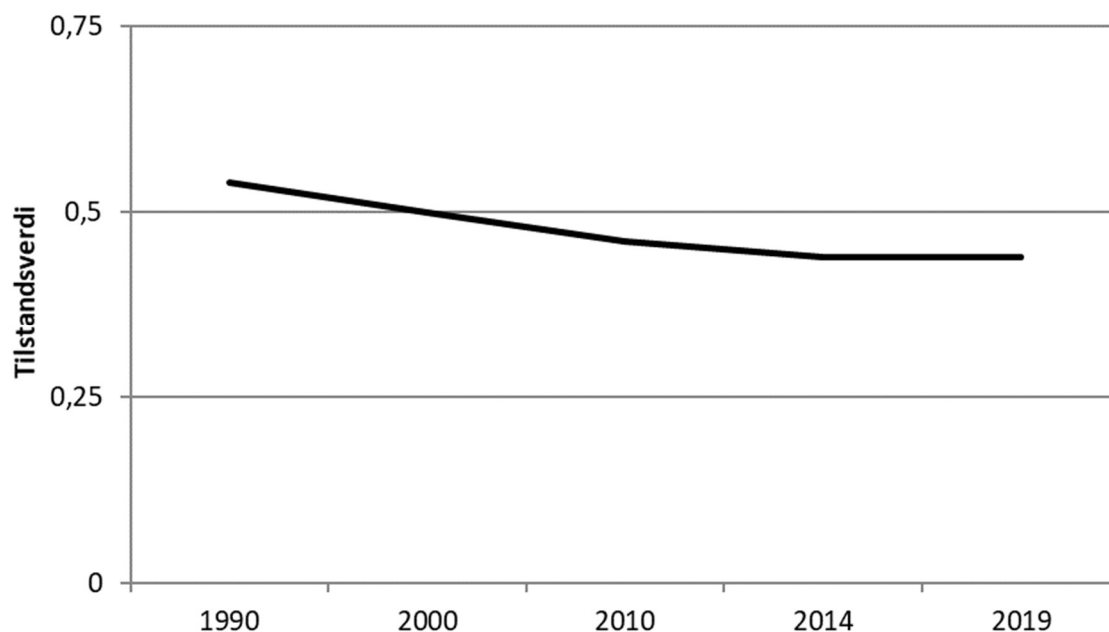
I Regionale miljøprogram (RMP) har biologisk mangfold over tid fått økt oppmerksomhet. Samlet tilskudd var på 41,6 mill. kr fordelt på 3 145 søkere og til tiltak for verdifulle kulturmark- eller naturtyper, kystlynghei og styvingstre. Figur 6.8 viser antall dekar det er bevilget RMP-tilskudd til for henholdsvis verdifulle kulturmark- eller naturtyper og kystlynghei, totalt 436 400 dekar. Figuren viser også antall styvingstre det er gitt tilskudd til, og det var 4 319 trær i 2019.

Figur 6.8 Bevilget RMP-tilskudd til skjøtsel, antall dekar og antall styvingstre

Kilde: Landbruksdirektoratet og SSB

Miljødirektoratet er ansvarlig for utvikling og oppdatering av naturindekser, som måler tilstand og utvikling til det biologiske mangfoldet i hovedøkosystemene. Figur 6.9 viser naturindeksen i åpent lavland. Åpent lavland inneholder sjeldne naturtyper og arter. Åpent lavland finnes i områder med lite trær og busker under skoggrensa, oftest skapt av mennesker gjennom langvarig bruk med beitedyr, slått og brenning i utmarka. Nedgangen i kulturmarkstyper som bl.a. naturbeitemark og slåttemark, som finnes i det som er klassifisert som åpent lavland i naturindeksen, startet for alvor ved moderniseringen av jordbruket etter 1950. Som naturindeksverdien viser har utviklingen fortsatt etter 1990 og fram til 2019.

Figur 6.9 Naturindeks i åpent lavland

Kilde: Miljødirektoratet, www.naturindeks.no

På møtet under Konvensjonen om biologisk mangfold i Nagoya i 2010 ble det vedtatt en ny strategisk plan (2011–2020) med globale mål for biologisk mangfold fram mot 2020, og en visjon for 2050 (Aichimålene). Aichimålene er FN's Internasjonale mål, og det kreves også at Norge har en strategi for å oppnå god tilstand i økosystemene. Regjeringens politikk for å følge opp dette blir beskrevet i Meld. St. 14 (2015–2016) Natur for livet - Norsk handlingsplan for naturmangfold.

6.3 Kulturminner og kulturmiljøer

Landbrukets mål under dette område er å forvalte mangfoldet av kulturminner og kulturmiljøer i landbruket som grunnlag for kunnskap, opplevelser og verdiskaping.

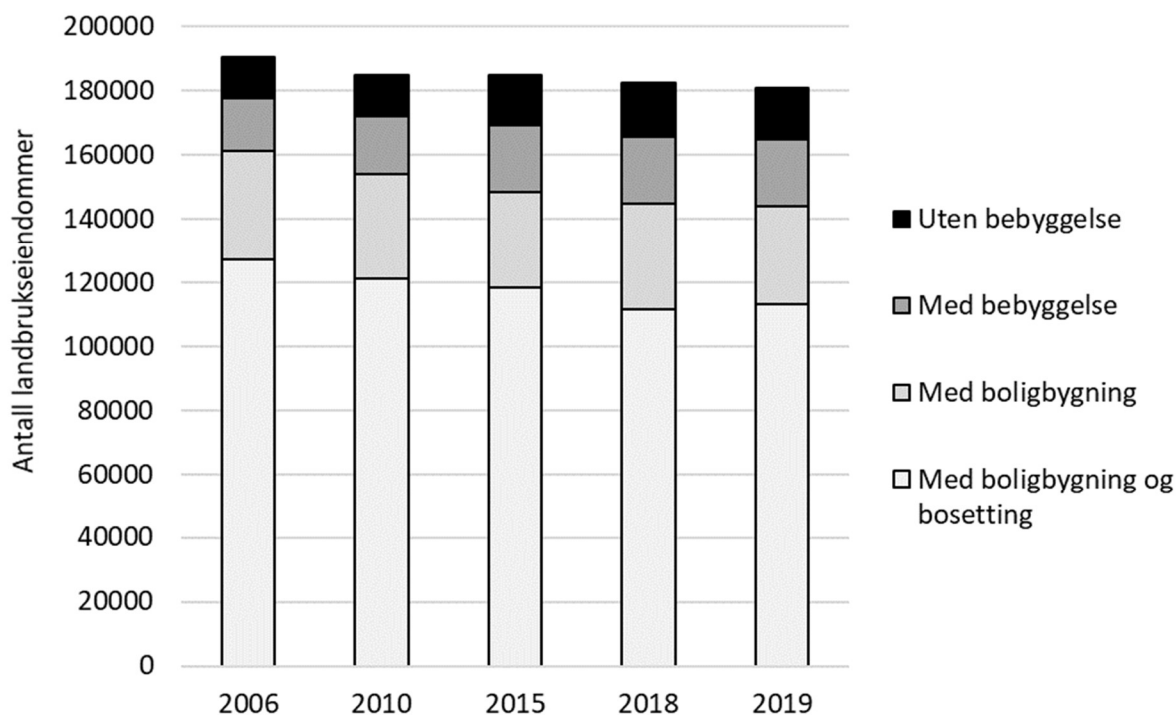
De nasjonale målene her er ifølge Prop. 1S (2014–2015) fra KLD:

- *Tapet av verneverdige kulturminner skal minimeres. Innen 2020 skal det foreligge oversikter over verneverdige kulturminner og kulturmiljø for hver kommune som grunnlag for å prioritere et utvalg som skal tas vare på.*
- *Et prioritert utvalg automatisk freda og andre arkeologiske kulturminner skal ha et ordinært vedlikeholds nivå innen 2020.*
- *Et representativt utvalg kulturminne og kulturmiljø skal være vedtaksfreda innen 2020.*
- *Freda bygninger, anlegg og fartøy skal ha et ordinært vedlikeholds nivå innen 2020*

Landbrukseiendommer

Kulturlandskapet er formet av bruk og aktivitet av menneskene bosatt på landbrukseiendommer. I 2019 var det bosatt 360 000 personer på landbrukseiendommer. Dette utgjør 6,7 prosent av landets befolkning. Tilsvarende tall for 2006 var 447 000 bosatte og 10 prosent av befolkningen. Det var størst andel av befolkningen bosatt på landbrukseiendommer i Sogn og Fjordane med ca. 20 prosent. Hedmark, Oppland og Nord-Trøndelag hadde mellom 16 og 18 prosent andel bosatt på landbrukseiendommer, mens Akershus/Oslo lå lavest med under 2 prosent.

I 2019 var det totalt 181 000 landbrukseiendommer med minst 5 dekar jordbruksareal eller minst 25 dekar produktivt skogsareal. Det var bolighus på ca. 80 prosent av landbrukseiendommene, 11 prosent hadde andre bygninger enn bolighus og 9 prosent hadde ikke bygninger. Dette er vist i Figur 6.10.

Figur 6.10 Landbrukseiendommer med og uten bygning og bosetting.

Kilde: Statistisk Sentralbyrå

Av de 145 000 landbrukseiendommene med bolighus var 23 prosent fraflytta eller bare brukt som feriested. Andelen eiendommer uten bosetting varierer fra 9 prosent i Vestfold til 42 prosent i Nordland.

Til sammen var det registrert 950 000 bygninger på landbrukseiendommer i 2018. Disse fordeler seg med 21 prosent på boliger, 47 prosent på driftsbygninger og 32 prosent på andre bygninger. Riksantikvaren har registrert 22 prosent av bygningene i SEFRAK-registeret. Dette er et landsdekkende register over eldre bygninger og kulturminner.

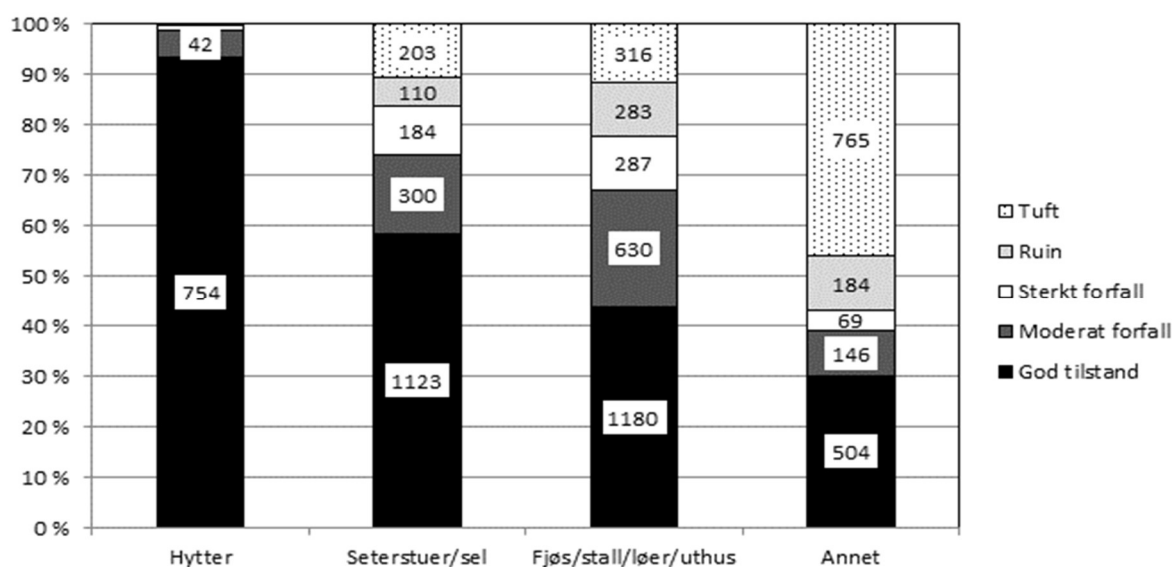
I 2020 var det 2 072 søknader som fikk innvilget SMIL-midler på i alt 99,4 mill. kr til kulturlandskapstiltak. Av tilsagnene ble 19 prosent gitt til tiltak rettet mot verdifulle jordbrukslandskap, og 38 prosent ble gitt til verneverdige bygninger. SMIL-tilskuddene til freda og verneverdige bygninger i landbruket ble redusert etter at det i 2015 ble innført at bare de som fyller kravene til produksjonstilskudd i jordbruket kan søke om SMIL-midler.

Landbruket har en mangfoldig og verdifull bygningsarv, både som enkeltbygninger og helhetlige kulturmiljøer og som nøkkelementer i jordbrukets kulturlandskap. De er store bruksressurser, men byr også på utfordringer i det å forene bosetting og moderne gårdsdrift med gammel bygningsmasse. Omkring 2 400 (0,2 prosent) av landbrukets bygninger er fredet. Landbrukets bygningsarv representerer både det sjeldne, som middelalderbygg, og det «alminnelige», som de røde låvene som fortsatt preger jordbrukslandskapet. Begge deler er av stor kulturhistorisk verdi.

Det er fredet 10 kulturmiljøer etter kulturminneloven. Et fåtall av disse omfatter landbruk og landbruk og landbrukseiendommer. Når det gjelder arkeologiske kulturminner er det 157 000 synlige kulturminnelokaliteter i Askeladden (kulturminnedatabase). I tillegg er det et utall ukjente arkeologiske kulturminner som ligger under jordoverflaten. Miljøovervåkningsprogrammet Fortidens minner i dagens landskap i et utvalg av kommuner (NIKU) viser at arkeologiske kulturminner er svært utsatt for tap og skade. I områder med intensivt jordbruksdrift er økt pløedybde, drenering, nydyrking og annen jordarbeiding viktige årsaker. Overvåknings-programmet 3Q viser at det er gjort inngrep (f.eks. pløyd) i sikringssonen på 80 prosent av de synlige gravminnene

Bygninger/tufter i seterlandskapet er kulturminner/miljøer hvor tilstanden blir registrert. NIBIO har i perioden 2009-2015 gjennomført et seterprosjekt basert på feltarbeid. I et tilfeldig utvalg var 300 flater à 5 x 5 km² oppsøkt og registrert. Figur 6.11 viser tilstanden til ulike typer seterbygninger. Halvparten av bygningene på setrene er i god tilstand, en fjerdedel er i forfall og den siste fjerdedelen består av tufter og ruiner. Totalt er det registrert 7 090 bygninger inkludert tufter.

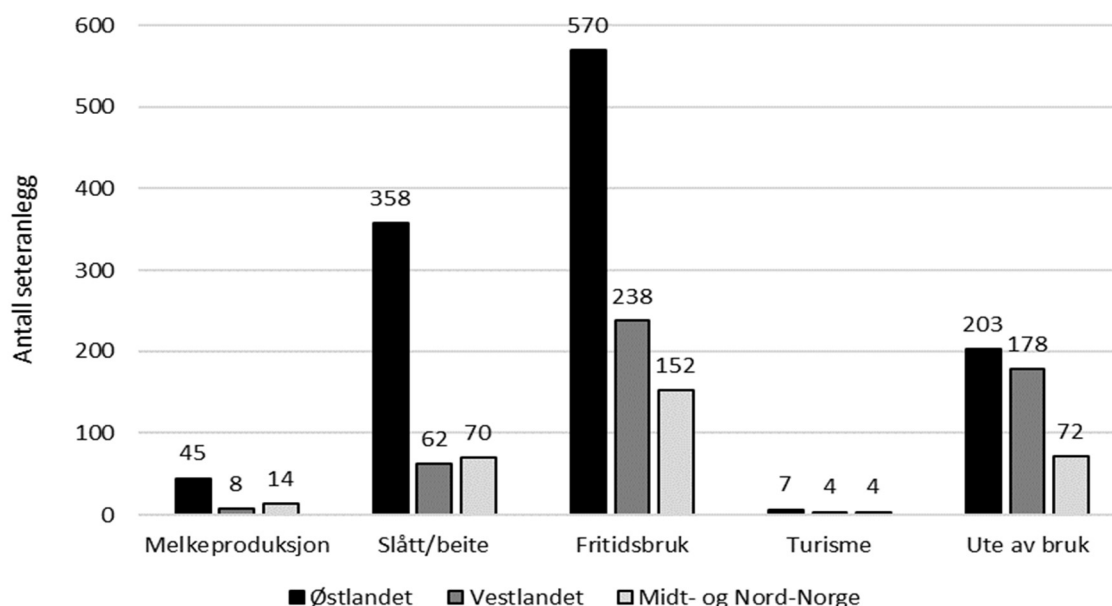
RESULTATKONTROLL FOR GJENNOMFØRING AV LANDBRUKSPOLITIKKEN
Budsjettnemnda for jordbruket, 2021

Figur 6.11 Tilstanden på bygninger i seterlandskapet

Kilde: NIBIO

Figur 6.12 viser den regionvise bruken av setrene. Tyngdepunktet for setring finnes i Valdres og Nord-Gudbrandsdalen, i Nord-Østerdalen, Hallingdal og sørlige deler av Trøndelag. Fritidsbruk og slått/beite er det mest av på Østlandet og i Midt- og Nord-Norge. Andelen setre uten tegn til bruk av noe slag, ligger på 27 prosent. Halvparten av disse setrene gjenfinnes bare som tufter eller ruiner. Flest setre helt ute av bruk er det mest av på Vestlandet.

Figur 6.12 Bruk av setrene, regionvis

Kilde: NIBIO

6.4 Friluftsliv og tilgjengelighet

Landbrukets mål her er å bidra til et rikt og variert friluftsliv for opplevelser og aktivitet. Områder av verdi for friluftslivet skal sikres og forvaltes slik at naturgrunnet blir tatt vare på, samtidig som allemannsretten blir holdt i hevd.

Klima- og miljødepartementet har en nasjonal strategi på området: «National strategi for et aktivt friluftsliv – En satsing på friluftsliv i hverdagen; 2014–2020» Der sies det at «Landbrukets kulturlandskap oppfattes av de fleste som rekreasjonsområder med stor tilgjengelighet. En spredt bruk av utmarka representerer sjelden noen problemer, verken for eier eller bruker. Et problem kan imidlertid oppstå dersom området ønskes åpnet med veier, som kan medføre større trafikk og mer organisert bruk av området. Grunneiere kan ha en økonomisk virksomhet i sine områder, og økt bruk kan føre til tap eller ulemper, som kan medføre krav om kompensasjon.»

I Meld. St. 18 (2015–2016) Friluftsliv, heter det at: «*Allemannsretten legger til rette for at alle kan bruke jordbruksarealer til friluftsliv, innenfor klare rammer, da innmark på grunn av matproduksjonen er mindre tilgjengelig for friluftsliv enn utmarksområder. Det er likevel gode muligheter for friluftsliv i jordbrukslandskapet. Jordbrukets kulturlandskap byr på store opplevelser med ulike produksjoner, ville arter, kulturminner og ulike anlegg.*»

I miljøtemaet «friluftsliv og tilgjengelighet» ble det i 2019 gitt tilskudd til 793 kilometer ferdselsårer for å legge til rette for turbruk og tilgjengelighet i jordbrukslandskapet (Tabell 6.5). Totalt tilskudd til dette formålet var 4,8 millioner kroner i 2019, og ca. 900 brukere med jordbruksdrift har hvert år søkt om denne typen tilskudd, men i 2019 gikk antall ned til ca. 750. De siste årene har mellom 60 og 70 prosent av det samlede tilskuddet til «friluftsliv og tilgjengelighet» gått til Rogaland.

Tabell 6.5 Antall kilometer ferdselsårer det er gitt tilskudd til gjennom RMP-ordningen

	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Antall omsøkte tiltak	900	907	919	899	928	754
Kilometer ferdselsårer	1 041	1 032	1 045	1 056	1 092	793
Herav km med høy tilrettelegging	492	493	487	487	504	522

Kilde: SSB

Seterbruket er en sentral del av landbrukets kulturhistorie. Det har skapt unike og verdifulle bygningsmiljøer, plantesamfunn og landskap. NIBIO foretok i perioden 2009-2015 registreringer på seterbruk, for å belyse hvilke og hvor store endringer som har skjedd i setermiljøene. Det er lite aktiv drift igjen på mange av setrene, men områdene er likevel attraktive for annen type bruk.

Tilgjengelighet til seteranlegg er en mulighet for å gjøre jordbrukets kulturlandskap tilgjengelig for allmenheten, og tilgjengelighet har betydning for bruk, vedlikehold og utvikling. Det er lettest tilgjengelige setre på Østlandet og vanskeligst på Vestlandet. Det er bilvei helt fram til

64 prosent av setrene på Østlandet, til 56 prosent i Midt-Norge og til 26 prosent av setrene på Vestlandet. Innen 15 minutters gange kan man nå 87 prosent av setrene på Østlandet, 74 prosent av setrene i Midt-Norge og 42 prosent av setrene på Vestlandet. Mer enn en times gange er det til to prosent av setrene på Østlandet, til seks prosent i Midt-Norge og til 19 prosent av setrene på Vestlandet.

6.5 Avrenning til vann

I Prop. 1 S (2018-2019) fra Landbruks- og matdepartementet er det et sentralt mål å redusere forurensing fra landbruket slik at vann skal oppnå god økologisk tilstand.

- *Miljøsatsingen over jordbruksavtalen skal bidra til å holde kulturlandskapet ved like og til å redusere miljøbelastningen fra jordbruket, som utslipp til luft og vann*
- *Virkemidlene i nasjonalt og regionale miljøprogram skal bidra til at jordbruksproduksjonen fører til minst mulig forurensing og tap av jord og næringsstoff*

6.5.1 Tilførsler av næringsalter

Norge har gjennom EØS-avtalen tatt inn EUs Rammedirektiv for vann i norsk lov gjennom forskrift for vannforekomster (vannforskriften) 2007. Målet om god tilstand er utgangspunktet og hovedregelen etter vanndirektivet/vannforskriften, men det kan både gis unntak i form av fristutsettelse, men også unntak i form av mindre strenge miljømål, jf. Vannforskriften § 10. Vannforskriftens formål er å beskytte og om nødvendig forbedre miljøtilstanden i vannforekomstene. Den fastsetter miljømål som skal sikre helhetlig beskyttelse og bærekraftig bruk. I juli 2016 stadfestet regjeringen vannforvaltningsplaner med forpliktende mål for elver, innsjøer, grunnvann og kystvann.

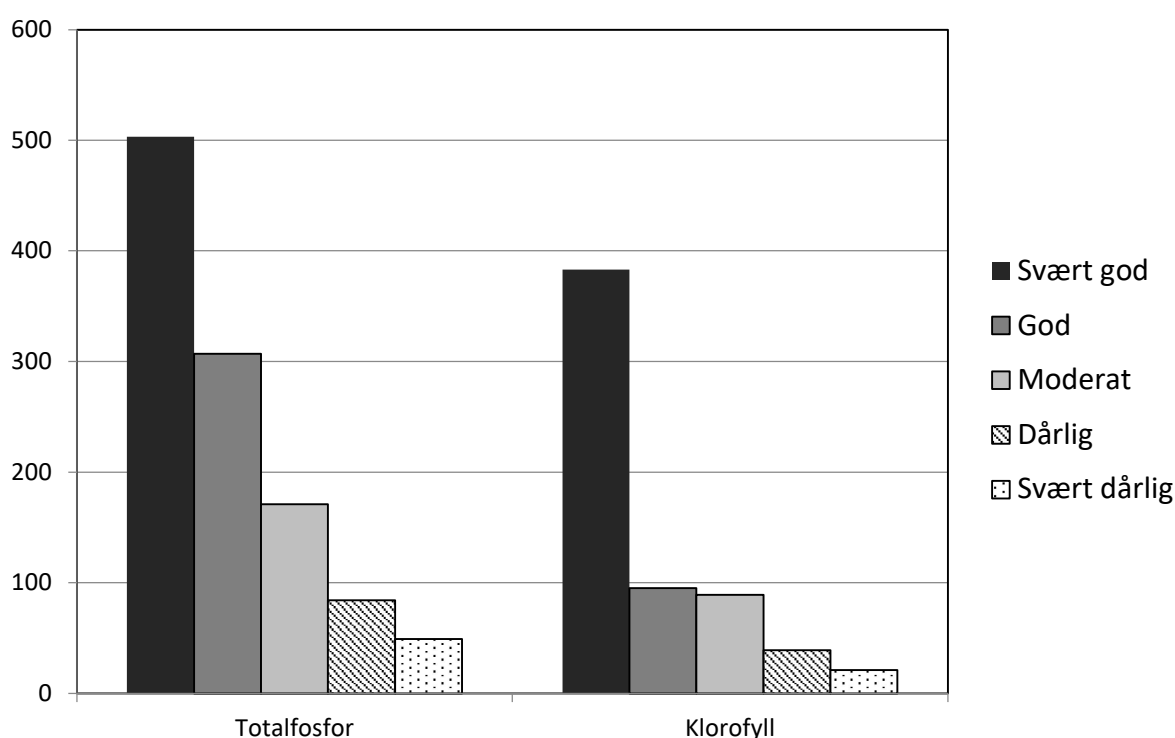
Avrenning av næringsstoffer og plantevernmidler, samt erosjon av partikler fra jordbruket er med på å påvirke økologisk tilstand i vannforekomster og i nære kystfarvann. De største tapspostene fra jordbruk er erosjon og avrenning av lettløselige næringsalter som nitrogen og fosfor.

Ifølge SSB rapporten Jordbruk og miljø 2019 har 23,6 % av klassifiserte vannforekomster i Norge moderat eller dårlig tilstand. 76,4 % er i god eller svært god tilstand. 1,4 % av vannforekomstene i overflatevann gjenstår å klassifisere. Overflatevannet har best tilstand i Finnmark, Troms, Nordland og Møre og Romsdal med mer enn 80 % med god eller svært god tilstand. I vannområdene Vestre-Viken, Trøndelag, Glomma og Sogn og Fjordane har mellom 60 og 80 prosent av vannforekomstene god eller særs god tilstand, mens nær 60 % i vannregionen Rogaland og omtrent 50 % i Hordaland har god eller svært god tilstand. Agder har dårligst økologisk tilstand med under 40 prosent som har god eller særs god tilstand.

En indikator for økologisk tilstand er mengde av næring i vannforekomstene. Eutrofiparametrene fosfor, nitrogen og klorofyll blir brukt som indikatorer. Figur 6.13 viser

at for totalt 1 114 innsjøer som har gode nok overvåkingsdata til å klassifisere totalfosfor, var det 810 (73 %) som oppnådde god eller svært god økologisk tilstand og som dermed har nådd miljømålet. 133 innsjøer hadde dårlig eller svært dårlig tilstand og dermed stor avstand til miljømålet. Tilsvarende resultat for klorofyll, som er et mål for algevekst, var 478 (76 prosent) innsjøer med god eller svært god økologisk tilstand av totalt 627. 60 innsjøer hadde dårlig eller særs dårlig tilstand. De fleste av disse er påvirket av avløpsvann og jordbruk.

Tall for god eller svært god tilstand for registreringer i 2019 viser 68 prosent for fosfor og 74 prosent for klorofyll. I 2019 var 18 prosent i moderat tilstand for fosfor og 16 prosent for klorofyll, tilsvarende i 2020 var hhv. 15 og 14 prosent.

Figur 6.13 Økologisk tilstand i innsjøer, antall vannforekomster 2020

Kilde: Vann-Nett Norges vassdrag- og energidirektorat (NVE)/Miljødirektoratet 2020

Overvåkingsdataene for økologiske tilstanden for elver og bekker viser at 74 prosent hadde god eller svært god tilstand for totalfosfor. For totalnitrogen hadde 67 prosent god eller svært god tilstand i 2020. 933 (26 %) av elvene som er overvåket når ikke miljømålet for fosfor og 1 160 (33 %) for nitrogen. Disse innsjøene og elvene ligger i områder hvor det bor til dels mange mennesker og det er store brukerinteresser knyttet til mange av vannforekomstene.

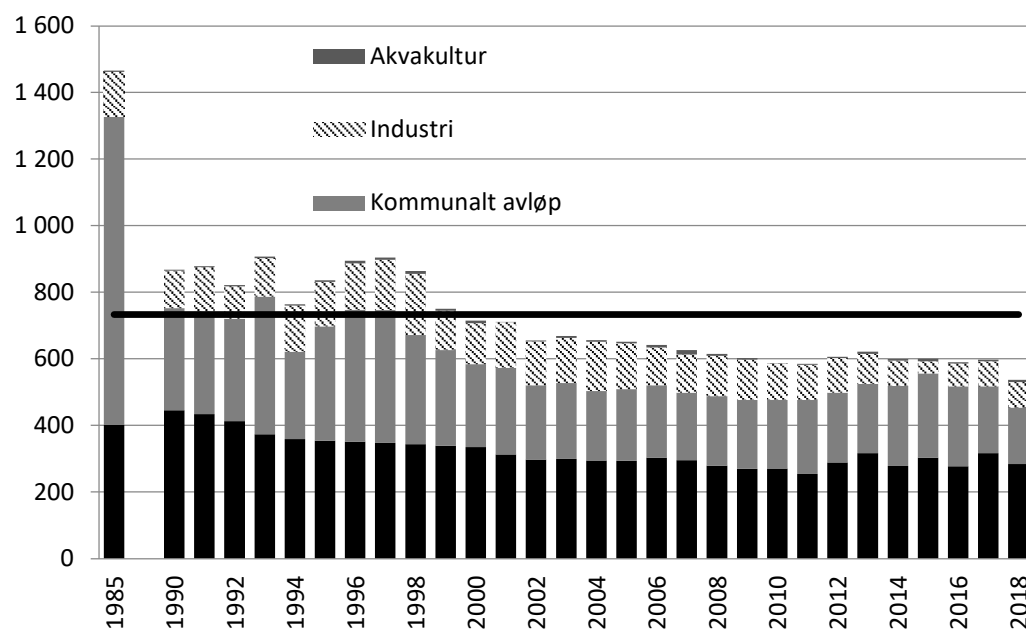
Flere kystvannforekomster er også påvirket. Men både for totalnitrogen og klorofyll hadde henholdsvis 93 % og 88 % av områdene god eller svært god økologisk tilstand. Det vil si over

målet i Nordsjøavtalene. Det er særlig området fra Svenskegrensa, langs kysten av Skagerak til Rogaland og i en del fjordbasseng at målene ikke blir nådd.

Helhetlig forvaltning av vannet der det renner fra fjell til fjord forutsetter samarbeid i vannområdene som ofte går på tvers av kommune- og fylkesgrenser. Alle sektorer som bruker og påvirker vann må delta med sin kunnskap, målformuleringer og løsninger. Ved prioritering av tiltak ses effekt opp mot kostnad ved at de mest kostnadseffektive tiltakene prioriteres.

En viktig del av Norges innsats for å bedre miljøforholdene i norske kystfarvann har vært styrt av Nordsjødeklarasjonen (Nordsjøavtalen) hvor Norge har forpliktet seg til å redusere utslipp av fosfor og nitrogen til Nordsjøen og Skagerak med 50 prosent fra nivået i 1985. For fosfor (Figur 6.14) har utslippene gått nedover siden 1997 og har siden år 2000 mer enn oppfylt reduksjonsmålsettinga. Samlet menneskeskapt utslipp av fosfor har blitt redusert med 63 prosent, fra 1 465 tonn i 1985 til 536 tonn i 2018. Jordbrukets andel ble redusert fra 401 tonn i 1985 til 254 tonn i 2011. I 2018 utgjør jordbrukets andel 284 tonn, som tilsvarer 53 prosent av de menneskeskapte tilførselene av fosfor til dette havområdet. Tilsvarende tall for 2017 var 316 tonn og 53 prosent.

Figuren viser at det har vært relativt liten endring i utslipp av fosfor fra jordbruket de senere år. Fra 2000 til 2018 har det variert fra 335 tonn i 2000 til 254 tonn i 2011. Gjennomsnittet for denne perioden har vært 293 tonn.

Figur 6.14 Tilførsel av fosfor (tot-P) til området Svenskegrensa-Lindesnes i tonn

Kilde: NIVA

Selv om målsettingen for Nordsjøavtalen ikke er nådd, var det en betydelig reduksjon i tilførselen av nitrogen fra 1985 til 2005. For 2006–2018 er utslippene noe høyere. I 2018 var samlet

menneskeskapt utslipp ca. 22 900 tonn. Dette er 29 prosent mindre enn i 1985 og litt under nivået de siste årene. I 2019 kom 12 813 tonn (56 prosent) av totalt menneskeskapt nitrogenutslipp i dette havområdet fra jordbruket. Jordbrukets relative andel av totalt nitrogenutslipp har økt fra 45 prosent i 1985. Utslipet fra jordbruket er redusert med 12 prosent fra 1985.

I tillegg til avrenning fra jordbruket er det også gassutslipp av ammoniakk, som kan ha forsurende virkning i jord og vatn. Jordbruket står for ca. 95 prosent av samlet utslipp av ammoniakk.

De viktigste økonomiske virkemidlene med hensyn til avrenning fra jordbruket er tilskudd gjennom de regionale miljøprogrammene (RMP), tilskudd til spesielle miljøtiltak i jordbruket (SMIL) og sentrale og lokale/regionale miljøkrav. RMP-midlene går til årlige tiltak som å la åkeren ha plantedekke (stubb) over vinteren eller å så fangvekster. SMIL-midlene går til vedlikehold eller bygging av mer faste installasjoner som for eksempel reparasjon av rør og kummer og bygging av fangdammer. Tabell 6.6 viser SMIL-midler innvilget i 2020 til tiltak mot forurensing.

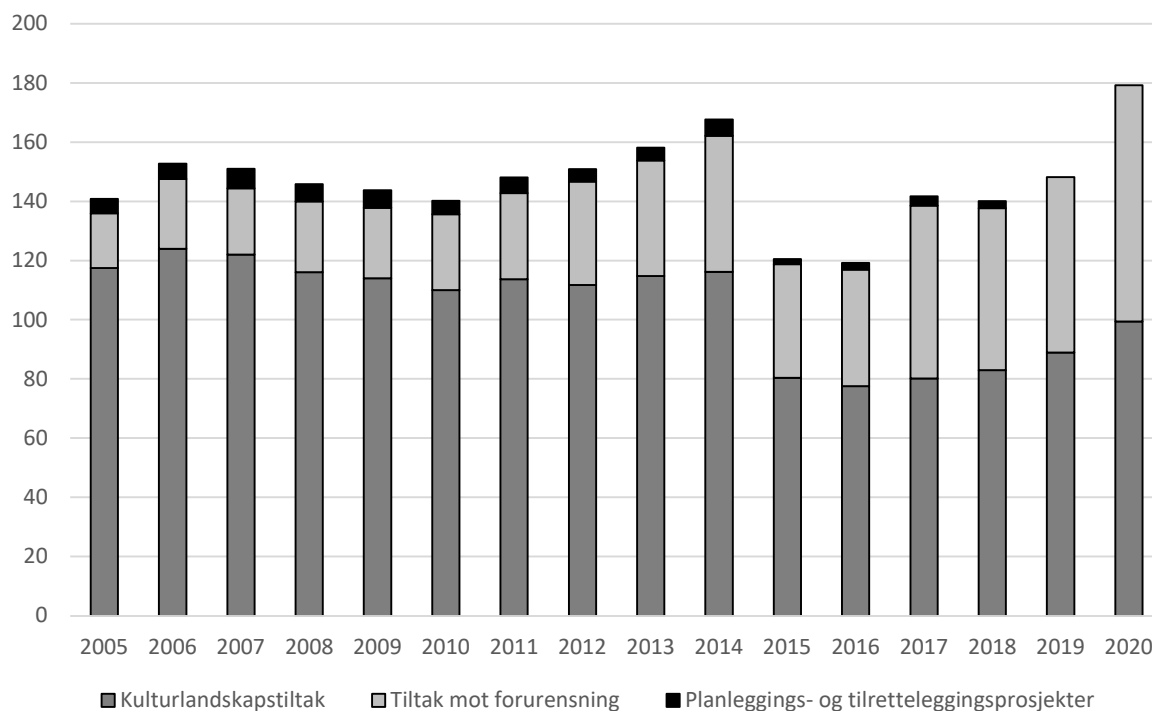
Tabell 6.6 SMIL-midler 2020 til forurensing

	Innvilget mill.kr	Antall saker innvilget
5.1 Utbedring av hydrotekniske anlegg	61,970	834
5.10 Miljøplantinger	0,005	1
5.11 Andre tiltak avrenning til vann	2,510	66
5.2 Gjenåpning av bekkelukkinger	1,999	13
5.3 Erosjonssikring i/langs vassdrag	5,699	83
5.4 Vegetasjonssoner/kantsoner langs vassdrag	0,162	6
5.5 Flomdempende tiltak	1,458	12
5.6 Fangdammer og våtmarker - etablering	2,930	27
5.7 Fangdammer og våtmarker - vedlikehold	0,780	28
5.8 Tiltak mot avrenning fra veksthus	0,380	2
5.9 Omlegging på erosjonsutsatt areal	0,095	1
Sum tiltak mot avrenning	77,986	1073
6.1 Dekke over utvendig gjødsellager	1,154	13
6.2 Andre tiltak utslipp til luft	0,695	12
Sum tiltak mot forurensing	79,835	1098

Kilde: Landbruksdirektoratet

Tabellen viser ca. 78 mill. kr totalt til avrenning, og ca. 80 mill. kr i sum tiltak mot forurensing. Det viktigste tiltaket mot avrenning, både i beløp og antall saker, er utbedring av hydrotekniske anlegg med ca. 62 mill. kr og 834 saker.

SMIL-midler til tiltak mot forurensing har økt, både i beløp og relativ andel. Dette er vist i Figur 6.15.

Figur 6.15 SMIL-midler fordelt på formål 2005 – 2020, mill. kr

Kilde: Landbruksdirektoratet

Tiltak mot forurensing har økt fra 18,4 mil. kr (13 %) i 2005 til 79,8 mill. kr (45 %) i 2020.

Landbruksdirektoratet oppgir at det for 2019 ble søkt om 169 mill. kr i RMP-tilskudd til tiltak mot avrenning. Tilsvarende tall for 2018 var 163 mill. kr. Det viktigste tiltaket for RMP-tilskudd i 2019 var tiltak for ingen jordarbeiding på høsten, med 117,6 mill. kr.

Tabell 6.7 viser beløp for de 14 tiltaksområder som det er gitt RMP-tilskudd til i 2019.

Tabell 6.7 RMP-tilskudd 2019 mot avrenning, mill. kr

Tiltak	Mill. kr
Direktesådd høstkorn og oljevekster	4,229
Fangdam	0,386
Fangvekster sådd etter høsting	1,250
Fangvekster som underkultur	5,079
Gras på arealer utsatt for flom og erosjon	14,020
Grasdekt kantsone i åker, korn	13,006
Grasdekt kantsone i åker, potet og grønnsaker	0,852
Grasdekte vannveier i åker, korn	6,680
Grasdekte vannveier i åker, potet og grønnsaker	0,347
Grasstriper i åker, korn	0,225
Grasstriper i åker, potet og grønnsaker	0,005
Ingen jordarbeiding om høsten	117,608
Ingen jordarbeiding på flomutsatte arealer	3,316
Kantsone i eng	2,366
Sum	169,369

Kilde: Landbruksdirektoratet

Resultatene fra Program for jord- og vannovervåking (JOVA) ved NIBIO har gitt nyttig informasjon for arbeidet med å redusere utslipp til vann. JOVA programmet overvåker 10–11 nedbørsfelt som representerer viktige jordbruksområder i landet. Ved noen av feltene har det vært gjort registreringer av partikler, plantenæringsstoffer og rester av plantevernmidler helt siden 1992.

6.5.2 Jordarbeiding og erosjon

Sentralt for å redusere avrenning og erosjon fra jordbruksarealene, er å nytte en praksis ved jordarbeiding som minsker risikoen for avrenning/erosjon fra arealene og til vassdrag. Det er åpenåkerarealet som er særlig utsatt for avrenning/erosjon. Andelen åpenåkerareal (inkludert hage) økte fram til 1990-tallet, men har siden i hovedsak gått ned, slik det går fram av Tabell 6.8 og Figur 6.16.

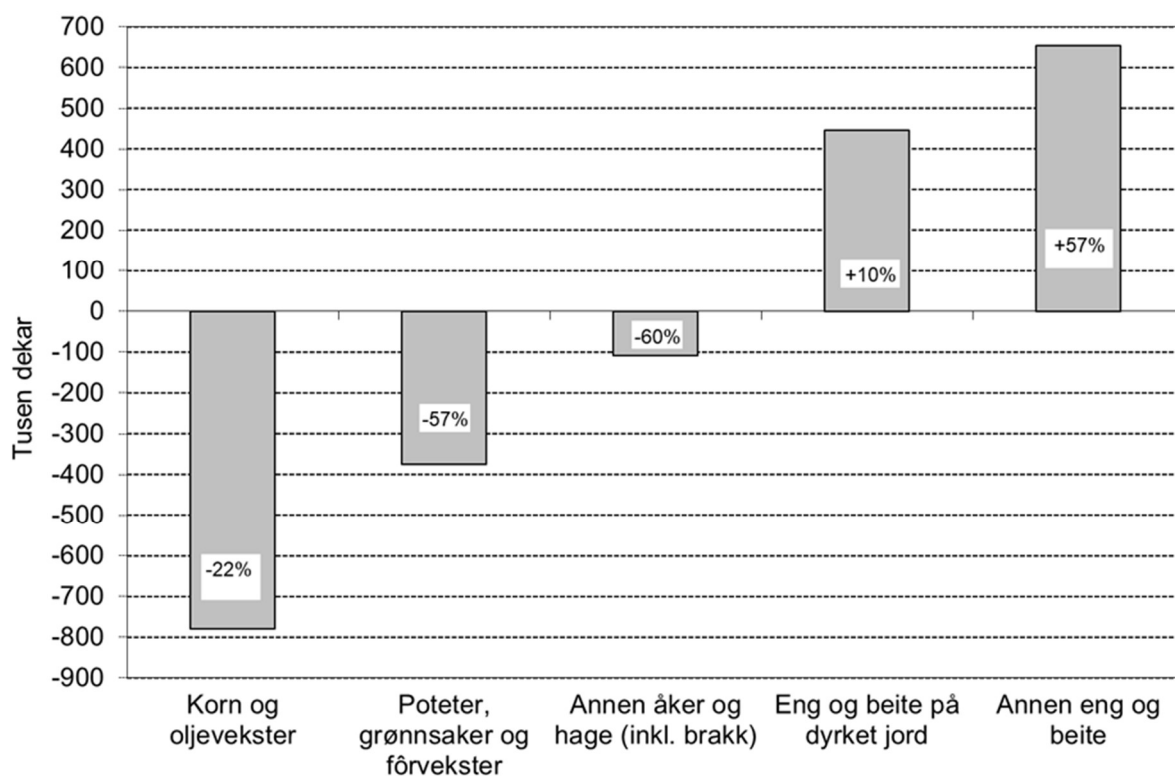
Tabell 6.8 Utviklingen i åpenåker- og kornarealet 1970–2020

	1970	1980	1990	2006	2010	2019	2020*
Åpenåkerareal i % av fulldyrket areal	45,5	49,0	50,5	43,2	42,6	40,1	39,9
Kornareal i % av åpenåkerareal	70,5	78,6	81,3	87,0	86,8	86,4	88,9

*Foreløpige tall

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket og Statistisk Sentralbyrå

Nedgangen i andelen av åpenåkerareal av fulldyrket areal fra 1990 henger sammen med at korn- og potetarealet har blitt redusert mer enn det fulldyrkede arealet.

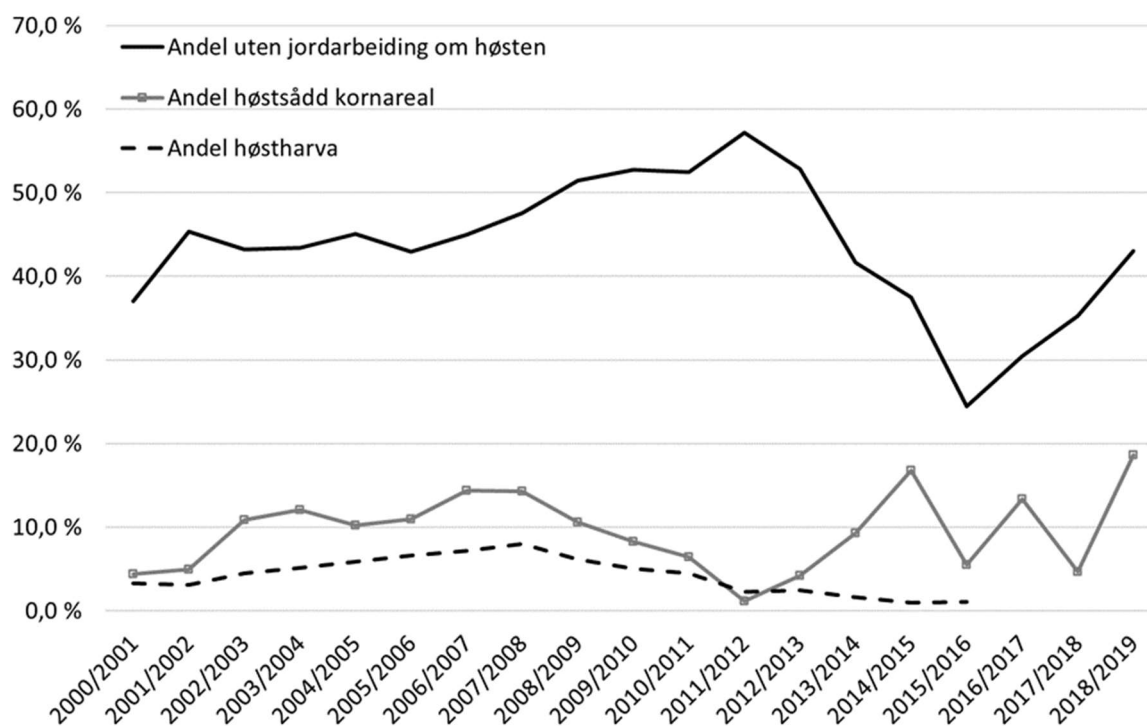
Figur 6.16 Endring i arealbruken fra 1990–2020

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket

Figur 6.17 viser utviklingen i korn- og oljevekstareal i landet fordelt etter jordarbeidingsmetode og tidspunkt for såing.

Åkerareal i stubb regnes å ha en reduserende, det vil si positiv effekt på arealavrenningen. Det er like stor eller større erosjonsrisiko ved høstkorn som ved høstpløying. Det var minst høstsådd areal høsten 2011, med 1,2 prosent av kornarealet. Høstsådd areal var på topp i 2015, da 16,8 prosent av kornarealet i 2015 ble sådd høsten 2014. Det har vært svingninger i andel høstsådd areal de siste årene. Data for høstharva areal er ikke registrert etter 2016.

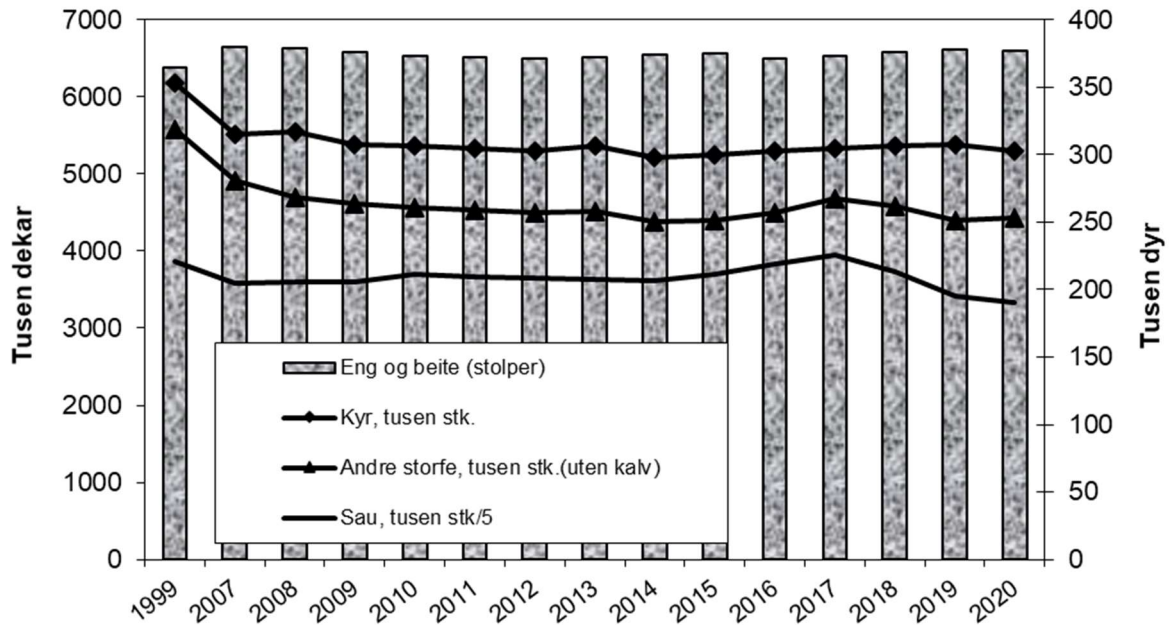
RESULTATKONTROLL FOR GJENNOMFØRING AV LANDBRUKSPOLITIKKEN
Budsjettnemnda for jordbruket, 2021

Figur 6.17 Metode for jordarbeiding og tidspunkt for såing for korn og oljevekster

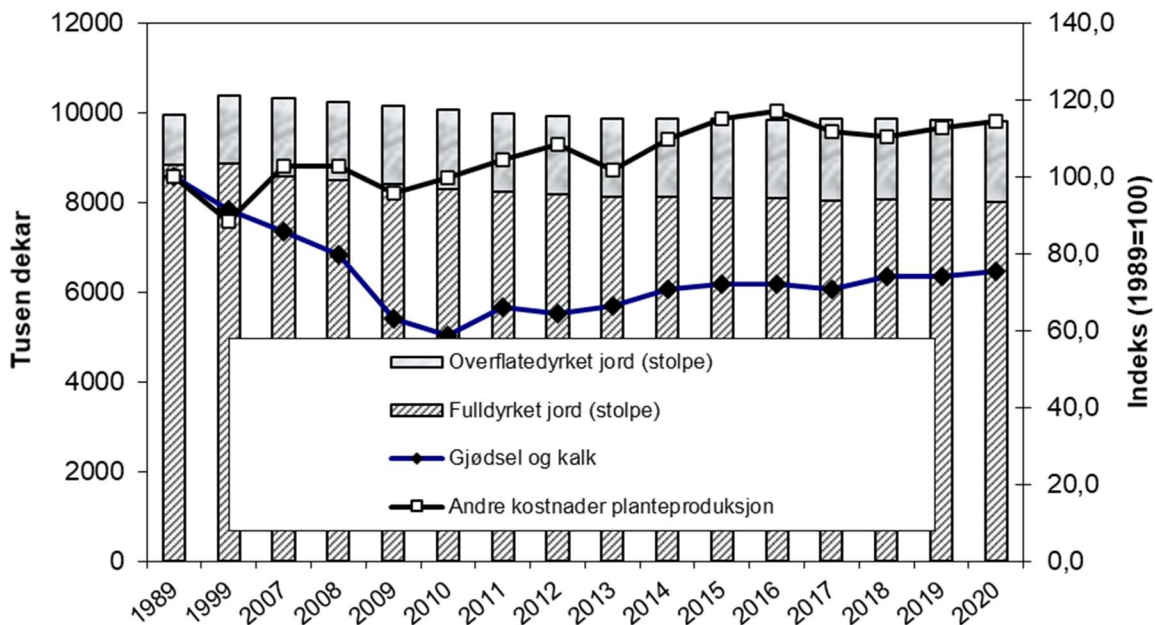
Kilde: Statistisk sentralbyrå

Figur 6.18 viser utviklingen i antall grovfôrdyr sammen med utviklingen i grovfôrareal mens Figur 6.19 viser volumendring av innsatsfaktorer sammen med arealutviklingen.

Figur 6.18 Utviklingen i eng- og beiteareal og grovfôrdyr

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket

Figur 6.19 Utvikling i areal og volumendringer av innsatsfaktorer

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket

6.5.3 Gjødselforbruk

Riktig gjødsling, det vil si samsvar mellom næringstilførsel og næringsopptak, er viktig for å unngå avrenning av næringssalter. Riktigere gjødsling skjer blant annet ved forbedrede gjødseltyper, gjødselplanlegging, tilstrekkelige lagringsløsninger og spredearealer for husdyrgjødsel og rett valg av spredetidspunkt.

Tabell 6.9 viser at forbruket av mineralgjødsel per dekar var 21 prosent lavere i 2020 enn i 1985. Dette skyldes redusert fosforgjødsling og at det gjennomgående brukes gjødseltyper med større nitrogeninnhold. N-forbindelsen i de fleste gjødselslag har en forsurenende virkning på jordsmonnet. Forbruket av mineralgjødsel per daa jordbruksareal var synkende fra 2005 til og med 2010, men har vært omtrent 47 kg per dekar de siste årene.

Grovt regnet trengs 1 kg kalk, tilsvarende 2 kg kalksteinsmel, for å nøytralisere virkningen av 1 kg N i fullgjødsel. Tilførselen av kalk, gjennomsnittet av alle kalkslag, var ca. 29 kg per dekar i 2020, jf. Tabell 6.9. For å opprettholde pH-nivået i vanlig jord trengs imidlertid 50–100 kg kalksteinsmel per dekar. Dette skyldes effekten av den generelle forsuringen. Kalkingsbehovet varierer ellers mye landet over og er foruten selve gjødslingen avhengig av jordart, klima og vekster.

Tabell 6.9 Mineralgjødsel og kalk i mill. kg og kg per dekar jordbruksareal

	1985	1999	2005	2010	2019	2020*
Mineralgjødsel:						
Totalt, mill. kg	590	516	511	384	474	471
Kg/daa jordbruksareal	60,2	49,4	49,3	38,2	48,2	47,7
Kalk:						
Totalt, mill. kg	340	275	206	168	225	286
Kg/daa jordbruksareal	40,8	26,5	19,9	16,7	22,9	28,9

* Foreløpige tall

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket

På grunn av gjødsel som betydelig kostnadspost, har utviklingen i forbruket av gjødsel hatt spesiell oppmerksomhet. Tilførsel av næringsstoffer pr daa har fra 2008/09 vist en jevn økning, med mest markant økning for nitrogen, men de siste årene har nivået vært relativt stabilt for alle gjødselsorter (tabell 6.7). Det kan forklares med større oppmerksomhet om riktig gjødsling i kombinasjon med husdyrgjødsel og oppdaterte gjødselnormer.

Tabell 6.10 Næringsforbruk av nitrogen, fosfor og kalium brukt i jordbruket¹

	Jordbr. areal 1000 daa	Nitrogen, N		Fosfor, P		Kalium, K		Verdistoff Tonn
		Tonn	Kg/daa	Tonn	Kg/daa	Tonn	Kg/daa	
2004/05	10 354	106 882	10,3	12 660	1,2	45 926	4,4	165 468
2009/10 ²	10 060	83 982	8,3	7 831	0,8	31 943	3,2	123 756
2014/15	9 860	102 933	10,4	9 284	0,9	34 043	3,5	146 280
2015/16	9 837	102 514	10,4	9 090	0,9	34 162	3,5	145 766
2016/17	9 851	99 733	10,1	8 705	0,9	33 409	3,4	142 012
2017/18	9 863	104 064	10,5	8 899	0,9	34 044	3,5	147 006
2018/19	9 822	105 892	10,8	8 889	0,9	34 327	3,5	149 108
2019/20	9 790	107 594	11	9 144	0,9	35 050	3,6	151 789

1) Korrigert for forbruk til grøntanlegg og hager

2) Inkl. verdistoff av 55 000 tonn gjødsel i 2008/09 og 10 000 tonn gjødsel i 2009/10 hamstret fra 2007/08

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket

Mest mulig spredning av gjødsla i vekstsesongen er viktig for en bedre utnyttelse av næringssaltene. Samtidig reduseres risikoen for avrenning. I kornproduksjonen er våronna det dominerende tidspunkt for gjødsling. Delt gjødsling (gjødsling både i våronn og seinere i vekstperioden) er stort sett aktuelt kun ved dyrking av mathvete. Arealet med delt gjødsling i kornproduksjonen er dermed avhengig av omfanget av hvetedyrkingen, hvor delt gjødsling er betinget av økonomien i dyrkingen.

6.6 Utslipp av klimagasser og luftforurensning

SSB har sammenfattet de nasjonale resultatmålene for utslipp til luft i Prop 1S 2019-2020 LMD til:

- *Redusert utslipp av klimagasser, økt opptak av CO₂ og gode klimatilpassinger*

Sektormålet for jordbruket er 5 mill. tonn CO₂ ekvivalenter i 2021-2030.

Jordbruket er den viktigste kilden til utslipp av metan (CH₄) og lystgass (N₂O), med henholdsvis 57 og 75 prosent av landets samlede utslipp i 2019.

87 prosent av metanutslippene fra jordbruket kommer fra dyrenes fordøyelse, resten kommer fra håndtering av husdyrgjødsel. Både nitrogenholdig mineralgjødsel og husdyrgjødsel fører til utslipp av lystgass. I 2019 kom 74 prosent av de norske lystgassutslippene fra bruk av gjødsel og andre kilder i jordbruket. Utslipp av CO₂ i jordbruket stammer fra bruk av traktorer, maskiner og oppvarming, samt fra bruk av mineralsk gjødsel. Utslippene av CO₂ utgjør imidlertid en liten andel av landbrukets utslipp av klimagasser.

En stor del av planteproduksjonen er fôrproduksjon til husdyrhold. Fordøyelse av grovfôr medfører betydelig utslipp av CH₄, samt at lagring og bruk av husdyrgjødsel i planteproduksjon fører til utslipp av både CH₄ og N₂O.

Når det gjelder lystgass er det usikkerhet knyttet til beregninger av utslipp og effekter av tiltak. Det kan forekomme store episodiske utslipp av lystgass som et resultat av kompliserte sammenhenger mellom temperatur, nedbør, drenering og nitrogentilgang. NIBIO har påvist mangedoblet utslipp fra dårlig drenert jord under i nedbørsperioder sammenlignet med moderat drenert jord. Utslipp fra husdyr- og handelsgjødsel utgjorde 61 prosent av lystgassutslippene fra jordbruket i 2019.

Jordbrukets totale utslipp av klimagasser er beregnet til 4 425 tusen tonn CO₂-ekvivalenter i 2019. Tabell 6.11 viser utslipp av de to viktigste klimagassene fra jordbruk, metan (CH₄) og lystgass (N₂O) omregnet til 1 000 tonn CO₂-ekvivalenter.

Tabell 6.11 Klimagasser fra planteproduksjon og husdyrbruk i Norge, omregnet til CO₂-ekvivalenter. 1 000 tonn

	1990		2000		2005		2018		2019	
	CH ₄	N ₂ O	CH ₄	N ₂ O	CH ₄	N ₂ O	CH ₄	N ₂ O	CH ₄	N ₂ O
Husdyrtarmgass	2 415	-	2 340	-	2 325	-	2 305	-	2 240	-
Husdyrgjødsel	297	574	295	571	316	594	336	603	327	587
Mineralgjødsel	-	516	-	502	-	500	-	479	-	500
Jordbruk annet	-	707	-	698	-	683	-	658	-	690
Sum	2 712	1 797	2 635	1 771	2 641	1 777	2 641	1 740	2 567	1 777

Kilde: SSB

Det pågår en stadig utvikling av metoder for beregning av utslipp av metan og lystgass. Nye metoder er årsak til at tallene i tabell 6.8 fraviker noe fra tilsvarende tabell tidligere år.

Utslippene av metan og lystgass fra jordbruk har vært relativt stabile fra år til år. Tabell 6.11 viser en nedgang på 3,7 prosent fra 1990 til 2019. De totale utslippene, inkludert karbondioksid, har blitt redusert med 6,4 prosent fra 1990 til 2019. Samlet klimagassutslipp fra jordbruket utgjorde 8,8 prosent av alle klimagassutslipp i Norge i 2019. Dette er 0,4 prosentpoeng mindre enn i 1990.

Utslipp fra transport av produkt, innsatsfaktorer til og fra jordbruksvirksomheten og produksjon av innsatsfaktorer produsert utenfor jordbruket er ikke med i tallene ovenfor. Dette inkluderer også utslipp av CO₂ og N₂O fra produksjonsprosessen av mineralgjødsel og stasjonær forbrenning av mineralgjødsel. Disse utslippene utgjorde 601 tusen tonn CO₂ og 259 tusen tonn CO₂-ekvivalenter N₂O i 2019.

I tillegg til utslippene vist i Tabell 6.11 er det også et tap av CO₂ fra dyrket jord. Globalt utgjør dette ca. 20 prosent av de totale menneskeskapte klimagassutslippene. I Norge er dette tapet hovedsakelig knyttet til tap fra dyrket myr og mineraljord. NIBIO har beregnet karbonmengden i myr i Norge til ca. en milliard tonn totalt, og 330 mill. tonn i myr som er egnet til nydyrking. Beregning av tap fra jord er vanskelig, og metodene er under stadig bedring. I følge NIBIO er de menneskeskapte utslipp fra dyrket myr ca. 3,5 tonn CO₂-ekvivalenter/dekar. I tillegg til CO₂ er dyrket myr også en viktig kilde til utslipp av lystgass

(N₂O) og det beregnes mengde metan som slippes ut fra grøftene. NIBIO har i sin modell for beregning av CO₂-tap fra mineraljord, også tatt med binding eller tap i grasmark. Det årlige tapet fra mineraljord er nå beregnet til 0,14 mill. tonn CO₂.

Jordbruket bidrar også betydelig til utslipp av den forsurende gassen ammoniakk (NH₃). Næringen er viktigste kilde til utslipp av ammoniakk, med 94 prosent av samlet utslipp i 2019. I tillegg til at ammoniakk har forsurende effekt, er nedfall av ammoniakk kilde til indirekte utslipp av klimagassen lystgass (N₂O). Utslipp av ammoniakk kan også medføre overgjødsling av vann og vassdrag, fordi det fører til økt avrenning av nitrater.

Det aller meste av ammoniakk-utslippene fra jordbruket kommer fra lagring og spredning av husdyrgjødsel. Gøteborgprotokollen av 1999 forpliktet Norge til å holde de årlige utslippene av ammoniakk på maksimalt 23 000 tonn fra og med 2010. Ved revisjon av protokollen i 2012 forpliktet Norge seg til å redusere de årlige ammoniakktutslippene med 8 prosent innen 2020, i forhold til nivået i 2005. Etter den reviderte Gøteborgprotokollen skal Norge holde de årlige utslippene innenfor 31 840 tonn fra 2020. Utrekningene for 2019 viser at utslippet av ammoniakk i Norge var omtrent 28 600 tonn. Dette er 6 prosent mindre enn i 2005. Utslippene ligger 24 prosent over 2010-kravet, men lavere enn det reviderte kravet for 2020.

I 2019 var utslipp av ammoniakk fra husdyrgjødsel estimert til om lag 25 100 tonn mot 24 700 tonn i 1990. Det har imidlertid vært en stor reduksjon i utslipp fra ammoniakkbehandling av halm på grunn av redusert forbruk. Men utslippet i 2018 var omtrent 5 ganger større enn i 2017 på grunn av at mer halm ble ammoniakkbehandlet for å avhjelpe den pressa grovførsituasjonen etter tørkesommeren 2018.

6.7 Jordbrukets bidrag til resirkulering og karbonfangst

I rapporten Klimakur 2030 blir ulike tiltak for å begrense den globale temperaturstigningen utredet. I tråd med Parisavtalen må store utslippskutt på plass før 2030 og i 2050 skal Norge være et lavutslippsamfunn. Det er utredet en rekke tiltak i jordbrukssektoren, men en del av tiltakene kan i dag ikke kvantifiseres eller bokføres i utslippsregnskapet, og noen gir utslippsreduksjoner i sektoren skog og annen arealbruk.

Enkelte tiltak går på forbedring av produksjonen og ressursutnyttelse i jordbrukssektoren. Det gjelder ulike gjødseltiltak, bruk av husdyrgjødsel til biogassproduksjon, forbedret dyrehelse, fruktbarhet og avl, økt beiting for melkeku, drenering og førtiltak. En annen gruppe tiltak innen jordbrukssektoren er tiltak som øker karbonbinding. Dette er bruk av fangvekster, karbonlagring i biokull og stans i nydyrking av myr. I dette kapitlet vil vi se på enkelte av disse tiltakene som det er mulig å tallfeste.

6.7.1 Karbonlagring i jord

Regjeringen har anerkjent at karbonlagring i jord kan være et viktig klimatiltak og noe som kan styrke landbruks tilpasningsevne i en usikker klimaframtid. Nylig (i 2020) har regjeringen sluttet seg til det internasjonale 4-per-1000 initiativet²¹ og vil legge til rette for økt karbonlagring i landbruksjord. Karbonlagring i jord er beskrevet i regjeringens Granavold-plattform fra 2019 som «å bidra til å utvikle enklere teknologier for karbonfangst og -lagring som bruk av biokull, og nye jordbrukspraksiser som fører til økt karbonbinding i jord». Det er ikke beskrevet videre hvordan regjeringen skal utvikle enklere teknologier, men de har fra 2018 introdusert et investeringstilskudd på 45 % for innkjøp av pyrolyse anlegg på gårdsbruk (via Innovasjon Norges Bioøkonomiprogram). Til vår kjennskap har ikke investering i pyrolyse teknologi økt betydelig på grunn av investeringstilskuddet.

Trøndelag fylkeskommune lanserte et prosjekt i 2020, med 2,2 mill. kroner i finansering for et pilot-fylkesprosjekt hvor hensikten er å oppmuntre bønder til å ta i bruk metoder som kan øke karboninnhold i jorda. Prosjektet vil også innebære utbetaling til bønder i form av tilskudd for opplæring i disse metodene, og for at de fullfører tiltak som kan øke karbon i jorda. Prosjektet inkluderer landbruksskolene i Trøndelag og får faglig støtte fra landbruksforskningstilbudet i Trøndelag.

NIBIO sammenstilte de fleste metoder som kan brukes for å øke karbon i jord i en rapport publisert i 2019 (Rasse et al. 2019). Biokull var identifisert som tiltaket som har størst potensial (0,9 Mt CO₂-ekv.pr. år) for å lagre karbon i norsk jord i et langtidsperspektiv, men biokull krever en del utvikling før det kan iverksettes i stor skala.

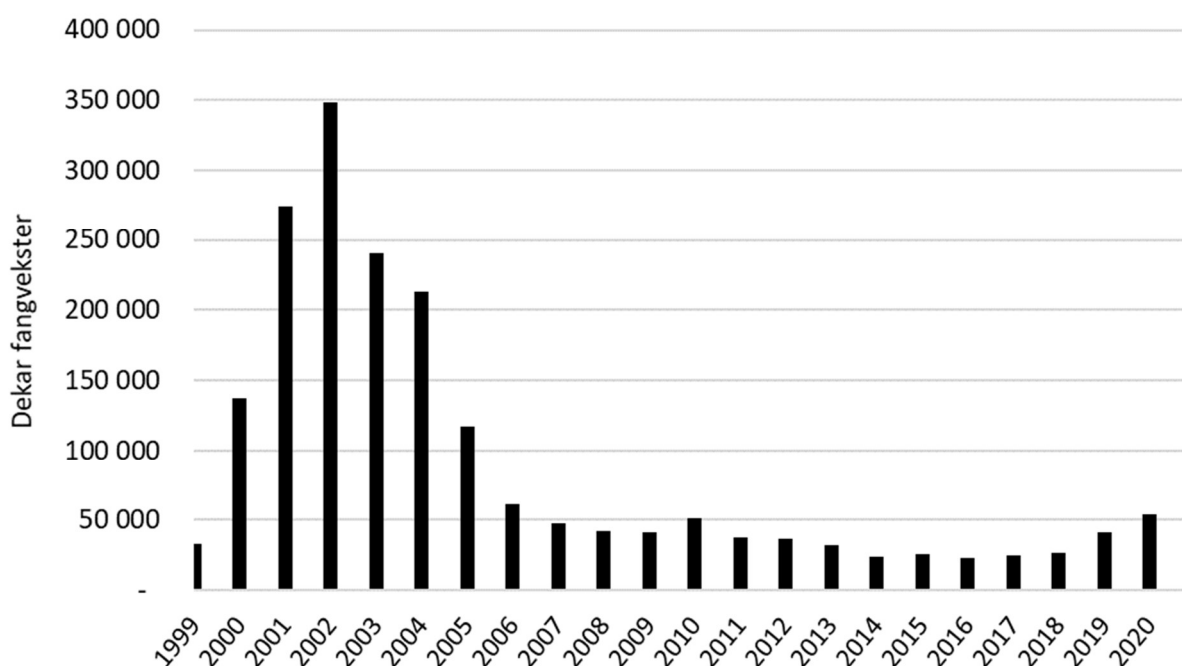
Fangvekster kom inn som metoden med nest størst potensial og er et tiltak som treffer godt på alle kriterier (karbonbindingspotensial, sikkerhet for effekt, modenhetsgrad og gjennomførbarhet for bønder). Her var det estimert at fangvekster kunne bidra med binding av 0,2 Mt CO₂ pr år, hvis 60 % av det totale kornarealet blir isådd med fangvekster sammen med kornvekster. Bondelaget har tatt med karbonlagring i sin nylig lansert klimaplan for 2021 – 2030 hvor både fangvekster og biokull er med som satsningsområder.

Tidligere har bruk av fangvekster hatt redusert næringsavrenning og erosjon som formål. I dag er bruk av fangvekster kanskje det viktigste enkelttiltaket for fangst og binding av karbon i jordbruksjord globalt²². Bruk av fangvekster har vært stimulert gjennom ulike tilskuddsordninger siden 1991. Fra 1999 ble det en kraftig økning i bruken av fangvekster, og tiltaket nådde nesten 350 000 daa i 2002 (Figur 6.20). Deretter kom det en periode med redusert tilskudd og overgang til Regionalt miljøprogram. I tillegg kom det utfordringer knyttet til raigras som fangvekst, med tynne åkre der gras tok overhånd og skapte vanskelige treskeforhold. Dette i kombinasjon førte til at arealet ble redusert nesten like fort som det steg. I 2005 var fangvekstarealet litt over 100 000 daa. Fra 2013 til 2018 var

²¹ Et internasjonalt initiativ for å øke andelen lagret karbon i jordbruket med 4 promille hvert år

²² Rapport 5-2020. Økt karbonbinding ved bruk av fangvekster på kornarealet. Agri Analyse

fangvekstarealet lite, med litt over 20 000 daa pr år. I 2019 og 2020 var det igjen noe økning i arealet.

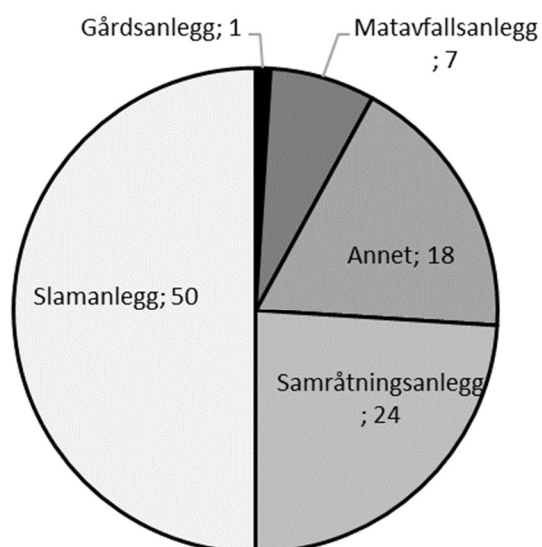
Figur 6.20 Arealutvikling på bruk av fangvekster i Norge 1999 - 2020

Kilde: Landbruksdirektoratet

Husdyrgjødsel til biogass

Biogass er en energirik gass som produseres når organiske materialer som planterester, husdyrgjødsel, matavfall og slakteriavfall brytes ned i en råtnetank uten tilgang på oksygen.

De fleste biogassanlegg i Norge behandler matavfall og avløpsslam. Som vist i Figur 6.21 nedenfor står slamanleggene (anlegg som har slam fra kommunale avløp som primært substrat), for om lag 50 prosent av dagens biogassproduksjon. Produsert biogass blir enten brukt internt i eget anlegg til varme og elektrisitet og/eller blir oppgradert til drivstoffkvalitet. Gårdsanlegg står for 1 prosent av denne produksjonen

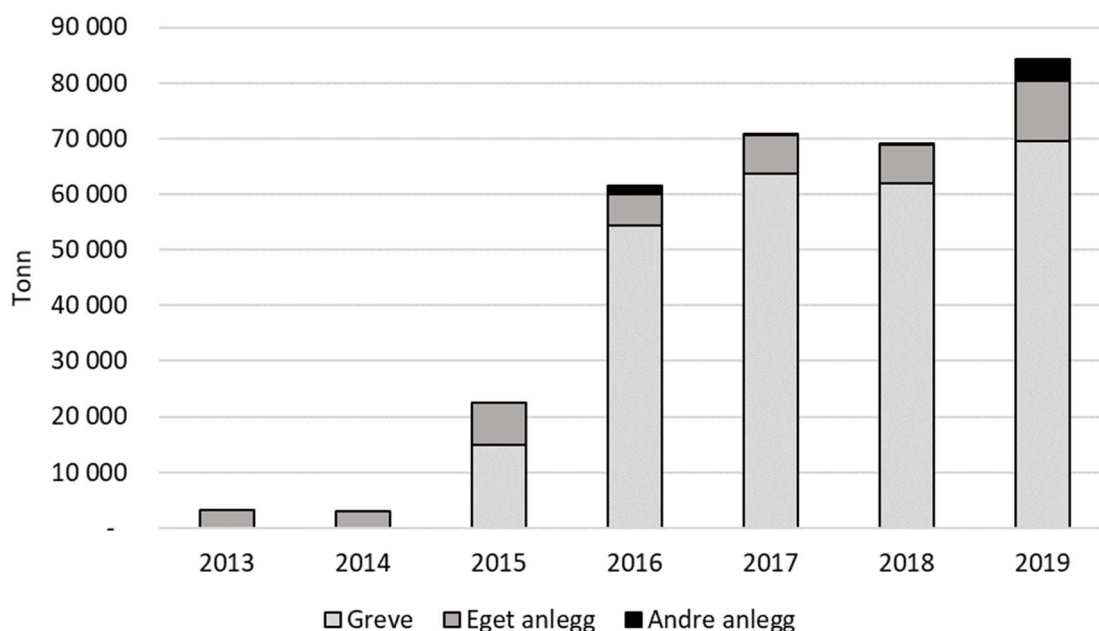

Figur 6.21 Andel av typer biogassanlegg basert på råstoff (GWh). 2018

Kilde: Miljødirektoratet

Biogassproduksjonen i Norge har økt betydelig de siste årene, fra knapt 100 GWh i 2013 til ca. 540 GWh i 2018. Det skyldes først og fremst etablering av nye industrielle biogassanlegg, som Greve Biogass (kommunene i Grenland og Vestfold), Romerike biogassanlegg (Oslo kommune), Biokraft Skogn (Trøndelag) og biogassanlegget til Norske Skog (Saugbrugs i Halden).

Figur 6.22 viser mengde husdyrgjødsel levert til biogassanlegg i perioden 2013-2019. Det meste av husdyrgjødsel er levert til Greve Biogassanlegg. Ved søknadsomgangen i februar 2020 (leveranser i 2019) fikk 42 foretak innvilget tilskudd. Derav har 32 søkere levert til Greve Biogassanlegg, 5 har levert til andre anlegg, mens de resterende 5 søkere har levert til egne anlegg.

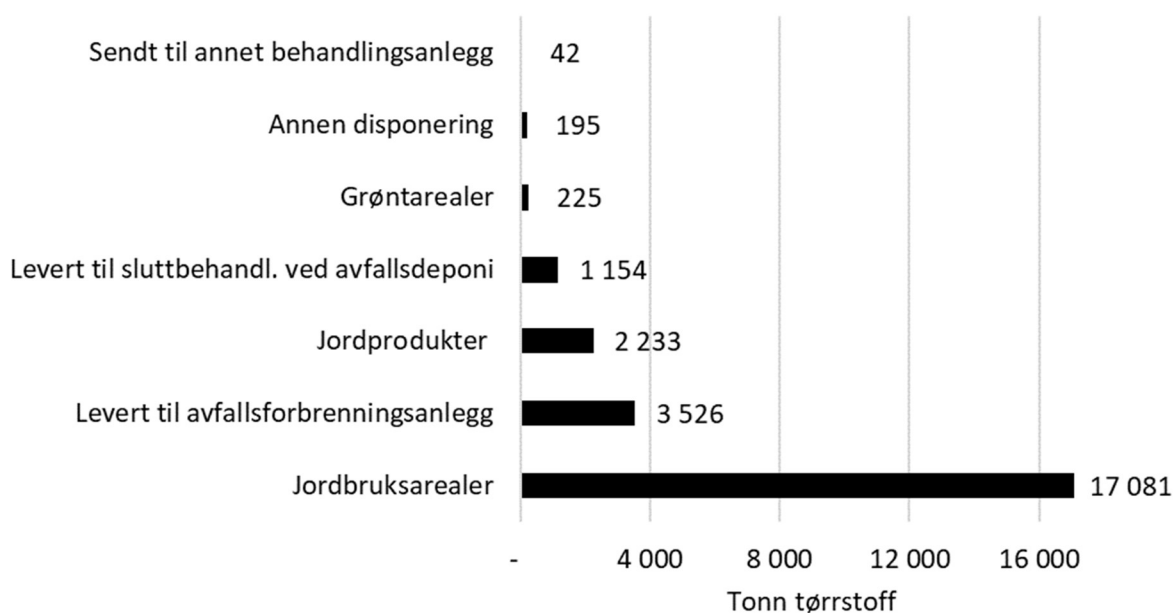
Figur 6.22 Antall tonn husdyrgjødsel levert til biogassanlegg i perioden 2013-2019.

Kilde: Landbruksdirektoratet

Bruk av biorest

Den gjenværende massen som tas ut av tanken/reaktoren etter biogassproduksjonen betegnes biorest. Biorest består av ikke nedbrytbart materiale og nedbrytbart materiale som ikke omsettes i gassproduksjonen.

I Norge produseres biorest hovedsakelig fra avløpsslam, matavfall og husdyrgjødsel. Figur 6.23 viser hvordan biorest fra avløpsslam og annet biologisk avfall ble utnyttet i 2018. (Jordprodukter kan være f.eks. biotak, jordblandinger og pellets) Tallgrunnlaget er hentet fra produsentenes årlige egenrapportering til Miljødirektoratet. Mengdene angitt er i tonn tørrstoff og inkluderer ikke massetap fra biogassproduksjonen, det vil si tonn tørrstoff som omdannes til gass. Tilførsel av biorest egner seg godt på jord med et relativt lavt fosforinnhold og lite organisk innhold, for eksempel i områder med mye kornproduksjon og andre produksjoner som ofte ikke har tilgang på husdyrgjødsel.

Figur 6.23 Bruk av biorest. 2018
 Kilde: Miljødirektoratet

Fornybar energi i jordbruket

Gjennom verdiskapingsprogrammet for fornybar energi og teknologi i landbruket gir Innovasjon Norge støtte til ulike former for bioenergi. Tabell 6.12 viser en oversikt over antall saker, kroner innvilget og energimengde. Gårdsvarme til næring er den prosjektypen som har desidert flest antall saker og størst beløp innvilget. Total mengde bioenergi er ifølge Innovasjon Norge beregnet til 38,3 GWh i 2019. Til sammenligning er sum forbruk av elektrisk energi i jordbruket 1 297 GWh (SSB 2017)

Tabell 6.12 Antall saker, innvilget i mill. kroner og energimengde.

Prosjekttipe	Antall saker			Innvilget i mill. kroner			Energimengde i GWh		
	2003-2017	2018	2019	2003-2017	2018	2019	2003-2017	2018	2019
Biogass, biokull, biodrivstoff	42	0	2	22,8	0	2,5	2,3		1
Brenselproduksjon	158	4	6	61,4	2,2	2,5			
Forprosjekt	187	17	16	17,7	1,5	1,7			
Forstudie	231	8	10	8	0,3	0,7			
Gårdsvarme næring	1006	103	115	242,7	50,4	50,3	169,3	21,3	23,2
Gårdsvarme bolig	558	4	7	17	0,2	0,6	23,8	0,2	0,3
Komp. og utredning	168	4	6	27,8	3,8	3,7	0		
Varmesalgslanlegg	200	15	23	194,8	30,9	28,2	168,8	16,2	12,3
Veksthus	29	2	3	14,1	1,4	3	29,6	1,4	1,5
Sum	2579	157	188	606,3	90,7	93,2	393,8	39,1	38,3

Kilde: Innovasjon Norge

Tabell 6.13 viser antall og energimengde for ulike energibærere i 2019. Tallene er ikke nødvendigvis helt korrekte for den enkelte energibærer, grunnet at mange anlegg har løsninger som solceller, varmegjenvinner og flisfyr i kombinasjon.

Tabell 6.13 Antall og energimengde for ulike energibærere. 2019

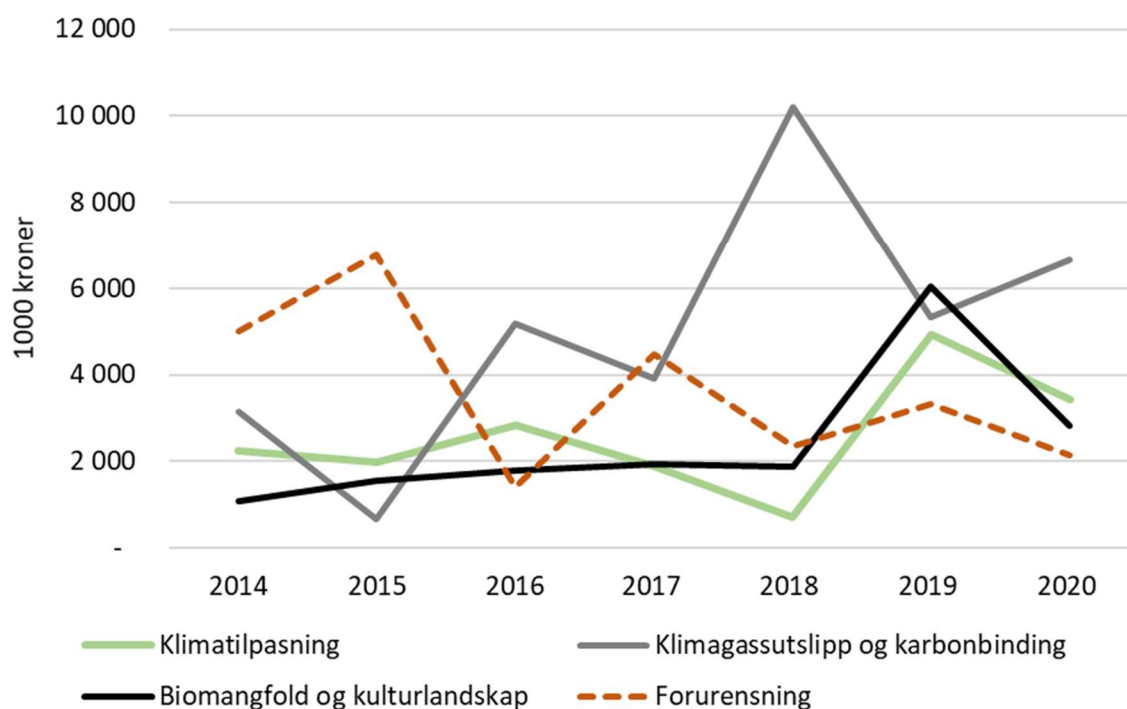
Type energi	Antall	Energimengde	Enhet
Ved	8	450 000	Kwh
Flis	76	24	Gwh
Halm	1	500 000	Kwh
Pellets	2	1 400	Kwh
Solcelle	20	750 000	Kwh
Biogass	2	800 000	Kwh

Kilde: Innovasjon Norge

Jordhelse

Klima- og miljøprogrammet ble etablert ved vedtak i jordbruksforhandlingene i 2012 ved å slå sammen Klimaprogrammet og informasjons- og utviklingstiltak innen miljø. I jordbruksavtalen 2020 er det besluttet at Jord skal etableres som eget faglig tema i Klima- og miljøprogrammet. Landbruksdirektoratet publiserte i 2020 Nasjonalt program for jordhelse, med faggrunnlag og forslag til utvikling av tiltak og virkemidler for økt satsing på jordhelse.

Figur 6.24 viser utbetaling av tilskudd til ulike tema gjennom Klima- og miljøprogrammet. Grensen mellom temaene er ikke absolutte, så innholdet i de enkelte tema kan endres noe fra år til år.

Figur 6.24 Tilskudd gjennom Klima- og miljøprogrammet.

Kilde: Landbruksdirektoratet

6.8 Plantevernmidler

Landbrukets mål for dette området er å redusere avhengigheten av plantevernmidler og å redusere helse- og miljørisikoen ved bruk av plantevernmidler.

Forsvarlig handtering og bruk av plantevernmidler har betydning både for den enkelte bruker, brukers nær miljø og for å unngå rester i mat og fôr. Forhold vedrørende plantevernmidler er regulert i Lov om matproduksjon og mattrygghet mv. (av 19.12.2003 nr. 124) med tilhørende forskrifter. Mattilsynet er ansvarlig godkjenning-myndighet for plantevernmidler i Norge. Det kreves dokumentert at nye midler er like gode eller bedre enn allerede godkjente preparater eller metoder, og det kreves autorisasjon for omsetning og yrkesmessig bruk av plantevernmidler.

Forskrift om plantevernmidler (ikrafttredelse 1.6.2015) setter krav om at det ved yrkesmessig bruk skal føres sprøytejournal, og at det kun skal brukes spredeutstyr som er godkjent ved en funksjonstest. Endring i forhold til forrige forskrift er at det nå skal inn en vurdering knyttet til integrert plantevern og det skal beskrives hvilke alternative behandlinger som er vurdert.

Nedenfor (Tabell 6.14) er forbruket av plantevernmidler i landbruket angitt i mill. kr sammen med omsatt mengde virksomt stoff av plantevernmidler. Tallene for omsatt mengde gjelder salg fra importør til distributør/forhandler, og gir dermed ikke det faktiske salget av det enkelte preparat fra forhandler hvert år. Noe av dette vil dessuten gå til sektorer utenom

jordbruket. Mengden av virksomt stoff er ikke direkte sammenlignbar fra ett år til et annet. Det skyldes at det er stadig utskifting av preparater med ulik konsentrasjon og virkningsgrad. Omsetningsstatistikken vil også være preget av endringer i avgiftssystemet.

Omsetning av virksomt stoff vil variere fra år til år pga. at det ofte blir kjøpt inn plantevernmidler til flere sesonger av gangen. Både 2018 og 2019 var år utenom det vanlige. Sesongen 2018 var tørr og varm, og da med mindre behov for bl.a. soppmidler i produksjonene. Tørkesesongen 2018 har antageligvis ført til lavere smittepress også i 2019. I tillegg er det sannsynlig at gårdbrukere har hatt en del ubrukte soppmidler på lager fra 2018 som da er brukt i 2019. 2020 vil sannsynligvis være mer et «normalår» enn 2019.

Tabell 6.14 Forbruk av plantevernmidler i mill. kr, og omsatt mengde av ulike stoffer

	1985	1990	1999	2010	2015	2019	2020
Mill. kr ¹⁾	421,1	392,3	417,1	326,0	378,9	306,6	497,4
<i>Omsatt mengde virksomt stoff, 1 000 kg²⁾</i>							
Ugrasmidler	1 236,2	965,1	448,7	577,7	467,5	479,0	521,9
Soppmidler	138,4	1 53,0	219,9	87,5	93,0	77,0	93,8
Skadedyrmidler	38,7	19,0	23,8	5,7	6,3	10,1	16,9
Andre midler	116,1	46,4	103,9	65,9	82,9	52,9	85,2
<i>Totalt, 1 000 kg²⁾</i>	<i>1 529,3</i>	<i>1 183,5</i>	<i>796,3</i>	<i>736,8</i>	<i>649,7</i>	<i>619,0</i>	<i>717,8</i>

1) Verdi av plantevernmidler brukt i jordbruket omregnet til faste 2020-kroner

2) Total grossistomsetning

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket og Mattilsynets omsetningsstatistikk for plantevernmidler

6.9 Innsamling av landbruksplast

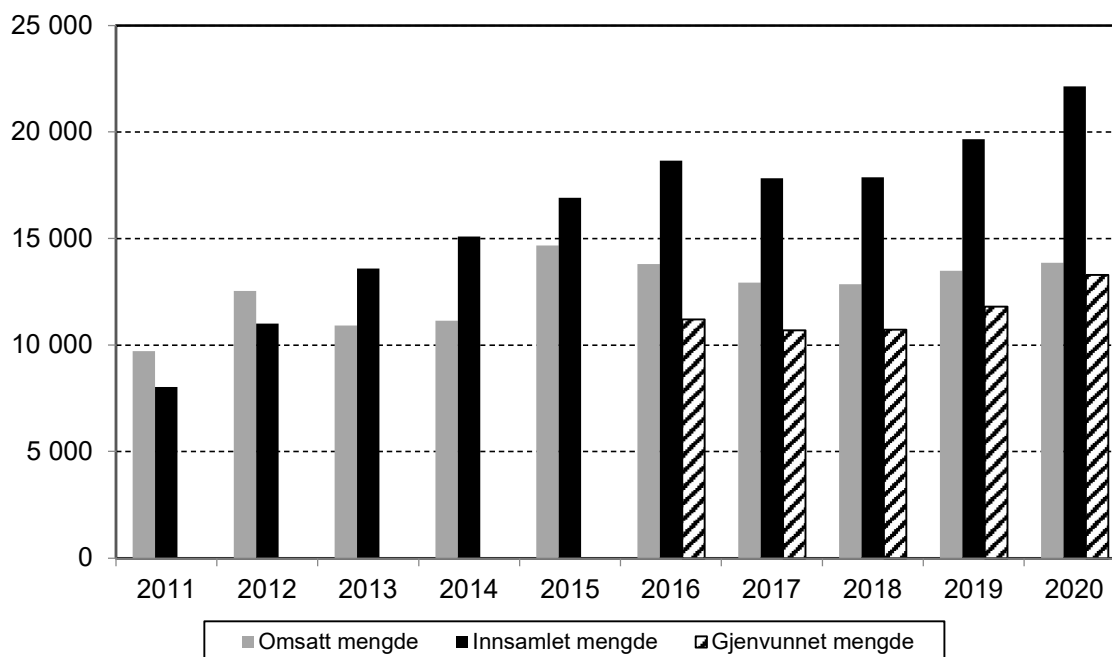
Et nasjonalt mål på dette området er at mengden avfall til gjenvinning skal være om lag 80 prosent, basert på at mengden avfall til gjenvinning skal økes i tråd med det som er et samfunnsøkonomisk og miljømessig fornuftig nivå. Grønt Punkt Norge står for innsamling og gjenvinning av landbruksplast

Landbruket er en stor forbruker av ulike plastprodukter. Systemet med returordning av plast finansieres ved at importører og produsenter av plast betaler et emballasjevederlag. Vederlagssatsen for landbruk økte i 2019 fra kr 1,35 til kr 1,56 per kg for folie fra rundballer, plansilo og eurobagging. For solfangerfolie, fiberduk, rundballenett og jorddekningsfolie økte vederlaget med kr 2,65 til kr 4,00 per kg. Målet er at vederlaget skal dekke alle kostnader knyttet til innsamling og gjenvinning. Grønt Punkt Norge AS står for innkreving av dette vederlaget.

Innsamling av landbruksplast organiseres lokalt av bønder i samarbeid med lokale innsamlere. Grønt punkt har avtale med ca. 100 innsamlere som gratis tar imot landbruksplast. Mange

steder har innsamlerne etablert henteruter hvor plasten blir hentet på. Dette er lokale tiltak, der innsamleren tar betalt for henting.

Figur 6.25 viser omsatt og innsamlet / gjenvunnet mengde de siste 10 år. Fra 2016 er 40 prosent av innsamlet mengde regnet som forurensing som for eksempel jord, stein og is. Reell gjenvunnet mengde er da 60 prosent av innsamlet. Dette er vist som egen søyle fra og med 2016. Differanse mellom omsatt og gjenvunnet mengde kan skyldes at plast som ikke egner seg til gjenvinning brukes til produksjon av energi, og at noe plast blir behandlet ulovlig.

Figur 6.25 Omsatt, innsamlet og materialgjenvunnet jordbruksfolie 2011–2020. Tonn

Kilde: Grønt Punkt Norge AS

7 Inntekter, økonomiske forhold og levekår

I Innst. 385S (2014–15) sies det at «Komiteen viser til at gode inntektsmuligheter er en forutsetning for økt matproduksjon og at dyktige næringsutøvere, og ikke minst ungdom, skal se på jordbruk som en interessant arbeidsplass for fremtiden. Komiteen mener det er avgjørende at utøverne i landbruket skal kunne ha en inntektsutvikling og sosiale vilkår på linje med andre grupper, slik Stortinget har forutsatt.».

Utviklingen i resultatmålet «Vederlag til arbeid og egenkapital»²³ kan sees i Totalkalkylens registrerte og normaliserte regnskaper. Det er normaliserte regnskaper som legges til grunn i jordbruksforhandlingene.

Se:<https://nibio.no/tema/landbruksokonomi/budsjettnemnda-for-jordbruket?locationfilter=true>

Hovedårsaker til forskjeller mellom normaliserte og registrerte regnskaper er:

- I normaliserte regnskaper forutsettes et «normalår» med blant annet normalårsavlinger i planteproduksjonen, mens registrerte regnskaper bygger på faktiske registreringer, blant annet for avlinger.
- Andre viktige forskjeller er rentekostnadene hvor det regnes gjennomsnitt av siste tre år i normalisert regnskap.

Driftsgranskinger i jord- og skogbruk viser tall for utvikling i vederlag til arbeid og egenkapital for de enkelte områdene, driftsformene og størrelsesgruppene. Det samme gjelder tall for utvikling i egenkapital, gjeld, inntekt og forbruk.

Se:<https://nibio.no/tema/landbruksokonomi/driftsgranskingar-i-jordbruket?locationfilter=true>

²³ Resultatmålet viser hva som står igjen til arbeid og egenkapital etter at alle inntekter er fratrukket ikke-varige produksjonsmidler, kapitalkostnader og realrentekostnadene på den lånte delen av kapitalen

7.1 Alminnelig inntekt

Alminnelig inntekt omfatter alle skattepliktige inntekter, der de viktigste er lønn, pensjoner, overskudd fra næringsvirksomhet, renteinntekter og andre kapitalinntekter. Fra summen av inntekter trekkes alle fradrag, blant annet minstefradrag (kun i lønnsinntekt), fagforeningskontingent, premie til egen pensjonsforsikring, renteutgifter og jordbruksfradrag.

Tabell 7.1 til Tabell 7.7 viser utviklingen i alminnelig inntekt fordelt etter jordbruksareal, brukers alder, kornareal, antall melkekyr og antall sauer. Tabell 7.1 og Tabell 7.2 har samme innhold, men den ene viser tall kun for bruker og den andre tall for bruker med eventuell ektefelle/samboer. Det samme gjelder Tabell 7.5 til Tabell 7.7. Tabell 7.3 og Tabell 7.4 (som viser alminnelig inntekt inndelt etter kornareal, antall melkekyr og antall sauer) viser totaltall for bruker og eventuell ektefelle/samboer.

Det var 73 prosent av de personlige brukerne som hadde ektefelle/samboer i 1995. Fra 2008 til 2016 var andelen ca. 77 prosent, og i 2019 var andelen 75,7 prosent. Det blir derfor inntektene for ektefellene/ samboerne til denne andelen som regnes med i statistikken sammen med inntektene til det totale antall brukere. Det er ikke tatt hensyn til hvorfra ektefellene henter sin inntekt. Fylkesvis fordeling av alminnelig inntekt vises på <http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>.

Legg merke til at det kan være flere produksjoner på samme jordbruksbedrift i grupperingene i tabellene. Brukene i den største arealgruppa har hele tiden hatt størst alminnelig inntekt.

Fra 2018 til 2019 har alminnelig inntekt økt med 2,5 prosent for bruker og 2,7 prosent for bruker og ektefelle/samboer.

Tabell 7.1 Alminnelig inntekt for bruker fordelt etter jordbruksareal. 1 000 kr. Nominelle kroner

Arealgruppe, dekar	1992	1995	1999	2010	2018	2019
0–99	136,7	155,0	195,2	292,4	425,7	440,4
100–199	166,1	176,8	208,8	282,1	417,7	432,1
200–299	190,1	205,4	222,0	277,7	418,0	426,9
300–499	209,0	249,3	259,4	300,1	457,4	435,1
> 500	274,9	348,1	473,2	372,3	563,7	601,1
Alle	154,2	174,3	214,5	293,2	442,2	453,4

1) Til og med 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5–99 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Skattestatistikk 2019. Gårdbrukernes inntekter og gjeld

Tabell 7.2 Alminnelig inntekt for bruker og eventuell ektefelle/samboer fordelt etter jordbruksareal. 1 000 kr. Nominelle kroner

Arealgruppe, dekar	1992	1995	1999	2010	2018	2019
0–99	195,8	222,4	291,9	473,1	680,5	708,3
100–199	240,8	259,2	314,0	462,2	672,9	695,6
200–299	281,8	303,5	337,7	464,3	680,9	694,9
300–499	303,1	357,9	396,4	502,8	739,6	717,5
>500	385,8	488,7	628,6	604,4	891,8	933,2
Alle	222,6	252,6	321,0	481,5	710,8	729,7

1) Til og med 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5–99 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Skattestatistikk 2019. Gårdbrukernes inntekter og gjeld

Tabell 7.3 viser alminnelig inntekt etter brukers alder. For både bruker og bruker med ektefelle/samboer har hovedtrenden vært at de over 70 år har lavest alminnelig inntekt, men i 2019 hadde den yngste aldersgruppen lavest inntekt.

Tabell 7.3 Alminnelig inntekt for bruker fordelt etter brukers alder¹⁾. 1 000 kr. Nominelle kroner

Aldersgruppe	1992	1995	1999	2010	2018	2019
< 40	144,1	164,9	190,6	260,7	351,6	340,2
40–49	171,6	195,1	235,6	317,5	469,2	470,5
50–59	164,6	187,8	234,1	311,4	486,9	501,0
60–65	153,6	159,8	203,9	278,2	467,8	471,9
66–69	130,7	130,9	164,7	254,2	442,1	513,6
> 70	101,2	112,7	147,0	218,8	343,2	376,3

1) Til og med 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5–99 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Skattestatistikk 2019. Gårdbrukernes inntekter og gjeld

Tabell 7.4 Alminnelig inntekt for bruker og eventuell ektefelle/samboer fordelt etter brukers alder¹⁾. 1 000 kr Nominelle kroner

Aldersgruppe	1992	1995	1999	2010	2018	2019
< 40	195,4	220,0	272,2	416,0	556,1	541,1
40–49	263,7	294,8	359,5	521,7	774,4	781,6
50–59	243,1	284,5	357,8	520,5	789,8	814,8
60–65	216,7	229,8	306,9	461,4	740,9	759,7
66–69	176,1	181,3	246,8	414,1	686,2	780,4
> 70	127,3	145,4	189,5	328,4	521,1	567,9

1) Til og med 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5–99 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Skattestatistikk 2019. Gårdbrukernes inntekter og gjeld

Tabell 7.5 alminnelig inntekt for bruker med eventuell ektefelle/samboer i forhold til kornareal. Også her ser vi at trenden er økt alminnelig inntekt med økt areal.

Tabell 7.5 Alminnelig inntekt for bruker og eventuell ektefelle/samboer fordelt etter kornareal¹⁾. 1 000 kr. Nominelle kroner

Arealgruppe, dekar	1992	1995	1999	2010	2018	2019
1–99	219,3	255,1	338,1	516,3	737,2	785,1
100–199	239,5	297,5	379,6	548,2	800,6	822,8
200–299	282,5	337,5	453,9	564,9	857,6	912,9
300–499	312,4	402,4	485,6	618,1	1 006,8	981,7
> 500	407,4	574,9	561,4	707,6	1 148,0	1 255,6

1) Til og med 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5–99 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Skattestatistikk 2019. Gårdbrukernes inntekter og gjeld

Tabell 7.6 viser hvordan alminnelig inntekt varierer med antall melkekyr. I hele perioden øker alminnelig inntekt for bruker og ektefelle/samboer med antall kyr.

Tabell 7.6 Alminnelig inntekt for bruker og eventuell ektefelle/samboer fordelt etter antall melkekyr¹⁾. 1 000 kr. Nominelle kroner

Besetningsstørrelse	1992	1995	1999	2010	2018	2019
1–9	218,7	228,8	279,2	349,1	486,6	523,5
10–19	271,3	275,6	307,4	402,4	579,5	582,2
20–39	330,4	350,3	366,2	465,1	624,4	587,8
>40	380,7	399,3	424,0	569,4	710,3	643,8

1) Til og med 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5–99 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Skattestatistikk 2019. Gårdbrukernes inntekter og gjeld

Tabell 7.7 viser alminnelig inntekt for bruker med eventuell ektefelle/samboer på bruk med sau, gruppert etter besetningsstørrelse. I alle år har brukene med mer enn 200 sauer hatt høyest alminnelig inntekt. På sauebrukene ser vi ikke en så klar tendens til at økende besetningsstørrelse gir økende alminnelig inntekt.

Tabell 7.7 Alminnelig inntekt for bruker og eventuell ektefelle/samboer fordelt etter antall sauer per 1. juni¹⁾. 1 000 kr. Nominelle kroner

Besetningsstørrelse	1992	1995	1999	2010	2018	2019
1–49	200,9	217,1	283,7	449,0	657,2	670,9
50–99	224,2	231,9	291,1	442,0	637,7	650,3
100–199	212,7	231,6	288,9	438,7	612,5	638,1
>200	237,5	241,2	342,5	504,0	688,1	720,1

1) Til og med 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5–99 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Skattestatistikk 2019. Gårdbrukernes inntekter og gjeld

I Tabell 7.8 har vi delt den alminnelige inntekten i intervaller. Tabellen viser hvor stor andel av henholdsvis bruker og bruker pluss eventuell ektefelle/samboer som ut fra skatteligningen 2019 havnet i de ulike intervallene. Brukere som har alminnelig inntekt over kr 300 000 utgjør 57 prosent både i 2018 og 2019.

Tabell 7.8 Andel brukere og brukere pluss evt. ektefelle/samboer fordelt etter alminnelig inntekt. Prosent, 2019.

Alminnelig inntekt i 1 000 kroner	Uten eller negativ	1– 100	100– 200	200– 300	300– 400	400– 500	500– 750	Over 750
Kun bruker	5,9	8,7	13,1	15,5	15,0	12,8	16,7	12,4
Bruker og evt. ektefelle/samboer	3,1	3,4	5,8	7,6	9,4	10,2	24,4	36,1

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Skattestatistikk 2019. Gårdbrukernes inntekter og gjeld. Levekår

7.2 Levekår

7.2.1 Næringsinntekt og jordbruksfradrag

I Prop.1S (2015–2016) sies det at «*Regjeringa vil styrkje bruk som har ressursgrunnlag til å vere heiltidsbruk.*»

Tabell 7.9 viser den relative betydningen av inntekt fra jordbruket. Grunnlaget er data fra skattestatistikken og post 2.7.1 i skattemeldingen: Næringsinntekter ifølge næringsoppgave i jordbruk, gartneri mv. Den sammenlignes med bruttoinntekten for bruker og ektefelle/samboer. Bruttoinntekt er lønnsinntekter, næringsinntekter, pensjoner og kapitalinntekter. Tabell 7.9 til Tabell 7.13 inkluderer også jordbruksbedrifter under 5 dekar.

Av bruk med i skattestatistikken var 29,6 prosent uten positiv næringsinntekt fra jordbruket i skattemeldingen i 2019. Totalt for landet henter 18,1 prosent av alle brukere over halvparten av bruttoinntekta fra næringsinntekt i jordbruket. I 1999 var tilsvarende andel 35 prosent.

Tabell 7.9 Andel næringsinntekt fra jordbruk av bruttoinntekt¹⁾. Tall for bruker og ektefelle/samboer. Prosentandel fylkesvis 2019, og landstall 2019, 2018, 2010 og 1999

	Antall brukere	Andel næringsinntekt av bruttoinntekt, prosent					
		Uten	<10	10–49	50–89	>90	>50
Østfold	2 006	22,6	23,4	38,6	12,1	3,3	15,4
Akershus/Oslo	1 881	27,3	26,8	33,9	9,7	2,2	11,9
Hedmark	2 881	30,2	17,9	31,7	16,0	4,2	20,2
Oppland	4 051	29,1	18,4	33,4	13,5	5,6	19,1
Buskerud	1 994	33,1	25,1	30,4	9,2	2,2	11,4
Vestfold	1 224	28,2	22,6	33,3	12,8	3,1	15,9
Telemark	1 284	42,6	24,9	23,6	7,1	1,8	8,9
Aust-Agder	648	38,1	21,5	26,5	11,4	2,5	13,9
Vest-Agder	1 034	43,1	18,9	26,3	8,3	3,4	11,7
Rogaland	3 805	23,1	19,4	35,0	16,4	6,1	22,5
Hordaland	2 929	41,7	24,3	23,9	7,4	2,8	10,2
Sogn og Fjordane	2 659	26,4	21,6	36,4	11,5	4,1	15,6
Møre og Romsdal	2 241	34,9	18,7	28,2	13,3	4,9	18,2
Trøndelag	5 332	24,6	18,5	33,0	18,5	5,4	23,9
Nordland	1 827	24,5	16,0	31,8	19,1	8,5	27,6
Troms	795	25,3	14,8	33,7	16,9	9,3	26,2
Finnmark	255	33,7	15,3	23,5	19,2	8,2	27,4
<i>Hele landet, 2019</i>	<i>36 846</i>	<i>29,6</i>	<i>20,5</i>	<i>31,9</i>	<i>13,5</i>	<i>4,6</i>	<i>18,1</i>
<i>Hele landet, 2018</i>	<i>37 443</i>	<i>29,9</i>	<i>19,9</i>	<i>31,0</i>	<i>14,6</i>	<i>4,6</i>	<i>19,2</i>
<i>Hele landet, 2010</i>	<i>43 615</i>	<i>23,8</i>	<i>20,8</i>	<i>33,1</i>	<i>17,2</i>	<i>5,1</i>	<i>22,3</i>
<i>Hele landet, 1999</i>	<i>69 910</i>	<i>26,4</i>	<i>14,2</i>	<i>24,3</i>	<i>20,9</i>	<i>14,1</i>	<i>35,0</i>

1) Sum lønnsinntekt, næringsinntekt, pensjoner og kapitalinntekt

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Skattestatistikk 2019

Tabell 7.10 viser tilsvarende fordeling ut i fra jordbruksareal i drift. I størrelsesgruppen fra 5 til 49 dekar er 58 prosent av brukerne uten næringsinntekt, og bare 4,2 prosent av brukerne henter mer enn 50 prosent av bruttoinntekten fra jordbruket. Med unntak av den minste gruppen øker andelen brukere som henter mer enn 50 prosent av bruttoinntekten fra jordbruket, med økende bruksstørrelse.

På landsbasis er det 4,6 prosent av brukene som henter mer enn 90 prosent av inntekta fra jordbruket i 2019, og det er en nedgang fra 14 prosent i 1999.

Tabell 7.10 Andel næringsinntekt fra jordbruk av bruttoinntekt¹⁾. Tall for bruker og ektefelle/samboer. Prosentandel for ulike arealgrupper. 2019

Arealgruppe	Antall brukere	Andel næringsinntekt av bruttoinntekt, prosent					
		Uten	<10	10–49	50–89	>90	>50
< 5	1 133	32,5	18,6	28,9	15,2	4,9	20,1
5–49	3 692	58,0	23,8	14,1	3,0	1,2	4,2
50–99	6 181	50,9	27,8	17,3	3,1	0,9	4,0
100–199	9 656	31,7	27,5	30,6	7,4	2,8	10,2
200–299	6 116	18,5	18,9	42,2	14,6	5,8	20,4
300–499	5 889	11,7	11,5	44,5	24,4	8,0	32,4
>500	4 179	8,4	5,8	39,9	35,4	10,4	45,8
Alle	36 846	29,6	20,5	31,9	13,5	4,6	18,1

Sum lønnsinntekt, næringsinntekt, pensjoner og kapitalinntekt

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Skattestatistikk 2019

Tabell 7.11 viser en tilsvarende fordeling etter alder på bruker. Med unntak av de over 70 år, hvor bare 4,7 prosent henter mer enn 50 prosent av inntekten fra jordbruket, er det ikke store forskjeller mellom aldersgruppene. Vedlikehold og avskrivninger vil påvirke næringsinntekten. Det er derfor ikke urimelig at de yngste i etableringsfasen og de eldste der en del har trappet ned drifta, vil ha flere brukere uten positiv næringsinntekt.

Tabell 7.11 Andel næringsinntekt fra jordbruk av bruttoinntekt¹⁾. Tall for bruker og ektefelle/samboer. Prosentandel for ulike aldersgrupper. 2019

Aldersgruppe	Antall brukere	Andel næringsinntekt av bruttoinntekt, prosent					
		Uten	0–10	10–49	50–90	>90	>50
< 30	1 003	40,4	13,4	25,7	12,9	7,7	20,6
30–39	4 697	31,4	18,1	30,6	14,5	5,4	19,9
40–49	8 283	28,2	21,3	31,3	14,1	5,0	19,1
50–59	11 007	26,8	19,6	32,1	15,7	5,7	21,4
60–69	8 211	28,7	20,8	33,3	13,5	3,7	17,2
> 70	3 645	37,5	25,5	32,4	4,6	0,1	4,7
Alle	36 846	29,6	20,5	31,9	13,5	4,6	18,1

1) Sum lønnsinntekt, næringsinntekt, pensjoner og kapitalinntekt

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Skattestatistikk 2019

St.meld. nr. 19 (1999–2000) gikk inn for å «bruke skatt i inntektspolitikken i jordbruket, innføre fradrag i positiv næringsinntekt i jordbruket som kompensasjon for reduserte målpriser.» Det generelle fradraget er på 63 500 kr. Det gis ytterligere fradrag på 38 prosent beregnet av den delen av næringsinntekt i jord- og hagebruk som ligger mellom 63 500 og 334 290 kr, slik at maksimalt fradrag i 2019 blir 166 400 kr. Maksimalt jordbruksfradrag kunne for 2019 gi opp til 39 936 kr i spart skatt.

Fradraget gjelder for beregning av alminnelig inntekt og har ingen virkning på personinntekten.

Tabell 7.12 viser omfanget av brukere som vil kunne benytte fradraget. Grunnlaget for fradraget vil i tillegg til det som føres i næringsoppgaven, også inkludere sykepenger fra jordbruket. Det blir et tillegg til næringsinntekten i tabellen, men forskjellen blir liten.

Av tabellen går det fram at 26,6 prosent av jordbruksbedriftene hadde inntekt på mer enn 334 290 kr fra jordbruket i næringsoppgaven i 2019, og dermed lå an til å utnytte jordbruksfradraget maksimalt etter reglene for 2019.

Tabell 7.12 Inntektsposisjon i forhold til jordbruksfradraget. Tall for bruker og ektefelle/ samboer inndelt etter næringsinntekt per bedrift, fylkesvis, 2019

	Antall brukere	Næringsinntekt per jordbruksbedrift, andel i gruppa. %				
		Uten	1 – 63 500	63 501– 199 999	200 000 – 334 289	334 290 og mer
Østfold	2 006	22,6	13,5	23,0	12,1	28,8
Akershus/Oslo	1 881	27,3	15,2	22,6	9,8	25,0
Hedmark	2 881	30,2	12,6	17,7	9,3	30,3
Oppland	4 051	29,1	12,5	21,1	11,6	25,7
Buskerud	1 994	33,1	17,1	20,9	10,4	18,5
Vestfold	1 224	28,2	13,2	21,0	9,5	28,1
Telemark	1 284	42,6	18,8	17,1	8,6	13,0
Aust-Agder	648	38,1	16,8	17,1	7,6	20,4
Vest-Agder	1 034	43,1	14,6	16,7	8,1	17,4
Rogaland	3 805	23,1	13,7	20,4	10,2	32,5
Hordaland	2 929	41,7	18,5	17,2	7,8	14,8
Sogn og Fjordane	2 659	26,4	17,3	19,8	13,1	23,4
Møre og Romsdal	2 241	34,9	13,8	16,8	8,7	25,8
Trøndelag	5 332	24,6	12,6	18,3	10,3	34,2
Nordland	1 827	24,5	12,7	18,0	10,7	34,1
Troms	795	25,3	12,3	20,9	11,6	29,9
Finnmark	255	33,7	13,3	13,3	8,6	31,0
<i>Hele landet</i>		29,6	14,4	19,3	10,2	26,6
Antall	36 846	10 890	5 299	7 117	3 750	9 790

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Skattestatistikk 2019

Tabell 7.13 viser tilsvarende etter størrelsesgrupper. Vi ser at andelen som vil kunne utnytte maksimalt fradrag (dvs. at de har inntekt på minimum 334 290 kr) øker med økende bruksstørrelse over 100 dekar.

Tabell 7.13 Inntektsposisjon i forhold til jordbruksfradraget. Tall for bruker og ektefelle/ samboer inndelt etter inntektsnivå fra jordbruket og arealgruppe. 2019

Arealgruppe, dekar	Antall brukere	Næringsinntekt per jordbruksbedrift, andel i gruppa. %				
		Uten	1–63 500	63 501–199 999	200 000–334 289	334 290 og over
< 5	1 133	32,5	14,6	15,4	8,2	29,3
5–49	3 692	58,0	20,3	11,7	3,8	6,2
50–99	6 181	50,9	24,1	15,4	4,2	5,5
100–199	9 656	31,7	19,2	26,0	9,8	13,2
200–299	6 116	18,5	10,6	26,0	15,7	29,1
300–499	5 889	11,7	5,2	18,5	15,1	49,4
> 500	4 179	8,4	2,1	8,7	10,9	69,9
<i>Alle</i>	<i>36 846</i>	<i>29,6</i>	<i>14,4</i>	<i>19,3</i>	<i>10,2</i>	<i>26,6</i>

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Skattestatistikk 2019

7.2.2 Helse og arbeidsmiljø

Arbeidstilsynet har registrert 6 arbeidsskadedødsfall i landbruket i 2020. Tilsvarende tall for de fire foregående årene er 4 i 2019, 5 i 2018, 3 i 2017 og 2016. De siste årene har det vært færre dødsulykker sammenlignet med perioden 2013-2015, da det var et snitt på åtte arbeidsskadedødsfall per år. Tre av dødsulykkene i 2020 skjedde i forbindelse med bruk av traktor eller skurtresker. Alle seks, som omkom, var norske statsborgere.

Fra 2014 er den tidligere Landbrukets HMS-tjeneste (LHMS) blitt en del av Norsk Landbruksrådgivning (NLR) og organisert som en egen avdeling i Norsk Landbruksrådgivning. De tilbyr helsefremmende tiltak til alle i landbruket. Målsettingen er å bidra til færre ulykker og yrkeslidelser i landbruket.

NLR HMS tilbyr kompetansegivende kurs til hele næringa uavhengig av medlemskap. Kurset «Praktisk HMS-arbeid» er utpekt som hovedsatsning for hele næringa gjennom «Felles plan for HMS-arbeidet i norsk landbruk». Til sammen har over 10.000 bønder har deltatt på kurset. Kurset er skreddersydd til kravet i Arbeidsmiljølovens § 3-5 hvor ansvarlig leder for enhver virksomhet pålegges å ta dokumentert HMS-opplæring.

NLR tilbyr HMS-rådgivning til bønder over hele landet i form av HMS-besøk på gården, helseoppfølging hos bedriftshelsetjeneste, kursing og andre faglige tiltak som gjør hverdagen tryggere. Ved ulykker tilbyr de også krisehåndtering.

I 2019 ble det gjennomført ca. 1 800 HMS-besøk på gårdsbruk. Det ble også ytt kriseforebygging og hjelp på 182 gårder, herav 38 hos bedriftshelsetjeneste. I mars 2020 ble det bestemt at NLR ikke utfører HMS-besøk på gårder på grunn av koronaviruset.

Kursing innenfor HMS-området er en stor og økende del av aktiviteten i HMS-avdelingen. Tabell 7.14 viser antall kurs og antall deltakere fordelt på ulike kurs, samt antall sikkerhetsdager og antall deltakere på naturbruksskoler.

Tabell 7.14 Kurs og kursdeltakere Norsk Landbruksrådgivning HMS

	2017		2018		2019	
	Kurs	Deltakere	Kurs	Deltakere	Kurs	Deltakere
HMS-kurs	26	900	74	709	58	738
Varme arbeider, brann og HMS	152	2 500	122	1 800	84	1 360
Maskinfører	15	280	7	146	5	82
Inn på tunet			5	56	6	122
Førstehjelp			7	74	6	43
Gnager-kurs			3	132	113	1 821
Plantevern, HMS-del			42	827	55	1 119
Sum	193	3 680	260	3 744	327	5 285
Sikkerhetsdager på naturbruksskoler	19	630	22	813	26	769

Kilde: Norsk Landbruksrådgivning HMS

Stiftelsen Matmerk (Stiftelsen NorskMat fra 2021) gjennomførte i 2020/2021 en undersøkelse om skader og ulykker i landbruket. Det kom inn 839 svar med opplysninger om skader. I Tabell 7.15 gjengis et sammendrag av spørsmålene, og svarene som prosentvis hadde størst svarandel. Noen av spørsmålene hadde flere svaralternativer.

Tabell 7.15 Sentrale spørsmål i Matmerks / NorskMat undersøkelse om skader og ulykker i landbruket 2020/2021

Spørsmål	Svarandel
Hvem ble skadet?	
Eier	60,6
Familiemedlem	15,5
Hvor gammel er den som ble utsatt for ulykken?	
26 – 40	23,7
41 – 55	39,1
56 -70	23,7
Er den skadde?	
Mann	79,1
Kvinne	20,9
Hva forårsaket ulykken?	
Husdyr	29,5
Maskiner, ATV eller traktor	20,7
Hva mener du var årsaken?	
Uheldig eller feil arbeidsstilling	21,7
Uoppmerksomhet	38,4
Hva slags skade oppsto?	
Bruddskade	31,9
Sårskade	28,4
Har ulykken ført til varige mén?	
Ja	18,5
Nei	81,5
Har det vært tilløp til ulykker?	
Ja, en eller flere ganger	26,0
Nei	74,0

Kilde: Matmerk / NorskMat undersøkelsen om skader og ulykker i landbruket 2020/2021

7.2.3 Velferd og avløsning

Avløsertilskudd skal sikre husdyr-, plante- og honningprodusenter avløsning ved sykdom, svangerskap, fødsel med videre²⁴. Husdyrprodusenter kan gis tilskudd hele året, mens plante- og honningprodusenter kan få tilskudd for perioden 15. april til 1. oktober etter nærmere regler. Det kan også gis tilskudd til avløsning ved ferie og fritid. Formålet er å hjelpe husdyrbrukere til ferie, ordnet fritid og avlastning i onnetider ved å bidra til finansiering av leid arbeid.

Landbruksvikarordningen skal avløse bøndene ved sykdom og krisesituasjoner. I henhold til avløserlagenes rapportering for 2019, var det 5 kommuner som var uten landbruksvikartilbud dette året. Satsen for tilskuddet var 282 400 kroner per landbruksvikarårsverk. Landbruksdirektoratet fordelte i 2019 tilskudd for 233 årsverk

²⁴ Landbruks- og matdepartementet (LMD) fastsatte 19. desember 2014 ny «forskrift om tilskot til avløsning ved sjukdom og fødsel mv.». Forskriften trådte i kraft 1. januar 2015

mellom fylkene. Fylkesmannen har igjen fordelt disse videre til de ulike avløserlagene. Tabell 7.16 viser utbredelse og omfang av landbruksvikarordningen.

Tabell 7.16 Landbruksvikarordningen, omfang og finansiering

	1999	2009	2010	2018	2019
Antall med i ordningen:					
Kommuner	284	398	400	439	398
Jordbruksbedrifter	5 655	2 494	2 663	2 243	2 032
Finansiering mill. kr:					
Stat	18	60	60	63	66
Kommuner	36	0	0		
Brukere:	41				
Betaling for sykdomsavløsning	17		47	70 ¹⁾	86
Betaling for annen avløsning	8		18		
Finansiering i alt	97	112	115	133	152

1) Fra og med 2018 har ikke Landbruksdirektoratet separate tall for sykdomsavløsning og annen avløsning utført av landbruksvikaren, kun summen av dette.

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Landbruksdirektoratet

7.3 Lønnsutvikling etter næring

Tabell 7.17 viser prosentvis lønnsvekst fra året før og lønnsnivå for 2019 og 2020 for enkelte inntektsgrupper. Det er også vist lønnsøkning i de to siste femårsperiodene. Tallene er hentet fra Det tekniske beregningsutvalg for inntektsoppgjørene.

Statistisk sentralbyrå benytter norsk Standard for næringsgruppering (SN2007) i sine næringsstatistikker. Standarden samsvarer med EU sin nye standard NACE Rev. 2. Dette bidrar til sammenlignbarhet på tvers av landegrensene.

Tabell 7.17 Beregnet lønnsvekst i prosent for noen store forhandlingsområder de siste 10 år, og deres årslønn i kroner i 2020

	2018- 2019	2019- 2020 ⁸⁾	2010- 2015	Gj.sn. per år 10-15 ¹⁾	2015- 2020	Gj.sn. per år 15-20 ¹⁾	Årslønn 2020
Industriarbeidere	3,1	2	18,8	3,5	13,1	2,5	506 600
Sum industrien	3,1	2,2	19,9	3,7	12,8	2,4	641 400
Off. forvaltning ³⁾	3,5	1,7	19,6	3,6	13,7	2,6	575 800
Statsansatte ⁴⁾	3,8 ⁷⁾	1,8 ⁷⁾	19,3	3,6	13,7	2,6	623 600
Kommuneansatte ⁵⁾	3,5	1,7	20,0	3,7	13,8	2,6	543 800
Varehandel ⁶⁾	3,0	3,6	19,0	3,5	15,8	3,0	558 400
Finanstjenester ²⁾	3,4	2,9	23,8	4,4	16,8	3,2	714 500
<i>Alle grupper³⁾</i>	3,4	3,1	19,1	3,6	14,1	2,7	587 600

- 1) Geometrisk gjennomsnitt
- 2) Heltidsansatte i medlemsvirksomheter (arbeidsgivermedlemmer) i Finans Norge utenom ledere. Endringer i bonusutbetalinger påvirker lønnsveksten i enkelte år. Fra 2018 benyttes datamateriale for hele året.
- 3) Totalt for statsansatte, kommuneansatte og ansatte i helseforetakene. Til og med 2016: prosentvis vekst vektet med årsverk. Fra 2017: Gjennomsnitt for året er beregnet på lønnsnivå og årsverk for samme år og året før.
- 4) Eksklusiv de statlig eide helseforetakene. Fra og med 2015 er datagrunnlaget basert på A-ordningen.
- 5) Omfatter ansatte i kommunene, fylkeskommunene og andre virksomheter som er medlemmer i KS, herunder bedriftsmedlemmer. Tallene omfatter også stillinger med hovedsakelig lokal lønnsdannelse og undervisningsstillinger med hovedsakelig sentral lønnsdannelse.
- 6) Tallene gjelder heltidsansatte
- 7) Vekst i faste og variable tillegg bidro til økt årslønnsvekst med 0,4 prosentpoeng i 2019. Årslønnsveksten i det statlige tariffområde ekskl. forsvaret er 1,4 prosent i 2020. Vekst i faste og variable tillegg bidrar til økt årslønnsvekst med 0,4 prosentenheter i 2020.
- 8) Foreløpig beregning

Kilde: Grunnlaget for inntektsoppgjørene 2021, foreløpig hovedrapport fra Det tekniske beregningsutvalg for inntektsoppgjørene, 25.03.2021.

8 Bruken av innsatsfaktorer i jordbruket – kostnadsutviklingen

Gjennom landbrukspolitikken skal det legges til rette for at det potensielle landbruket har for en økt produktivitet og effektiv ressursbruk blir utnyttet.

Nedenfor er det gitt en oversikt over utviklingen i bruken av innsatsfaktorer i jordbruket. I tillegg er priser på jordleie og renter på lånt kapital tatt med. Innsatsfaktorene er inndelt i kategoriene varige og ikke-varige. Mhp. de varige innsatsfaktorene sier næringskomiteen i Innst. 385 S (2014–2015) at «... gode investeringsordninger er nødvendige for å få en mer konkurransedyktig og fremtidsrettet landbruksproduksjon over hele landet. Investeringsordningene skal også bidra til utvikling av ny næringsvirksomhet på landbrukseiendommene, med mål om økt sysselsetting. Gjennom investeringer og moderniseringer i driftsapparatet og bruk av ny teknologi oppnås økt effektivitet og produktivitet. Komiteen mener at dette er særlig viktig for rekrutteringen til landbruket.»

8.1 Ikke - varige innsatsfaktorer

8.1.1 Verdier og indekser

Tabell 8.1 og Tabell 8.2 viser kostnadene til to av de viktigste ikke-varige produksjonsmidlene, kraftfôr og mineralgjødsel/kalk samt summen av de totale ikke-varige produksjonsmidlene.

Fra 2010 til 2020 har kraftfôrkostnaden økt med 36 prosent. Dette skyldes økt volum, økte norske kornpriser, økte importpriser og endret råvaresammensetning. Kostnadene til mineralgjødsel og kalk har økt betydelig etter 2008 pga. prisoppgang på det internasjonale markedet. Summen av kostnader til ikke-varige produksjonsmidler har økt med 29 prosent fra 2010 til 2020.

Tabell 8.1 Bruken av noen ikke-varige innsatsfaktorer i jordbruket, målt i løpende mill. kr

	1989	1999	2005	2010	2019	2020*
Kraftfôr	5 584	4 535	4 418	5 829	7 761	7 925
Mineralgjødning og kalk	1 232	1 142	1 124	1 143	1 880	1 931
Andre ikke-varige kostnader ¹⁾	5 726	5 906	7 927	9 370	12 504	12 116
Sum ikke-varige produksjonsmidler ¹⁾	12 542	11 583	13 469	16 342	22 145	21 972

* Foreløpige tall

1) Summen av kostnadspostene: innkjøpte melkeprodukter til fôr, annet innkjøpt fôr, såfrø og planter, energi og smøremidler, andre kostnader og vedlikehold

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket

I Tabell 8.2 er utviklingen uttrykt i form av volum- og prisindekser. Prisindeksen for mineralgjødning og kalk viser den kraftigste økningen de siste årene. Prisen på kraftfôr er den eneste innsatsfaktoren som er direkte påvirket gjennom jordbruksavtalen.

Tabell 8.2 Bruken av ikke-varige innsatsfaktorer i jordbruket, landet. Volum- og prisutvikling. 1985=100

	1985	1989	1999	2005	2010	2019	2020*
Kraftfôr							
Volumindeks	100	109,6	120,1	118,1	126,2	142,1	141,1
Prisindeks	100	114,8	84,7	83,8	103,5	123,2	126,7
Mineralgjødning og kalk							
Volumindeks	100	95,7	87,3	83,2	56,2	72,9	74,3
Prisindeks	100	110,1	111,8	115,5	173,8	220,7	222,1
Sum ikke-varige prod.midler ¹⁾							
Volumindeks	100	104,1	100,8	102,9	100,7	109,1	108,2
Prisindeks	100	117,7	113,5	129,3	160,4	202,9	203,0

* Foreløpige tall

1) Summen av kostnadspostene mineralgjødning og kalk, innkjøpt kraftfôr, innkjøpte melkeprodukter til fôr, annet innkjøpt fôr, såfrø og planter, energi og smøremidler, andre kostnader og vedlikehold

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket

8.2 Varige innsatsfaktorer

Tabell 8.3 viser de årlige utleggene (investeringene) som gjøres for å anskaffe, eller utbedre varige driftsmidler. Det er også med oversikt over kostnadene til leasing i jordbruket, dvs. leie av maskiner gjennom finansieringsselskaper.

I faste kroner var investeringene i maskiner og redskaper høyest i 1985.

Tabell 8.3 Totale investeringer i bygninger og maskiner/redskaper, traktorinvesteringer og leasingkostnad. Løpende og faste priser, mill. kr

	1985	1989	1999	2010	2019	2020*
Bygninger:						
Løpende priser	1 467	2 298	1 749	4 513	4 658	4 867
Faste 2019-priser	5 466	6 185	3 490	5 872	4 658	4 752
Maskiner/redskaper:						
Løpende priser	2 557	1 993	2 665	2 383	2 486	3 059
Faste 2019-priser	8 209	4 742	4 943	3 296	2 486	2 763
Herav traktorer (4 hjulstraktor):						
Antall traktorer	7 910	2 672	2 987	2 596	2 354	1 842
Løpende priser	1 052	495	904	1 081	1 682	1 425
Faste 2019-priser	2 802	981	1 572	1 516	1 682	1 351
Leasing av maskiner¹⁾:						
Løpende priser			90	982	2 058	2 118
Faste 2019-priser			136	1 181	2 058	2 092

* Foreløpige tall

¹⁾ Normalisert regnskap

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket

Tabell 8.4 gir et inntrykk av investeringsfrekvensen per produksjon etter bygningsinvesteringer.

Tabell 8.4 Jordbruksbedrifter med bygningsinvesteringer etter produksjon

	2008		2011		2014		2016	
	Prosent	1 000 kr	Prosent	1 000 kr	Prosent	1 000 kr	Prosent	1 000 kr
Alle driftsformer	14	496	15	555	13	601	17	582
Korn og oljevekster	9	264	10	301	7	360	12	244
Storfe – melkeprod.	16	438	20	659	18	681	23	965
Storfe - kjøttprod.	13	330	14	452	14	658	18	522
Sau	10	191	10	300	11	299	18	244
Svin og fjørfe	33	1 010	31	1 025	21	972	23	925
Andre driftsformer	17	587	17	587	13	684	15	667

Kilde: SSB

Utviklingen i kostnadene ved det faste produksjonsutstyret i jordbruket er vist ved kapitalslit på bygninger, maskiner/redskaper og totalt kapitalslit (Tabell 8.5). Totalt kapitalslit omfatter i tillegg til bygninger, maskiner og redskaper også biler, grøfter og hydrotekniske anlegg.

Tabell 8.5 Kapitalslit, løpende priser. Mill. kr

	1985	1989	1999	2010	2019	2020*
Bygninger	1 428	1 876	1 978	2 746	3 964	4 067
Maskiner og redskaper	2 205	2 711	2 806	2 676	2 581	2 651
Sum kapitalslit	3 963	4 992	5 192	5 830	6 951	7 177

* Foreløpige tall

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket

Volum- og prisindeksene for kapitalslit i Tabell 8.6 presenterer utviklingen sett fra en annen synsvinkel. For bygninger har volumindeksen økt igjen etter en nedgang fra 80-tallet. Volumindeks for maskiner og redskaper har gått ned i hele perioden.

Prisindeksen som er felles for alt kapitalslit har hatt en kraftig øking fra 1985 og fram til 2020.

Tabell 8.6 Kapitalslit. Volum- og prisutvikling. 1985=100

	1985	1989	1999	2010	2019	2020*
Prisindeks	100	130,0	165,5	212,3	250,5	253,7
Volumindeks:						
Bygninger	100	101,0	83,7	92,4	110,8	112,3
Maskiner og redskaper	100	94,6	76,9	59,6	46,7	47,4
Sum kapitalslit	100	96,9	79,2	71,4	70,0	71,4

* Foreløpige tall

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket

Endringer i kapitalslitet vil følge endringer i investeringene og prisutviklingen. Det vil imidlertid være et etterslep, med en utjevning i kapitalslit i forhold til utviklingen i investeringer.

8.3 Priser på jordleie

Landbruksdirektoratet gir tall for jordleiepriser inndelt geografisk, etter jordbruksvekst og jordkvalitet (god og dårlig). Grunnlaget er en jordleieundersøkelse som hvert år blir sendt til kommunene. Våren 2019 kom det svar fra ca 290 kommuner. Våren 2020 var andelen kommuner som har svart på undersøkelsen en del lavere enn de to foregående årene. Det antas at for en del kommuner har endringene i kommunestruktur medført utfordringer i arbeidet med å kartlegge leiepriser i kommunene, og resultatene fra årets undersøkelse må tolkes i lys av endringene i kommune- og fylkesstrukturene.

Som tidligere år viser resultatet av årets jordleieundersøkelse at det er ulik utvikling i prisene for leie av jord til de ulike produksjonene. Om en ser på undersøkelsene bakover er det også en del svingninger i prisene for de ulike produksjonene fra år til år.

På grunn av behovet for vekstskifte har prisen på jord til grønnsak- og potetproduksjon i hovedsak økt over flere år, og spesielt for poteter var det en markant økning det siste året. Selv om det for enkelte produksjonsformål er ganske små endringer på landsbasis, er det likevel svært store forskjeller i prisutviklingen mellom de ulike regionene.

Regionene i undersøkelsen er uendret med ett unntak. Vestfold var tidligere en del av region Østlandet i jordleieundersøkelsen, men disse kommunene er nå lagt til region Vestfold og Telemark/Agder sammen med øvrige kommuner i det nye fylket Vestfold og Telemark. Dette vil påvirke prisene i begge de to involverte regionene, da de tidligere vestfoldkommunene hadde et samlet leid areal i 2018 som utgjør mer enn en tredjedel av det leide arealet i den nye jordleieregionen

Prisene på god jord til grønnsakproduksjon ligger fortsatt høyest med 994 kroner per dekar, fulgt av jord til potetproduksjon med 725 kroner per dekar. For jord til korn- og grasproduksjon er gjennomsnittsprisen for landet til sammenligning hhv. 373 og 278 kroner per dekar. Geografisk ligger prisene på leie av jord fortsatt høyt i Rogaland, men flere andre steder er prisene også høye – spesielt enkelte områder på Østlandet og i Trøndelag. I enkelte deler av Agder/Telemark er det også høye priser for utleie av jord til grønnsaker/bær og potetproduksjon

Tabell 8.7 og Tabell 8.8 gjengir laveste og høyeste leiepris i tillegg til middelveiden i parentes. Tabellen gjengir kun betalt leie, gratisleie er ikke med. Innrapporteringene til Landbruksdirektoratet tyder på at en stadig større del av jordbruksarealene leies ut gratis, og flere steder er det i det hele tatt vanskelig å få noen til å drive jorden. Jordleie som kompenseres gjennom naturalytelser (f.eks. gjerdehold, snøbrøyting og ved) er mest vanlig ved leie av grasareal og innmarksbeite, og det forekommer oftest i Nord-Norge, på Vestlandet og i Telemark/Agder.

Tabell 8.7 Jordleiepriser på god jord 2020. Kr per dekar. Laveste–høyeste (middel)

	Gras	Korn	Grønnsaker/bær	Poteter	Kulturbeite
Østlandet	120–435 (301)	200–550 (378)	250–1800 (1184)	250–1200 (737)	0–150 (67)
Vestfold/	10–453 (281)	100–518 (359)	180–1500 (875)	150–1500 (824)	0–110 (40)
Rogaland	210–750 (435)	475–600 (530)	975–1150 (1048)	600–988 (740)	70–280 (152)
Vestlandet	0–250 (137)	-	400–500 (483)	300–300 (300)	0–30 (12)
Trøndelag	100–750 (248)	150–850 (341)	600–1200 (938)	400–1100 (719)	0–300 (90)
Nord-Norge	19–200 (107)	-	120–1000 (388)	19–500 (228)	0–100 (36)
Landet	0–750 (278)	100–850 (373)	120–1800 (994)	19–1500 (725)	0–300 (74)

Kilde: Landbruksdirektoratet

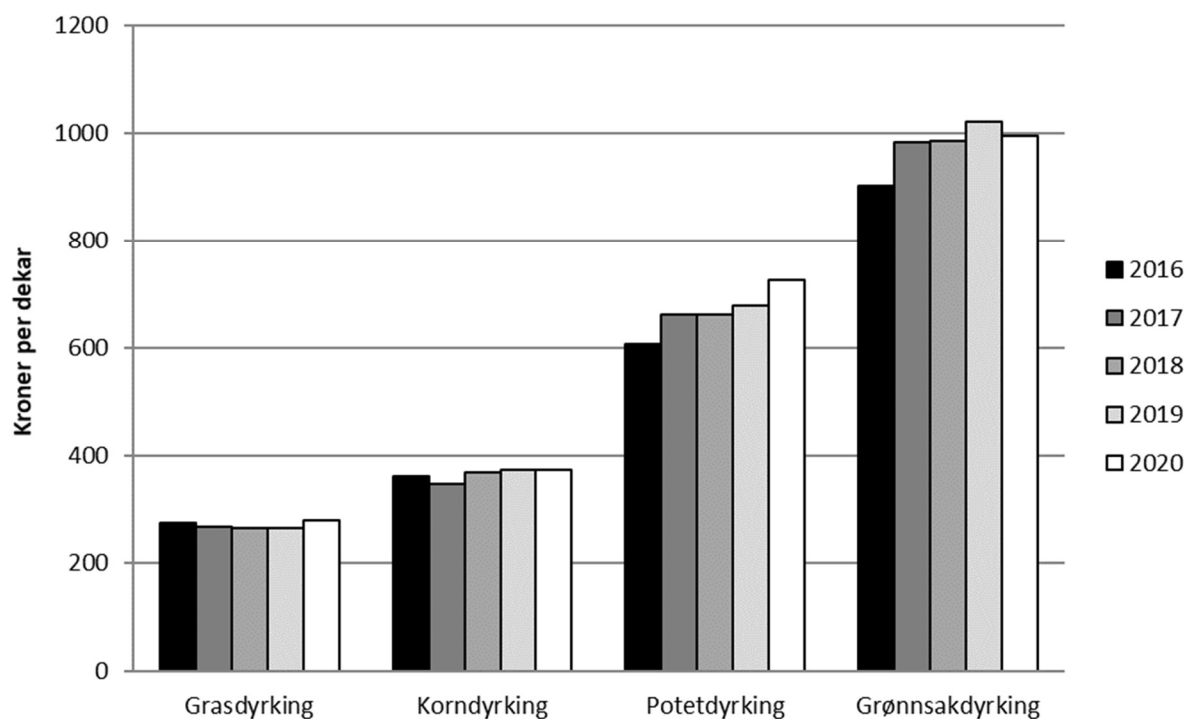
I mange kommuner blir det ikke betalt for dårlig jord (med unntak av Rogaland), så det blir ikke oppdaterte tall for alle produksjoner (Tabell 8.8).

Tabell 8.8 Jordleiepriser på dårlig jord 2020. Kr per dekar. Laveste–høyeste (middel)

	Gras	Korn
Østlandet	0–375 (121)	0–300 (211)
Vestfold	0–300 (116)	0–300 (151)
Rogaland	110–500 (232)	350–350 (350)
Vestlandet	0–100 (40)	-
Trøndelag	0–500 (122)	100–600 (223)
Nord-Norge	0–150 (48)	-
Landet	0–500	0–600

Kilde: Landbruksdirektoratet

Figur 8.1 viser utviklingen av jordleiepriser fra 2016 til 2020, basert på middelverdiene for god jord. Prisene fra kommunene er vektet sammen til gjennomsnittspriser i de ulike regionene, basert på leid areal i hver kommune.

Figur 8.1 Jordleiepriser 2016–2020, basert på middelverdiene for god jord

Kilde: Landbruksdirektoratet

Tabell 8.9 viser utviklingen i indeksen for jordleiepris for landet som helhet. Et fall i indeks fra 2000-2002 skyldes i hovedsak stor økning i antallet undersøkte kommuner, og det gav sikrere tall totalt sett. Det var også minkende interesse for jordleie, og dermed lavere priser disse årene. Fra og med 2014 er indeksene vektet, mens det i årene før er brukt et flatt snitt. Indeksen er basert på leieprisen på god jord, og gratis leie av jord inngår ikke i beregningen. Selv om enkelte indekser har blitt redusert noen år, så er hovedtrenden økte leiepriser på jord.

Tabell 8.9 Indeks jordleie på god jord, 2002–2020. Kroner per dekar. Basisår 2000=100

	2002	2005	2008	2010	2018	2019	2020
Grasdyrking	81	86	89	92	124	124	130
Korndyrking	96	105	105	112	141	143	142
Grønnsakdyrking	85	99	99	103	172	178	173
Potetdyrking	91	105	115	112	166	170	182
Kulturbeite	92	96	71	79	86	92	96

Kilde: Landbruksdirektoratet

8.4 Tap på utlån i landbruket

Tabell 8.10 viser tap på utlån til landbruket fra Landkreditt og Innovasjon Norge.

Tabell 8.10 Konstaterte tap på utlån fra Landkreditt og Innovasjon Norge

	1985	1990	1999	2010	2018	2019	2020
<i>Innovasjon Norge</i>							
Utlån, mill. kr	7 445	8 151	4 371	3 956	4 455	4 321	4 313
Tap på utlån, mill. kr	1,4	15,4	6,9	1,6	2,5	0,0	0,1
Tap på utlån, % av utestående	0,02	0,19	0,16	0,04	0,06	0,00	0,00
<i>Landkreditt</i>							
Utlån, mill. kr	2 760	4 538	5 677	8 502	13 707	14 611	15 071
Tap på utlån, mill. kr	0	0	0,2	0,0	4,0	5,6	0,6
Tap på utlån, % av utestående			0,00	0,00	0,03	0,04	0,00
<i>Sum tap på utlån, % av utestående</i>	0,01	0,12	0,07	0,01	0,03	0,03	0,00

Kilde: Landkreditt og Landbruksbanken/SND/Innovasjon Norge

Innovasjon Norge har over tid redusert sine utlån til landbruket, mens Landkreditt har en kraftig økning i slike utlån.

Innovasjon Norge sine tall gjelder rentebærende lån. Disse lånene er i all hovedsak gitt innenfor 90 prosent av landbrukstakst. De oppgir et tap i 2020 på kr 92 565. Innovasjon Norge har i tillegg ikke rentebærende BU-lån til landbruket, men disse er ikke med i tabellen over. BU-lån var i 2020 på totalt 47,6 mill. kr. Her var tapet kr 506 148, eller 1,1 prosent. Tapet er heller ikke med i tabell 8.12. Tabellen viser konstaterte tap når saken er endelig avsluttet og pantesikkerheten realisert. Tapene er da som oftest avsatt, og også bokført, flere år tidligere.

Landkreditt Bank AS er en forretningsbank eid av Landkreditt SA, og yter alle typer banktjenester til alle slags kunder. For 2020 var utlån til landbruk 15 071 mill. kr. Konstaterte tap var 0,579 mill. kr (0,00 %). Samlet tap på utlån til landbruket for disse to utlånerne var dermed 0,00 prosent i 2020 både for rentebærende lån og inkludert BU-lån.

Konsernet Landkreditt hadde i tillegg leasing som finansiering til landbruket gjennom Landkreditt Finans AS fram til og med 2017. Selskapet ble solgt i 2018.

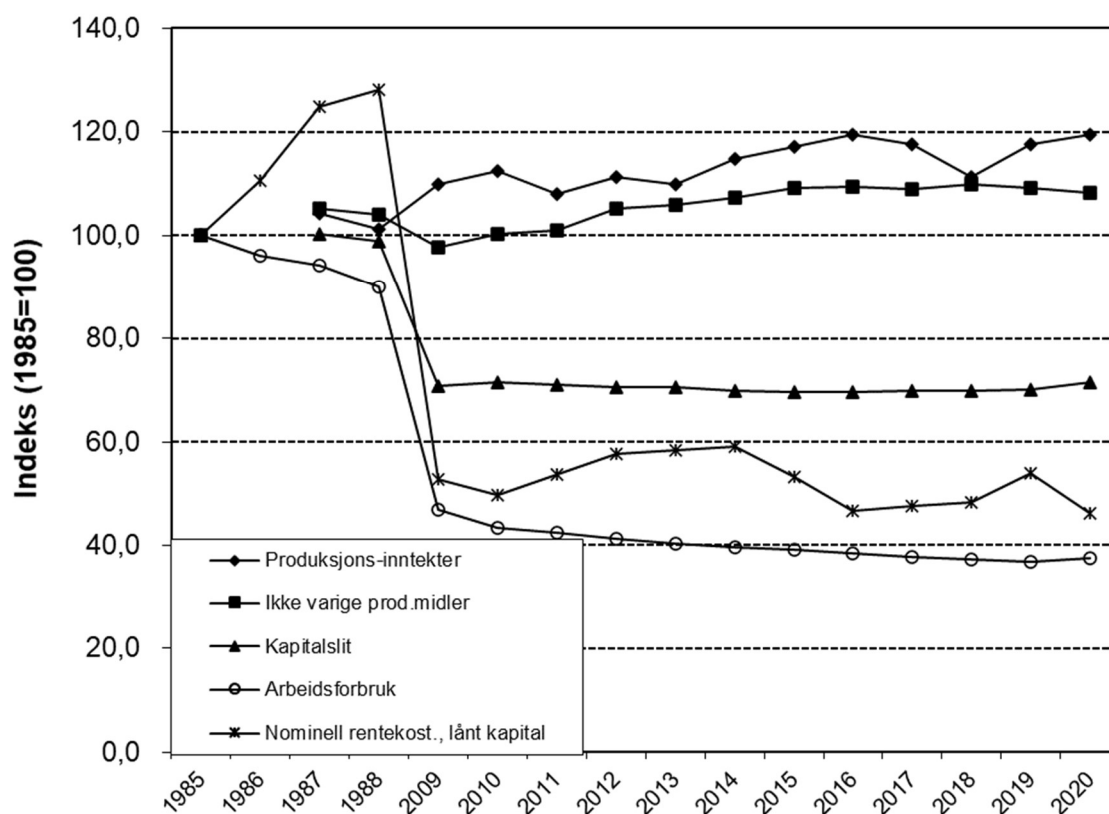
En må være oppmerksom på at det er de bankene som stiller de strengeste krav til sikkerhet som er representert her. Det er vanskelig å få spesifiserte data for utlån til landbruket hos andre banker.

8.5 Innsatsfaktorer i relasjon til produksjon

I Figur 8.2 er volumindeksene for fem ulike kostnads- og inntektsposter i totalkalkylen presentert samlet. Indeksen for rentekostnader på lånt kapital er fremkommet ved først å

deflatere nominelle rentekostnadene til 1985-kroner, og deretter regne om disse verdiene til indekstall.

Arbeidsforbruket har sunket i hele perioden. Figur 8.5 antyder en økende produktivitet i jordbruket, med et nokså stabilt produksjonsvolum og et avtagende kostnadsvolum over flere år. Nedgangen i indeks for produksjonsinntekter i 2018 skyldes tørkesommeren dette året, hvor kornavlingen ble nær halvert i forhold til 2017. Det var også en nedgang for andre planteprodukter.

Figur 8.2 Produksjon og innsatsfaktorer i jordbruket. Volumutvikling. Indeks

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket

9 Priser

I dette kapitlet tar en for seg prisutviklingen for viktige jordbruksprodukter og matvarer. En har også sammenlignet med andre forbruksvarer og tjenester og foretatt en prissammenligning med noen andre europeiske land.

Forbrukerprisene er hentet fra Statistisk Sentralbyrå sine registreringer på konsumprisindeksen, mens engrosprisene er hentet fra flere kilder. For grønnsaker er engrosprisene beregnet på grunnlag av Landbruksdirektoratet sine registreringer gjennom året. For disse produktene finnes bare engrospriser for salg fra førstehåndsgrossist til distribusjonsgrossist, ikke for salg til detaljist. For melk og melkeprodukter, kjøtt og egg har en hentet engrosprisene fra 1980 og senere fra NIBIOs (tidligere NILFs) løpende prisundersøkelser. Fra 2017 har Statistisk Sentralbyrå endret indeksåret fra 1998 til 2015. 2015 er derfor fra 2018 utgangspunktet for indeksen.

Produsentprisene er hentet fra totalkalkylen for jordbruket. For planteproduktene er dette avlingsårspriser. Dette forklarer en del av avviket i forhold til de registrerte forbruker-prisene. For hagebruksprodukter og poteter kan både produsent- og forbrukerprisene variere mye fra år til år etter størrelsen på produksjon og etterspørsel. Engros- og produsentprisene er eksklusive merverdiavgift, mens forbrukerprisene er inklusive merverdiavgift. I den forbindelse bør det nevnes at merverdiavgiftssatsen på matvarer ble satt ned fra 24 til 12 prosent fra 1.7.2001, til 11 prosent fra 1.1.2005, til 13 prosent fra 1.1.2006, og til 14 prosent fra 1.1.2007. Fra 1.1.2012 er merverdiavgiften 15 prosent.

Produsentprisene er basert på målprisene i jordbruksavtalen. Målprisene er de priser jordbruket reelt skal kunne oppnå som gjennomsnitt for året, ut fra balanserte markedsforhold og fastsatt importvern. Prisfastsettelsen gjennom målprissystemet er et hovedvirkemiddel for å regulere jordbruksvaremarkedene. Målprisene er knyttet til representantvarer. Dersom prisene på representantvarene overstiger målprisen med mer enn 10 prosent to uker på rad (12 % for grøntsektoren), iverksettes tiltak for å bringe prisene ned til målprisnivå. Det kan også iverksettes tiltak dersom det ser ut til at gjennomsnittsprisen for avtaleåret overstiger målprisen. For korn er det en øvre prisgrense på inntil 10 prosent over målpris.

Målprisene er lagt på engrosnivå og er eksklusive merverdiavgift. Mål-/avtaleprisen gjelder for avtaleåret, fra 1/7 til 30/6 året etter. Engrosprisene i figurene er gjennomsnittspriser for kalenderåret. For at målprisene skal kunne sammenlignes med engrosprisene har en beregnet gjennomsnittlig målpris/avtalepris for kalenderåret.

For tallene som ligger til grunn for figurene, se:

<http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>

9.1 Prissammenligninger og matvarenes andel av forbruket

Tabell 9.1 viser konsumprisindeksen for matvarer og alkoholfrie drikkevarer. Tabellen viser at mens matvareprisene totalt økte med 9,7 prosentpoeng fra 2015 til 2020, økte konsumprisindeksen med 12,2 prosentpoeng i samme periode.

Fra 1999 til 2015 var det mineralvann/leskedrikker/juice og oljer/fett som steg mest, fra hhv. 57,2 og 61,8 prosentpoeng i 1999. Varegruppen oljer og fett hadde den største prisøkningen fra 2015 til 2020, med 26,7 prosentpoeng økning. Kaffe, te og kakao hadde minst økning i prisen i samme periode.

Tabell 9.1 Konsumprisindeksen for matvarer og totalt. 2015=100

	1999	2005	2010	2015	2019	2020
Brød og kornprodukter	74,8	77,0	92,8	100,0	105,5	108,4
Kjøtt	94,5	98,0	100,5	100,0	102,3	104,7
Fisk og sjømat	70,9	77,9	85,6	100,0	121,5	124,7
Melk, ost og egg	70,8	73,9	95,4	100,0	105,9	108,5
Oljer og fett	61,8	70,0	91,6	100,0	120,0	126,7
Frukt	78,6	80,2	83,3	100,0	107,5	116,2
Grønnsaker, inkl. poteter	75,7	82,6	92,5	100,0	106,4	112,2
Sukker, sjokolade, andre sukkervarer	86,2	94,5	97,2	100,0	102,8	106,0
Andre matvarer	84,4	82,8	94,8	100,0	105,6	109,5
Kaffe, te og kakao	82,9	75,0	82,6	100,0	100,1	100,1
Mineralvann, leskedrikker og juice	57,2	63,6	80,3	100,0	112,6	113,3
Matvarer og alkoholfrie drikkevarer	77,5	81,4	92,2	100,0	106,3	109,7
<i>Prosentvis endring fra forrige år</i>		1,6	0,1	2,9	1,0	3,2
Konsumpris, indeks total		82,3	92,1	100,0	110,8	112,2
<i>Prosentvis endring fra forrige år</i>		1,6	2,4	2,1	2,2	1,3
Andel av konsum, matvarer¹⁾	13,9	11,6	11,4	12,8	12,5	11,9

1) Vekten representerer andel av forbrukernes konsum av matvarer og alkoholfrie drikkevarer i alt, målt i januar det enkelte år.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 9.2 nedenfor viser prisnivået i 2019 for diverse matvarer, drikkevarer og tobakk i noen utvalgte europeiske land, målt i indekser. En fullstendig matvareundersøkelse blir gjennomført tredje hvert år, siste gang i 2018. De mellomliggende årene brukes framskrivninger basert på konsumprisindeksen. Vi ser at prisnivået på matvarer i Norge i sum er 57,3 prosent høyere enn hva som er gjennomsnittet i EU-27. Av tabellen ser vi at Norge har det høyest prisnivået på de fleste varer, mens Danmark og Island er høyest på enkelte produkter. Polen har billigere mat enn EU-27 på alle varer. Gjennomsnittet for EU er endret fra EU28 til EU27 dette året, grunnet Brexit. Tilsvarende tall fra tidligere år er derfor ikke direkte sammenlignbare.

Andelen til mat og drikke av husholdningenes konsum er størst i Polen, med 16,5 prosent. Tyskland har lavest andel, med 10,6 prosent. Tallene er litt ulike i forhold til tabell 9.1 pga. at andre faktorer inngår i beregningsgrunnlaget.

Tabell 9.2 Prisnivåindekser for matvarer, drikkevarer og tobakk i utvalgte land. 2019. EU27=100

	Norge	Sverige	Danmark	Finland	Island	Tyskland	Polen
Matvarer	155,3	115,0	129,0	117,9	141,4	101,5	68,8
Brød og kornprodukter	160,2	120,7	151,1	126,0	146,2	101,0	69,9
Kjøtt	149,3	115,4	120,2	124,2	155,5	106,6	63,3
Fisk	101,6	108,4	124,5	107,7	105,2	125,3	67,1
Melk, ost og egg	168,9	109,2	118,0	116,6	157,8	95,4	70,1
Matoljer og – fett	146,6	119,2	115,6	98,9	109,2	98,7	86,2
Frukt, grønnsaker og potet	152,1	122,0	114,2	121,9	133,2	103,0	72,4
Andre matvarer	182,3	114,1	164,8	113,9	149,9	96,9	71,3
Alkohol frie drikkevarer	178,0	108,4	132,6	125,8	129,3	101,0	84,3
Alkoholholdige drikkevarer	260,6	156,0	128,7	191,3	265,0	92,7	89,5
Tobakk	234,7	112,1	108,7	133,7	186,3	110,1	62,7
Mat og alkohol frie drikkevarer	157,3	114,1	128,9	118,5	139,7	101,3	70,1
Sum privat konsum ¹⁾	144,0	123,0	141,0	126,0	159,0	107,0	60,0
Mat og drikke i prosent av konsum i husholdningene	10,8	12,3	11,4	11,3	13,7	10,6	16,5

1) Omfatter både varer og tjenester til privat konsum

Kilde: Eurostat, SSB

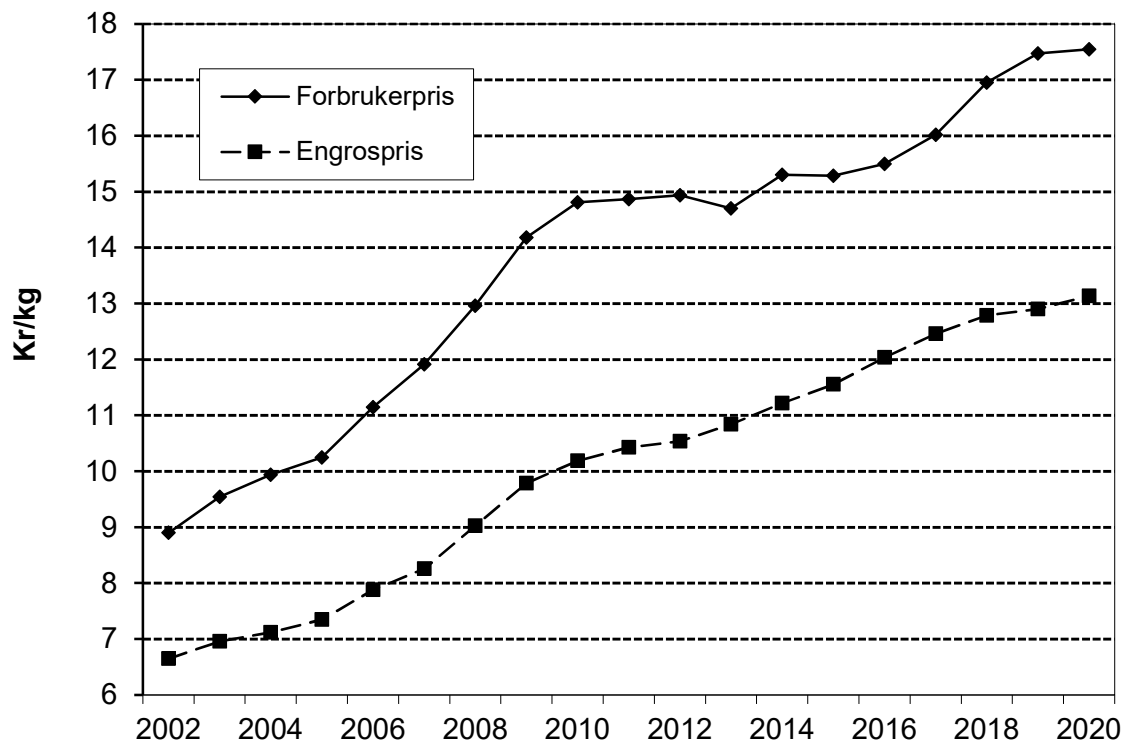
9.2 Melk og melkeprodukter

Prisutviklingen mellom 2002 og 2020 må sees på bakgrunn av flere endringer i merverdiavgiftssatsen for matvarer, jf. innledningen for kap. 9.

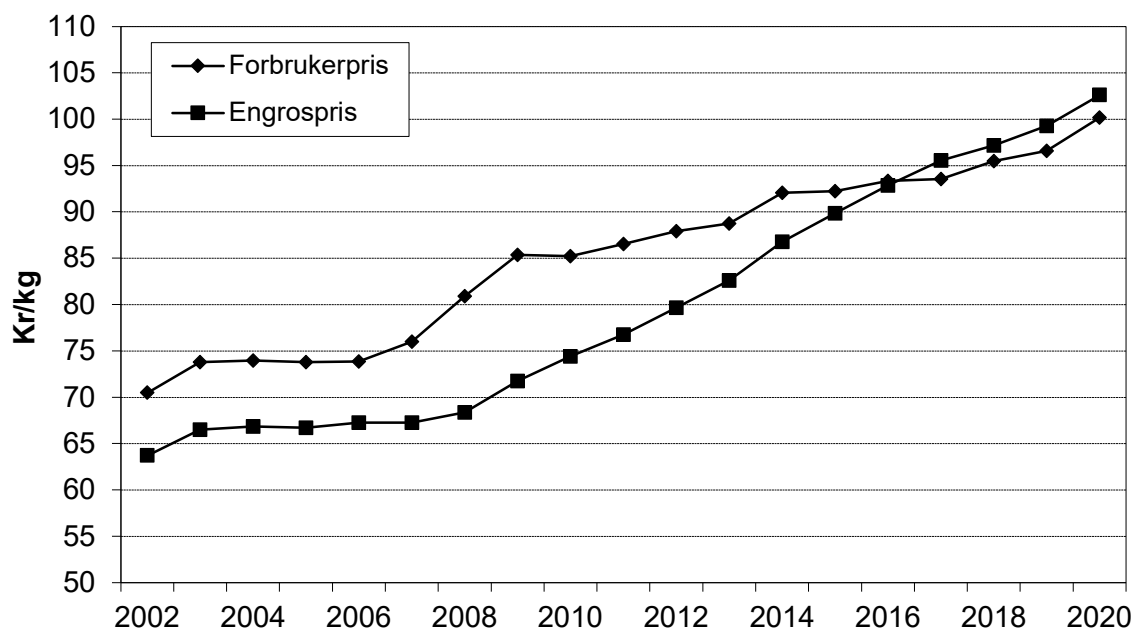
Satsendringer i prisutjevningens ordningen for melk vil over tid påvirke endringen i prisene til kurvene i figurene for melkeproduktene. Mens engrosprisene på lettmeik økte med 29 prosent fra 2010 til 2020, var økningen 38 prosent for Norge i samme tidsrom. I denne perioden ble tilskuddet til ost redusert mer enn økningen i avgift på drikkemelk.

Figur 9.1 til figur 9.4 viser utviklingen i forbruker- og engrospriser for lettmeik, Norge, Gudbrandsdalsost og smør i perioden 2002 til 2020. Forbrukerprisen på lettmeik økte 0,4 prosent fra 2019 til 2020. Prisene på smør og ost økte henholdsvis 11,4 og 3,7 prosent. Forbrukerprisen på lettmeik ble fra 2005 beregnet ved hjelp av konsumprisindeksen for «melk», mens det fra 2015 ble benyttet en ny indeks for «fersk lettmeik». Indeksen for «ost» er benyttet for Norge og Gudbrandsdalsost frem til 2005. Fra 2006 er disse indeksene fjernet og erstattet med en felles indeks for «Ost og osteprodukter». Dette er grunnen til at spesielt forbrukerprisen på Gudbrandsdalsost ikke blir helt presis. Referansevaren for smør er ½ kilo meierismør, og forbrukerprisen de tre siste årene er beregnet ved hjelp av konsumprisindeksen for «smør». Engrosprisene økte fra 2019 til 2020 for alle hovedgrupper av meierivarer, lettmeik med 1,9

prosent, Norvegia-ost med 3,4 prosent, smør med 6,8 prosent og Gudbrandsdalsost med 3,5 prosent.

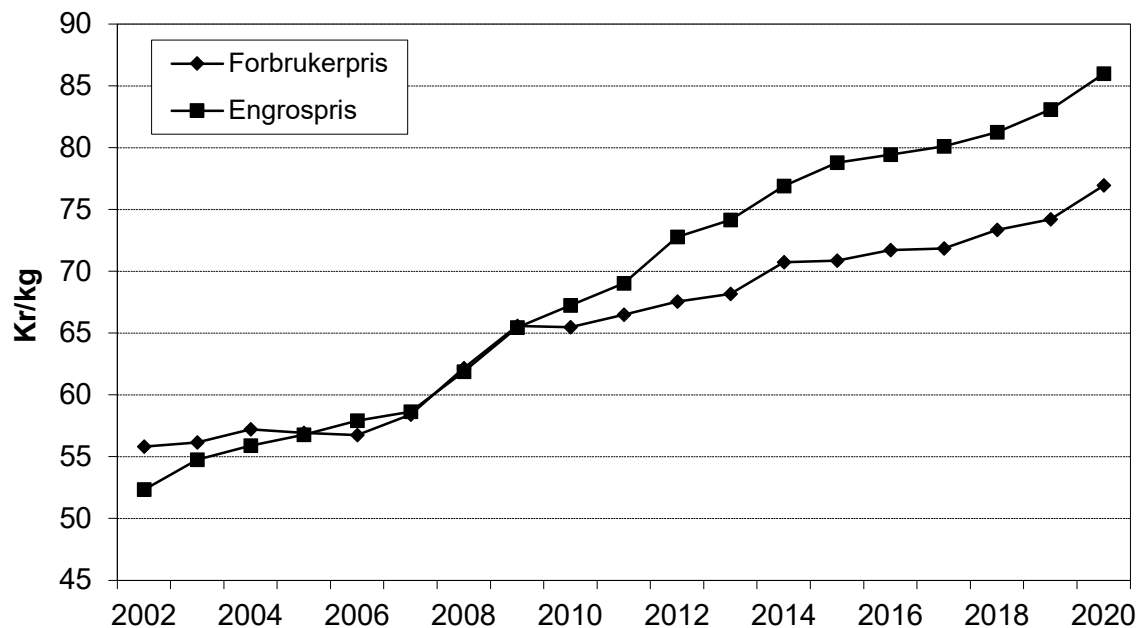

Figur 9.1 Utvikling i forbruker- og engrospriser for lettmelk. Kr/l

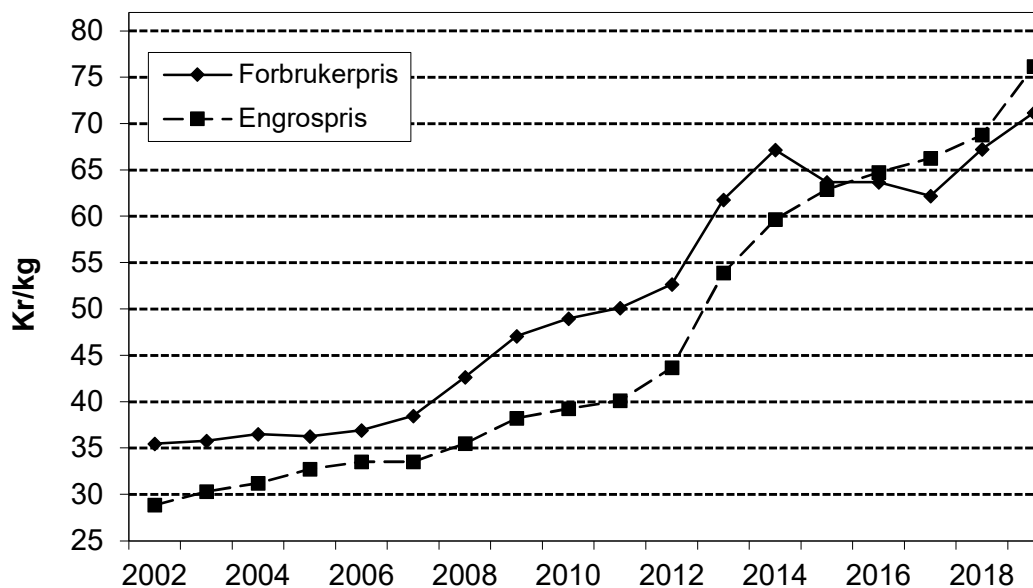

Figur 9.2 Utvikling i forbruker- og engrospris for Norvegia. Kr/kg

Figurene viser at engros- og forbrukerprisene for den enkelte vare har hatt svært lik utvikling, men i 2007 økte forbrukerprisene noe mer blant annet på grunn av økt merverdiavgift. Tidligere har en sett forbrukerprisen på melk og ost bli redusert som følge av redusert merverdiavgift i 2001. Senere har de økt litt igjen dels på grunn av økt merverdiavgift og økning i engrosprisene.

Figur 9.3 Utvikling i forbruker- og engrospris for Gudbrandsdalsost. Kr/kg

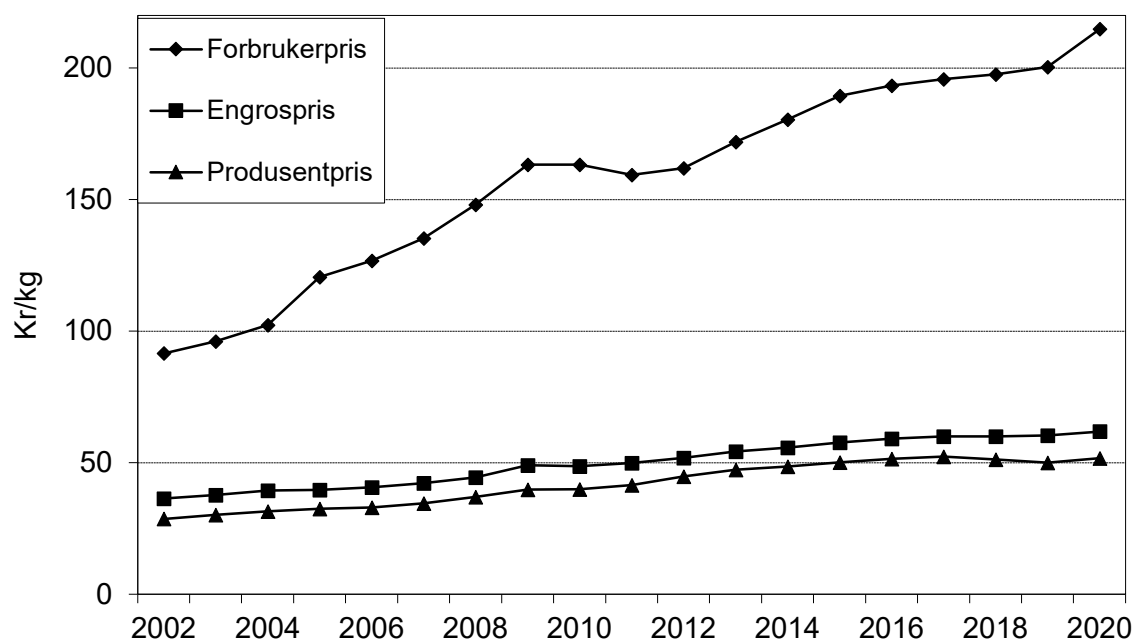

Figur 9.4 Utvikling i forbruker- og engrospris for smør. Kr/kg

9.3 Storfekjøtt

Figur 9.5 viser prisutviklingen for storfekjøtt. Her var referansevaren tidligere gjennomsnittlig pris på mellommørbrad, høyrygg og bibringe av okse. Fra 2005 benyttes konsumprisindeksen for storfe. Forbrukerprisene økte 7,2 prosent fra 2019 til 2020, engrosprisene var opp 2,6 prosent mens produsentprisene steg 3,4 prosent.

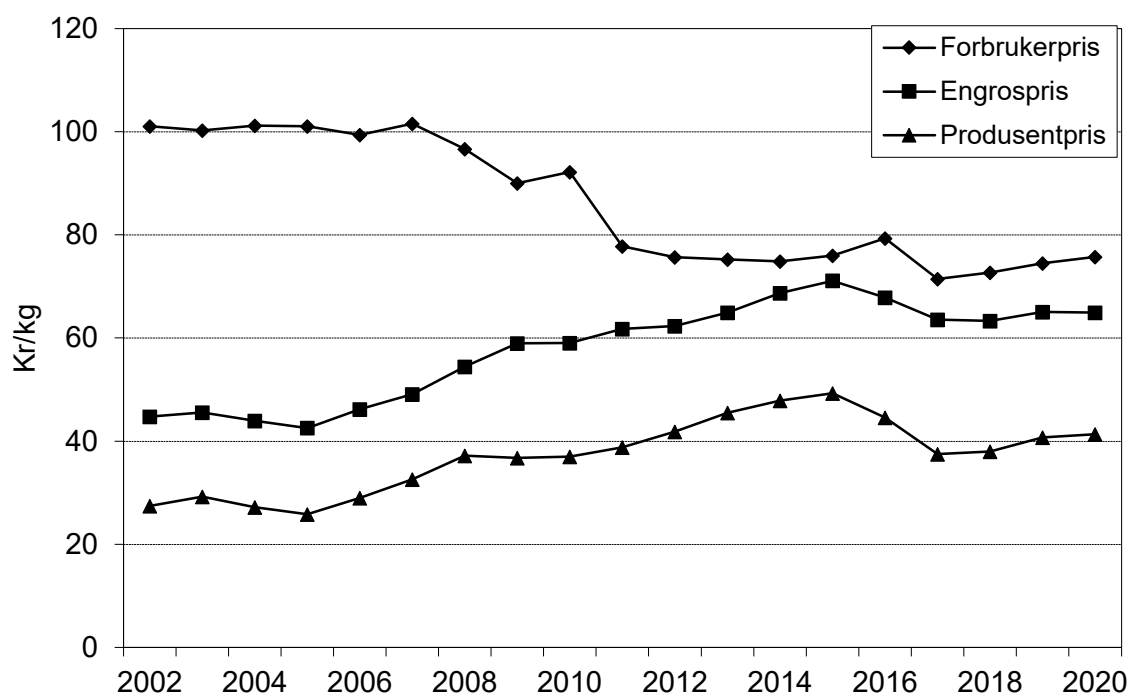
For varegruppen kjøtt- og karbonadekaker økte forbrukerprisene 4,1 prosent fra 2019 til 2020, etter en økning på 2,8 prosent fra 2018 til 2019.

Figur 9.5 Utvikling i forbruker-, engros- og produsentpriser for storfekjøtt. Kr/kg

9.4 Sau- og lammekjøtt

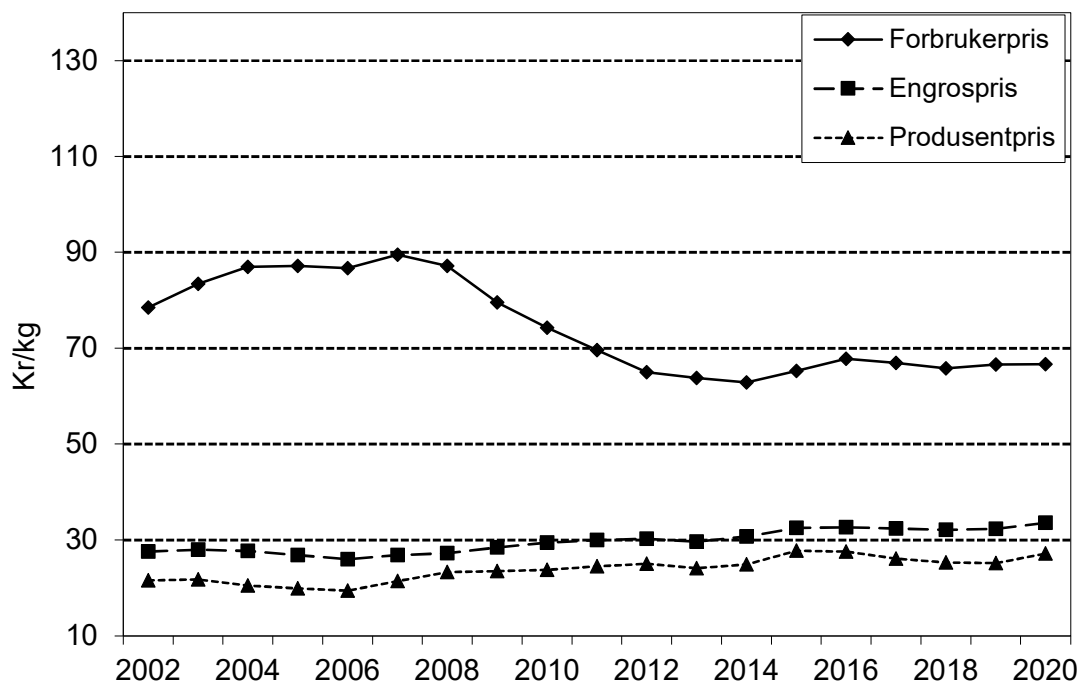
I figur 9.6 ser vi prisutviklingen for sau- og lammekjøtt. Fra 2019 til 2020 økte forbrukerprisene med 1,6 prosent, engrosprisene gikk ned 0,2 prosent, mens produsentprisene steg med 1,4 prosent. Siden 2010 har forbrukerprisene falt 17,9 prosent, mens engros- og produsentpriser har økt henholdsvis 10,0 og 11,7 prosent.

Figur 9.6 Utvikling i forbruker-, engros- og produsentpriser for sau- og lammekjøtt. Kr/kg

9.5 Svinekjøtt

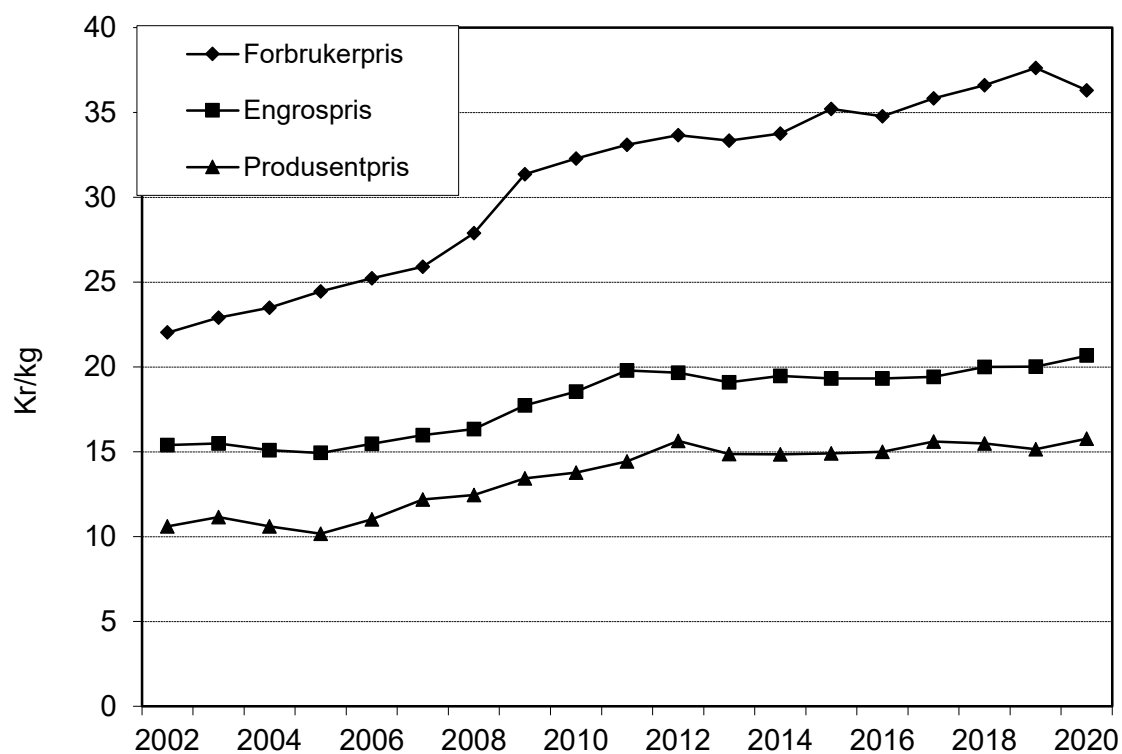
Prisutviklingen for svinekjøtt er vist i figur 9.7. Fra 2019 til 2020 var det økning for alle tre prisene, forbrukerprisen med 0,1 prosent, engrosprisen med 3,8 prosent og produsentprisen med 7,9 prosent. Referansevaren er gjennomsnittlig pris på skinkestek, koteletter og sideflesk, og forbrukerprisen fra og med 2005 er beregnet vha. konsumprisindeksen for «svin». Ny og gammel indeksserie ble kjedet på indeksen for ferskt kjøtt og flesk.

Figur 9.7 Utvikling i forbruker-, engros- og produsentpriser for svinekjøtt. Kr/kg

9.6 Egg

Figur 9.8 viser utviklingen i de ulike prisene på egg. Forbrukerprisen økte 3,6 prosent fra 2019 til 2020. Engros- og produsentprisen økte henholdsvis 3,3 prosent og 4,2 prosent sammenlignet med året før.

Figur 9.8 Utvikling i forbruker-, engros- og produsentpriser for egg. Kr/kg

10 Likestilling

Prop.1S (2015–2016) sier at «Det er eit uttrykt mål i landbrukspolitikken at kvinner og menn skal ha dei same moglegheitene til å drive næringsverksemd innanfor landbruk og i landbruksbaserte næringar.»

Likestilling vil naturlig gå inn i flere emner. Vi viser til kapitlene 5.4 Utviklingen i arbeidsforbruket i jordbruket og 5.6 Landbrukseiendommer. I kapitlene 7.3 om alminnelig inntekt og 7.4 om levekår og økonomi tas inntekt til henholdsvis bruker og ektefelle/ samboer pluss bruker opp, uten et direkte kjønnspektiv. I dette kapitlet går en nærmere inn på brukere, eiere, arbeidsinnsats og inntekt i forhold til kjønn.

10.1 Brukere og sysselsetting i jordbruket etter kjønn

Tabell 10.1 viser utviklingen i antall brukere, både for menn og kvinner. Andelen kvinnelige brukere har vært økende fra 1999 til 2020, selv om andelen har vært lavere i enkelte år.

Tabell 10.1 Personlige brukere på jordbruksbedrifter, fordelt etter kjønn

	1999	2005	2010	2019	2020*
Menn	60 914	43 751	37 471	30 986	30 535
%	87,1	86,7	85,6	83,6	83,4
Kvinner	9 045	6 725	6 295	6 062	6 056
%	12,9	13,3	14,4	16,4	16,6
<i>I alt</i>	<i>69 959</i>	<i>50 476</i>	<i>43 766</i>	<i>37 048</i>	<i>36 591</i>

* Foreløpige tall

For fylkesvis fordeling se:

<http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>

Kilde: Statistisk sentralbyrå. De fullstendige landbruks-/jordbrukstellingene i 1999, 2010 og 2020, den beregna totalpopulasjonen i 2005 og 2019

Tabell 10.2 viser kvinneandelen av personlige brukere. Fra 2010 til 2020 økte kvinneandelen i de fleste fylker, og for landet som helhet økte kvinneandelen fra 14,4 til 16,6 prosent i denne perioden.

Tabell 10.2 Andelen personlige brukere som er kvinner i hvert fylke. Prosent

	1999	2005	2010	2019	2020*
Viken	12,4	12,8	14,1	16,2	16,0
Innlandet	13,1	12,7	13,1	15,4	15,7
Vestfold og Telemark	13,4	12,3	12,9	15,5	16,1
Agder	12,9	13,3	15,1	16,8	17,2
Rogaland	11,1	13,0	14,5	15,2	15,3
Vestland	13,9	14,5	15,2	16,7	17,2
Møre og Romsdal	13,7	15,2	15,6	16,4	16,3
Trøndelag	10,0	11,5	13,2	16,3	16,4
Nordland	15,9	15,4	16,6	18,7	18,6
Troms og Finnmark	18,6	17,5	20,4	23,9	24,2
<i>Landet</i>	<i>12,9</i>	<i>13,3</i>	<i>14,4</i>	<i>16,4</i>	<i>16,6</i>

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. De fullstendige landbrukstellingene i 1999, 2010 og 2020, den beregna totalpopulasjonen i 2005 og 2019

Tabell 10.3 viser at kvinner generelt driver mindre jordbruksbedrifter enn menn. For alle år er hovedregelen at kvinneandelen er synkende med økende jordbruksareal. Fra 1999 til 2020 har kvinneandelen økt for alle størrelsesgrupper.

Tabell 10.3 Andelen personlige brukere som er kvinner, etter arealgrupper. Prosent

Arealgruppe, dekar	1999	2005	2010	2019	2020*
< 100 ¹⁾	16,2	16,7	18,1	20,4	20,7
100–199	11,8	13,9	15,1	16,8	17,3
200–299	9,3	11,2	12,8	15,9	15,8
300–499	8,1	9,3	10,4	13,2	13,1
500–799	6,0	7,7	9,2	11,1	11,5
≥800	6,3	3,8	4,6	6,7	6,8
<i>Alle brukere</i>	<i>12,9</i>	<i>13,3</i>	<i>14,4</i>	<i>16,4</i>	<i>16,6</i>

* Foreløpige tall

1) For 1999 gjeldet tallene størrelsesgruppen 5–100 dekar

Kilde: Statistisk sentralbyrå. De fullstendige landbrukstellingene i 1999, 2010 og 2020, den beregna totalpopulasjonen i 2005 og 2019

Tabell 10.4 nedenfor viser prosentvis aldersfordeling på kvinner og menn som er aktive bønder. Kvinner som driver jordbruksbedrifter, er gjennomgående litt yngre enn menn. Gjennomsnittsalderen for menn er 3,5 år høyere enn for kvinner i 2020.

Tabell 10.4 Prosentvis aldersfordeling for brukere 2020*

Aldersgruppe	≤39	40–49	50–59	60–65	66–69	≥70	Gj.sn.alder, år
Menn	16,5	21,9	29,9	15,3	7,0	9,4	52,9
Kvinner	22,4	29,1	28,7	9,9	3,6	6,3	49,4

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Den fullstendige landbrukstelingen 2020

10.2 Eiere etter kjønn og eiendomsoverdragelser

Eier av en landbrukseiendom kan bruke eiendommen selv eller leie den ut til en annen som driver eiendommen. På den annen side kan én og samme bruker drive flere landbruks-eiendommer, både egne og andres, sammen som én jordbruksbedrift. Det er langt flere landbrukseiendommer enn jordbruksbedrifter og brukere.

Tabell 10.5 nedenfor viser gardsoverdragelser i 2019. Den gjelder alle typer overdragelser, både av odelseiendommer og andre. Av de som solgte eiendom i denne perioden var 61,9 prosent av eierne menn og 35,3 prosent kvinner. Av de som overtok var 59,8 prosent menn og 36,7 prosent kvinner.

Blant kvinnelige selgere av landbrukseiendommer var det i 2019 0,4 prosentpoeng lavere antall enn i 2010. Blant nye kvinnelige eiere var det i 2019 0,8 prosentpoeng lavere antall enn i 2010. Når det gjelder upersonlige eiere var 3,1 prosent av selgerne og 3 prosent av kjøperne upersonlige i 2010.

Tabell 10.5 Eiendomsoverdragelser i 2019. Andelen eiere som er menn, kvinner og upersonlige før og etter overdragelsen. Prosent

	Førrige eier			Ny eier		
	Mann	Kvinne	Upersonlig	Mann	Kvinne	Upersonlig
Østfold	64,1	31,7	4,2	61,5	33,2	5,3
Akershus og Oslo	65,1	32,2	2,7	58,1	37,6	4,4
Hedmark	60,0	36,6	3,4	62,2	34,3	3,4
Oppland	65,4	32,6	2,0	64,9	33,1	2,0
Buskerud	59,1	37,4	3,5	56,5	38,8	4,7
Vestfold	63,6	30,8	5,6	57,9	36,9	5,1
Telemark	62,7	34,6	2,7	61,7	35,6	2,7
Aust-Agder	66,7	31,8	1,5	59,6	37,8	2,6
Vest-Agder	60,4	35,9	3,8	57,8	38,6	3,5
Rogaland	66,4	31,2	2,5	60,1	35,9	4,0
Hordaland	61,9	34,9	3,2	61,2	36,0	2,8
Sogn og Fjordane	65,1	33,2	1,8	57,0	40,2	2,8
Møre og Romsdal	65,2	32,7	2,1	63,6	32,7	3,7
Trøndelag	65,3	32,0	2,6	61,5	34,4	4,1
Nordland	54,1	42,0	3,8	58,2	38,6	3,2
Troms	59,2	39,2	1,6	52,4	44,8	2,8
Finnmark	53,4	44,7	1,9	54,9	42,2	2,9
Landet	61,9	35,3	2,9	59,8	36,7	3,4

Kilde: Statistisk Sentralbyrå. Landbrukseiendommer 2019. Tinglyste omsetninger, alle omsetninger

Tabell 10.6 viser aldersfordeling for alle og nye eiere på landbrukseiendommer i 2019. Det var færre kvinner enn menn som var under 50 år ved overtakelse, og 20,1 prosent av kvinnene var over 70 år når de overtok eiendommen i 2019. Dette gav en gjennomsnittsalder for kvinnelige nye eiere på 53,5 år, noe som er over 6 år mer enn for mennene. Det er i mange sammenhenger påpekt at gardsoverdragelser til kvinner ofte gjelder enker som eier garden i en overgangsperiode.

Tabell 10.6 viser videre at gjennomsnittsalderen for mannlige eiere var 2,2 år mindre enn for kvinner som eide landbrukseiendommer i 2019. For menn er gjennomsnittsalderen for brukerne (jf. tab. 10.4) 5,2 år lavere enn for alle mannlige eiere. Kvinnelige brukere (jf. tab. 10.4) er i gjennomsnitt ca. 11 år yngre enn alle kvinnelige eiere. Det synes derfor som kvinner i mindre grad overtar jordbruksbedrifter for selv å drive jordbruk over tid. De eldre kvinnene som overtar gard, påvirker derved ikke statistikken over brukere i særlig grad.

Tabell 10.6 Aldersfordeling for nye eiere i 2019 og for alle eiere i 2019. Prosentandeler

		Aldersgruppe						Gj.snittsalder, år
		<30	30–39	40–49	50–59	60–69	>70	
Nye eiere	Menn	13,1	22,4	21,5	22,2	14,0	6,7	46,8
	Kvinner	8,0	15,7	18,6	21,6	16,0	20,1	53,5
Alle eiere	Menn	2,2	8,4	16,3	25,6	24,7	22,6	58,1
	Kvinner	1,7	8,2	16,0	22,7	21,0	30,3	60,2

Kilde: Statistisk sentralbyrå, Landbrukseiendommer desember 2019, alle omsetninger 2019

Tabell 10.7 viser omsetning av landbrukseiendom etter type omsetning, sett i sammenheng med kjønn og alder på kjøper i 2019. Vi ser at 61,9 prosent av de som kjøpte landbrukseiendom i 2019 var menn og 35,3 prosent var kvinner, og at gjennomsnittsalderen var 49,1 år.

Tabellen viser at det i 2019 var en større andel menn enn kvinner som overtar landbrukseiendommer ved alle former for overdragelser. Det er ved uskifte-/skifteoppgjør at kjøperen er eldst – i gjennomsnitt 62,4 år gammel. Ved overdragelse i form av gave er alderen på kjøper lavest, 41,8 år i gjennomsnitt.

Tabell 10.7 Type omsetning av landbrukseiendom, type og alder på kjøper. 2019

Omsetningstype	Antall omsetninger	Andel kjøper som er			Gj.snittsalder, år
		mann	kvinne	upers.	
Fritt salg	2 821	59,8	36,7	3,6	45,7
Gave	1 871	69,1	30,4	0,5	41,8
Uskifte- /skifteoppgjør	2 763	60,2	38,4	1,4	62,4
Tvangsauksjon	66	78,8	19,7	1,5	48,3
Annet	1 020	57,8	33,0	9,1	50,5
Totalt	8 541	61,9	35,3	3,1	49,1

Kilde: Statistisk sentralbyrå, Landbrukseiendommer desember 2019, alle omsetninger 2019

10.3 Driftsformer

10.3.1 Inndeling

Som følge av EØS-avtalen, er Norge forpliktet til å følge EUs bestemmelser for strukturstatistikk i jordbruket. Driftsforminndelingen til og med 2009 brukte standard dekningsbidrag (SDB) som felles måleenhet for de ulike plante- og husdyrproduksjonene i bedriften. Fra og med 2010 er SDB erstattet med standard omsetning (SO), og det er gjort noen andre metodeendringer. Disse to driftsforminndelingene er ikke fullt ut sammenlignbare. Inndelingen av jordbruksbedrifter etter driftsform er nærmere beskrevet i Statistisk Sentralbyrå-rapport «Landbruket i Norge 2011». Ved vanlig publisering brukes følgende inndeling:

Driftsform

Korn og oljevekster

Øvrige jordbruksvekster

Hagebruksvekster

Storfe mjølkeproduksjon

Storfe kjøttproduksjon

Storfe mjølk- og kjøttproduksjon i kombinasjon

Sau

Øvrige grovfôretende dyr

Svin og fjørfe

Blandet planteproduksjon

Blandet husdyrproduksjon

Plante- og husdyrproduksjon i kombinasjon

En grundigere inndeling eksisterer, men vi har valgt å bruke denne hovedinndelingen i det følgende. For å regnes som en spesialisert produksjon, må denne utgjøre mer enn 2/3 av bedriftens totale omsetning. For kombinerte produksjoner gjelder at hver av produksjonene må utgjøre mer enn 1/3, men mindre enn 2/3 av bedriftens totale produksjon.

10.3.2 Driftsform og produksjon

Tabell 10.8 viser ulike driftsformer fordelt etter kjønn og andelen kvinner i de ulike produksjoner. Kvinneandelen er høyest blant bønder med driftsform «øvrig grovfôretende dyr», med en andel på 27 prosent. Andelen for sau er 20,7 prosent. Andelen er lavest blant produsenter som driver med storfe, melk og kjøtt. Felles foretak gir høy andel upersonlige brukere i melkeproduksjon.

Tabell 10.8 Jordbruksbedrifter fordelt etter driftsform og brukertype. Antall og andel. 2020*

	Antall				Kvinner, prosent	Prosent		
	Totalt	Menn	Kvinner	Uper- sonlig		Menn	Kvinner	Uper- sonlig
Korn og oljevekster	6 304	5 392	774	138	12,3	17,7	12,8	6,8
Øvrige jordbr.vekster	3 787	3 217	468	102	12,4	10,5	7,7	5,0
Hagebruksvekster	1 409	973	197	239	14,0	3,2	3,3	11,7
Storfe, melk	5 916	4 473	713	730	12,1	14,6	11,8	35,7
Storfe, kjøtt	4 237	3 516	580	141	13,7	11,5	9,6	6,9
Storfe, melk og kjøtt	887	722	74	91	8,3	2,4	1,2	4,5
Sau	9 415	7 235	1 945	235	20,7	23,7	32,1	11,5
Øvrig grovfôretende dyr	2 597	1 755	700	142	27,0	5,7	11,6	7,0
Svin og fjørfe	1 897	1 516	276	105	14,5	5,0	4,6	5,1
Blandet planteprod.	237	174	36	27	15,2	0,6	0,6	1,3
Blandet husdyrprod.	538	448	70	20	13,0	1,5	1,2	1,0
Komb. plante og husdyr	1 409	1 114	223	72	15,8	3,6	3,7	3,5
Sum	38 633	30 535	6 056	2 042	15,7	100,0	100,0	100,0

Kilde: Statistisk Sentralbyrå. Totalpopulasjon 2020

*Foreløpige tall

Tabell 10.8 viser også produksjonene fordelt mellom menn og kvinner som grupper. 23,7 prosent av de mannlige brukerne driver med sau, mens det er 32,1 prosent av kvinnene. 17,7 prosent av mennene og 12,8 prosent av kvinnene har ren kornproduksjon. 14,6 prosent av mennene har melkeproduksjon, mot 11,8 prosent av kvinnene. 35,7 prosent av de upersonlige driver melkeproduksjon.

10.4 Arbeidsforbruk og utdanning

Tabell 10.9 nedenfor viser utviklingen i arbeidsforbruk. Arbeidsforbruket i jordbruket går ned både for kvinner og menn, men reduksjonen er sterkere for kvinner. I 2019/20 utførte kvinner 22 prosent av arbeidet, mot 26 prosent i 1989/90. Kvinner utfører arbeid både som brukere, ektefelle eller samboer til brukerne, familiemedlemmer og som annen hjelp.

Tabell 10.9 Timeverk i jordbruket. Andel utført av kvinner

År	Totalt mill. timeverk	Prosentandel utført av kvinner			
		I alt	Brukere og ektefelle/samboer	Familiehjelp	Annen hjelp
1979/80	246	27	28	24	21
1989/90	185	26	26	28	23
1996/97	161	25	25	26	23
1998/99	151	25	24	26	26
2000/01	140	24	24	27	27
2002/03	132	24	24	27	26
2004/05	120	24	24	27	24
2006/07	112	25	24	26	25
2009/10	95	24	23	26	25
2012/13	88	22	23	26	23
2016	83	22	24	24	23
2019/20	83	22	22	26	26

Kilde: Statistisk sentralbyrå, Jordbruksstatistikken

Tabell 10.10 viser lengste utdanning for nye eiere av landbrukseiendommer i 2019, og utdanningsnivået er også sammenlignet med fordelingen i den totale befolkningen. For en del personer er høyeste utdanning ikke oppgitt eller ikke fullført, og disse personene inngår i tallene for grunnskole. Høy utdanning blant nye eiere er vanligere blant kvinner enn blant menn, og det er størst andel kvinner med lang utdanning blant de yngste. Blant kvinnene i den yngste aldersgruppen har 55,6 prosent utdanning på universitets- og høghskolenivå. Hos menn har 23,9 prosent i den yngste aldersgruppen høyere utdanning. Ser vi på den eldste aldersgruppa som overtok gård i 2019, så har 30,7 prosent av mennene høyere utdanning, og 25,8 prosent av kvinnene.

Sammenligner vi utdanningen til nye eiere med tilsvarende for hele befolkningen, så ser vi at en større andel av både menn og kvinner som overtar landbrukseiendommer har fullført videregående skole.

Tabell 10.10 Nye eieres utdanning etter aldersgrupper, og tall for hele befolkningen

Aldersgruppe	Prosentandel menn, med minst:			Prosentandel kvinner, med minst:		
	Grunn- skole	Videre- gående	Universitet og høghskole	Grunn- skole	Videre- gående	Universitet og høghskole
<39 år	14,4	61,7	23,9	11,8	32,6	55,6
40–59 år	14,4	54,9	30,7	9,3	36,7	53,9
>60 år	17,5	51,7	30,7	25,3	48,8	25,8
Totalt nye eiere	15,1	56,7	28,2	15,6	40,0	44,3
Hele befolkningen	26,0	43,6	30,3	24,6	36,3	39,0

Kilde: Statistisk Sentralbyrå, Landbruksregistret 2019, Utdanningsstatistikken.

Tabell 10.11 tar for seg nye eiere som har landbruksutdanning som høyeste utdanning. Vi ser at når landbruksutdanning er høyeste utdanning er menn i overtall i alle aldersgrupper. Andelen av unge kvinner med høyt utdanningsnivå som overtar gård er høyere enn tilsvarende for menn (jf. tabell 10.10), men unge kvinner velger sjeldnere landbruksutdanning som høyeste utdanning. Kvinner legger mer vekt på en utdanning utenfor landbruket. Det samme gjelder også unge kvinner som er brukere.

Tabell 10.11 Nye eiere med landbruksutdanning som høyeste utdanning, prosent

Aldersgruppe	Menn	Kvinner
<39 år	9,4	6,7
40–59 år	9,8	6,8
>60 år	8,8	0,9
<i>Totalt</i>	9,5	3,5

Kilde: Statistisk Sentralbyrå, Landbruksregistret, 2019, Utdanningsstatistikken.

10.5 Næringsinntekt og jordbruksfradrag, fordelt på kjønn

Tabell 10.12 nedenfor viser andel næringsinntekt fra jordbruk av bruttoinntekt. Dette er tilsvarende tabellene 7.10–7.12, og viser forskjellene på menn og kvinner. Det er en høyere andel av kvinner enn menn som er uten positiv næringsinntekt, 35,6 prosent kvinner mot 28,4 prosent menn. Relativt sett er det også færre kvinner enn menn som henter halvparten eller mer av bruttoinntekta fra jordbruket.

Tabell 10.12 Andel næringsinntekt fra jordbruk av bruttoinntekt. Tall for bruker og ektefelle/samboer. Prosentandel etter kjønn. 2019

Referanseperson	Antall brukere	Andel næringsinntekt av bruttoinntekt					
		Uten	1–9 %	10–49 %	50–89 %	>90 %	>50 %
Mann	30 893	28,4	20,0	32,2	14,5	4,9	19,4
Kvinne	5 953	35,6	22,7	30,1	8,8	2,9	11,7
<i>Alle</i>	<i>36 846</i>	<i>29,6</i>	<i>20,5</i>	<i>31,9</i>	<i>13,5</i>	<i>4,6</i>	<i>18,1</i>

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Skattestatistikk 2019

Tabell 10.13 nedenfor er tilsvarende tabell 7.13 og tabell 7.14, men viser andelen menn og kvinner i de ulike inntektsgruppene i forhold til jordbruksfradraget. Tabellen viser at det er en større andel av kvinnene enn av mennene som havner i de laveste inntektsgruppene. Og det er en langt større andel av mennene som har inntekt over 200 000 enn tilsvarende andel kvinner. Det er de med inntekt over 334 290 kr som i 2019 kunne utnyttet et maksimalt inntektsfradrag fullt ut.

Tabell 10.13 Inntektsposisjon i forhold til jordbruksfradraget. Tall for bruker og ektefelle/ samboer inndelt etter inntektsnivå fra jordbruket og kjønn. 2019

	Antall brukere	Næringsinntekt per jordbruksbedrift, andel i gruppa. %				
		Uten	1–63 500	63 501–199 999	200 000–334 289	>334 290
Mann	30 893	28,4	14,1	19,1	10,3	28,1
Kvinne	5 953	35,6	16,1	20,5	9,3	18,5
<i>Alle</i>	<i>36 846</i>	<i>29,6</i>	<i>14,4</i>	<i>19,3</i>	<i>10,2</i>	<i>26,6</i>

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Skattestatistikk 2019